4

Nr. 590.596

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1995

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1995.
Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 90 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 15 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 4 **ZAGREB, srpanj-kolovoz 1995.** **GOD. XXVIII.**

Radovan GRGEC

Uz rub (101)

Ulazeći u drugu "stotku" ovih "uzrubnih" uvodnika, mislim da nije zgorega unijeti u njih malo svježe krvi, odnosno malo više osobnih reminiscencija. Dakako, i emocija. Počnimo!

Prva slika: Skoplje, zima 1956. Ležim u velikoj sali vojne bolnice, kamo sam došao na operaciju iz Gostivara. Ulazi pukovnik kirurg. Visok, mrk. Dolazi do kreveta gdje leži vojnik, jučer operiran.Prije toga pričali su mi o tom pukovniku da je strah i trepet odjela, rodom iz Vukovara. Prezime sam mu zaboravio, ali zvučalo je nekako srpski. Snažnim glasom govori mojemu drugu: "Sinko, ti si nas Hrvate jučer osramotio. Plakao si prije operacije. Pa ti si iz Janjeva!" Okrenuo sam se i zaplakao. Ovaj nepoznati pukovnik jasno i glasno "ispovijeda" svoje hrvatstvo pred prilično velikim auditorijem i zna da su Janjevci Hrvati!

U to vrijeme malo je bilo viših oficira JNA koji bi se tako javno deklarirali kao Hrvati. Nije li nekako u isto vrijeme jedan drugi viši oficir JNA prišao napadaču Partizana *Stjepanu Bobeku*, kako sam negdje nedavno čitao, i rekao mu: "Štef, ti si naš, Hrvat!" Bio je to *Franjo Tuđman*. Štef, kojega se sjećam još kao igrača DFC-a, Ličanina i Dinama, kaže da tada u Beogradu gotovo i nije bilo oficira koji bi se usudili javno navijati za Dinamo. Ne znam da li je tada negdje u blizini bio i *Zlatko Čajkovski*, "Čik" mojega svačićevskog djetinjstva. Ne vjerujem da su ti momci, živeći dugo u "metropoli", zaboravili tko su i što su. Uvjeren sam da i kraći staž na Svačićevom ulazi u vene i gene!?

Desetak godina kasnije jedan će igrač Crvene zvezde u intervjuu nakon utakmice reći nešto što me je gotovo oborilo s nogu. Ime mu je, naime, zvučalo nekako "šiptarski". Tada je *Karasi*, jest, to je bio on, rekao novinarima: "Drugovi, ja sam po narodnosti Hrvat". A ja sam i opet gotovo zaplakao. Zaista, konac djelo "karasi". Ukratko, u to doba, kada se za pjevanje "Vile Velebita" odlazilo na robiju, nije mi trebao nikakav "maser suznih žlijezda" da me gane. Dovoljno je bilo čuti ime koje smo šaptali, da ga na koncu viknemo s krovova. Tako je nastala i moja knjižica "Reći ime".

Druga slika: Proljeće 1980. Prolazim Botaničkim vrtom u Zagrebu. Uz male ribnjake biljka s Linnéovom oznakom roda i vrste: "Sibiraea croatica", a ispod toga piše: Hrvatska, Bosna. Dolazi mi stara napast. Nismo li 1947. bili suđeni zbog

pisanja i brisanja parola? Ogledam se, vadim iz džepa olovku i precrtam zarez. Sada mogu svi lijepo pročitati: Hrvatska Bosna. Neka se ljute i oni koji stalno pričaju o podijeljenosti Bosne, ja ostajem "bosnostalgičar", za kojega je "crna legija" *Jure Francetića* simbol Bosne, Bosne mojega djetinjstva. U proljeće 1942. palo je Goražde, a zatim, nakon Podrinja, Jure i *Boban* oslobodiše Kupres, Bugojno. S *Makom Dizdarom* još uvijek vjerujem da ima jedna plava rijeka.

Treća slika: 29. V. 1995. Dan uoči hrvatske"petoljetke" i blagdana sv. *Ivane Arške*, svetice i ratnice, koja je vratila dostojanstvo poniženoj Francuskoj. Iako je i u njezin životopis unijeto mnogo hagiografskih stereotipa, Francuzi je časte i ne daju da se njihova legenda "nagrđuje" historiografskom faktografijom. Ti isti Francuzi, pak, nemilosrdni su kad osuđuju hrvatski nacionalizam. Od silne galame ulazi izraz "nacionalizam" u naše uši i svijest gotovo kao sinonim za šovinizam, čije ime potječe također od Francuza *Chauvina* iz doba Napoleonovih osvajanja. Iz toga ne slijedi da osuđujem Djevicu Orleansku kao neobrazovanu seljakinju nacionalističkog usmjerenja. I za mene je ona, kao i za tolike hrvatske nacionaliste, svetica kojoj se obraća crkveni himan: "Salve, virilis pectoris / Virgo patrona Galliae!" (zdravo Djevice muževnog srca, zaštitnice Francuske!).

Gledam na televiziji film *"Alojzije Stepinac"*. I on je čovjek koji je vratio dostojanstvo poniženoj Hrvatskoj i u čiji se životopis unose mnogi legendarni i nepovijesni dodaci, dok "fama crescit eundo", kako sam napisao u predgovoru knjige *Johna Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu". Suznih očiju sam slušao još 1946. izvještaje s njegova suđenja, dijelio na šapirografu umnožen njegov završni govor i *Politeovu* obranu. Gledajući televiziju obnavljam te uspomene. Drago mi je da je suđenje središnja os filma, ali mislim da bi redatelj *Marušićeva* formata iz postojećih i sada dostupnih dokumenata mogao napraviti i bolji film. Usto, miješanje "fictiona" i faktografije i ovaj put donosi samo štetu faktografiji, tako da će i taj film pridonijeti umnažanju međusobno kontradiktornih izvještaja i informacija o jednoj od najvećih ličnosti naše suvremene povijesti. To vrijedi i za "fiction" o našem "crnom bataljonu" i o mojem TOHO-u, koje je režiser jednostavno prilijepio uz Stepinčeve lepoglavske "odaje". I tu bi faktografija bila mnogo zanimljivija.

Nekima Torjančev Stepinac izgleda previše blijedo ili previše "alojzijevski". Ipak, mislim da iz te role proizlazi duhovna mirnoća i dobrota, koju nije mogla skršiti ni Štrljićeva (Blaževićeva) "deračina". Kad kažemo dobri ljudi, obično mislimo na dobričine, što i nije neka velika vrlina. Dobrota je ljubav i hrabrost, srce, čega je Stepinac imao u izobilju, kao, uostalom, i *Alojzije Gonzaga*, koji je umro za okužene, a hagiografi ga pretvoriše u "histeričnog klerika s krinom" (Vidrić).

"Dobri ljudi" djeluju katkada iritantno, dosadno. Stari cinik Mitterrand govorio je da ih voli, ali da ga oni umaraju. I *Gotovčevu* Eri dojadio je onaj svijet jer je previše svet. Međutim, svetost i dobrota jest ono što nam najviše treba u ovom dekristijaniziranom i utilitarističkom svijetu. Kod Stepinca ta je dobrota dolazila do izražaja ne samo u njegovu karitativnom i javnom djelovanju ili u

njegovoj hrabrosti u obrani Crkve i domovine, ona se očitovala i u njegovu asketskom i molitvenom životu te u njegovoj brizi za povjerene mu duše.

* * *

Hrvatski simboli, metafore i imena bili su veliki poticaj svima nama da se održimo u vremenima koja su nam svakako bila nesklona i neprijateljska.Konačno je to ime, koje smo šaptali, provalilo iz naših srdaca i naših usana. Nakon uspostave vlastite države počeli smo ga čak i prečesto upotrebljavati i zlorabiti. Inflacija je donijela i stanovitu devalvaciju. I opet se pitamo hoće li sloboda znati pjevati onako lijepo kao što su o njoj pjevali sužnji (*B. Miljković*).

Ipak, moramo i sada isticati da je hrvatsko ime za nas sveto. Naravno, riječ "sveto" u tom kontekstu nema veze sa svetošću u teološkom smislu. I previše smo govorili i pisali o polisemiji da bismo se i opet upuštali u te jalove raspre.

Smiješno je i kad netko tko o svemu mora "filozofirati" i "teologizirati" u svoje "suptilne" kritike unese i klišej "vječna Hrvatska". I tu se ne radi ni o kakvoj vječnosti u filozofskom ili teološkom smislu, nego jednostavno o izrazu koji, kao i pridjev "svet", označuje nešto uzvišeno, sjajno i trajno, ali i "srcu drago". Kad kažemo npr. "za vječna vremena", i opet se služimo nečim što je postalo "klišej" i uobičajena sintagma bez veze s nekom filozofsko-teološkom vječnošću. Zato bismo zamolili naše mislioce iz vjerskih redova da shvate što je to "polisemija" i što je to stilistički obilježena sintagma. Riječ "oprost" ima mnogo značenja kao i "pretvorba" pa su čak neki sabornici pokušali da ih analiziraju teološki, kako bi pokazali da su i oni bili bogoslovi ili barem minstranti.

Bez obzira na sve to izraz "vječna vremena" nije "contradictio in adiecto", kao što ni izraz "vječna Hrvatska" nema nikakve veze s vječnošću u teološkom ili filozofskom smislu, ali ti izrazi podsjećaju nas na nešto što bismo željeli da bude "aere perennius", na nešto što nam je drago i "sveto".

I stoga još uvijek s poštovanjem rabimo naše hrvatsko ime. Pritom valja paziti da to bude u "umjerenim dozama", da ne bi došlo do spomenute inflacije i devalvacije. Ime je znak naše osobnosti i posebnosti, pripadnosti, zvanja i poslanja, identiteta i kontinuiteta. Ako smo i sakrivali to ime "sub rosa" kao slatku tajnu, došlo je vrijeme da ga viknemo svijetu koji još uvijek ne zna pravo ni što smo ni gdje smo. A oni koji prijete našoj egzistenciji morali bi shvatiti da više nismo nitko i ništa, i voljeli bismo da s našeg imena i opet zadrhti "Stambol kleti" *(Šenoa)*.

I svoju katoličku i vjersku pripadnost ne bismo smjeli više zatajivati niti je se stidjeti. Ta opasnost, doduše, nije baš tako velika sada kada oko nas sve vrvi od "konvertita". Svi bismo morali biti konvertiti u pravom smislu te riječi, tj. oni do kojih su "doprle molitve za spas". I naši sunarodnjaci koji zapravo još i ne znaju u čemu je bit kršćanstva morali bi postati nama povjerene duše.

* * *

Bernanosov seoski župnik izručio je sâm sebe na milost (i nemilost) povjerenih mu duša, a kroz njegovu iskrenost, slabost, bljedilo i bolest progovorila je na sebi svojstven način Božja istina i jakost. Georges Bernanos i opet je aktualan. *Jean-Baptiste Para* posvećuje toj aktualnosti jedan od posljednjih brojeva revije "Europe". Za *Maxa Milnera* Bernanos je bio ponajprije kršćanin a pisac "sebi usprkos". Bio je velik štovatelj *Ivane Arške* i francuski nacionalist. Iako većini Francuza ta proskribirana i stigmatizirana riječ zvuči "neeuropski" ili "nekršćanski", Para se trudi da opravda Bernanosov nacionalizam, ističući kako je Bernanos bio toliko vezan uz francuski tradicijski identitet da se ovaj može smatrati univezalnom vrijednošću u svjetlu *Herderova* romantizma. koji svakoj naciji pripisuje značajke osobnosti, ne podcjenjujući druge nacije. U svakom slučaju Bernanos je bio pravi francuski rodoljub i katolički laik.

U ovom stoljeću hrvatski su katolički laici, proizašli uglavnom iz "Mahnićeva šinjela", prolazili kroz mnoge peripetije. O historijatu i položaju hrvatskih laika (svjetovnjaka), posebno onih koji su se okupljali i koji se još uvijek okupljaju oko HKD-a, govorimo na našim društvenim večerima četvrtkom a pišemo i u našoj *"Danici"*, koja uskoro treba da izađe iz tiska. Nažalost, kao i neki književnici u HKD-u, oni su bili često prešućivani i ignorirani čak i u crkvenim redovima. Uglavnom se govorilo i pisalo o crkvenim dostojanstvenicima i o klericima koje s pravom nazivamo "medijski eksponiranim ličnostima". Oni govore i o njima se govori, oni pišu i o njima se piše, a zaboravljaju se oni koji u tišini, u okviru župnih i obiteljskih zajednica, vrše svoje staleške dužnosti i pomažu svojim bližnjima. Obično ih i ne zovemo laicima nego jednostavno vjernicima, dok su laici uglavnom oni koji su angažirani u nekim javnim djelatnostima i organizacijama.

Kad su nama, katoličkim svjetovnjacima, za vrijeme jugokomunističkog jednoumlja govorili o tome kako smo na neki način rehabilitirani koncilskim dokumentima i smjernicama, da smo "kraljevsko svećenstvo", da se od klerika ne razlikujemo dostojanstvom nego samo službom itd., zvučalo je to i gordo, ali i gorko, jer su se smjernice II. vatikanskog koncila o sudjelovanju vjernika kao takvih u javnom životu domovine i o autonomiji svjetovnih i vremenitih vrednota možda mogle provoditi u zemljama s demokratskim uređenjem, ali ne i na većem dijelu globusa iza "željezne" ili "bambusove zavjese". Iako je Hrvatska, nakon raskida Jugoslavije s Kominformom, zapadnom svijetu izgledala "demokratskije" od ostalih zemalja istočnog bloka, jugokomunistička vlast ponašala se prema katoličkim laicima kao i vlasti ostalih zemalja sa sličnim društvenim uređenjem i geopolitičkim položajem.

Medutim, nakon pada *Berlinskoga zida* situacija bi se u tom pogledu morala izmijeniti. Iz sakristija ili katakomba laici bi morali ući u javni život i sudjelovati u vođenju državnih poslova, dakle baviti se politikom, ekonomijom, poduzetništvom itd. U Hrvatskoj bi nakon demokratskih izbora 1990. moralo biti isto tako. Hrvatski katolički laici, bez obzira na to pripadaju li strankama s (demo) kršćanskim

predznakom ili ne i bez obzira na to da li uopće pripadaju nekoj stranci(politikom se može čovjek baviti i izvan stranaka), ne bi smjeli prepustiti te djelatnosti samo nekršćanima i tzv. "konvertitima". Znam da su mnogi povrijeđeni i frustrirani zbog toga što im katkada preferiraju sluge bivših režima i "snalažljivce" raznih profila koji su se dobro snalazili u svim tim režimima i uvećavali vlastito bogatsvo, tužeći se sada da su bili disakriminirani zbog svojih uvjerenja. Ukratko, njihova inteligencija zvala se "elastičnost". *Stepincu* su protivnici i neprijatelji prigovarali zbog njegove "neelastičnosti", a mi znamo da je ta "neelastičnost" drugo ime za karakternost, hrabrost i inteligenciju srca.

Kršćanin, boreći se za vlast u parlamentu, mora poštivati pravila igre u demokraciji, koja je ipak najmanje loš oblik vladavine, mora prihvaćati humane, socijalne i etničke korektive suparništva, mora shvatiti da se uslijed moralnog relativizma svaka demokracija može izroditi u diktaturu jačega nad slabijim, ukratko mora shvatiti da je vlast služba i odgovornost. Ako je vlast u prvom redu vladanje jačega nad slabijim, bogatijeg nad siromašnijim, spretnijeg nad nespretnijim, onda se kršćanin protiv takvog shvaćanja vlasti mora boriti u ime načela prave demokracije: solidarnosti, supsidijarnosti i preferencijalne opcije za siromašne. Takvu demokraciju možemo nazvati i demokracijom kršćanskog nadahnuća i usmjerenja da bismo umirili one koji "filozofiraju" kako nema kršćanske demokracije ni politike kao što nema kršćanske medicine ili kemije.

Nešto slično smo godinama, ako ne i desetljećima, tvrdili i za literaturu, koja je na svom području autonomna, pa je nema smisla zvati kršćanskom književnošću nego književnošću kršćanske inspiracije ili orijentacije. Ipak, ako je netko po svom životnom uvjerenju kršćanin, to će se uvjerenje i usmjerenje odraziti i na njegovu pisanju, na njegovoj medicinskoj praksi, na njegovoj profesionalnoj odgovornosti itd. *Ivan Pavao II.* objavio je nedavno encikliku "Evangelium vitae". Tu su jasno iznijeti kršćanski stavovi u vezi s pobačajem i eutanazijom. Mislim da ni jedan političar kršćanskog usmjerenja ne bi smio u ime nekakve stranačke discipline ili oportunizma, npr. u saborskim raspravama, odricati se tih stavova ili prešućivati ih, odnosno da ne bi ni smio pripadati stranci koja se protiv njih bori u ime demokratske prakse u većem dijelu "civiliziranih" zemalja ili naprosto u ime nekakve političke "razboritosti".

* * *

Kršćanska poruka hrabrosti i vjernosti i danas je jednima sablazan a drugima ludost. U ovoj racionalističkoj, relativističkoj i utilitarističkoj civilizaciji vjerojatno još više nego nekada. S pravom se pitamo možemo li u takvom ozračju odgojiti i obrazovati svoju djecu u kršćanskom duhu, što bi trebalo da bude jedna od najvažnijih zadaća kršćanskih svjetovnjaka, koji su sakramentima inicijacije pozvani na apostolat u svijetu. Bez njihova apostolskog djelovanja u svijetu i u obitelji apostolat klerika ostaje bez pravog učinka. Tako svaki svjetovnjak sudjeluje u

Kristovu svećeništvu. Duh Sveti nas potiče da branimo svoje vjerske stavove kao Kristovi svjedoci. Ne zvuče li te riječi ponešto nerazumljivo i našoj djeci i većini naših suvremenika?

Bilo kako bilo, evangelizacija i reevangelizacija suvremenog svijeta bez svjedočanstva katoličkih laika tek je prazna riječ. To naše kršćanstvo ne može biti samo deklarativnog i teoretskog značaja, kao što se to zbiva obično na našim spektakularnim skupovima. Njega ne propovijedaju prvenstveno razni "neoklerikalci" i "medijski eksponirane ličnosti", nego majke i očevi svojim obiteljskim životom i svagdanjim žrtvama, odgajajući po mogućnosti što brojniju djecu.Tako daju i najveći doprinos demografskoj obnovi i preporodu zemlje s jednim od najnižih nataliteta u Europi i na svijetu. *Quo vadis, Croatia*? pitamo se sa sve većom tjeskobom u srcu. I dok se sve više studira, "filozofira" i teoretizira, praktički se ne mičemo s mjesta, a za odgoj i obrazovanje najmanjih i najpotrebnijih imamo sve manje smisla.

Doduše, željeli bismo da naša djeca budu svestrano obrazovana i dobro odgojena, da sjedajući u školske klupe prime i neko religijsko znanje i obrazovanje, jer je i ono bitni sastavni dio naše kulture. Nažalost, ni u tom pogledu ne postižemo nekakve sjajne rezultate. Nadamo se da će uvođenjem alternativnog predmeta u škole vjeronauk postati normalni predmet, a ne samo "zadnja rupa na svirali" i sredstvo podizanja općeg prosjeka ocjena (jer su vjeroučitelji prisiljeni da djeci daju dobre ocjene bez obzira na njihovo znanje, da ih ne bi rastjerali). Usprkos takvom stavu školskih vjeroučitelja postotak vjeroučenika u srednjim školama bio je prilično malen. Ako pritom imamo na pameti da su zbog školskog vjeronauka mnogi zapustili župni, moramo priznati da nam bujanje katehetskih instituta i katehetike nije baš mnogo pomoglo. Toliko o znanju, o obrazovanju, o informativnoj strani vjerske pouke. Što se pak tiče one formativne, koja je važnija, stanje je još gore jer obitelj i Crkva nisu možda učinile ono što je bilo moguće. Uostalom, kad kažem Crkva, i ja pogrešno mislim u prvom redu na kler i hijerarhiju premda smo Crkva svi mi, narod Božji. Tako misle gotovo svi prosječni vjernici, koji često uopće ne znaju što znači riječ laik ili svjetovnjak. Svi mi moramo poraditi oko hrvatske obnove, koja počinje od najmladih, od pojedinaca, od obitelji. To se, naravno, odnosi i na Hrvate koji nisu kršćani.

Predavanja o laikatu

U HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) započelo je u četvrtak 18. svibnja održavanje ciklusa predavanja o hrvatskom katoličkom laikatu u XX. stoljeću. U svom uvodnom predavanju ravnatelj HKD-a *prof. Radovan Grgec* naznačio je glavne točke te opsežne tematike, istaknuvši kako su davno prije II. vatikanskog koncila djelovali u raznim organizacijama hrvatski laici kao samostalne ličnosti,

svjesne svoje kršćanske odgovornosti i poslanja. I danas, nakon Koncila, tražimo ljude koji bi ih mogli zamijeniti, što je naročito važno poslije uspostave hrvatske države. O nekadašnjem djelovanju katoličkih svjetovnjaka kod nas govorio je zatim *prof. Luka Perinić*, nestor hrvatskoga katoličkog laikata i legenda našeg izdavaštva. Posebno se osvrnuo na značenje karizmatske ličnosti kao što je bio krčki biskup Anton Mahnić i na rad u tadašnjoj Katoličkoj akciji. Katolički laici ne bi smjeli ostati kod deklarativnih proklamacija, nego bi morali konkretno provoditi u djelo ono što se čuje na raznim njihovim manifestacijama. U diskusiji nakon Perinićeva referata mnogi sudionici skupa upozorili su na važnost socijalnog i karitativnog angažmana kao i na sudjelovanje hrvatskih laika u raznim međunarodnim organizacijama.

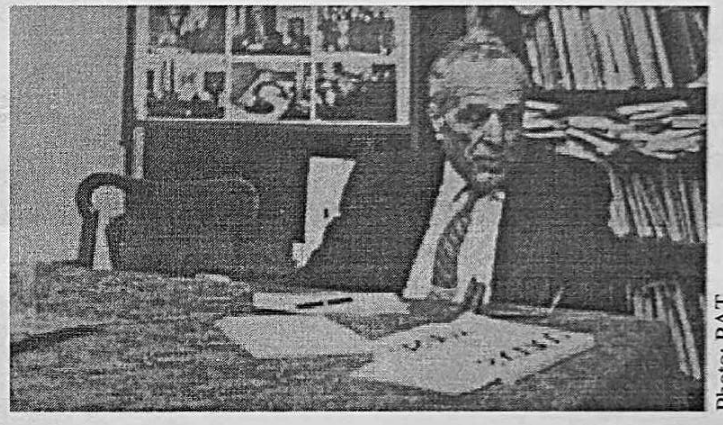

Photo: PAT

R. Grgec drži predavanje
18. V. 1995.

Predaja knjige "Četiri godine u Titovu paklu" Kardinalu i Predsjedniku Sabora

Kuharić, Grgec, Lj. Perinić

Mihanović, Grgec, Lj. Perinić, Slamnig

Aleksandar KALMAR

Na zdencu života

Hrvatskom kiparu Ivanu Meštroviću

Tu žedno piti, tu smočiti ruke,
do lakata ranjenih
i prstiju modrih.

U žuboru zdenca utopiti muke
snova nedosanjanih,
što ih nadom bodrih.

Tu napiti čašu zdravoga obilja
svemu što je ikog
grijalo u duši.

Pa od čista milja,
ne pitajuć nikog,
u zdenac uroniti i oči i uši.

Mora

Mora su nesneni izazov čovjeku,
sluge i tirani za omeđen um.
Ne podliježu sili, ali služe vijeku,
što mučno gradi svog opstanka drum.

Ona su pjesme čudesne stope,
stara i nova u nastanku svom.
Obale svoje dižu i tope,
želeći ljubav s čvrstim tlom.

A, ne znam mora, kao tvoje oči,
kao tvoja duša, što se njima toči.
I, ne znam kraju tog mora doći,

po njemu ploviti, tek znam, da ću moći.
I što će mi more ljepše od tog mora,
utopiti u njem od sreće se mora.

Mladen JURČIĆ

Podne na obali

Plam daljina zlati mekoću pučine,
svjetlosni dragulji kruna krajolika
gdje bog vatre šeće s božicom miline,
kalež bića čuva nektar prisnih slika.

Strujanjima šume, ljubavi i vala
divan trijem beskraja gradi slava dana,
visok čempres jarbol krepke lađe žala,
ko znak nam je čista mjera darovana.

Neće posve zgasnut te baklje vedrina
- u voće poniru svi sokovi ljeta,
čak i mirno srce posta plod bistrina.

I sjaj nam govori i podvodna tama
- skladnog ritma Zemlje što k obzoru cvjeta
otajstvena slutnja odjek je u nama.

Uzdah

Rastočen u sporedno
(premda ljetni putovi
gorljivo teže obzoru,
osanjani zov daljina
otječe u nikad),
rasut pustarom,
u gnjiležu ostanka
- kakav svjećonoša?

Još me ponekad obujmi modrina,
bolno i zamamno sja
gorka smutnja pučine.

Čovjek koji piše

Kad sam upoznao Marka Peregrina, nametnula mi se pomisao da je njegova bitna značajka to što je "čovjek koji piše", jer radio je malo što drugo. Živio je u omanjoj, od roditelja naslijeđenoj prizemnici, oko koje se razrastao nekad lijepi, ali sad posve zapušteni vrt, nalik na u grad čudesno preneseni djelić prašume, pun svakovrsna nekontrolirano nabujala raslinja, koje kao da je nastojalo obaviti staru kuću, ali ne zagušiti je, ili progutati, nego je s ljubavlju i nježnošću sakriti i zaštititi od okolna svijeta.

Sama je kuća trebala mnoge popravke - sa zidova je otpadala žbuka, a prozori na kuhinji i jednoj sobi bili su razbijeni, pa se na prvi pogled činilo da je kuća napuštena. Krov je prokišnjavao, no sve to kao da nije smetalo Peregrinu. Nigdje nije radio, jer premda mu je bilo tek oko četrdest pet godina, već je neko vrijeme bio u invalidskoj mirovini, i to, kako je rekao, zbog nekih živčanih smetnji, iako se, kad smo razgovarali, uglavnom doimao staloženo i lucidno. U toj je kućici usred grada, okružen ne samo bujnim, nego podivljalim vrtom, živio sam (isprva nisam znao da li je neoženjen, udovac, rastavljen, ili ga je žena, što ne bi bilo čudno, naprosto ostavila), kao pustinjak u dalekoj, jedva stvarnoj, nedirnutoj prašumi. Kao da su mu zelenilo, priroda o kojoj je s toliko uvida i pjesničke snage pisao, vraćali ljubav, pa su ga i tu, usred hladna i siva betona, primili u svoje okrilje i uljuljkivali ga, posve ga izdvajajući iz nesmiljena svijeta, samodovoljna kao u začaranoj oazi.

Prvi sam ga put vidio kad je donio esej i nekoliko pjesama u uredništvo časopisa u kojemu sam tajnik, a kad je ušao, onako mršav, u iznošenoj, ali čistoj košulji i staru odijelu, već dugo neošišane,crne, prosjede kose, pomislio sam da je preda mnom još jedan od nazovi-boema, skribomana kakvi svojim bezvrijednim i često posve nerazumljivim, ali za njih iznimno dragocjenim črčkarijama neumorno i s neiscrpnom energijom opsjedaju uredništva, pa sam ga, poslije kraćeg razgovora, otpravio, izgovorivši se da moram otići.

Za razliku od sličnih "književnika", vladao se tiho i nenametljivo. Zahvalio mi je (jer sam uzeo tekstove i obećao da ću ih pročitati), a onda se nasmiješio, pozorno me motreći neobično prodornim, smeđim očima, sa svake strane orlovskog nosa, ispričao se što smeta i otišao.

Rukopisi su dosta dugo stajali zatrpani na mom stolu (ako imam kakvih vrlina, urednost sigurno nije među njima), a on nije bio od onih koji svaki čas gnjave. No kad sam jednom prilikom, umoran i bezvoljan za druge poslove, lijeno prevrtao po hrpi zaostataka, naišao sam na Peregrinove radove, pa sam ih najprije preletio očima, a onda sam ih počeo čitati sa sve većom pozornošću.

Pjesme su mu bile svježe, istinski lirične i pune dojmljivih, začudnih slika, esej (vjerske tematike) bio je vrlo zanimljiv, a način razmišljanja izvoran, pa sam tu prozu objavio zajedno s dvije Peregrinove pjesme. Poslije toga nekoliko smo puta telefonski razgovarali, a kako se u to vrijeme nije dobro osjećao, jednom sam mu prilikom ponudio da mu, poslije uredovna vremena, odnesem honorar, jer ionako idem u tom smjeru. Znao sam adresu, a i to da je siromašan, pa će mu i ta nevelika svota dobro doći.

I tako sam prvi put vidio oronulu kućicu i zapušteni vrt, koji se zbog svježeg zelenila i nesputane bujnosti, doimao čudno dojmljivo i evokativno.

Kad me je ugledao, Peregrinovo se dugo, asketsko, već pomalo naborano lice s izraženim kostima, razvuklo u osmijeh, pa me je uveo u polumračnu sobu (raslinje pred prozorom zastiralo je svjetlo) i ponudio mi da sjednem za poveći starinski stol.

Unutrašnjost kuće bila je trošna kao i vanjština, s prastarim tapetama koje su se gulile i nekad lijepim, stilskim pokućstvom. Sobe nisu bile prljave (iako se u kuhinji, u sudoperu, uzdizala gomila neoprana posuda), a sve je odisalo evokativnim ozračjem starine i sna.

Ponudio me je izvrsnom domaćom rakijom. Kad sam naišao, upravo je nešto pisao za starinskim pisaćim stolom, s rasklimanom stolicom, pred velikim, čistim prozorom koji je gledao na rascvjetani grm u vrtu.

Znao sam da mnogo piše, no nikako ga ne bih mogao nazvati skribomanom, jer za objavljivanje je odabirao samo radove što ih je smatrao posve uspješnima, a dotjerivao ih je dok svaka rečenica nije zadobila izvornost, glatkoću i svježinu, a svaki je tekst bio duboko promišljen. Najbolje, pomno odabrane, radove slagao je u tri fascikla, a ostalo je, nezadovoljan, odbacivao ili prerađivao. Govorio je da mu je san napisati jedno jedino, ali iznimno, kristalno djelo u kojemu bi u potpunosti izrazio svoju nutrinu, ono što ga bitno određuje, a nazvao je to "Nemogućom knjigom", jer njome bi pokušao ono najviše: izraziti neizrazivo, dubinom svog bića i širinom senzibiliteta zahvatiti i osmisliti možda i samu tajnu postojanja, jer bio je uvjeren da bi to zaista nadareni, zauzeti i uporni umjetnik bio u stanju učiniti.

Još za vrijeme našeg razgovora u uredništvu naveo mi je misao Paula Valéryja: "Budalaština je sve što se može napisati. Ono što nije neizrecivo, nema nikakve važnosti" i dodao kako bi pravi književnik morao nastojati stvoriti nešto posve novo, spustiti se u svoje srce i - razdvojivši bitno od nebitnog - istražiti kako sve svoje mogućnosti, tako i ljepotu i širinu izraza, jezika, pa bi pokušao napisati jedinstveno djelo, dostojno dugoga traženja.

- Većina je knjiga posve nevažna - ustvrdio je i sada, u staroj sobi, točeći mi čašicu rakije - jer na površan način govori o nebitnom. Zato su mi takva djela posve nezanimljiva. Prava knjiga mora potaći i zadovoljiti dubine našeg tragalačkog bića i njegove upitanosti, ili nam te dubine čak i otkriti, kao da prije nismo ni znali da su tu. - Otpio je iz starinske, ukrašene čašice, a onda je žarko nastavio, usredotočeno zureći pred sebe:

- Zašto bi me zanimali nasilno iskonstruirani događaji i plitke intrige među bezvrijednim, papirnatim likovima, kakvi čine većinu romana? U takvim mi je djelima sve prozirno i glupo. Književnik bi se trebao spustiti u dubinu, u bitno, a premalo istraženo, kako bi što više toga dokučio. A ako se zaista potrudi, ako je dovoljno strpljiv i uporan, tko zna što bi sve mogao otkriti i prenijeti jednako dubokom, usrdnom i inteligentnom čitatelju?

- Tajnu svijeta? - nasmiješio sam se, ali bez podrugljivosti, jer bio mi je simpatičan, a njegov je žar, iako možda pretjeran, djelovao iskreno i izvorno. - Njegovo objašnjenje?

- Zašto ne? Vjerujem da su ljudski um, biće, senzibilitet, vrlo široki, možda daleko širi i moćniji nego što pretpostavljamo.

- Po tome bi umjetnik bio nalik na drevne svećenike, druide, šamane, ili kako se već zovu .... od kojih, kažu, umjetnost i potječe? - upitah.

- Možete se smijati, ali ... - počne on, pozorno me motreći. - Ne osjećamo li mističnu povezanost s velikim umjetnicima? Nije li uranjanje u uspjelo umjetničko djelo najpotpunija komunikacija s drugim bićem, najistinskiji, nikakvim nerazumijevanjem pomućen odnos, kakav ne postoji sa stvarnim osobama, jer je nemoguć zbog nesavršenosti svagdašnjega "svijeta", a i nas samih? A nije li to nekakav znak?

- Znak čega? - upitah.

- Ne znam, ali ... ponekad mi se čini da imaju pravo oni koji tvrde da je naša stvarnost zapravo "nestvarna", da ovdje samo životarimo, jer su naše puno ostvarenje i pravi život za koji smo stvoreni, negdje drugdje. Prava, zaista uspjela umjetnost sluti, a u svom najboljem obliku i prikazuje taj daleko smisleniji, skladniji život i svijet, koji mora negdje postojati... Toliki su velikani oduvijek tražili najvredniji, najsmisleniji put, ključ za neku dublju, pravu stvarnost ... i u najboljim, najtajanstvenijim pokušajima naslutili su ... gotovo našli ... neka vrata. - Nasmiješivši se, zavalio se u stolicu. - Znam da se doimam kao čudak, ali ozbiljno tražim ...

- Vjerujem vam - odgovorih - i svida mi se ono što sam pročitao.

Zaista nije bio piskaralo, kakvih sam u svom poslu viđao na desetke. Istina, bio je neobičan, no prilično me je zainteresirao, čak ako i nije bio posve "pri sebi".

- Kad bih uspio napisati samo jednu pravu knjigu - nastavi on - točno onakvu kakvom sam je zamislio, jer u njoj bih domislio i s nekim podijelio zaista bitne stvari ... vjerujem da bih bio sretan i da svoj život ne bih smatrao promašenim.

- A sad ga smatrate takvim? - upitah pomalo provokativno.

- A čiji život, molim vas, nije pun promašaja, krivih poteza i neiskorištenih mogućnosti? Riječi: "moglo je biti", "da sam samo...", ili "da nisam...", naši su najbolniji neprijatelji. Vjerojatno i vi sebi ponekad uputite gorka predbacivanja.

- Ponekad.

- Mene salijeću gotovo svaki dan, ali imam lijek. Eto, primjerice, još od djetinjstva svim sam srcem volio jednu osobu. Gajio sam velike planove i nade, ali nešto se izjalovilo ... napravio sam par ozbiljnih grešaka i veza s tom djevojkom prekinula se, nepotrebno i nespretno, premda smo od djetinjstva bili dobri prijatelji. Nikad to nisam mogao prežaliti, sve drugo činilo mi se ... - Naglo je otpio. - A cijeli moj život mogao je poći posve drugim tijekom, da sam samo ... Eto opet tih ukletih riječi. Mnogo je takvih propusta ... No ipak, moglo bi se reći da sam nadoknadio promašaje... i to svojim radom, svijetom što sam ga stvorio, jer ako smo dovoljno duboki i sposobni, sami stvaramo svoj svijet. - Zastao je i neko vrijeme zurio pred sebe, a onda je nastavio:

- Napisao sam knjigu priča o toj djevojci i sebi ... pratio sam nas u tom drugom, savršenijem, skladnijem svijetu, postojanju u kojemu nema gubitka dragih osoba, nema kaosa, ni besmisla ... Tako sam intezivno radio na tome da je, usuđujem se reći, sve postalo stvarno, životno, zadobilo vlastitu stvarnost. Likovi su počeli živjeti vlastitim životom, kao da se sami pišu i određuju svoje postojanje, a događaji se odvijaju neovisno o autoru. Eto, još se družim s njom ... - Prekinuo se u pol rečenice, ali ovaj put nije nastavio.

- Mogu li vidjeti knjigu? - upitah. - Vrlo me zanima, jer bez ikakva laskanja, mislim da ste iznimno nadaren pisac.

Otpio je i zamišljeno odmahnuo glavom. - Još vam je ne mogu pokazati. Kad bude gotova, prvi ćete je vidjeti. No mogu vam pokazati nešto drugo, što mi mnogo znači.

Okrenuo se na stolici, nagnuo se, uzeo nešto s ormara i pružio mi. Bile su to dvije zajedno uokvirene slike. - Evo, to je ona, a na drugoj sam slici i ja.

Prva, očito stara fotografija prikazivala je ljupku, nasmiješenu djevojčicu s dugom, tamnom, valovitom kosom i velikim očima, a na drugoj su, u vrtu sličnom ovome (vjerojatno je to bio isti vrt, samo što je u to vrijeme bio dobro održavan) stajali ista djevojčica i dječak uska lica, u tamnu odjelcu - očito moj sadašnji sugovornik, jer prepoznao sam njegove oči, crte i izraz.

- Vama te slike jamačno ništa ne znače - reče on - ali vrlo sam vezan za djetinjstvo, bezvremeno doba slobode, mogućnosti i bliskosti, kad je cijeli svijet pred vama, život je pustolovina bez kraja, a dani igre traju kao cijele godine u kasnijem dobu. Jeste li imali lijepo djetinjstvo?

-Jesam - potvrdih - i razumijem o čemu govorite.

- Za mene je to bilo najljepše doba. Dubina, mudrost i žar djetinjstva, početak i čistoća svega ... snaga i plodnost dojmova koji nas izgrađuju... velika vrata u, kako smatramo, zamamnu budućnost, u kojoj ćemo moći postići sve što želimo... Ne bi li onaj tko bi to mogao iskazati, opisati u svom bogatstvu, dubini, snazi i tananosti, stvorio zaista veliko, prekrasno djelo?

Potvrdio sam glavom. - Možda nalik Wordsworthu, Proustu, Thomasu, Rilkeu...

- Pa čak i bolje. Ne bi li se onaj tko bi zadržao širinu zanimanja, dubinu vjere, snagu dojmova i sve mogućnosti djeteta, spojene s mudrošću i iskustvom zrelosti, našao ... prilično blizu biti?

- A vi nastojite napisati takvu knjigu? - upitah.

- Dvije knjige. Jedna sadrži niz priča o meni i toj djevojci ... od djetinjstva do mladosti, a druga je zbirka eseja o onome što mislim da je bitno.

- "Nemoguća knjiga"? - nasmiješih se.

- Da, na granici izrazivoga, neprenosivoga. Ono najdublje i najpoticajnije, što čuvamo samo za sebe, a u riječima se obično gubi. Uspijem li te dvije knjige dovršiti onako kako sam zamislio, bit će mi to dovoljno. Prva je već skoro gotova, a likovi samostalno žive. Mislim da sam uspio vratiti ono svoje drugo, paralelno, pravo postojanje o kojemu smo govorili, ući u njega i to pomoću čarolije umjetnosti.

- Volio bih jednom vidjeti rukopise.

Još smo neko vrijeme razgovarali, a kako se već spuštao sumrak, ustao sam i rekao da moram ići. Primijetio sam da mi se malo vrti od odlične, ali jake rakije, koja me je svojom pitkošću uspjela prevariti. Trudeći se sakriti određenu nesigurnost na nogama, stisnuo sam mu ruku i pozvao ga da s novim tekstovima navrati u uredništvo, a onda sam izašao iz kuće i pošao prema vratima dvorišta, probijajući se kroz zelenu, mirisnu prašumu.

Odjednom sam iza sebe začuo šuštanje, kao da me netko slijedi kroz gustiš. Naglo sam se okrenuo, a kako sam bio nesiguran na nogama, posrnuo sam i uhvatio se za granu.

Onda sam se ukočio i glupo se zablenuo u pojavu pred sobom.

Stajala je i gledala me, napol skrivena u gustoj šikari. Moglo joj je biti oko dvanaest godina. Kad sam je ugledao, zaprepastio sam se, a od osjećaja neke nestvarne

tajnovitosti prošli su me trnci. Jesam li doista previše popio, pa vidim utvare?

Prepoznao sam, naime, dugu, valovitu tamnu kosu i velike, djetinje znatiželjne oči, pa čak i bluzu s cvjetićima, jer vidio sam ih na slici što mi ju je moj domaćin prije desetak minuta pokazao! Osjetio sam potrebu da se uštinem i uvjerim se da ne sanjam.

Zurio sam u nju kroz veo pijanstva, a i ona je gledala mene, ozbiljno i pomalo znatiželjno. Naposljetku sam, pribravši se, nespretno rekao: - Dobar dan. Igraš se ovdje? Jesi li iz susjedstva?

Ne odgovorivši, okrenula se i nestala u gustišu.

Nešto me je potaklo da podem za njom, ali kad sam razmaknuo šiblje, više je nisam vidio. Osluhnuo sam, no ništa nisam čuo, iako je raslinje bilo vrlo gusto. Kamo li je mogla tako brzo nestati, jer u tom se zaraštenu vrtu, punom skrivena trnja, nije moglo brzo napredovati?

Počeo sam se probijati u smjeru u kojemu je otišla, no kao da je u zemlju propala, premda nije nestala žurno, a provlačeći se kroz gustiš, ubrzo sam dospio do žičane ograde i to neoštećene - bez rupa kroz koje bi se dijete te veličine moglo provući.

Pretražio sam cijelo zaraštenu, ali ne jako prostrano dvorište, a da nisam našao ni traga od djevojčice. Jedini rezultat moje potrage bio je da sam na jednom mjestu razderao kaput. Malo se otrijeznivši, upitao sam se što li bi moj poznanik pomislio kad bi me vidio kako se, u potrazi za prikazom, provlačim amo-tamo kroz gustiš, pa sam požurio na ulicu.

Kako sam u to vrijeme imao dosta posla, Peregrinu sam ponovno navratio tek za nekoliko tjedana. Srdačno me je dočekao, zahvalivši mi što sam mu u časopis uvrstio još nekoliko radova, a ovaj sam put, tijekom razgovora, bio oprezniji s ponuđenom rakijom.

Izvijestio sam ga da su njegovi članci izazvali vrlo povoljne reakcije čitatelja, pa su mu oči radosno zasjale. Onda sam mu oprezno spomenuo da sam prošli put, na odlasku, u njegovu vrtu vidio djevojčicu začuđujuće nalik onoj na slici što mi ju je pokazao. Malo se trgnuo, nekoliko je trenutaka šutio, a onda je odgovorio, pozorno me motreći:

- Mnoga djeca nalikuju jedna na drugu. Ponekad dolaze u vrt, jer ih, pretpostavljam, privlači tajanstveni izgled kuće, pa smatraju da moraju istraživati, a ja ih se ne trudim tjerati.

Odgovarao je neodredeno i bilo je očito da ne želi razgovarati o tome, pa sam, promijenivši temu, upitao: - Kako napreduje rad na "Nemogućoj knjizi"?

- Vrlo dobro. U jednom od posljednjih poglavlja bavim se pitanjem vremena. Može li se ono nekako pobijediti, jer velik nam je neprijatelj? Vrijeme i prostor su čudne stvari, je li? Kad se poslije mnogo godina izbivanja vratite u neki poznati prostor, primjerice u lijepi krajolik, s jedne je strane isti kao nekad, a s druge potpuno drukčiji, hladniji i gotovo nepoznat, ako su vama drage osobe, s kojima ste nekad ondje radosno prolazili, već pomrle, ili su otišle ... Isti prostor, ali drugo vrijeme ... kakve li razlike! Jeste li kad razmišljali o tome?

- Dosta često - priznao sam.

- I ja. Pitao sam se može li se vrijeme nekako pobijediti. - Zamišljeno je zastao. - Uostalom, mislim da čovjek koji stvara, na neki način ovladava vremenom, postaje njegov gospodar, jer postavlja se iznad njegova tijeka. Što možemo učiniti u ovom

kaotičnom svijetu, u krhkom, nesigurnom postojanju, gdje smo već i samim čudom rodenja, tako reći, osudeni na smrt? Očito ništa, u zatvoru slučajnosti, nevolja i nepravdi. Ili možda ipak nešto možemo ... nešto bitno i konačno, što sve stubokom mijenja? Možemo li, silinom svoje čežnje i stvaralaštva, srušiti zidove zatvora, možemo li, svojim duhom i senzibilitetom, zaista stvoriti vlastiti svijet, jer makar kako prolazni i slabi, stvaratelji smo, po tome stvoreni na Božju sliku. - Oči su mu sjale i napeto se, iz nekog razloga gotovo izazivački, nagnuo naprijed:

- A dokle ide naša mogućnost stvaranja? - nastavio je. - Do same tajne svijeta koja se, u biti, svodi na tajnu našeg duha i njegovih mogućnosti? Stvaramo li, jesmo li u stanju stvoriti samo iluzije, fantazme i fatamorgane, puka, makar kako lijepa zamišljanja ... ili nešto konkretnije, jednako stvarno i živo kao i nesmiljeni, pusti svijet oko nas i unatoč njegovoj praznini? Možemo li stvoriti neku protustvarnost?

Zašutio je i neko vrijeme ostao posve nepomičan, gledajući pred sebe zamišljenim, staklastim pogledom, a onda je podigao glavu kao da nešto osluškuje, skočio tako naglo da sam se trgnuo i bez riječi objašnjenja izjurio je iz sobe.

Ostao sam zaprepašteno sjediti, pitajući se o duševnom zdravlju svog domaćina. Bilo mi je vrlo žao tog nadarena pisca, s kojim sam ipak mogao ugodno i zanimljivo razgovarati.

Razmišljajući, čekao sam gotovo pol sata. U kući je vladala tišina, potcrtana tiktakanjem starinskog, netočnog sata. Poslije još desetak minuta zaključio sam da više ne mogu čekati, jer morao sam na neodložan sastanak, a moj se sugovornik nekamo izgubio.

Uzdahnuvši, ustao sam i pozvao ga, kako bih mu rekao da moram otići, ali nije bilo odgovora. Pozvao sam ga ponovno, a onda sam izašao iz sobe. Vrata u vrt bila su otvorena, no vani ga nisam vidio, a pogledom nisam mogao prodrijeti kroz raslinje. No što bi uopće radio u gustišu?

Pozvao sam još jedanput, kad nedaleko sebe začuh šuškanje.

Ovaj put nisam ugledao djevojčicu, a iako mi pogled i rasuđivanje nisu bili pomućeni varljivim pićem, ipak sam sad još manje mogao vjerovati očima. Naprosto sam stajao kao skamenjen, netremice zureći u dvije prilike koje kao da su se, stopljene s bujnim raslinjem u vrtu, odjednom materijalizirale u nestvarnoj, fantastičnoj slici.

Duga, tamna, valovita kosa i velike, izražajne oči mlade djevojke preda mnom, nepogrešivo su ukazivali da je to ona ista, sad poodrasla djevojčica s fotografija koje su stajale na ormaru u staroj sobi, a mladić kraj djevojke isto je tako nedvojbeno imao crte mog poznanika Marka Peregrina, premda se sad doimao više od dvadeset godina mladim.

Stajali su među zelenilom i divljim cvijećem i nasmiješeni me gledali, a onda su se, kao prošli put djevojčica, okrenuli i zašli u gustiš, prolazeći kroz njega posve naravno i polako.

Kad su nestali, kao da je udar struje razbio moju ukočenost i pokrenuo me. Povikao sam, skočio za njima u grmlje i odmah zapeo u trnju, pa sam osjetio bolne ogrebotine i začuo kako mi se para odjeća.

Prekoračivao sam trnje i razmicao granje kao i prvi put, pokušavajući pogledom prodrijeti kroz gustiš. Djevojka i mladić bili su mnogo veći od djevojčice, pa se neće moći tako lako sakriti u neveliku, makar kako zaraslu dvorištu!

Probijao sam se, ne osvrćući se na nove ogrebotine, a niti na trnje koje mi se zarivalo u odjeću, no mladi je par nestao, a kad sam došao do žičane, grmljem skrivene ograde, otraga u dvorištu, osjetio sam kako me obuzima užas, a u glavi mi se zavrtjelo. Pomislio sam da je, ako ne sanjam, s mojim zdravim razumom gotovo, no znao sam da ne sanjam, jer jako sam se uštipnuo, a osjećao sam i hladnu, posve stvarnu žičanu ogradu, u koju sam zario prste, tako izbezumljeno zureći u prizor pred sobom da uopće nisam bio u stanju misliti, a niti tražiti odgovore, objašnjenje fantastične slike koja se rasprostrla pred mojim očima!

Jer poznati okoliš kao da je naglo i potpuno nestao, ispario, a ja sam, kroz rupu što je zijevnula ne samo u stvarnosti, nego i u mom zdravom razumu, propao, strovalio se u izluđujući san!

Iza ograde dvorišta, umjesto poznate mi gradske četvrti kojom sam, od djetinjstva, bezbroj puta prolazio, ugledao sam veliku, bijelu stijenu ispod koje se, sve do obzora, pružala mirna, suncem obasjana morska pučina i to usred grada koji je bio stotine kilometara daleko od mora!

Na stijeni sam ugledao onaj par. Mladić je obgrlio djevojku oko ramena i mirno joj, s ljubavlju, pokazivao veliki, bijeli jedrenjak na pučini.

Izbezumljen, vičući sam ih dozivao i tresao žičanom ogradom, ali oni su mi, kao da me uopće ne čuju, okrenuli leđa i počeli se polako udaljavati. Mojim je povicima odgovaralo samo kriještanje galebova koji su, visoko iznad mene, lebdjeli na vedrom, tamnomodrom nebu.

Okrenuo sam se i ne pazeći na trnje, potrčao prema vratima dvorišta, istrčao na ulicu poznate mi gradske četvrti i usplahireno se osvrćući, pogledao oko sebe. Sna je nestalo! Nije bilo nikakva mora, ničeg nestvarnog. Optrčao sam blok zgrada i s druge strane, ondje gdje je trebala biti stijena, došao do žičane ograde, no vidio sam samo poznate kuće unaokolo, a među njima zarasli vrt. Nisam se našao ni na kakvoj stijeni, a nigdje nije bilo čak ni barice, a kamo li mora.

Vratio sam se u vrt i ponovno došao do ograde, no ovaj put nisam vidio ništa neobično - samo kuće i dio ceste.

Jesam li u jednom trenutku halucinirao, ili sam poludio, ili ...

Ušao sam u kuću i počeo dozivati svog domaćina, no nije bilo odgovora. Pretražio sam sve prostorije. Nije bilo nikoga, a u jednoj sam sobi, na ormariću pronašao naslagane fascikle s rukopisima, pa sam ih pregledao, premda to možda nisam smio učiniti bez odobrenja vlasnika. U jednom su fasciklu bile pjesme, u drugom tekstovi predviđeni za objavljivanje, treći je - koliko sam, na brzinu ga pregledavši, razabrao - sadržavao lirski pisane priče o djetinjstvu, o kojima mi je govorio, a na dnu sam ugledao debelu bilježnicu velikog formata. Otvorivši je, na prvoj sam stranici pročitao krupni naslov, napisan kemijskom olovkom: "Nemoguća knjiga - pokušaj otvorenog, potpunog i cjelokupnog izraza bića, s bitnim pitanjima i odgovorima što smo ih u stanju pronaći silinom čežnje, potpunom zauzetošću, najupornijim traženjem i najdubljim uvidom".

Okrenuo sam stranicu i na vrhu slijedeće ugledao naslov: "Prvo poglavlje: Kako se vječna tajna svijeta zrcali u tajni našeg bića i obratno. Ispreplitanje i dubina ljudskog uvida. Izraz neizrazivoga i mogućnost mijenjanja zbilje moćima vlastita duha".

Osim toga, dalje je bilježnica bila potpuno prazna - samo bijele stranice. Poznavajući njegov način rada, jer o tome smo razgovarali, pretpostavio sam da negdje

ima bilješke što ih je kanio srediti i prepisati učisto, u bilježnicu. No što te bilješke sadrže i gdje su?

Još sam neko vrijeme počekao, prekapajući po rukopisima i dozivajući svog domaćina, no nije ga bilo. Ponovno sam pretražio vrt, no premda sam zadobio nekoliko novih ogrebotina nisam ga našao, niti sam više vidio bilo što neobično. Naposljetku sam otišao, ne znajući što da mislim.

Kao što će se neki čitatelji, koji pomnije prate "crne kronike" u novinama možda sjetiti, nitko više nikad nije vidio Marka Peregrina, jer netragom je nestao, baš kao da je ispario. Poslije petnaestak dana, susjeda koja mu je ponekad pomagala i donosila mu hranu, prijavila je nestanak, a i ja sam policiji morao reći sve što znam, iako to nije bilo mnogo. Neko sam vrijeme pratio taj slučaj, vjerujući da će se moj tajanstveni i nadareni poznanik ipak pojaviti, ili će se barem otkriti što je s njim bilo, no poslije godinu dana uvidio sam da će njegova sudbina zauvijek ostati nerješiva tajna.

Što se zapravo dogodilo i kamo je tako odjednom nestao? Nikad prije nisam halucinirao, pa što sam onda vidio dok sam stajao kraj ograde u vrtu? Jesu li to bile halucinacije? Ako nisu, što to znači? Da je moj poznanik otišao u "paralelnu stvarnost", u neki mogući, materijalizirani osobni svijet za koji smo, kako je govorio, stvoreni, ali nam uvijek izmakne, jer u svom postojanju neizbježno pravimo bitne greške? Je li to kanio opisati u "Nemogućoj knjizi", u kojoj bi pokušao "izraziti neizrazivo" i prodrijeti u "tajnu svijeta"? Je li bio lud? Ili smo svi mi naprosto odviše sivi, bezbojni, "obični", bojimo se istraživati, pa se zatvaramo u doživotne zatvore navika i površinske, plošne, nevrijedne "stvarnosti"? Bi li njegova knjiga (za koju bilješke nikad nisu pronađene) sadržavala naprosto naklapanja luđaka, ili nove, ključne spoznaje?

Više i ne razmišljam o tome - nisam čovjek koji vidi "goruće grmlje", ili mijenja ljudske spoznaje o ustrojstvu svjetskih zakona, premda sam se potrudio da rukopisi nestala čudaka, do kojih sam mogao doći, budu objavljeni, jer osjećao sam da mu to dugujem.

Možda ne znam mnogo, ali čvrsto vjerujem u jedno: Ako netko uopće može spoznati tajnu svijeta, taj svijet objasniti i pronaći smisao našeg postojanja u njemu, onda su to zaista samo vjernik i umjetnik.

Evelina RUDAN

Budnica

Budni da budemo
i da se ne stajemo
na svaki šuš
prenjenega tića.

Kad - tad će poletit
i ku magla bude kako mriža
i ku mriža bude kako sito
i ku sito bude gusto tkano.

Luka BRAJNOVIĆ

Kotor

Stari su Bokelji branili slobodu
snagom obećanja posvećene duše,
ko što suha zemlja u vatrenom srpnju
očekuje kišu umorna od suše.

Uličice puste oko katedrale
vode prema onom što je bilo prije
i što kamen zdanja nekadašnjeg čara
sada u tišini crkava još krije.

Ostadoše s nadom starice i starci
prkoseći sili nesretne sudbine,
dok se gasi vatra na ognjištu hladnom
i dok šute priče daleke davnine.

* * *

U svanuća rana susreću se tajne
nevinosti dječje i Božjeg sveznanja,
to u svijetu čežnje, dobrote i patnje
idu skupa ljubav i ljepota sanja.

Starodrevni Kotor nekadašnje slave,
začarane mitom legenda i priče
odreći se neće povjesnog bogatstva
s kojim se još uvijek "domorodci" diče.

* * *

Nad Zaljevom nebo kupa se u suncu,
a u moru tihom dan i večer mriju
s odrazom u prvim obrisima tame
okomitih brda koja prijetnju kriju.

* * *

Prerano su stigli vijesnici oluje
sa lahorom zore što po nebu riše
zamračenu trku oblaka i šutnje,
čekajući mirno prve kapi kiše.

Po puteljku lišće sa venama žutim
sliče ruci starca što drhće nad knjigom
stihova i mašte pune dobrih riječi,
ljepote i srca nepoznata pisca.

Oh, to suho lišće
s venama bez života!

Albino LUCIANI
(Papa Ivan Pavao I.)

Drugo doba, druga škola

Mnogopoštovani Kvintilijane!*

Bili ste ugledan odvjetnik, veliki učitelj govorništva, ali prije svega velik i oduševljen odgajatelj mladih!

Plinije Mlađi bijaše jedan od Vaših pitomaca. Car Domicijan povjerio Vam je odgoj svojih nećaka, djecu svoje sestre Flavije Domitile.

Prva od 12 knjiga temeljnog Vašeg djela *Institutio* bijaše priručnikom od srednjega vijeka do unazad nekoliko godina.

Zamijetio sam je nedavno te iznova pročitao neka od Vaših pravila.

1) Neka učitelj ne zahtijeva od djeteta ono što samo mladić može dati, niti od mladića ono što se očekuje od odrasloga. Neka mu kaže kada je dobro naučio: Već si netko! Pa neka doda: Najbolji dio Tebe tek će doći. Tako ga ohrabruje, potiče i otvara mu putove nade.

2) Nije dobro da bude samo jedan učitelj za samo jednog učenika. Ne uspoređuje li se s drugima, učenik je pred pogibelji da se napuše; postavljen pred samo jednoga učenika, učitelj ne daje najbolje od sebe. Kad je razred brojan, postoji natjecanje, nadmetanje a to često potiče na učenje više od učiteljskog nukanja i roditeljskih molitava.

3) Kritički duh nije prikladan mladcima, ne bi smio u njima prevladati nad maštom i kreativnošću.

4) Učitelj neka ne bude prestrog u ispravljanju; u protivnom, stidljivi se preplaše, svega se boje pa ništa ne pokušavaju; živahniji se razbjesne pa pružaju prešutni otpor. Neda bude očinski, bez nedostataka a neka nedostatke i ne tolerira. Skroman, ali ne krut; blag, ali ne bez energije; neka ne dozvoli da ga mrze zbog strogoće, niti da ga preziru zbog nedostatka energije; neka najčešće govori o onome što je dobro i pošteno...

* * *

Prečitavanje tih pravila probudilo je u meni nježnost i sjetu istodobno, jer su tako daleko od pravila koja čitam po stanovitim modernim traktatima iz pedagogije, za koje vidim, tu i tamo, da su odobreni.

1) Kad bih Vam rekao, mnogopoštovani Kvintilijane, da ima učitelja koji već u četvrtom razredu osnovne škole otežu, neprestance skrećući pozornost na Vijetnam, Chile, na Palestince? Ono što je važno - kažu - nije da se djeci prenesu znanja koja su osvojili drugi u prošlosti, već da oni nauče raspravljati o velikim problemima sadašnjosti.

---

* Marko Fabije KVINTILIJAN (izv. Fabius Quintilianus), podrijetlom Španjolac (oko 34. - 95. po Kr.), učitelj govorništva u Rimu za vrijeme cara Vespazijana i sina mu Domicijana.
Odvjetnik i gorljivi odgojitelj, vodio je uglednu govorničku školu. Temeljno njegovo djelo *Institutio oratoria* dragocjen je priručnik o odgoju mladeži.
U jeziku i stilu uzor mu je Ciceron.

2) Nadmetanje, natjecanje? Danas su to zabranjene riječi; podupirale bi individualizam, klasni duh, vlast prema zaslugama, kapitalizam. Glas ne bi trebalo dati pojedincu, već samo grupi.

3) Što se tiče kritičkoga duha, to je jedna od stvari za koju smo iznad svega zabrinuti. Društvo se pokazuje dacima u svojim najiskvarenijim motrištima, ponekad vidno napuhanima, a onda se kaže: "Dečki, evo vašeg cilja, pucajte u nj"! Vi ste strahovali od "*mirna* otpora". Danas imamo aktivnu školsku pobunu i sve prije negoli mirnu!

4) *Očinski* učitelj? Ni da bi čuli! Danas je otvoren lov na *"paternalizam"*, traži ga se po svim kutovima, boji ga se, sinonim je opresije, potlačenosti te represije i autoritarnosti. Danas su, međutim, to riječi u velikoj modi: rad u skupini, škola koja nije štreberska, društvene i demokratske uprave, obogaćena skupovima i prosvjedima. Kad biste se vratili za katedru nakon 19. stoljeća, dragi Kvintilijane, imali biste posla oko reforme školstva!

A nije da je sve loše. Četiri točke koje sam, zajedno s ostalim sloganima, suprotstavio četirima Vašim, sadržavaju obojenosti i rješenja ekstremista. Ima, medjutim, srednjih stanovišta, protiv kojih, vjerojatno, ni Vi ne bi imali ništa , a koja bi, prilagodivši se donekle, mogla predobro pod ruku s Vašim pravilima.

* * *

Dobar je, primjerice, rad po skupinama, koji Vi niste upoznali.

U skupini, pod pretpostavkom da funkcionira dobro, nije riječ samo o pojavi tri, četiri, pet pameti koje se količinski zbrajaju, već djeluje i sudjeluje novi poticaj u svakoj pojedinačnoj pameti. Doista, ja nastojim shvatiti ono što je drugi već shvatio: njegovo svjetlo pali u meni drugo neko svjetlo koje - kad dođe na red - pomaže njemu ili nekom trećem ili četvrtom.

S druge strane "rad u skupini" potiče me da budem "aktivan", osim što sam "receptivan", da budem svoj u svome učenju, da pokažem svoju misao drugima te da je pokažem na originalan način.

Ne samo to: ostvaruje se razmjena iskustva, što obogaćuje druge i mene, potiče se iskrenost u razmjeni i ljubazna pažnja prema drugima.

To, međutim, ne isključuje već pretpostavlja učiteljevo predavanje. I doista: - ovisnost je prirodna za um koji ne stvara istinu, već se mora samo pokloniti pred njom, s kojegod strane ona dolazila; - ne izvuče li se korist od tuđega nauka, gubi se mnogo vremena dok se traže istine koje su već osvojene; - nije moguće uvijek otkrivati novo; često je dostatno kritički biti siguran u već otkriveno; - napokon, poslušnost je ipak korisna krepost.

Postao je toga svjestan i onaj sveučilišni profesor čija je služavka zatražila da iz peći uzme malo žara za peglu.

- Uzmite slobodno - odgovori profesor - ali gdje je posuda u koju će se staviti žar?

- Evo! - odgovori služkinja te pokaza svoj dlan. Stavi u nj sloj hladnog luga, na lug stavi žar te ode zahvaljujući.

- Nuti - reče profesor - sa svom svojom znanošću ovo nisam znao!

I neka se ne misli, slušajući nastavnika, da se ostaje naprosto pasivni i primljivi. Đaci koji su istinski učenici istine nisu kao otvorena zdjela da primaju *kašu* koju učitelj

u nju ulijeva, razmahujući se kuhačom vlastite erudicije. Dante, Leonardo, Galilej, stojeći uz rub katedre, nisu ostali samo "sjediti" a sv.Toma pokazuje da želi studente itekako na nogama, kad kaže: Nastavnik se ograničava da "pokreće", potiče učenike a učenik samo ako odgovori na ta poticaj - bilo za vrijeme ili nakon učiteljeva izlaganja - dospijeva do istinskoga učenja.

S druge strane: je li bolje biti prisan s velikim idejama ili originalnim autorima osrednjih ideja? Govoraše Pascal: Onaj tko se uspeo na nečija leda, vidjet će dalje od drugoga, makar bio i manji od njega!

* * *

Dirljiva i pozitivna pažnja prema najslabijima u školi. Ona se, međutim, može ostvariti te sačuvati poneku konkurenciju. Škola pripravlja za život koji je sazdan i od nejednakosti. Pa i u sportu koji se mladima toliko dopada, što bi bio kad ne bi bio natjecanje i utakmica. Škola bez ijednog prvog i bez ijednog posljednjeg nije realistična ni ugodna: odveć podsjeća na stado ovaca.

Don Bosco je drukčije gledao na ljubav prema mladima. "Vjerujem - pisao je - da je dužnost svakog nastavnika da vodi računa o najjadnijima u rezredu; propitivati ih češće od drugih; zbog njih se zadržavati duže na objašnjenjima; ponavljati, ponavljati sve dok ne shvate, prilagoditi zadatke njihovoj sposobnosti. Da bi se prikladno zaokupila pažnja naprednijih đaka, neka se zadaju zadaće i lekcije s velikm nagradama, nagrađujući ih bodovima za zalaganje. Radije negoli zapustiti one najsporije, neka se oslobode sporednih stvari, ali neka se glavni predmeti posve prilagode njima".

Možda se i Vi slažete da je u prošlosti škola pretjerivala s podacima. Dolaze mi u sjećanju neka imena: Zenoni (latinska i grčka gramatika), Campanini-Carboni (latinski rječnik), Sanesi (grčki rječnik). Vezane uz njih vidim deklinacije, paradigme, pravila, iznimke, vježbe, prijevode u nedogled.

Kako je predočena u udžbenicima povijest mi se činila "destilat buke" (Carlyle), sva sazdana od datuma, ratova, primirja i ugovora. Studirajući pomalo prirodne znanosti, smjestio sam u pamćenje nazivke kao što su: Neuroptera, Lepidoptera, Koleoptera, Diptera, itd., dočim nikada nisam bio siguran pripadaju li muha i komarac rodu diptera te nikada u stanju raspoznati Imenoptere u crvenim mravima, koji su me bolno boli po nogama, kada bih sjeo na tratinu.

Znatno je bolja živa škola. Jer mladima nudi polja interesa; neka zajedno s riječnicima upotrebljava gramofonske ploče i kazete za jezike; neka u povijesti ističe kulturni napredak i društvene uvjete; za fiziku i prirodne znanosti neka ide ukorak s iskustvom u laboratoriju; neka umjereno navikava mlade da se počnu zanimati i sudjelovati u životu i dogadjajima vlastite zemlje i u svijetu.

Velim "umjereno". Uvjeren sam da učenici mogu na korištan način raspravljati u razredu i uopće mi ne leži da bi mogli uskratiti poštovanje prema nastavniku te se prepustiti ispraznu govoru i bestidnim kretnjama u njegovoj nazočnosti. Znam da i talijanski ustav i II. vatikanski Sabor priznaju pravo na štrajk; nisam u stanju vidjeti to pravo u stanovitim đačkim štrajkovima, koji završavaju kamenovanjem školskih prozora ili još težim razaranjima.

* * *

Zbog socijalnih razloga, u dječijim vrtićima, osnovnim i srednjim školama u Italiji primjenjivat će se dogodine (dakle od 1975. godine, op. prev.) zakon 477.

Po njemu se (čl. 6.) roditelji smatraju integralnim i temeljnim dijelom u svijetu škole. Osnovat će se Savjet instituta ili kružoka. Sačinjavat će ga predstavnici nastavničkog osoblja, nenastavničkog, roditelja učenika te didaktički ravnatelj ili predstojnik. Predsjedat će mu jedan od roditelja izabran medju članovima istog Savjeta. Roditelji će, osim toga, sudjelovati u stegovnom Savjetu učenika te u razrednom i međurazrednom Vijeću.

To je istinska stečevina, dični Kvintilijane: roditelji postaju suodgovorni unutar škole službeno. No, jesu li svi pripravni sučeliti se sa školskim problemima? I hoće li biti u stanju voditi se samo interesima djece, ostavljajući izvan škole svaku stranačku zaokupljenost, danas kada se politika uvlači poput sićušne prašine posvuda, sve do pluća? A široke oslobađajuće slobode koje priznaje članak 6. roditeljima, neće li ih dokinuti sloboda nastave, o čemu neki profesori već bruje, pozivajući se na članka 4.? Budu li profesori i učitelji imali preširoku slobodu da predaju kolko i što im se sviđa, zbogom onda roditeljska slobodo!

Talijanska škola je pred povijesnom prekretnicom. Ne shvate li to obitelji i ne otvore li dobro oči, to može postati prava nevolja.

* * *

Dični Kvintilijane! Dijele nas mnoga stoljeća. Poslije Vas došli su toliki filozofi i još brojniji pedagozi.

Humanističku kulturu, kakva je bila Vaša, danas zasjenjuju znanosti o svijetu i o čovjeku koje caruju u eri atoma i tehnike. Ipak Vas je u prošlom stoljeću Teodor Momμsen, romanist i protestant, definirao kao još uvijek "nadahnuta lijepim ukusom i ispravnom prosudbom, instruktivna bez pedanterije". Prije pedeset godina Concetto Marchesi, komunist, prepoznao je Vašu kulturu kao "oblikovateljicu duha".

Molim se da ne propadne u školi sve od humanističke kulture te da i dalje utječu na odgojitelje Vaše maksime, one najglasovitije. Bila bi dovoljna ova: *Non multa, sed multum*. To jest: u školi nisu potrebne mnoge stvari, već temeljito ovladavanje (tim stvarima).

Don Bosco je to preuzeo, na svoj način doduše, kada je napisao: "Mnogo čini tko malo čini, ali ako radi ono što treba raditi; ništa ne čini onaj tko čini mnogo, ne radeći ono što treba raditi". Mnogo, dakle, i temeljito, bez kompliciranih pretjerivanja *a là* Anatole France.

Taj je, da bi se maslina iskušala do savršenstva, sugerirao ovakav postupak: staviti maslinu u ševu, strpati je u goluba, njega u koku, koku u prasca, njega u tele, a sve to ispržiti na ražnju. Ponajbolji sokovi teletine tako će se stopiti s onima od praseta, koke, goluba i ševe na maslinu i tako je učiniti ukusnom u superlativu. No, hvala lijepa! Cijena te vrsnoće je hekatomba!

Nije hekatomba vrednotâ ono što ste - s onim *multum* - podrazumijevali a što mi želimo našoj školi.

Preveo: **Mato LUKIN MARKIČIĆ**

Mato KLARIĆ

Oblaci plaču

Oblaci plaču
kišama
Gospodar neba
hoda poljima
plavim
i sikće i grmi
bespućima

U tome plavetnilu
njegov je bal
čovjek je mal
da bi ispunio
želje nebeske

Leži na visoravni
u proplanku
čelom prema gore
i gleda ples oblaka
gleda život neba
u čudu

Oni su putnici
bespuća
i plešu i plaču
i sjetni i sretni

Samo je mjesec
borac
sjedi na tronu
nebeskom
nasukan u svoju
aureolu
u čudu
zašto su oblaci
danas
tako umorni

Zlatko TOMIČIĆ

Kćeri iz kuće Kotromanića

O kćeri iz kuće Kotromanića,
sestro moja i ženo,
kraljevno bosanska,
plave su bile tvoje oči,
vijorile se riđe vlasi,
ti si lijepa gdje si da si!

Darovao sam ti zlatno srce
hrvatskih kraljeva
i krunu Zvonimirovu
i kraljevski mač.

Predrag GRUBIĆ

Nedjeljni slikari

Nedjeljni smo slikari
Na kolodvoru uznemirene djece
I žica smo na lutnji, glazba
Za jedno uzvišeno pamćenje.

Visoki nam stupovi hramski
Donesoše ovu svečanost pomirenja
I jedno radosno krvarenje sata
U neutrtu vremenu.

Logika utvarne svijesti

I odmah na početku kažimo da je ova pobuna-prosvjed samonikla, bez predšasnika i možebitinih sljedbenika. Duboko je osobna, ljudska, građanska, hrvatska pobuna. Ona je otkaz poslušnosti onima koji nas pustoše ustrajno, smjerno i prokleto.

Ova pobuna je suprotiva zanosu mrtva vremena, u kojemu se ne događa ništa vrijedno i plemenito, koje nas Hrvate iz-uzima iz cjelokupne naše trajnice i iz 13 stoljeća starog hrvatskog iskustva Istre. Suprotiva je vremenu koje je duhu općenito - a napose hrvatskoj mu sastavnici - zapovijedilo: "Odustani"! Odustani od naporna traženja smisla; istine, ljepote, pravde, dobrote. Odustani i od dobrosusjedstva. Budi stvar, kreatura, IDS-ova dakako.

Ovo je Njihovo vrijeme, vrijeme pustoši koja zaudara i kolje nadaleko. Ono bi da bude Ništa, a ništa je Njihova vladarska i gospodstvujuća nepovijesna sloboda. Ništa je Njihov dom, dom i povratište. Tamo se Oni vraćaju noseći sa sobom svoj ratni plijen (sa zadnjega popisa stanovništva 1991. g. odnesoše 25% Hrvata!)

A "Ništa je", kako kaže filozof, "trajno u ratu" sa svime, za pobjedu koja se zove: BITI NIŠTA! Bez korijena, identiteta, pripadanja i pripadnosti. To je Njihova 72 postotna pobjeda. Sve-rat ničega sa svime hrvatskim, posljedak kojega je sveuništenje. Izbrisani identitet i zaborav.

Ali neplodan je to, mrtav, uradak, kao što je sve nepovijesno mrtvo, jer ne samo da ne traje kao metafizičnost nego ne traje ni u svakodnevnom čovjekovu životu. To su nakupine čudovišnih događaja (zamislite ne odati počast palima za Hrvatsku, u toj istoj Hrvatskoj!) bijednih i bestidnih autora, koje ljudi svojom voljom žele što prije zaboraviti, i zaboravljaju. No, premda su povijesni gubitnici oni su i potvrda da dobro nikad ne nastaje - kao ni povijesnost - pravocrtno. Potvrda da se dobro, istina, pravda, sloboda gdjekad moraju povući i odustati pred ludilom, ali nikad doista nikad ne smiju odustati posve. Jer ne bi imalo smisla živjeti, ljubiti, vjerovati ... kao što ne bi imalo smisla postojati bez imena, jezika, običaja, bez kulture.

Bez kulture, velim, a upravo je ona Njihovo sadašnje stanište gdje bi utvarna svijest htjela trajnije nastaniti se. Gospodovati s užitkom. Onako hedonistički, bez mjere, bez duha. Kultura bi trebala biti uljepšivač njihove nakazne slike svijeta. Ethos i topos, pače i sam eros vlasti. Ona bi trebala domisliti taj razulareni im svijet vlasti, kako bi susljedno onoj krležijanskoj (p)ostali trajni pobjednici. Jer tko političku pobjedu pretvori u kulturnu on je trajni pobjednik.

Ali koja kultura imade dovršiti taj plan "Euroregije Istre"!? Koja je i kakva kultura dorasla toj "svetoj" zadaći? Da li je to ta "Nuova realtà istriana"? Hoće li joj dostajati hrvatske muke, žrtve? Ukoliko ne, hoće li tražiti eskimsko osvježenje?

Riječ je dakako o kulturi koja bi bila oslobođena njene hrvatske sastavnice, a to onda znači stubokom i ne-istarska kultura. Ta bi pak kultura bila kićena utvarna svijest obrazložena, kao "nova stvarnost": redom povijesne prijevare, redom mitologema pa onda opet red prijevare, i tako ... a kao nadomjestak za znanstvenost, valjda, što li? i

poželjno filozofijsko domišljanje egzistencije i prožimanje hrvatske i talijanske gradbene sastavnice. Ona bi, dakle, trebala odmijeniti hrvatski duh, i univezalnu duševnost, istrijanstvom, potka kojega je "plurietičnost" naravski bez hrvatskog etnosa. Kakve li prijevare i nasilja. Dašto! Još kada bi lokalni "teoretici", književnici i filozofi, imali i pokoju činjenicu, da im svjedoči i zrcali "istinu" izbliza, nas Hrvata već ne bi bilo. Kada bi kažem, na Njihovu gozbenu stolu bila - hajdemo reći - glagoljica (koja nama Hrvatima u 11. st. bijaše pismom!) i mnoštvo joj pripadnih a sačuvanih tragova na istarskom prostoru, doista nas ne bi bilo. Naš je jezik, i pripadna mu pisma - ta duša kulture - skandalozna činjenica Njihove "istine", te on kao takav remeti njihov plan. Jer ne vjerujem da će se ljudi odreći svoga govora, ili barem ne mnogi.

Možda upravo poradi toga se tako žestoko udara na jezik i na kulturu. Na samu esenciju narodnosne pripadnosti. U tom smislu, ti novi vladari, postigoše i određene uspjehe. Naime, budući da "primisliše" teorijsku temeljnicu te nove kulture, ustanoviše Oni i "nove" kriterije za odabir im novih muževa kulture, koji su pak oslobođeni svake spoznaje i svijesti o sebi i o svome podrijetlu. Jasno prije toga odstrijeliše marne ljude i znalce u kulturi (primjerice: u Narodnom sveučilištu Rovinj, u Zavičajnom muzeju Rovinj ...).

Stoga se pitam nismo li svi mi sljedeći, ukoliko im se ne suprotstavimo? Jer noć koja je pred nama može biti još crnija.

Predrag GRUBIĆ

I Bogorodica i žena

I romon je i dah
Na uzvisinama cjeline!
Doskora sanjanje samo -
Redovnice glasa pjevačkog,
I mirisava mi latica u svemiru.

To prisuće je blagosti, ljepote
Početak nove pashe
I bijeloga ženstva
Štono, Kralju,
Dijete nosi o vratu

I Bogorodica i žena!

Tiho rasulo sna

Za praznim stolom tek
Radionica tamnih fuga
- Tiho rasulo sna.

Dorastao tišinama svijeta
Ti ophodiš vječni krug,
Početak Tajne
(Sluteći mirise, svježine
Dah proljeća pod snijegom!)

U malenoj zlatarni intime.

Smiljana BERTOŠA

Prsnuće zemlje

Prsnut će zemlja, osjećam
poput zrele breskve
Vrisak
obrušit stijenje
onkraj zidina
A ponistre
zasjeniti krovove,
uzvitlati zakonje,
osloboditi okovlje
Rastočit će
potom
bijele sokove
rijetkima koji
svoje plodovlje
uranjaju u bistru
vodu prkosnicu .

Tek usput

Beskrajan si poput
osvita jutra
Maslina s uporištem
duboko
u meni
Rastu prozirni oblici
mora
A snopovi riječi
guše se
uronjeni u pržinu
Odraz svijeta konačno
naslućujem
kroz prizmu svjetlosti
tek usput

Na putu bez konačišta

Pjesmo, oskorušo krepka
načini mu uzglavlje
mekim
na tom putu bez
konačišta
Pjesmo, raskošna i
meka
podari oblutke
djetetu
nenaviklu da gubi
I ne uzmi mu riječ
tu bistru vodu
na dlanu što mu
poji .

Dok usnula rastem

Okrajku neba
rijeke se uspinju ..
Napućena obala
raste tek usnula
Rastoči sokove,
uranjaj u pehare
sveobljubljena
riznico svoda
Lakoćom srne
dotakni
plodovlje
izvira .

Smiljana BERTOŠA

Tebe da mi je pojiti

Tebe da mi je pojiti
opojito, zavičajno nebo,
rastočena, oplođena zemljo,
riznico sveprisuća mora.
Tebe da mi je pojiti
sanjivo, krepko i meko
ponosna vedrino bitka,
presvijetla, napaćena zemljo
Tebe da mi je pojiti
pojiti tebe da mi je
od beskraja sjajnije
od raskrižja - neznanije

Višnja SEVER

Jazovka

Zašto su morali pasti
žene, mladići i starci
i nevina mala djeca?

A nebo se samo plavi
i zvijezde hladno sjaju,
i cvijeće miri u travi,
a tuge i dalje traju.

Šikare, bukve i trave
prekrili zjalo su jame.
Kosti su sjećanja strave.
Bog je svjetlo sred tame.

Ivan SVETIĆ

Bosna

I.
vrhovi gora
kao oltari.
Una i Drina.

Stećci svjedoče:
Bosna je hrvatska
djedovina.

II.

Jeka davnine.
Zemlja za ljubav.
Vile iz snova.

Duša u pjesmi.
Kliktaj viteških
sokolova.

Mladen JURČIĆ

Okrenut širinama

Val pučine, svoda prostranstvo napaja,
blaži i prekriva crne rane svijeta,
nedohvatljiv spokoj i dubine sjaja
onkraj nam zrcale zaveslajem ljeta.

Onkraj! Dio duše te modrine biti
- kako "ništa" zvat je? Tu živjeh spram sjena! -
u obzora bitak spas i ljubav sliti,
ali smeta tijelo pa sam samo stijena.

Ili raspuklina u kamenju s kraja,
ipak - morskom dalju prečistih širina
i dahu okrenut božanskog beskraja,
vatre krošnji žudeć na polju vedrina.

I najdublji život - drhtaj, svijetom mine
ko srcem kad bljesak vječnosti nam sine.

Zdravko MUŽINIĆ

O hrvatskoj ksenofiliji

Već je davno rečeno i nećemo biti prvi koji ćemo ustvrditi da hrvatski narod ili bar jedan dio našeg naroda, intelektualci više nego običan puk, zacijelo više nego ijedan drugi narod na svijetu, pati od grube pa i opasne bolesti, koju bismo mogli nazvati ksenofilijom. Tijekom povijesti mnogi su se naši ljudi, dakle, često okretali drugim narodima očekujući od njih rješenje naših problema, nalazili čak rješenje naših problema u tome da se sjedinimo s drugim narodima, štoviše su smatrali da se naš narod treba identificirati s drugim narodima pa i odbaciti svoju narodnost i sve ono što karakterizira jedan narod. U svakom slučaju, nisu vjerovali da sam naš narod može riješavati svoje probleme, nego da će nam to učiniti drugi ...

Još je P. Štoos u pjesmi "Kip domovine..." zabugario zaključivši da naš narod želi postati drugi narod. A Krleža je u povodu Radićeve smrti rekao za našu politiku da ona nije nikada bila kroatocentrična i da su Hrvati uvijek pljuvali po sebi i da su se stalno rashrvaćivali na račun svojih susjeda. S. Rendić je pak u eseju "Izlazak iz genitiva" točno ustvrdila da hrvatski narod pati od manije samouništenja ...

Bili smo tako, da ne idemo daleko u povijest, i italofili (pa i iredentisti), bili smo i austrofili, i mađarofili ... i jugofili odn. unitaristi pa i srbofili, nešto ranije i Ilirci, Sveslaveni, Slovinci ... i što još ne. Tek da se ne bude Hrvat! Izgrađen Hrvat koji vjeruje u svoj narod i u svoje snage. Samo u svoje snage ...

Platili smo tako danak, još od prošlog stoljeća, i jugofiliji, jugoslavenstvu, pa su podlegli toj zabludi i neki naši ljudi koje smo smatrali velikim. Mnogi su se naši ljudi pa i "veliki" zaista okretali Istoku, "bratskom" srpskom narodu i od njega očekivali rješenje presudnih nacionalnih problema.

Neki su od njih čak osnivali i neke važne kulturne institucije, galerije, akademiju nisu ipak nazvali "hrvatskom" - gradili crkve (stolnica u Đakovu npr. bila je posvećena "Božjoj slavi i jedinstvu naroda", poštovani je biskup mislio vjerojatno na sve narode koji žive na ovim prostorima, op. Z. M.) ..., no neki im osnovni pojmovi nisu, čini se, ipak bili jasni.

Naša povijest, općenito govoreći, nije bila idilična i nije bilo lako, pogotovo u nekim razdobljima, vlastitim snagama rješavati važna nacionalna pitanja. No nakon višestoljetnih iskustava, nakon 50 godina života u prvoj i drugoj Jugoslaviji, nakon domovinskog rata i svega što smo doživjeli zadnjih godina, valjda je konačno i najnaivnijem jasno da je bila fatalna zabluda kad smo vjerovali da će nam drugi riješiti naše vitalne nacionalne probleme i da ćemo u nekoj višenacionalnoj državi imati optimalne uvjete za život i razvoj.

Često se npr. kaže da 1918, nakon propasti Austrije, kad je u Dalmaciji bila nazočna talijanska opasnost, s druge strane tu je bio zeleni kadar, glad, oskudica, dezorijentacija itd., nije bilo druge alternative nego otići u Beograd. No je li nam 1989., 1990. i 1991. bilo lako? Naprotiv! Tada smo, naime, imali okupatora u njedrima Hrvatske, u svim našim gradovima. A ipak smo se organizirali i gotovo lovačkim puškama osvajali vojarne, oslobađali gradove, tjerali okupatora ...

Mnogi naši ljudi tijekom prošlog a i ovog stoljeća življahu u uvjerenju, ili bolje zabludi, da su Srbi katoličke vjere. Bila je ta zabluda zahvatila osobito naše dubrovačke intelektualce. Veći broj dubrovačkih intelektualaca osjećali su se, dakle, Srbima katoličke vjere: Ban, Pucić, Stojanović, Lujo i Ivo Vojnović ... pa neki iz obitelji Đaja ..., a neki su od njih čak, u želji da na vrelu bratstva operu vid, kako reče njihov pjesnik, odlazili i u Beograd i postajali "vaspitači" djece srpskih knezova i kraljeva, profesori, čak profesori sveučilišta, viši službenici, diplomati ...

Odlazili su u Beograd i prije a i poslije mnogi drugi Hrvati ... Jedan od prvih koji je napustio Hrvatsku a i hrvatsku narodnost, a dakako i jezik, i odselio u Srbiju i dao značajne doprinose srpskoj znanosti, pa i postao predsjednik novoosnovane akademije bješe Josip Pančić, što je inače dobro poznato, pa nećemo o tome mnogo pričati.

Jugoslavenstvo se kao moda, a nećemo pretjerati ako rečemo i kao patološka a svakako i masovna pojava javila uoči prvog rata kada su od te bolesti bolovali mnogi hrvatski intelektualci, a posebno književnici. Neki su od tih mladih ljudi teško prihvaćali i još teže podnosili svoju hrvatsku narodnost, pa je i odbacivali. U tome se, kako je poznato, "proslavio" osobito Vladimir Čerina, inače duhovni vođa te omladine, no da kod njega to stvarno nije bila normalna pojava, dokazat će uskoro njegova teška duševna bolest, od koje je i podlegao u šibenskoj umobolnici. Moramo, dakako, žaliti nesretnog mladog čovjeka, no na njegovom primjeru najbolje se vidi tko je kod nas katkada vodio mlade ljude i koga su često slušali i vjerovali im naši mladi ljudi.

Zanimljivo je svakako da su taj žalosni trend, a možda i modu, prihvatili i mnogi normalni, pa i talentirani pjesnici, među kojima i veliki Tin Ujević. Boraveći npr. za rata i prije u Parizu, on će tu tiskati knjigu indikativnog naslova "Grammaire de la langue serbe". Poslije će neko vrijeme i on živjeti u Beogradu, kojom će se prilikom svakako i on, kako reče S. Rendić, odjugoslaveniti.

Mnogi Hrvati uoči rata gledaju u Srbiju kao tzv. Pijemont južnih Slavena, neki i emigriraju u Paris i London, osnivaju (a što će drugo nego) "Jugoslavenski odbor" (kratko prije toga "hrvatski") i uz dirigentsku palicu Pariza i Londona rade na ujedinjenju Hrvatske sa Srbijom: Trumbić, Supilo, Meštrović, Marjanović, Ninković ... A nije se proslavio ni veći broj hrvatskih političara ni u danima raspadanja Austrije i na prste se mogu nabrojiti oni razumni i svjesni hrvatski političari koji su bili protiv odlaska u Beograd a za samostalnu i slobodnu Hrvatsku. Neki su od tih, koji su tih dana isplivali na površinu političkog života, djelovali, uostalom, smušeno pa i ne baš naročito inteligentno a svakako ne uvijek ni principijelno pa ni dobronamjerno. U tom bismo smislu akcentuirali ovdje osobito dra Josipa Smodlaku - to i nije bio prvi put da on istupa s ksenofilskih odn. jugofilskih pozicija a protiv težnji hrvatskog naroda - koji je najprije ljigavim frazama dočekao u Splitu "bele orlove" ("Braćo, srcu našem najmilija, neumrli vitezovi srpski ... dobro nam došli nepobjedivi sokolovi naši ..."), a onda će na famoznoj noćnoj sjednici Narodnog vijeća u Zagrebu 24. studenog 1918. forsirati bezuslovno ujedinjenje prijeteći čak da će se Južna Hrvatska, ako Narodno vijeće i Zagreb budu kolebali glede ujedinjenja i odlaska u Beograd, sama, neovisno od Zagreba sjediniti s kraljevinom Srbijom! ...

Molim lijepo, on govori u ime Južne Hrvatske i južnohrvatskih rodoljuba, a da nikoga u Dalmaciji nije konzultirao i dobio odobrenje za to i da ga zapravo nitko nije ovlastio za to. No što je u svemu tome najžalosnije, veći je dio političke elite Splita i

Dalmacije stvarno mislio kao i on i stajao na sličnim političkim pozicijama. Osim Trumbića, tu je crtu, dakle, zastupao zaista veći dio splitske i dalmatinske političke elite koja je tada davala ton javnom životu i više ili manje stvarno doprinijela da smo tada svečano i ušli u jugoslavensku tamnicu: Tartalja, Perović, Metalčić, Beroš, Stojanov ..., sve manje-više zaboravljena imena, koji su, poslije nego su obavili svoj zadatak, dobili dobre položaje i nagrade za obavljene usluge i potonuli u - zaborav.

A kako su neke od tih usijanih glava zamišljale da bi trebala izgledati nova država tzv. južnih Slavena, zorno pa i drastično je pokazao povjerenik za javni red i sigurnost dični Budislav Grga Anđelinović kad je već 5. prosinca 1918. naredio da se u Zagrebu puca na vojnike koji su manifestirali slobodnoj Hrvatskoj! ...

U težnji i nastojanju da se što više identificiraju s "bratskim" srpskim narodom, neki hrvatski javni radnici, političari, znanstvenici, književnici nemaju granica i odbacuju sve hrvatsko, pa čak i ono što je najsvetije jednom narodu - jezik! ... Napuštaju, dakle, ti dični "rodoljubi" hrvatski jezik, napuštaju pogotovo ime za svoj jezik i izmišljaju i prihvaćaju druge nazive za naš jezik tj. "hrvatski ili srpski", pa "hrvatsko-srpski" ali i "srpskohrvatski" odn. čak "srpskohrvatskoslovenački" itd. Još 1899. genijalni T. Maretić objavljuje slavnu gramatiku ne na osnovi riječi koje je našao u hrvatskoj narodnoj poeziji ili pak hrvatskoj književnosti nego na - osnovi srpske narodne poezije, prihvaćajući samo riječi koje je našao u srpskoj narodnoj poeziji kao i u Vukovim i Daničićevim knjigama! ... Iz takve gramatike naši su ljudi odsada imali učiti - hrvatski jezik! A uskoro dolazi i do Skerlićeve ankete i prihvaćanja ekavice u Hrvatskoj, počevši od Krleže pa dalje. U nastojanju, dakako, da se hrvatski narod pretopi u - jedinstveni jugoslavenski narod ...

Nakon 1918. manija odbacivanja svega hrvatskog, uključivši, dakako, prije svega jezik - mnogi Hrvati tada nisu, Bože to sačuvaj!, Hrvati nego Jugoslaveni pa i Srbi - u cilju što većeg dodvoravanja Srbima kulminira, a uočljivo je da se među tima nalaze i mnogi književnici, pa i talentirani književnici: Andrić, Vilović, Miličić, Bartulović ...

Andrić predstavlja najpoznatiji pa i najdrastičniji slučaj. Rođen i odgojen u hrvatskoj i katoličkoj obitelji i sredini, započevši književni rad kao hrvatski književnik, u nastavku života prestaje biti Hrvat i postaje Jugoslaven pa i Srbin, odbacuje hrvatski jezik a i sve ostalo što i miriše na hrvatstvo, prihvaća srpski jezik, ekavicu ... No kao da se nije time baš usrećio pa je bio u službi diskriminiran, a ni kao književnik nije bio nikada naročito prihvaćen u Srbiji. Još jedan dokaz kako se nacionalna izdaja vrlo brzo skupo plaća ...

Dakako, nisu položili ispit iz rodoljublja ni mnogi hrvatski znanstvenici, povjesnici, filolozi, lingvisti, književni povjesnici ..., počevši od nekh vrhunskih kao što je npr. Jagić, Šišić, Skok itd. preko Viktora Novaka (taj je odbacio ne samo svoju narodnost nego i crkvu i vjeru) odn. Grge Novaka (taj je u prvim radovima bezočno srbizirao pa je ne samo prihvatio srpski i ekavicu, nego je npr. splitskog nadbiskupa pretvorio u - arhiepiskopa, splitske samostane u - manastire itd., tek što nije splitsku stolnicu pretvorio u - sabornu crkvu!), Jorja Tadića (taj se specijalizirao dokazujući srpstvo Dubrovnika i dubrovačke književnosti) ... Sve skupa tužno i žalosno ...

Među gradovima u kojima se unitarizam manifestirao u obliku svojevrsne euforije nalazi se i Split (iako tih godina ima u Splitu i HSS lijepi broj članova). Mnogi naši Splićani, dakle, posebno intelektualna elita, profesori, odvjetnici, liječnici, neki književnici itd. prihvaćaju unitarizam, jugoslavenstvo, glasuju za unitarističke stranke

- pa i osnivaju podružnice unitarističkih stranaka - osnivaju pa i učlanjuju se u unitarističke organizacije kao što je i zloglasna ORJUNA (Organizacija jug. nacionalista), dalje "Jadranska straža", "Jugoslavenska Matica" pa "Četničko udruženje", ulicama se daju imena srpskih vojvoda kao i članova karađorđevićeve kuće, nove škole dobijaju također imena članova karađorđevićeve kraljevske kuće, pokreću se unitaristička glasila, bučno i provokativno sa slavi 1. prosinca tj. ujedinjenje, Vidov dan ..., a neki dični Splićani nemaju mjere u toj patološkoj euforiji, pa čak prelaze i na pravoslavlje! ... Da je riječ zaista o svojevrsnoj patološkoj pojavi, dokazuje i činjenica da su mnoga djeca rođena tih godina u Splitu dobila imena "Jugana", "Jugoslava", "Jugoslav" (i u obitelji slikara Vidovića bio je npr. jedan Jugoslav!) ... Već smo imenovali neke poznatije splitske jugofile, unitariste, evo i još nekih: Silvije Alfirević, dr. Berislav Andelinović (brat Budislava Grge), dr. Josip Arambašin, Niko Bartulović, dr. Mirko Buić, Ante Cettineo, Ćiro Čičin Šain, dr. Prvislav Grisogono, don Frano Ivanišević, dr. Josip Jablanović, Rikard Katalinić Jeretov, dr. Ljubo Leontić, dr. Vlade Matošić, Marko Nani, dr. Ivo Petković, dr. Jakša Račić ... Među splitskim unitaristima ima i više publicista i književnika koji u člancima i knjigama (Bartulović, Od revolucionarne omladine do ORJUNE, Malin, Jugoslavenstvo kroz historiju, Herceg, Ilirizam - preteča jugoslavenstva ...), a pogotovo u pjesmama potiču unitaristička raspoloženja. A zanimljivo je pa i paradoksalno da su i neki bivši pravaši postali sada žestoki unitaristi pa i članovi ORJUNE (npr. dr. Ante Tresić Pavičić; njega su čak "inspirirali" Balkanski ratovi pa je još 1912. spjevao pjesmotvor "Ko ne dođe u boj na Kosovo"), no i neki stvarni rodoljubi i čestiti ljudi koji su kasnije postali čelnici HSS, bijahu isprva članovi nekih umjerenijih unitarističkih organizacija. Treba reći da su mnogi splitski unitaristi dugo ostali vjerni toj ideologiji, čak ih nije otrijeznio ni atentat 1928., pa će neki od njih 1941. postati i perjanice četničkog pokreta, dok će se neki (nakon Trumbića) u nastavku ipak ohladiti. Jedan je od tih, na žalost rijetkih, bio odvjetnik i ban "Primorske banovine"(prije toga i splitski gradonačelnik) dr. Ivo Tartalja koji će, nakon što su 1932. žandari u Omišu zapucali na crkvenu procesiju i ubili odn. ranili nekoliko ljudi, osjetiti stid i dati ostavku na čast bana, iako mu je do potpune mirovine falilo tek nekoliko dana, da se ne reče da je dobio mirovinu za krv ubijenih ...

Dina FRANIN-MAGLAJLIĆ

Jorgovani

(majci Veri)

Dođi i uberi mi jorgovan za grob moje majke
mirisne jorgovane iz moga djetinjstva
mirisne jorgovane iz moga dvorišta.

Obriši mi tugu jorgovanima,
prije no što pođem na Mirogoj
zapaliti svijećicu za njenu dušu
jedinu dušu koju još uvijek beskrajno volim
dušu za kojom čeznem.

Milan RADIĆ

Bartolovo

Bio je to u Hrastovici
lijepi blagdanski dan,
a danas je trajno u nama
dragi kolovoški san.

Ispod bijelih šatora
licitari, svježi, i medari
uvijek su svečano slagali
za nas djecu prekrasne stvari.

A sladoledar je gurao
mala kolica svoja
i k njemu nije brzo mogla
ni tako žarka želja moja.

Pred crkvom svetog Bartola
rubače šarene i bijele
za Bartolovo su čuvane
godine cijele.

Danas crkve svetog Bartola
u Hrastovici nema više
i Bartolovo, dragi blagdan,
u svima našim srcima diše.

Ivana ROKIĆ-RADIĆ

U bijelu dvorcu sanja

U bijelu dvorcu sanja
za dan proljetni prvi
vodopad pjesmu sklada
što kamenje lomi i mrvi.

U njoj je igra sjena,
pjenaste niti tila,
nježnost što se tek sluti
u prašini vodenih krila.

U njoj su pećine mračne,
sila ih vodena stvori,
treptaj, poklik i snaga
što buja, raste i gori.

I tajni jezik tišina
sige biserne niže,
i jedna čudesna vrata
što vode sve bliže i bliže.

U tihu dvorcu sanja
gdje bijela vladarica vlada,
vodoskok šutljivo, kradom
pjesmu slobode sklada.

Diana DOBRAN

Zašto baš danas?

Zašto baš danas u ovo kišno jutro, zašto je baš danas tako?
Umiru li u nama osjećaji? Umire li život?
Danas kada ptice pjevaju moje je srce tužno...
Osjećam da bih trebala otići tamo gdje one umiru, gdje se gasi dan.
Zašto si tako daleko, prijatelju moj i zašto nisi dovršio nedovršena pisma i bar tako prazninu ispunio?
Zašto danas pada kiša kad mislim na tebe? . . .

Radovan LATKOVIĆ

Bleiburg, iz perspektive pola stoljeća

Pedeseta obljetnica tragičnih dana svibnja 1945. motiv je posebnog oživljavanja tragedije koju simbolizira ime BLEIBURG. Izraz dubokog pieteta prema bleiburškim žrtvama obuhvaća, nakon proteklih godina, cijelu Hrvatsku: ne samo iseljenu, nego i domovinsku.

Pitamo se u intimnosti svojih osjećaja: kako možemo izraziti istiniti pietet tim tisućama i tisućama mučenički poginulih hrvatskih života? I u tom razmišljanju pred njihovim nepoznatim, bezimenim grobovima, pred njihovim razasutim kostima, obuzima nas pitanje: *Zašto su poginuli?*

Učinit će nam se možda suvišnim postavljanje toga pitanja. Tijekom minulih pedeset godina raspravljeno je ovo pitanje i dan odgovor u bezbroj pisanih rasčlambi. Ipak ti odgovori nisu uvijek posve određeni i jasni, napose u domovini, gdje je šutnja o Bleiburgu bila nasilno nametnuta sve do uspostave Republike Hrvatske, pa je opće nepoznavanje događaja dovelo koji put do krivih interpretacija, koje se još i danas mjestimice primjećuju.

Osim toga, pitanje razloga tragične sudbine ovoga hrvatskog egzodusa složenije je nego što na prvi mah izgleda. U to pitanje uključuju se i okolnosti koje su dovele do tragedije i pitanja je li se mogla izbjeći. Je li tako sudbonosna odluka o povlačenju smjela biti stvorena bez zaljučaka Hrvatskog Sabora i hrvatska vojska ostavljena bez vrhovnog zapovjedništva? Je li bezuvjetna predaja na Bleiburgu bila prvenstveno posljedica nepostojanja odgovornog vrhovnog zapovjedništva i je li predstavljala jedino moguću odluku?

Drugi niz pitanja, koja se uključuju u ono temeljno, je udjel hrvatskih partizana u počinjenom genoicidu. Makar ne bili oni odgovorni počinitelji, nisu li ipak mogli zaustaviti ili bar ograničiti, strahovite pokolje vojnika, staraca, žena i djece *vlastitog naroda* kod Bleiburga i na "marševima smrti", kao i progone koji su slijedili godinama u SR Hrvatskoj i u iseljeništvu među Hrvatima?

O svim tim pitanjima već je izrazilo svoje mišljenje niz hrvatskih pisaca tijekom minulih godina. Makar se mnoge od njihovih ocjena činile ispravnima, nema sumnje da se konačni objektivni odgovor na ta pitanja mora temeljiti na dokumentima, još uvijek dijelom nepoznatim i nepristupačnim istraživanju hrvatskih povijesnika. Dok svi postojeći dokumenti ne budu sakupljeni i objavljeni, rasčlambe ovog slijeda pitanja mogu pobuditi nova, bezpotrebna sukobljavanja, jer unatoč pedeset godina koje nas dijele od Bleiburga, pod pepelom pomirenja još uvijek tinjaju zapretane strasti. Ali odgovor na *temeljno pitanje*, o motivu i počinitelju zločina, ne samo da možemo dati sa sigurnošću, nego i *moramo*. Taj odgovor ne samo da ne potiče na podjele među nama, nego, naprotiv, gradi nacionalno jedinstvo, jer otkriva svu istinu naše narodne drame.

Nesumnjivi motiv zločina bio je uništenje hrvatske vojske i masovni pokolj velikog dijela nacionalno svijesnog hrvatskog naroda, kako bi bilo zatrto svako sjećanje na četiri godine postojanja hrvatske države i onemogućena njezina obnova, jedina

zapreka ostvarenju Velike Srbije. Počinjeni zločin ujedno otkriva i počinitelja: *stoljetni srpski imperijalizam*, kojemu je dio hrvatskih političara naivno nasjeo 1918., kad su ušli u "Kraljevinu SHS" kao "guske u maglu" da bi kasnije, kao stado ovaca, hrvatski narod bio izručen srpskom nožu.

Srpski general Kosta Nad, zapovjednik Treće armije, bio je najodgovornija ličnost u "završnoj operaciji", koji je Titu podnio izvještaj o uništenju ustaša i partizana "ubijenih u borbi". Drugi Srbin, odlučan u počinjenom genocidu, bio je Milan Basta, ratni komesar 51. vojvođanske divizije u sastavu Treće armije, koji je vodio "pregovore" s predstavnicima hrvatske vojske u Bleiburgu, završene bezuvjetnom predajom. Komandanti divizija i brigada, koje su sudjelovale u pokoljima, Blaža Janković, Rade Ćolak, Božo Hinić, Petar Milenković i njegov zamjenik Petar Kuznić svi su odreda Srbi, kao i većina oficira i vojnika, mnogi od njih proizašli iz četničkih jedinica Draže Mihajlovića, prema izjavi jednog od pripadnika,(1)

"U Titovoj vojsci većina generala i časnika uopće bili su Srbi, ističe dr. Krunoslav Draganović, u OZNI, pandanu NKVD-a, na hrvatskom teritoriju skoro svu vlast imaju Srbi iz Hrvatske, ministar Rade Žigić, potpredsjednik hrvatske vlade Duško Brkić, general Veljko Drakulić i drugi. O "nezapamćenim zločinima, nastavlja dr. Draganović, postoji čitav niz zapisnika i to ne samo iz redova masakriranih vojnika, nego i iz kasnije odbjeglih Titovih partizana." (...) "Ubijanja su izvršena pod zapovjedništvom generalštabnoga majora Sime Dubajića, Srbina iz okolice Benkovca u Dalmaciji, a neposredni počinitelji pripadali su izabranoj ubilačkoj četi starih komunista 11. dalmatinske brigade 26. divizije. Po izvršenju zločina bili su krvnici nagrađeni veselo-razvratnim dopustom na Bledu, a Titova komisija iz Ljubljane od pet lica pod vodstvom pukovnika Dule Koraća, ličkog Srbina, pregledala je samo mjesto masakra i dala minama zasuti ponore u kojima je ležalo nepregledno more lješina" (...) "U Bosni, likvidacije su vršene pod zapovjedništvom majora OZNE Srbina Bude Miličevića i po vojnicima V. Korpusa generala Rodića" (2).

Nečasno izručenje hrvatske vojske i civila po engleskom Zapovjedništvu i uloga engleskog generala Harold Macmillana, kojega povijesnik Nikolai Tolstoj s pravom naziva ratnim zločincem, samo predstavlja jedan doprinos bržem ostavrenju stoljetnog srpskog plana uništenja hrvatskoga naroda. Poznati su brojni dokumenti i zamljopisne karte koje to utvrđuju, ali je važno istaknuti da je taj plan konačno otkriven i hrvatskom pučanstvu u domovini pred kojim je bila vješto i sustavno sakrivana zamka srpskog imperijalizama pod krinkom "jugoslavenstva". Značajno je da *Slobodna Dalmacija* objavljuje pismo komandanta Ozrenskog korpusa komandantu Županskog vojnog četničkog okruga Golubu Mitroviću 13. I. 1943., koje bi do nedavna još bilo smatrano izmišljotinom "ustaške emigracije". U tom pismu komandant Ozrenskog korpusa doslovno poručuje:

(1) "La Tragedia de Bleiburg", Documentos sobre las matanzas en masa de los croatas en Yugoeslavia comunista en 1945 - Izdanje *Studia Croatica*, Buenos Aires 1963., s. 134.

(2) Krunoslav Draganović: Kalvarija hrvatskog naroda god. 1945., u knjizi Bleiburg: uzroci i posljedice. Priredio Vinko Nikolić, Izdanje Knjižnice Hrvatske Revije, München-Barcelona, 1988., s 82-85.

"1. Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu i u granicama predratne Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Bačke.

2. Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih teritorija pod Talijanima i Nemcima (Trst, Gorica, Istra, Koruška, kao i Bugarska i severna Albanija).

3. Stvoriti neposredno zajedničke granice između Srbije i Slovenačke ... izvršiti čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa, a Bosnu i Hercegovinu od muslimanskog i katoličkog.

4. Ciljevi su ogromni zato je i borba toliko zahvalnija za one koji se bore za njeno ostvarenje.

Možda Tebi i Tvojima borcima izgledaju ovi ciljevi veliki i neizvodljivi. Setite se borbe za oslobođenje pod vodstvom Vožda Karađorđa. Srbija je bila puna Turaka. U Beogradu i ostalim srpskim varošima skršene su muslimanske munare.

NI JEDAN MUSLIMAN NEĆE MOĆI MEĐU NAMA OSTATI.

... Sve katolike koji su se ogrešili o 'naš narod u njegovim tragičnim danima, kao i sve intelektualce i sve ekonomski jače nemilosrdno ćemo uništiti i poubijati... od ostatka ćemo napraviti prave Srbe, koje ćemo milom ili silom prevesti na pravoslavlje. Eto to su ciljevi naše velike borbe i kad dođe čas mi ćemo to ostvariti. Mi smo ih već u nekim delima naše otadžbine ostvarili. Sigurno ste čuli za naše najnovije velike borbe oko Foče, Čajniča i Višegrada, pod vodstvom samoga ministra. Tamo sada nema ni jednog muslimana, a za njihova naselja i kuće više se i ne zna. Ta srpska zemlja, koju su do sada uzurpirali turski uljezi sada čeka na srpske ruke da je obrade. Čuli ste i za uspeh naših boraca u srezu Stolačkome. Nekad je u tom srezu bilo oko 28.000 katolika i muslimana. Sada osim nekoliko familija u samom Stolcu i čitavom srezu nema ni jednog katolika ni muslimana. Počelo je uspešno, treba samo nastaviti ...".

(Nedjeljna Dalmacija, 20. siječnja 1995)

Okolnost djelomičnog sudjelovanja hrvatskih partizana u izvršenju ovoga plana ne utječe na *utvrđivanja identiteta idejnog začetnika, organizatora i glavnog izvršitelja bleiburškog zločina: srpskih partizana i četnika*. Danas možemo vjerovati da su se hrvatski partizani zadojeni idejom jugoslavenstva i kao pripadnici komunističkog bloka, borili protiv hrvatske vojske, domobrana i ustaša, jer su vjerovali raširenoj propagandi da je NDH doista tvorevina talijanskog fašizma i njemačkog nacionalsocijalizma i da će slobodu hrvatskog naroda i njegovu "državnost" ostvariti u novoj demokratskoj, federativnoj Jugoslaviji.

Bleiburg je bio bez sumnje prva *opomena*. Opravdano je govoriti o Bleiburgu kao tragediji, jer je to bio početak "etničkog čišćenja", nastavljenog nakon pola stoljeća, ali ovaj put znajući tko nam je pravi neprijatelj. Zato je, mislim, danas - iz perspektive pola stoljeća - ispravnije doživljavati Bleiburg kao *saznanje*, a manje kao tragediju. Dugo je trajao taj proces spoznaje, ali "križni putevi" ostavili su neizbrisivi trag: hrvatska sela i gradove u crno zavijenih udovica, nejake siročadi, mladića koje je bijeda otjerala u svijet, opustjela ognjišta u koja se je tuđin naseljavao, nove logore smrti. Sve je to bila tragedija hrvatskoga naroda, ali i OPOMENA BLEIBURGA. Opomena tog hrama mučenika, makar nisu pali u borbi, nego kao nevine žrtve samo zato jer su bili Hrvati.

Danas se mnogo ističe potreba opraštanja, ali mislim da moramo prije svega znati kome i što moramo oprostiti. Hrvat Hrvatu može i mora oprostiti obostrane zablude

i počinjeno zlo. No da bi oproštenje bilo iskreno i potpuno, mora se temeljiti na *spoznaji*. Moramo spoznati korijen naših razmimoilaženja i sukoba. Ideološke suprotnosti koje su nas dijelile bile su drugorazrednog značenja. U korijenu naših sukoba bila je podjeljenost u temeljnoj nacionalnoj koncepciji hrvatske opstojnosti: jednih, koji su stoljećima smatrali da naš nacionalni život možemo osigurati i ostvarivati samo oslonom na jedan drugi narod, u zajedničkoj državi; drugih, koji su smatrali hrvatsku državnu nezavisnost preduvjetom slobode i opstanka hrvatskoga naroda. I dok su prvima tijekom povijesti te "personalne" ili "realne" unije kako tako omogućivale bar očuvanje simbola hrvatske opstojnosti, "jugoslavenstvo", kao savez sa "slavenskom braćom", otkrio je svu pogubnost ove zablude. Kulminacija je bila Bleiburg, *tragedija koja je prerasla u spoznaju*. Taj proces bio je polagan, ali je postignut tijekom pola stoljeća.

Prof. dr. Zdravko Tomac, istaknuti hrvatski intelektualac i političar, potpredsjednik vlade demokratskog jedinstva Republike Hrvatske i Socijaldemokratske partije Hrvatske - Stranke demokratskih promjena, piše: "I sam, kao pripadnik generacije hrvatskog naroda odgajan u Titovoj Jugoslaviji, imao sam iluziju šezdesetih i sedamdesetih godina, da se samoupravljanjem i demokratskim reformama i pretvaranjem Jugoslavije u konfederaciju mogu ostvariti interesi hrvatskog naroda i konstituirati suverena hrvatska država. I mnogi drugi su vjerovali u takvu mogućnost"(3)

Kao prvi zaključak svojih razmišljanja o Bleiburgu, dr. Tomac ističe: "Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevina Jugoslavija, avnojska Jugoslavija, samoupravna Jugoslavija i ovaj veliki velikosrpski rat dovoljni su dokazi i pouka, da nikakvi oblici zajedništva, ne samo konfederacija, nego ni carinska unija sa Srbijom nije više moguća!(4).

Dr. Tomac zaključuje: "Međutim, ove ideje nisu propale kod nekih velikih sila koje nam spremaju nove zamke, i zato *moramo biti složni i odlučni"* (podcrtao RL/5/).

Opravdanost ovoga upozorenja potvrduje tisuću godina naše povijesti, napose *pouka Bleiburga*. Podijeljenost hrvatskoga naroda tijekom i na kraju II. svjetskog rata bila je glavnim razlogom bleiburške tragedije. Bila je tada još daleko našem političkom vidokrugu spoznaja da je za očuvanje Nezavisne Države Hrvatske bilo važnije pridobiti hrvatske komuniste nego se utjecati pomoći Saveznika. To nije shvatilo niti vodstvo Hrvatske seljačke stranke, koja je kao oporbena skupina bila prirodno pozvana da pridonese hrvatskom zbliženju. Hrvatski ljevičari, opojeni nadolazećom pobjedom svojih saveznika i pod velikim utjecajem srpskih komunista, nisu također shvatili da bi samo jedna homogena hrvatska snaga mogla osigurati ravnotežu vlasti u budućoj federativnoj Jugoslaviji, koju su smatrali najpogodnijom državnom tvorevinom za ostvarenje hrvatskih interesa i jednog pravednog društvenog poretka. I s tom vjerom ušli su u drugu Jugoslaviju, ponovno kao "guske u maglu".

(3) Prof. dr. Zdravko Tomac: "Bleiburška tragedija hrvatskoga naroda" (U povodu svečanog predstavljanja III. izdanja knjige), *Hrvatska Revija*, Zagreb, ožujak 1994., svezak 1 (173), s. 30.
(4) Idem
(5) Idem

Ponovno je skupo plaćen ovaj korak, ponovno se pokazalo da Hrvati moraju graditi svoju nacionalnu opstojnost samo oslonom na vlastite snage.

Međusobni oprost nužni je korak ove spoznaje. Ostvaren je u bitnome nakon nepunih pola stoljeća, kad su nam velikosrpski osvajači spremali novi Bleiburg. No ovja put hrvatski narod ih je dočekao jedinstvenim oružanim otporom, podređujući političke i ideološke podjele demokratskom ustrojstvu plebiscitarno prihvaćene i ostvarene nezavisne, suverene REPUBLIKE HRVATSKE.

Tako je presvođena trauma Bleiburga i niza stoljeća hrvatske povijesti. Ovo dostignuće ne umanjuju časoviti porazi i promašaji. Bitno je da smo našli PUT, *da slijedimo vlastiti put u hrvatsku budućnost.*

To je najdostojniji spomenik priznanja i zahvalnosti žrtvama Bleiburga.

Višnja SEVER

Majci na dar u KPD-u Sl. Požega 1948.

Kitu čudna cvijeća
Tebi ću darivat
Ubrala sam njega
na livadi bola.
To nisu ruže,
ljubice, ciklame,
karanfili bijeli,
niti noćne dame.
Cvjetići su zlati.
Iskustva su lati,
a listići nade -
što nam srce dade -
A duša je pelud
što za Bogom hlepi.
Prašnici su srce
za Tebe što strepi.
Hranila si maštu moju
maglicama od muslina.
Strepila nad dušom mojom,
da mi bude poput krina.
Hvala Ti na svemu, majko!
I danas dok broj sam samo
u srcu je mom vedrina.
Ljubavlju si u njeg majko
Usadila Božjeg sina.
Hvala Ti na svemu majko!

Platno u polju

(tanke)

Još gole grane
vrba i forzicija
skica proljeća.
Tu i tamo ostaci
snijega u brazdama.

***

Sisavši s ceste
na volanu bicikla
osjećam kako
kotač dodiruje tlo
rascvjetane livade.

***

Jutarnje svjetlo
gušeno sumaglicom -
buđenje boja.
Nejasan obris brda
u proljetnoj kišici.

***

Taj tren vječnosti
za molitve u vrtu! -
Zatim ustane.
Način kako govori
potsjeti ga Nekog.

***

Oltar na hridi
od kosti jedrenjaka.
Pjesma s paluba.
Oj, Gospo od Škrpjela,
nosimo Ti kamenje!

***

Nabrekle vode.
Uglibljene ive se
opiru toku.
Prano bujicom glatko
šiblje se omacilo.

***

Vjetar s kopna
donio u nosnice
miris kadulje.
Na bonaci plutaju
poljupci svjetiljaka.

***

Patka poliječe
s mutne rijeke - prasak
krila i zraka!
Nikamo ta ne može -
let iz zime u zimu.

Pred pramcem lađe
slap razrezanog mora.
Diže se galeb.
Za leta oštar pogled
prodire u svježinu.

***

Stabla limuna
u jutarnjem sumraku.
Gasnu zvijezde.
Iskrsnuo krajolik
nagoviješten mirisom.

***

Utroba lađe
puna teških bačava.
Dižemo čaše.
Sniju pune novčića
trbušaste amfore.

***

Platno u polju,
Žustrim potezima kist
nanosi svjetlo.
Noć. Slikar je odnio
pejzaž smotan pod ruku.

***

Ledena kiša
spojila je sivilom
nebo i more.
Obrisi s malo smeđeg
uz brektanje bracere.

***

Pale se svjetla.
Ptice uvlače glave
među ramena.
Uronjeni u perje
snovi rane jeseni.

***

Kapljice kiše
na prezreloj rajčici
jedna do druge.
Trudna žena umiva
na česmi glatko lice.

Tragična sudbina svjedoka istine prof. dr. Ljudevita Juraka

Nedavno su (9. VI. 1995) Družba "Braća hrvatskoga zmaja" i veterinarski fakultet podigli spomen-ploču još jednoj žrtvi komunističkog poraća prof. dr. Ljudevitu Juraku, koji je strijeljan zbog svjedočenja istine o masovnim grobnicama u Vinici (Ukrajina).

Ljudevit Jurak rođen je u Zalugu, općina Hum na Sutli, 6. listopada 1881. Gimnaziju je završio u Zagrebu, a studij medicine god. 1910. u Innsbrucku, u kojem će sveučilišnom gradu ostati još četiri i pol godine kao asistent Zavoda za patološku anatomiju. Bio je jedan od rijetkih hrvatskih mladića, koji su se posvetili toj neprofitabilnoj struci. I kad je krajem 1913. u Zagrebu osnovana Prosektura javnih zdravstvenih zavoda grada Zagreba, mjesto voditelja te ustanove ponuđeno je perspektivnom dr. Juraku. Prosektura je bila smještena u Bolnici milosrdnih sestara u Vinogradskoj, a radila je za potrebe svih zagrebačkih civilnih i vojnih bolnica. Vrativši se početkom 1914. u domovinu, postaje Jurak začetnikom humanomedicinske patološke anatomije u Hrvatskoj. Uz to je Jurak bio od 1914. i stalni sudski vještak kr. sudbenog stola u Zagrebu.

Kad je u Zagrebu poslije I. svjetskog rata osnovana Visoka veterinarska škola koja je ubrzo prerasla u Veterinarski fakultet, pozvan je Jurak u jesen 1920. da preuzme mjesto profesora patološke anatomije na tom Fakultetu. Usavršivši se prethodno na veterinarskim zavodima u Beču i Dresdenu preuzeo je Jurak god. 1921. profesuru, i na Veterinarskom je fakultetu djelovao do kraja života, ne napustivši do posljednjeg dana ni svoj rad u Prosekturi. Tako se prof. Jurak svrstao i u začetnike veterinarske patološke anatomije u Hrvatskoj, te se napose bavio komparativnom patologijom.

Uz taj dvostruki rad imao je prof. Jurak snage i sposobnosti da punih deset godina - od 1922. do 1932. - bude i nastavnik sudske medicine na Medicinskom fakultetu, sve dok to mjesto nije preuzeo prof. dr. Eduard Miloslavić. Tako je među ostalima obducirao god. 1928. i Stjepana Radića, smrtno ranjenog u beogradskoj skupštini. Kao osoba čvrsto usađenih moralnih načela prof. Jurak je bio i član časnog suda Hrvatskoga liječničkog zbora.

Dva naša najistaknutija stručnjaka na području sudske medicine, prof. Jurak i prof. Miloslavić, bili su 1943. pozvani da sudjeluju kao članovi Međunarodnog povjerenstva Crvenog križa za ispitivanje zločina u Katynskoj šumi u Poljskoj i Vinici u Ukrajini. Naime, tada su na tim lokalitetima pronađene masovne grobnice u koje je pobacano skoro 15.000 pobijenih časnika i vojnika poljske Domovinske armije. Sovjeti su za taj zločin optuživali Nijemce, a Nijemci Sovjete. Zajedno s još desetak istaknutih patologa i sudskih medicinara iz čitave Europe, u to su povjerenstvo pozvani prof. Miloslavić u Katynsku šumu a prof. Jurak u Vinicu. Utvrđujući vrijeme i uzrok smrti, služeći se isključivo znanstvenim metodama, oba su povjerenstva nedvojbeno zaključila da su Sovjeti hladnokrvno i mučki likvidirali cvijet poljske mladosti.

Prof. Jurak se nikada nije bavio politikom niti je bio član koje stranke, kako u kraljevini Jugoslaviji tako i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj; za to nije imao ni sklonosti

niti vremena. Za vrijeme NDH znao je za ljevičarske aktivnosti nekih svojih suradnika, no to nikome nije dao do znanja; štoviše uspio je izvući iz logora Jasenovac jednog svog asistenta tumačeći to stručnim potrebama.

Kako se bližio kraj II. svjetskog rata, nazirao se i pobjednik. Prof. Miloslavić je još krajem 1944. napustio Hrvatsku i otišao u SAD; uostalom tamo je bio i roden. Prof. Jurak je dočekao kraj rata na svom radnom mjestu i u svom domu, no jedva tjedan dana nakon uspostave komunističke vlasti - 15. svibnja 1945. - uhićen je od OZNE po nalogu NKVD-a. Ponudeno mu je da mu se neće ništa dogoditi ako izjavi da je svoj potpis na izvještaj Međunarodnog povjerenstva dao pod prisilom. Iako je bio potpuno svjestan situacije, taj častan čovjek odbio je zanijekati znanstvenu istinu. Po cijenu života! Optužen kao ratni zločinac da je "svjesno i zlonamjerno vršio propagandu protiv prijateljske Sovjetske Rusije, a po tom posredno i protiv interesa našega naroda", presudom vojnog suda Komande grada Zagreba osuđen je na smrt. Presuda doslovce glasi: "Presudom ovog suda broj 86 od 9. VI. 1945. presuđen je Jurak Ljudevit, sin Stjepana i Amalije rod. Preglhofer, roden 6. X. 1881. u Zalugu, kotar Pregrada, zavičajan u Zagrebu, Gundulićeva 20, sveučilišni profesor, udovac, Hrvat, rimokatolik, zbog djela ratnog zločinstva na kaznu smrti streljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju njegove imovine u smislu člana 6. ZO. ko. Ova je presuda izvršena. Tokom istrage ustanovljeno je da posjeduje slijedeći imetak: trosobni stan u ulici Gundulićevoj 20. Smrt fašizmu- Sloboda narodu" Predsjednik kapetan Vladimir Ranogajec."

"Vae victis!" Za njegov grob ni danas se ne zna, 45 godina njegovo se ime jedva spominjalo, tako da niz generacija medicinara i veterinara i ne zna ništa o osnivaču hrvatske patologije. Uzeli su mu život, ali mu nisu mogli uzeti ono što je on smatrao da je vrednije od života - čast. A nedužna žrtva prof. Juraka pridružila se plejadi nedužnih hrvatskih žrtava Bleiburga, Križnog puta, Dakse, Jazovke, Maceljske šume i drugih gubilišta.

Ivica JEMBRIH

Viečna Ivanščica

Tvoj drienek
mene cviete,
tvoje sem diete
spod poceka
i vimena
toplega mlieka,
viečnoga imena!
Hervacka -
spod Ivanščice se zeleni
i gda serce kervari -
Ivanščica sme vsi!
O draga,
same cvietje tvoje
more nam prek praga!

Osmijeh svjetla

Žalujem tamni šum djeteline:
čujem pjesmu kosaca. -
Nadimlju se plastovi ranjeni.
Umiru?

Osmijeh svjetla
na livadi u meni
obasjava djetelišće
pred (Ne)poznatim
i dalekim . . .

Obzorje zatvara večer -
čislo neprolazna sna

Blago VRANKIĆ

Staze

Niz
viličasta
prodolja
teče modra
preljevnica

na rđastu
putu
zvone zričavi
glasovi
nemirna dana

pri
kraju
staze
otegnute
izdiše
zgažena
osušena
riječ

Cvjetići

Suzni
ustreptali
sa zebnjom
u nebo
zagledani

da li ih
ubrati
njima se
okititi
ili ostaviti
da nektar
snova
nedovidom
šire

Ivan NOVAČKI

Čekanje

Osluškujem svaki korak
I mislim: ti dolaziš

Korak se izgubi
a mene ponovno
GRLI TIŠINA.

Čekam novi korak
i razgonim tišinu.

Moje srce užurbano kuca
moje srce užurbano kuca

Čujem novi korak
i kucanje na vratima.

To ljubav k meni dolazi

Moje srce užurbano kuca
Moje oči u sjaju se smiješe.

Rajmund KUPAREO

Premišljanja o ljepoti i umjetnosti

Postoji u bîti, samo jedna ljepota. Prirodna ljepota nije bitno različita od umjetničke. Toma Akvinski kaže da se za ljepotu zahtijeva "cjelovitost ili savršenstvo" (integritas sive perfectio, *Teol. Suma*, I, 39, 8c). Gdje nedostaje ta cjelovitost ili savršenstvo, radi se o ružnome, o manjku nečega što bi biće, prirodno ili umjetničko, moralo imati. Ružno se ne može shvatiti bez odnosa na cjelovitost ili savršenstvo nekog bića. Tako se i "privativne", lišavajuće bitnosti (grijeh, nevjera, blud, krada, itd.) mogu shvatiti jedino u odnosu na potvrdne, "pozitivne" (vjernost, čistoća, poštenje itd.).

U običnom govoru se lijepo izjednačuje s dobrim ("lijepo ponašanje"), a zlo s ružnim ("ružne riječi"). Grci su spajali lijepo s dobrim kao ideal odgoja (kalokagathía), a ružno s nemoralnim, nepristojnim (to aischrón). To se opaža i u latinskom terminu "tetrum", što znači i ružno i sramotno. Ipak moramo lúčiti lijepo od ružnoga, i dobro od zla.

Postoji također, u bîti, samo jedna umjetnost. Zato ne bismo smjeli govoriti o umjetnostima, nego o vrstama i podvrstama umjetnosti. Inače bi izgledalo da svaka pojedina vrsta umjetnosti ima zasebnu bît. Već sâm naziv "beaux-arts" (a to vrijedi i za "belles lettres") daje naslutiti da ima nešto bitno, zajedničko među njima. "Lijepe umjetnosti" razlikuju se od "mehaničkih" ne samo po sadržaju nego i po svrsi, a svrha je "uzrok radi čega nešto nastaje" (T. Akvinski, *nav dj.* I-II, 33, 4c). Umjetničko djelo se razlikuje od djela nekog zanatlije ne samo po svrsi nego i po užitku što ga proizvodi, a užitak je "nadopuna djelu" (T. Akvinski, *nav. mj.*). Van Goghova STOLICA razlikuje se od stolice nekog zanatlije i po svrsi i po užitku što ga proizvodi. Ljepota je nešto sasvim drugo od koristi, premda neko umjetničko djelo može biti i "korisno": neka slika kao ures u sobi; neka crkva kao mjesto za neliturgijske potrebe: koncerte, kongrese itd. Ipak to nije bila prvotna svrha ni slikara ni arhitekta. Zato nećemo riješiti problem umjetnosti, dok ne riješimo problem ljepote.

Da li je estetička spoznaja različita od logičke koju označujemo kao "adaequatio mentis et rei" (izjednačenje misli i stvari)? Važan je, u tom pogledu, prijedlog "ad" (ka, prema) koji kazuje težnju, napor k tom izjednačenju, jer misao neće nikada potpuno "aequare", izjednačiti, dostići puninu stvari. Upravo to nesavršenstvo ljudskog uma nameće potrebu za specijalizacijom ljudskoga znanja, napose razlikovanje između filozofskog i znanstvenog promatranja zbilje. I filozofija i znanost dokučuju istinu na svoj način, ali veoma nesavršeno: filozofija je "preširoka", apstraktna, a znanost ograničena zbog svog eksperimentalno-kvantitativnog pristupa zbilji.

Estetičku spoznaju mogli bismo označiti kao "adaequatio mentis et signi" (izjednačenje misli i znaka), ali ne uobičajenog, praktičnog, dogovorenog znaka, nego novog, neponovljivog, izvornog, od umjetnika stvorenog znaka. To je *metafora* u pjesmi; *lice* u drami; *molpé* (sklad tijela, napose nogu) u plesu i baletu; *kadar* u filmu; *atmosfera* boje i svjetla u slikarstvu; *obujam* u kiparstvu; *prostorni oblici* u arhitekturi i urbanizmu. Kad ti znakovi dostignu savršenstvo dajući iluziju, dojam izjednačenja znaka i označenoga, zovemo ih simbolima. "Sýmbolon", u prvotnoj uporabi tog termina, bila

je pločica, prepolovljena na dva dijela. Svaka je polovica služila kao znak identiteta neke osobe, pronađene poslije mnogo godina rastanka, a koje su mogle izobličiti njezinu fizionomiju. Tako i simbol ima dvije "polovice": znak i označeno. Ovdje simbol ne znači isto što u znanosti, religiji ili praktičnom životu.

Estetički znakovi, simboli, sliče pojmovima u logici, koji su formalne (oblikovne) naravi. Odnose se na formu ("ono što čini da nešto postoji i bude označeno kao takovo" uči nas Toma Akvinski u *De Veritate*, 28, 8 ad 8). Događa se, nažalost, u estetičkoj spoznaji, kao i onoj logičkoj, da su mnogi pojmovi, ovdje simboli, nejasni, ostavljajući čitatelja u nedoumici i kadikad u proturječnom tumačenju.

Racionalna spoznaja proizvodi pojam, apstraktnu ideju, *verbum mentis*, dok estetička spoznaja proizvodi *verbum cordis* što spaja apstraktno s konkretnim, osjećajno s misaonim. Ta iskustvena spoznaja, *verbum cordis* neodjeljiva je od *verbum mentis*, ali mu daje ozračje osjećajnosti, ljubavi.

I jedan i drugi *verbum* očituju se u čovjeku pomoću glasa, usana, *verbum oris* (Teorija o raznim vrstama *verbuma* nadahnuta je na Akvinčevoj *Teol. Sumi*, I, 27, 1c). *Verbum oris* ne odnosi se samo na govorne znakove, nego i na sva izražajna sredstva ostalih vrsta i podvrsta umjetnosti, koje smo gore spomenuli. Taj "verbum cordis" (riječ srca) nova je spontana, nekonceptualna spoznaja, prirođena sklonost, koju Toma Akvinski naziva "connaturalitas" (sunaravnost) ili "compassio" (suosjećajnost). Ta je spoznaja nadopuna senzorijalne (osjetilne) i apstraktne (misaone) spoznaje. Ona donekle razjašnjava tajnu umjetničkog dara i stvaranja. Nažalost, još postoje pojedinci koji ne razumiju Tominu definiciju lijepoga: "Pulchra dicuntur quae visa placent!" (Lijepo je što se sviđa oku, uhu - *Teol. Suma*, I, 54 1m). Misle da je to neka posve osjetilna vizija lijepoga. Zaboravljaju da ni oko ni uho koji uživaju u lijepome nisu neka osjetila zajednička životinjama i ljudima, nego da su to specifično *ljudska* osjetila koja imaju *ontološki* značaj ne samo osjetilnosti nego i duhovnosti. Pas se, npr, ne divi lijehama ruža nego će nerijetko na njima obaviti svoje fiziološke potrebe, a mačka ne uživa u pjêvu ptica nego nastoji da ih se dočepa i proždre. Zato Toma na istom mjestu naglašava da je lijepo plod spoznajne moći ("Respicit vim cognoscitivam"). Takvu moć nemaju životinje. One zapravo ništa ne stvaraju. Divimo se radu pčela, mravi i slično, ali to je učinak nagona, ustaljenih navika, iz kojih se ne mogu izvući. Njihov rad bismo mogli usporediti s radom "serijalne" produkcije u tvornicama, gdje je zatomljena individualnost radnika, na što je s pravom upozoravao engleski slikar i pisac William Morris: "Stroj proizvodi, ali ne stvara, dok zanatlija proizvodi stvarajući". U "serijalnoj produkciji" probitačnost je zasjenila estetiku, dobit ljepotu. Srednjovjekovni pojam umjetnosti "recta ratio factibilium" (sposobnost pravilnog prosuđivanja u proizvodnoj djelatnosti) podjednako obuhvaća umjetnost i obrt. Zato se izvornost podjednako primjenjuje na umjetnine i rukotvorine.

Ipak moramo ustvrditi da samo umjetnik *stvara*, pronalazeći nove odnose među fenomenima prirode i uma, iako su ti odnosi potpuno konceptualni, misaoni, s dalekim temeljem u stvarnosti. Što su ti odnosi čistiji (konceptualniji), čistija je i umjetnost. U tomu se razlikuje umjetnik od zanatlije. Kod zanatlije svrsishodnost ima prednost pred "lijepim". Teško je povući granične crte između ornamentike, artefakta i umjetnosti, napose kad se radi o "tehnološkoj umjetnosti" u gradnji zrakoplova, brodova, mostova i sl. Tim se proizvodima nerijetko pridaje atribut lijepoga. Što su ljudski, intuirani osjećaji jače izraženi u "čistoj" nego u "primjenjenoj" umjetnosti, ne znači da ova

posljednja ne nosi biljeg duhovnosti i izvornosti. Zato je svaki umjetnik, u neku ruku, zanatlija, ali se svaki zanatlija ne uzdiže do razine pravog umjetnika.

Što se tiče umjetničke tehnike, ona je nerazdjeljiva od "ideje", intuiranog (a ne samo doživljenog ili proživljenog) osjećaja. Ne radi se o akademskoj, znanstvenoj tehnici koju svaki školovani umjetnik upoznaje za vrijeme svojih studija. Možemo kazati da svako umjetničko djelo ima svoju vlastitu tehniku. Ona se može samo misaono, ali ne i stvarno odijeliti od izvanjskog oblika, forme. Sonet, npr. ima svoj ustaljeni akademski oblik, ali je ipak svaki sonet različit od drugoga rasporedom i naglaskom riječi. To najbolje osjećaju recitatori. To se dogada i u glazbenim "formama" ili u uprizorenju istog dramskog teksta po istom (u raznim dobama) ili različitim redateljima, itd. Možemo govoriti o raznim "stilovima" u povijesti umjetnosti, npr. o baroknom. Ipak je svaka barokna zgrada različita, jer bi inače bila kopija, krada nacrta nekog drugog stvaratelja.

Ljepotu, bît umjetničkog djela, lakše uviđamo u umjetničkim ostvarenjima nego u stvarima i fenomenima prirode, gdje mi sami postajemo, u neku ruku, umjetnicima nazirući u njima neki ljudski osjećaj, "ideju". Time se prirodna ljepota (fizička i psihička) ne svodi na nešto posve subjektivno, jer naša intuicija ovisi o predmetu ili fenomenu u prirodi što ga mi nismo izmislili, iako nam je on doveo u pamćenje (evocirao) neki sveopći, intuirani, ljudski osjećaj. To je zapravo transfiguracija prirode. To je majstorski učinio Nobelovac Juán Ramón Jeménez u svom besmrtnom djelu "Platero y yo" (Srebrenko i ja) šetajući s ostarjelim magarčićem po svom rodnom zavičaju.

Kod kritičkog promatranja nekog djela možda je najbolje započeti s analizom njegove "tehnike", jer ona je, kako već rekosmo, neodjeljivo vezana uz "ideju". Uzmimo, npr. *Uskrsnuće* ranorenesansnog slikara Piera della Francesca (1416.-1492.), majstora perspektive. On se poslužio geometrijskim obujmovima da utjelovi svoju "ideju". Ako usporedimo prvi plan s drugim, opažamo da ovaj posljednji daje dojam *udaljenosti* ne samo zbog boje nego i zbog cilindričnih oblika stabala. Kristov lik izgleda uronjen u njima. U usporedbi s prvim planom (vojnici), Krist poprima gigantske razmjere. Drukčiju, vlastitu tehniku, upotrebljava Andrea Mantegna (1431.-1506.) pomoću anatomske perspektive. Njegov mrtvi Krist ("Oplakivanje mrtvog Krista") izgleda umanjen, "skraćen". Ipak, kad bi se podigao, ne bi mogao stati na slici. Zar se i naše srce ne "rasteže" u radosti i ne "sužuje" u tuzi? To su dva različita viđenja Krista, u kojima je tehnika bitno vezana uz "ideju". Spomenimo i zadnju Michelangelovu Pietá, onu Rondanini, u Milanu, gdje su tjelesa Majke i Sina dematerijalizirana i gdje duh poništava dramatsku moć oblika, što je daleko od *Pietá* u Rimu i Firenci. Tehnika se mijenja ne samo prema "ideji" koja odgovara duhu vremena nego i prema razvojnoj ideativnoj fazi umjetnika. A to se događa skoro kod svih umjetnika (Velásquez, Picasso itd.).

Nijekati prirodnu ljepotu ili svoditi ljepotu samo na umjetnost nije manja pogreška negoli svoditi umjetnost na oponašanje prirode. Otkrivanje ljepote u prirodnim stvarima i fenomenima u bîti je isto kao i otkrivanje ljepote u umjetnosti. A to se opaža i u užitku koji donosi to otkrivanje. Estetski doživljaj, kako smo već rekli, nemaju životinje, a ni ljudi koji u "stvarima" prirode ili umjetnosti vide osobnu, napose ekonomsku korist. Drukčiji užitak proizvodi gledanje mladog jaganjca u mesara od užitka što ga osjećamo gledajući janje na livadi ili na platnima španjolskog slikara B. E. Murilla. Ljepota i umjetnost "beskorisne" su, ako ih se promatra s bilo kojeg

probitačnog stajališta. Njihova je "korist" duhovne naravi, nadvremenska i nadprostorna. Odgajati za ljepotu znači odgajati za savršenstvo, za cjelovitost ljudske osobe. To treba početi od najranije dobi.

Ljepota je potpuno ljudski fenomen. Misteriji, nadnaravne istine, ne ulaze, kao takve, u umjetnost. Kršćanski umjetnik nastoji preko simbola, koji ne prelaze granice ljudske fantazije, dočarati njihovu uzvišenost. Na stotine je Raspeća, Polaganja u grob, Uskrsnuća, Navještenja itd. oslikano, opjevano, dramatizirano kroz stoljeća. Svima je podloga bila isti biblijski "siže", a ipak ga je svaki umjetnik ostvario na svoj vlastiti, izvorni način.

Toliko je bogato značenjem neko umjetničko djelo da u gledateljima, promatrateljima otvara neslućene vidike tumačenja. Dosta se sjetiti genijalnih interpretatora (bilo dirigenata, bilo izvođača) glasovitih glazbenih djela. Njima, nasuprot, stoje oni koji "mehanički" točno izvode neko djelo. To još ne znači da je svakome dopušteno tumačiti po miloj volji neko djelo, jer svaki čovjek, pa i umjetnik, teži k monovalentnosti svoga "verbuma". Dokučiti sve bogatstvo nekog djela značilo bi izjednačiti sebe sa stvarateljem. Svatko od nas "krade" od tog bogatstva. Svatko nastoji približiti se majstorovoj jedinstvenoj viziji, ostvarenoj u djelu.

Umjetnost iziskuje kod pojedinca ne samo istančanu osjetljivost i prirođeni sustvarateljski dar nego i estetičku izobrazbu koja se sastoji u trajnom promatranju raznovrsnih umjetničkih djela i u poznavanju tehnike i povijesti umjetnosti. Recepcija, prihvaćanje umjetničkih, napose suvremenih djela i njihovo razumijevanje, ne ovisi toliko o nekoj "instituciji" (crkvi, akademiji, galeriji, muzeju itd.) koji kadikad nameću svoju ljestvicu vrednota, pa ni o nekom suglasju (konsensusu) kritičara, koliko o nadarenosti za osjećaj ljepote i stupnju umjetničke izobrazbe pojedinca.

Ako bismo umjetničku ljepotu definirali kao "utjelovljenje ljudskih intuiranih, (a ne samo doživljenih ili proživljenih) osjećaja ili "ideja" u konkretnim simbolima", onda bismo isto morali ustvrditi i za "prirodnu" ljepotu s razlikom da umjesto "utjelovljenje" stavimo riječ "evokacija" (dozivanje u sjećanje) intuiranih osjećaja u konkretnim simbolima. Govorimo o konkretnim simbolima, a ne o apstraktnim, znanstveno-matematičkim ili praktično-konvencionalnim znakovima. Estetičke znakove, simbole, možemo usporediti s logičkim znakovima, pojmovima. To su, tako zvani, formalni (oblikovni) znakovi, koji se odnose na neku "formu", bitnost, a koji zadovoljavaju našu težnju za spoznajom zbilje. U umjetničkim se ostvarenjima radi o nebitnim formama (formae accidentales) kao što su naši osjećaji, težnje, nakane itd. Skolastici su tu spoznaju smatrali odsjevom neke samoopstojne bitnosti (splendor formae). Nitko nije utjelovio u umjetnosti neku samoopstojnu formu (forma substancialis) kao npr. ljudsku dušu. Sve "psyche" (personifikacije duše) su samo alegorije, a ne njezini simboli. Takve su forme, bitnosti, nedohvatljive ljudskom razumu. Možemo ih donekle dokučiti preko nebitnih (akcidentalnih) formi. (usp. T. Akvinski; *Teol. Suma I*, 77, 1 ad 7m) Razlika izmedu umjetničke i "prirodne" ljepote je u tome što običan čovjek, estet, ne zna svoje intuirane osjećaje utjeloviti u nekom djelu: pjesmi, slici, melodiji, dok umjetnik to može prema izražajnim sredstvima kojima raspolaže. Ipak to stvaranje nije iz ničega, jer pretpostavlja materiju, tvar kao podlogu rada. Zato ni umjetničko stvaranje nije uvijek savršeno ni do kraja dotjerano, jer se materija ne podlaže lako duhu. Zanimljivo je da Toma Akvinski uspoređuje umjetničko stvaranje s Božjim: "Svi se stvorovi odnose spram Boga kao umjetnine spram umjetnika. Stoga

je cjelokupna priroda kao neko umjetničko djelo Božjeg umijeća. Međutim, nije protiv umjetnina ako umjetnik nešto drukčije radi u svojoj umjetnini, pa i pošto joj je dao prvi lik. Tako nije protiv prirode, ako Bog u prirodnim zbivanjima nešto drukčije radi nego odgovara običnom prirodnom toku" (*Suma protiv pogana*, glava 100, br. 5., u prijevodu A. Pavlovića, izd. KS, 1994, sv. II).

Toma Akvinski brani umjetnikovu slobodu u stvaranju i usavršavanju svojih djela, kao što to potvrđuje povijest umjetnosti. Umjetnik ima pravo dotjerivati svoje djelo sve dok materija, kojom raspolaže, ne bude u potpunoj službi "ideje". Zato se ne čudimo da je George Rouault, u studenome 1948. spalio svojih 315 slika. A to se događa s mnogim djelima pjesnika, glazbenika itd. Kad je pak djelo, po uvjerenju umjetnika, dovršeno, njemu se ne bi smjelo ništa ni dodati ni oduzeti.

Danas se puno piše o "stvaralačkoj" mašti. Premda mašta sama po sebi ništa ne stvara, ipak pridjev "stvaralačka" nije nikakav ukrasni dodatak, jer mašta nije sasvim pasivna moć u umjetničkom stvaranju. Mogli bismo kazati da je ona sustvaratelj ili nekakva "causa materialis" (tvarni uzrok), izravni pomagač praktičkog uma koji je glavni stvaratelj ne samo u umjetnosti nego i u mnogim umijećima, kao što su rezbarstvo, stolarstvo i mnogi drugi zanati. Mislim da riječ "mašta" ima, barem u estetici, dvostruko značenje: *imaginaciju* (uobrazilja?), osjetilnu moć koja prima vanjske utiske, zadržava ih u odsutnosti, ponovno doziva i međusobno spaja. Drugo značenje za maštu je *fantazija* (utvárânje?) koja dolazi od grčkog glagola "pháinesthai": vidjeti, ukazati se. Fantazija pomaže praktičkom umu da uvidi nove odnose između njega i slika. Nju španjolski jezikoslovci zovu "imaginación creadora". Ti su odnosi, relacije, konceptualni, misaoni, iako imaju daleki temelj u stvarnosti. Nju posjeduju na osobit način umjetnici, ali bez nje bi i znanstvenici bili veoma osiromašeni. Nju nemaju životinje, a čisti duhovi je ne trebaju, jer izravno vide bît stvari. Toma Akvinski kaže da: "ništa slikovito, *figurale* neće biti u blaženom stanju" (*Teol. Suma*, I-II, 103, 3c). Ne znači da blaženici ne shvaćaju umjetničko stvaranje, nego da im za to ne trebaju maštovne slike. Izravno vide "ideju" koju je umjetnik utjelovio u svom djelu. Njihov užitak nije, kao naš, vezan uz tjelesne organe. On je "božanstvena radost", da se poslužimo izrazom H. Bergsona, iz knjige "L' Energie spirituelle". Kakva će, na drugom svijetu, biti ljudska radost u vezi s ljepotom i umjetnošću, možemo samo nagadati, ali ne smijemo isključiti da će i produhovljeno tijelo u njoj sudjelovati. Ta čovjekova težnja za neprolaznim, vječnim, najbolje se očituje u njegovoj borbi da se oslobodi kategorija prostora i vremena koje ga čine drugim Prometejem okovanim određenim mjestom i dobi. Čak i o Kristu kaže liturgija na blagdan Navještenja Gospodinova, da je "postao podložan vremenu" ("obnoxius fit tempori").

Umjetnik se oslobađa tih kategorija *asinkronizmom* i *asinkorizmom* (chronos, vrijeme; chora, prostor). Oni nastaju zbližavanjem ili sudarom dvaju nepovezanih (diskontinuiranih) vremena i dvaju nedoticajnih (diskontigviranih) prostora sugerirajući nešto bezvremensko i bezprostorno. Ta tehnika dopušta da prošlost može biti ispričana kako umjetnik želi. Roman ili film, npr. prestaju bit vremenski slijed događaja (to bi bio sinkronizam) a prostori nisu stavljeni u njihovoj prirodnoj susljednosti (to bi bio sinkorizam). Da se vrijeme i prostor pretvore u život, intuirani osjećaj, "ideju", umjetnik skraćuje, zgušnjuje, rasteže, vraća unatrag, preskače ili anticipira vrijeme; kreće se u vremenskim spiralama ili kružnicama: postavlja usporedo ili sjedinjuje prošlost, sadašnjost i budućnost. Prostor se također zatvara ili otvara, smanjuje ili uveličava

pred ovim dinamizmom; prestaje biti neutralnim ili homogenim skladištem kako bi mogao ući u simbiozu ili otvoreni sukob s ljudskim bićima koja se u njemu nalaze. To se ovladavanje prostora i vremena zbiva u svim vrstama umjetnosti, kako smo nastojali pokazati u knjizi "Govor umjetnosti" (izd. KS, Zagreb, 1987.).

Jedinstveni pojam umjetnosti mora biti sačuvan i u svrstavanju (klasifikaciji) umjetničkih ostvarenja. Kad govorimo o klasifikaciji, činimo to ne samo iz praktičnih razloga nego i iz teorijskih zahtjeva, budući da svaka umjetnička vrsta ima svoje vlastito izražajno sredstvo. Što je ono čistije, čistija je i odgovarajuća umjetnost. Ne znači da ne postoji međusobno djelovanje (interakcija) pojedinih izražajnih sredstava: poezije u drami i noveli, zvuka i boje u filmu, itd., ali oni moraju biti u službi izražajnog sredstva dotične vrste umjetnosti.

Nije nam nakana iznositi mnogovrsne klasifikacije umjetničkih vrsta kroz povijest estetike. Najmanje bismo željeli govoriti o klasifikacijama nastalima kao odraz nekog filozofskog sustava počevši od Platona i Aristotela, koji zapravo cijene umjetost prema ljestvici moralnih ili odgojnih vrednota (Platon glazbu; Aristotel poeziju). Najobičnije klasifikacije prave se u odnosu na prostor i vrijeme, a zatim u odnosu na ljudska osjetila: "plemenita": vid i sluh; "niža", dodir: njuh, okus. Po našem mnijenju ne postoje vrste umjetnosti koje bi bile *potpuno* odijeljene prostorno i vremenski, a ni ljudska osjetila koja bi bila potpuno neovisna jedna od drugih. Slijepci, npr. stvaraju ne samo u glazbi nego i u kiparstvu, a gluhi u slikarstvu.

Postoje zanimljive klasifikacije umjetničkih vrsta u modernih estetičara: Th. Munro, E. Soriau, G. Dorfles, idr., ali prosudba njihovih stajališta iziskivala bi odulji osvrt što nije svrha ovog kratkog eseja.

Jedina ispravna klasifikacija, po našem uvjerenju, mora se temeljiti na izražajnim sredstvima, a ne na materijalima, ni na osjetilima, a to su *riječ, crta* i *pokret*.

Kad se riječ pretvori u izvornu metaforu umjetnikova samogovora (solilokvija), nastaje poezija. Gdje nema metafore (tropa), nema ni poezije, bilo u slobodnom ili vezanom stihu.

Kad se riječ razvije u razgovor (dijalog) izvornih, stvorenih "lica", nastaje drama u mnogovrsnom obliku tog izraza (tragedija, komedija, drama strasti, slobodnog opredjeljenja, spoznaje, itd.).

Kad ljudska riječ posluži za pričanje nekog stvarnog ili izmišljenog događaja, u kojem umjetnik nazire neku općeljudsku "ideju", nastaje pripovjest, roman, novela. Sve vrste umjetnosti koje se služe riječju kao izražajnim sredstvom imaju svoje podvrste koje nije nužno ovdje nabrajati.

Crtom se služi arhitekt, slikar i kipar. Prvi njom stvara nove prostorne oblike, "redove", slikar bojom ili bolje svjetlom ocrtava nove "atmosfere" u kojima su uronjene osobe i stvari; kipar njome stvara nove obujmove koji se ne nalaze u knjigama anatomije.

Kad pokret zvučnih valova, sredenih u nove sklopove tonova i akorda stvori melodiju, nastaje glazba. Kad koreograf pokretima ljudskog tijela, napose nogu, stvori novu "plesnu melodiju" (molpé), nastaje ples i balet. Kad se pak neki umjetnik-fotograf posluži pokretima svoje kamere da fotogramima ostvari neki novi "kadar", "sekvenciju", nastaje film.

Spominjemo devet do sada otkrivenih vrsta umjetnosti kao daleki odjek devet grčkih muza, ali naša shema ostaje otvorena za nove vrste umjetnosti, ukoliko se pronađu

nova izražajna sredstva. Skolastici su podrobno razvili teoriju znakova u logici, nazvavši je "ars artium". Pojam su nazvali "signum formale rei" (oblikovni znak stvari). Pojam je u stvarnom odnosu prema označenoj stvari. Ovdje nije potrebno nabrajati razna "signa" (znakove), od kojih spominjemo samo "signum naturale" (prirodni znak); "signum arbitrarium" (dogovoreni znak); "signum instrumentale" (orudni znak); "signum formale" (oblikovni znak) itd. Najvažniji doprinos, u tom smislu, bila bi teorija o raznim vrstama analogije (sličnoznačnosti) kojima se želi pronaći temelj (unutarnji ili izvanjski) sličnosti medu bićima. Trop ili metafora nazvana je sličnoznačnost, srazmjernost u nepravom smislu riječi (analogia proportionalitatis impropriae).

Mi primjenjujemo skolastičku teoriju o pojmu kao logičkom formalnom (oblikovnom) znaku na teoriju o simbolu kao estetičkom formalnom (oblikovnom) znaku da bismo uvidjeli podudarnost izmedu "verbum mentis" i "verbum cordis"; izmedu filozofskog i estetičkog pristupa zbilji. Tako zbližavamo istinu i ljepotu. Nema ljepote bez istine, ni ružnoće bez laži. Kako lijepo kaže A. Rodin (ART, 1911.): "Ružno je sve što se smješka bez povoda, što je izvještačeno, što ističe lažni sjaj ljepote". Ljepota, prirodna ili umjetnička, ljudska je vrijednost koja u konkretnim simbolima daje naslutiti savršenstvo bića. Kao svaka vrijednost, zbog svojeg sadržaja, privlači i usavršuje neki subjekt. Tvrditi da vrijednosti vrijede ali da ne postoje, značilo bi svesti vrijednosti na nešto sasvim subjektivno, relativno. Temeljiti vrijednost na biću znači zajamčiti njezin apsolutni karakter. Ali, iako se ne može odijeliti vrijednost od bića, zapravo od dobra ("istinito je neko dobro", uči nas Toma Akvinski u *Teol. Sumi*, I, 16, 4 ad 1m) njezino ostvarenje i vrednovanje ovisi o umnoj sposobnosti, snazi volje, karakteru i odgoju pojedinca. Vrijednosti se odnose na neki empirijski, pojedinačni subjekt; one modificiraju ali ne mijenjaju njegovu fizionomiju. Čovjek je jedino biće koje "mora" postati čovjekom, u aksiološkom, ali ne u ontološkom smislu.

Vrijednost, ljepota, spada u red ljudskih oblika koje nazivamo kakvoćom (qualitas). Kakvoća određuje, obilježava na unutrašnji, apsolutni način neko biće umnažajući njegovo ontološko bogatstvo, ali ne mijenja njegovu narav. Biti znanstvenikom, umjetnikom, svecem, itd, ne mijenja ljudsku narav, ali je određuje, usavršava (ili pogoršava, ako se radi o protuvrijednostima).

Zato možemo kazati da postoji i "aksiološka umjetnička kritika", od čijih aksioma možemo nabrojiti nekoje:

1. Umjetničko je djelo vrjednije ukoliko zadire u dubinu (intenzivira) nekog intuiranog osjećaja, "ideje", a ne ukoliko tu "ideju" proširuje (ekstenzivira) na mnoge objekte. Smiješno je vrednovati nekog pisca, pjesnika, po broju napisanih stranica, kitica ili stihova. Kolikoća (quantitas) bi zasjenila kakvoću.
2. Umjetničko djelo posjeduje vrijednost u sebi. Ne smije biti u službi drugih vrijednosti: znanstvenih, filozofskih, moralnih, teoloških, itd.
3. Ostvarenja drugih vrijednosti (napose povijesnih) mogu poslužiti umjetniku kao građa (materija) za njegovo vlastito stvaranje, ali ono ne smije biti njihova obrana ili pokuda.
4. Umjetničko djelo koje izravno niječe neku ljudsku vrijednost, niječe sebe kao takvo, jer vrijednost se temelji na istini, na dobru.
5. Neko umjetničko djelo može imati kao "siže", temu, neku protuvrijednost, ali kao antitezu neke vrijednosti, a ne kao njezinu apologiju.

O ljepoti ne možemo raspravljati samo kao objektu metafizike, jer ona spada u područje aksiologije.

Blago VRANKIĆ

Ljiljana VASILJ

Šutnja

Treperi
nestišano
jutro
jažva vatrom
pozlaćena
svoj pjev
toči

u sporom
hodu dana
sastaju se
isti
svici

osuđena
na samovanje
stara pločara
žetve
davnih dana
i žubora
željna

dok šutnja
zakopana
šuti
rajevina ostaje
čista
i vječna

Što si pokušala reći dušo
kad se ništa više ne može reći
ništa ne može više uzvisiti nebo
ništa zaplaviti plavo u cvijetu
sada dok ga gledaš

što si pokušala reći
puna ushita ljepote
ne znaš li
bilo da pjevamo ili plačemo
ista je bol u nama
isto je sve

i nitko još savladao nije
osamljenost i žudnju sreće

* * *

Što si pokušala reći dušo
kad ništa ne može zaustaviti
suzu koja je potekla
i kad riječ je rekla svoje
a ti si na početku

što si pokušala reći
kad ničeg nema
osim ljubavi koja se želi
koja se doziva kroz riječ i pjesmu
u svijetu užarenom od usamljenosti

Ljiljana VASILJ

Poezija
govor neizrecivog
ceste u suncu
slike otete zaboravu

a riječi
koje ti pišem
samo su mutni tragovi

Trpimir MACAN

"Spremnost" 1944. - V.

(bibliografski podlistak)

Kulturne strane

Pravih povijesnih članaka nema mnogo. To su više-manje slobodni sastavci, uspomene, razmišljanja te prikazi i osvrti.

Povijesni je esej Filipa Lukasa preuzet iz njegove knjige *Hrvatski narod i hrvatska država*, koju *Spremnost* najavljuje.[1]

U obljetničkoj prigodi Starčevićeve smrti esejističkom se usporedbom na temelju njegovih satira javio Dušan Žanko.[2]

Uredništvo je dosta pozornosti posvetilo Istri, Rijeci i otocima, kojih je hrvatstvo htjelo dokazati i tako opravdati potrebu njihova sjedinjenja s Hrvatskom.[3]

O pravu Hrvatske na istočnojadransku obalu pisali su i Josip Horvat i Radoslav Glavaš. [4]

O hrvatskom grbu pisao je Ante Crnica, o dubrovačkoj diplomaciji Tias Mortigjija, o hrvatstvu Boke i odnosima Bokelja sa zaleđem Luka Brajnović, o islamizaciji u Bosni Muhamed Hadžijahić, o Martinu Borkoviću Ivan Šimunović, o generalu Mollinaryju Josip Horvat i o Supilu Antun Krespi.[5]

1. F. L u k a s, Smjernice i elementi u razvoju hrvatskog naroda, *140*, 2 i *141*, 2 i 8.
2. D. Ž a n k o, Hrvatski Erazmo, *105*, 3. Žanko je napisao i članak o Napoleonovim gledištima o sređenju i sjedinjenju Europe, u kojemu je pokušao odgovoriti na pitanje zašto je "slavna revolucija završila s novim carem", "u čemu je vriednost Napoleonova državničkog sistema" i "kako je moglo doći do ideje Ujedinjene Europe, ideje novoga Rimskoga Carstva" (Napoleon nad ruševinama Francuzke i pred kaosom Europe, *110*, 7 i *111-112*, 6-7). - Prenijeli su i kraći odlomak iz članka Vilka R i e g e r a, Družtvovni nazori Ante Starčevića, *99*, 8 (iz *Hrvatske smotre*).
3. Ivan D o r č i ć, Kastavska "Čitalnica". Kroz životopis prve hrvatske čitaonice u Istri, *108*, 6; Pula i preporod Istre. Povodom 60-godišnjce početka djelovanja dra Matka Laginje na jugu poluotoka, *143*, 6; Odluka kotarskog suda u Krku, *105*, 6. - Nikola Ž i c, Josef März o Istri, *98*, 2 i 8 (pozitivan prikaz u povodu desete obljetnice izlaska knjige *Die Adriafrage*); U vrtlogu diplomacije. Italija prema Istri u vremenu prošlog svjetskog rata (1914.-1918), *117*, 3 i 6; Od okupacije do aneksije. Diplomatska borba oko Istre i Rieke poslije prošlog svjetskog rata, *119*, 3 i 2; Zemlja i narod Istre, *122*, 6-7 (prikaz istoimene knjižice; usp. Istarski broj časopisa "Alma Mater Croatica", *119*, 8); Hrvatskoj ili Italiji? Istra prema apeninskoj i dinarskoj obali Jadrana i svojem zaleđu, *135*, 3. Žic je preveo i kritizirao članak o naseljivanju Istre: Neukusna bajka o Istri. Osvrt na članak "Deutsche Adria-Zeitung", *139*, 2. - Mate T e n t o r, Cres i njegovo hrvatstvo. Povodom jednog prikaza u "Deutsche Adria-Zeitung", *129*, 2. - Stanislav P o l o n i j o, Sudbina Rieke. Od krvave D'Annunzijeve komedije do mrtvog grada na Rječini, *100*, 2; Izmedu Italije i Srbije. Hrvatska emigracija u vrtlogu diplomatske igre za prošlog svjetskog rata, *138*, 2 (pregledan članak utemeljenih pogleda s isticanjem F. Supila). - *Spremnost* je objavila i francuski opis Istre: Charles Y r i a r t e, Istra 1875. godine, *128*, 7. - Josip A n d r i ć, Hlinka na Jadranu. Kvarnerski razgovori i uspomene, 137, 7.
4. J. H o r v a t, Hrvatska na moru. Kulturno djelo najjače potvrduje pravo vlasti Hrvata na iztočnom Jadranu, *111-112*, 2.- A. R. B u e r o v (Glavaš), Dokazima i razlozima. Jakša Čedomil u borbi za priznanje i izražaj hrvatstva na Jadranu, *133*, 6.
5. A. C r n i c a, Naš kockasti grb, *125*, 9: Najstariji hrvatski grb, *134*, 6. - T. M o r t i g j i j a, "Turska politika". Najpoučnije poglavlje naše političko- diplomatske prošlosti, *144*, 3. - L. B r a j n o v i ć, Naša Boka, *102*, 1; (B.L.); Boka kotorska i zalede, *102*, 7. - M. H a d ž i j a h i ć, Islamiziranje seljačtva Bosne, *111-112*, 9. - I.

Iz gospodarske su povijesti oveći tekstovi Ivana Šmalcelja i Vinka Mikoljija, a kraći prilozi Vejsila Ćurčića i J. Schulza.[6]

O pojedinostima iz prošlosti Zagreba pisali su Bruno Bauer i Nada Klaić.[7]

Niz članaka memoarskoga značaja o starom Zagrebu iz pera su Milana Šenoe.[8]

Iz vojničke su prošlosti članci Artura Schneidera, Slavka Pavičića i Stanka Juzbašića,[9] a osim tih ima još nekoliko članaka i bilježaka o prošlosti.[10]

Albert Haler autor je više književno-teorijskih članaka i drugih razmatranja, a Branko Gavella članka u kojem polemizira s mišljenjem da ratna vremena nisu "za stvaranje ozbiljne i prave umjetnosti", nego da je ona "neko pomoćno sredstvo zaboravljanja užasa stvarnosti", a protivi se i ugađanju širokoj publici.[11]

Š i m u n o v i ć, Martin Borković. Lik Zagrebačkog biskupa i njegova uloga u zrinsko-frankopanskoj uroti, *115*, 7. - J. H o r v a t, General Mollinary. Zaboravljeni, ali zaslužni branitelj hrvatskih probitaka, *123*, 7. Horvat je napisao i osvrte: Dva uspjeha naše poviestne nauke. Značenje najnovijih radova profesora zagrebačkog sveučilišta Ljudmila Hauptmanna i Miha Barade, *110*, 9 i Knjiga hrvatskih energija. Vriednost i značenje "Prošlosti Dalmacije" dra Grge Novaka, *119*, 9. - A. K r e s p i, Uspomene na Supila, *143*, 7, *144*, 7, *145*, 7, *146*, 3, *147*, 7 i *148*, 7. Krespi je napisao i članak Posjet cara Frana. Iz "Diaria" Dubrovčanina Vlaha Stulli, *149-150*, 9.

6. I. Š m a l c e l j, Agrarna pitanja Bosne [i Hercegovine], *105*, 7, *114*, 6 *133*, 7 i *144*, 6 (od 1878. do 1941). - V. M i k o l j i, Naša autohtona željezna industrija, *98*, 6; Utrka za blagom, *125*, 7; Najstarije rudarstvo Hrvatske, *131*, 7; Rudarstvo i politika, *135*, 7; Borbe za željezo krajine, *142*, 6 (crteži Ćire Truhleke). - V. Ć u r č i ć, Duhan u Herceg-Bosni, *129*, 7. - J. S c h u l z, Karlovac. Letom kroz gospodarsku prošlost grada na Kupi i Korani, *132*, 6.
7. B. B a u e r, Gradevne zagonetke starog Zagreba. Kaptolska utvrda uz Popov turen, *138*, 6; Tloris Gradca u Srednjem vieku, *139*, 7; Gradevne zagonetke Gradca. Tvrdica grofova Celjskih i kapela sv. Ursule, *140*, 7 i Sv. Marija i Kapucinski trg, *142*, 7. - N. K l a i ć, Surowe dwercze. Topografsko pitanje starog Gradeca: gdje su se nalazila Poljska vratašca, *149-150*, 24.
8. M. Š e n o a, "Srdce Zagreba". Mala šetnja uz uspomene iz prošlosti, *99*, 7; "Kazališna reštauracija". Komadićak kronike nestalog Zagreba, *104*, 7; Želudac grada Zagreba, *107*, 7; Naš Nikola, *110*, 6; U Velikoj Gorici, *111*, 18 i 20; Moj otac i "Iztočno pitanje". Dva neobjavljena članka Augusta Šenoe o okupaciji Bosne i Hercegovine, *117*, 9; "Saisona" 1874-1875. Sjećanja o zagrebečkom kazalištu prije sedamdeset godina, *119*, 7; Kazališna sjećanja na Fallera, Miletića, Mandrovića i njhovo vrieme, *121*, 6; Čudne stvari. Glava i priestolje Gubca, verige admirala Nelsona, odisejada Sv. Jurja i druga zagrebačka sjećanja, *124*, 6; Željeznicom do na vrh Sljemena. Sjećanja o osnovama i vožnji do Rokove noge, *127*, 7; Prečastni Zagreb. Sjećanje na davne šetnje s mojim djedom i otcem, *131*, 6; U staroj zgradi. Sjećanje na prilike i neprilike kazališta u Gornjem gradu, *134*, 7; Promašene kariere. August Šenoa - diplomat, liečnik, profesor sveučilišta, dramaturg, arhivar, narodni zastupnik!, *138*, 7; Nekada i sada. Pripomenak 70-godišnjem jubileju hrvatskog sveučilišta, *141*, 7 i Zagrebačke rasvjete ... Od "vigilatora" preko "Petroplina" i plina do elektrike god. 1910, *147*, 6:
9. A. S c h n e i d e r, "Dika i kod neprijatelja". Hrvati u Napoleonovoj "Velikoj vojsci" u Rusiji godine 1812, *111-112*, 21. - S. P a v i č i ć, Vojska bana Jelačića. Iz vojničkog diela uspomena podmaršala baruna Neustädtera, *109*, 6. - S. J u z b a š i ć, Vojske kroz stoljeća. Fantastične brojke svedene na pravo stanje, *138*, 7. - O. R. je autor prikaza: Oružje starih Hrvata. Knjiga Milana Praunspergera, *147*, 12.
10. Petar Ž d e r i ć, Legenda o Petru Mrkonjiću. Sjećanje popa Stipe Krešića, sudionika ustanka u bosanskoj Krajini, *101*, 2 (da Petar Karadorđević u to vrijeme nije bio u Bosni). - Stanislav P o l o n i j o, Naši mornari u Kitaju. Još uviek žive uspomene na bokserski ustanak početkom stoljeća, *104*, 7. - Mile S t a r č e v i ć, Američki Hrvati i stvaranje Jugoslavije. Trajno političko značenje "Clevelandske rezolucije", *111-112*, 5. - Mate O r e š k o v i ć, Naši vitezovi. Uspomeni senjskih žrtava 9. svibnja 1937, *116*, 1-2. - Miroljub P e r v a n, Francuzko izvješće o Bosni, *132*, 6 (Henri Massieu de Clerval). - Miroslav V a n i n o, Marin Temperice. Pionir misionarskog djelovanja na Balkanu *141*, 7. - Zvonimir D o r o g h y, Melita - Mljet. Zanimljive viesti starih pisaca o nešem otoku, *149-150*, 18.
11. A. H a l e r, O poviestnom zbivanju. Poviestni napredak ne može biti drugo nego kulturni napredak, *100*, 1-2; Slava Hrvatske Atene. Kulturnost naroda ovisi o štovanju vlastitih kulturnih predaja, *102*, 6; Paradoksi. Suvremena filozofska razmatranja, *107*, 1-2; Dubrovačka književnost u XIX. i XX. stoljeću. Duh zapadnoeuropske kulture, humaniteta i težnje za ljepotom, *111-112*, 20; Stvarnost. Naš dodir sa stvarnošću mnogo je raznolikiji od onoga, kako ga zamišlja majmun, *117*, 9; Suvremena ćudoredna kriza. Prilikom prievoda djela Huizinge, *119*, 1-2 (*U sjeni sutrašnjice*); Što je kultura?, *135*, 1; "Dialog o ljepoti" Nikole Vita Gučetića. Opis ljepote Cviete Zuzorić u prvoj hrvatskoj estetici, *139*, 9; Korist i spoznaja. Aktualna filozofska razmatranja,

Kruno Krstić kritički je pisao o behaviorizmu i "Povijesti filozofije" F. Šanca, jednim se člankom javio Julije Makanec, a Mirko Kus-Nikolajev člancima o različnim predmetima.[12] Kus-Nikolajev je u osvrtu na Zimmermannovu knjigu istaknuo:

"Smatramo potrebom našega vremena, kao i duhovnog sastava suvremenog čovjeka - pa bio on još u manjini - oblikovanje sve savršenijih moralnih oblika života i sve jače potiskivanje elemenata silovitosti, tih ostataka iz organskog životnog kruga čovjeka", a knjigu je ocijenio kao "odlučan, izrazit i voljan napor, da se pokrene današnji čovjek u borbu za čovječnost". U članku o narodnoj nošnji drži "našu seljačku nošnju dokumentom kulturnog razvoja golemog diela našeg naroda" te misli da se ima njezin razvoj temeljito ispitati i odbaciti 'gospodsko´ gledanje, kao da je nošnja seljaka neki odpadak iz garderobe poviestno ´gospodujućih´ slojeva".

Kao on slično je Zimmermanna čitao Petar Grgec.[13]

Zanimljiv je, općenit i u svemu ne uvijek dosljedan Magdićev članak o kritici. On dopušta da je bilo doba kada se politika u kulturi javila kao kritika ("revolucionarna kritika") i da je dala stanovite rezultate, pa kaže:

"Ta politizacija kulture značila je zapravo izlaz iz nužde, što je vriedilo samo za određeno razdoblje. Trajanje takve politizacije trebalo je na svaki način biti kratkotrajno, jer kulturno zbivanje mora uživati svoju autonomiju, a posebno ne smije služiti politici. [...] Ovo je razdoblje danas završeno i svaki daljnji utjecaj politike na području kulturnog zbivnja može dovesti i do uništavanja same kulture. Utjecaj politike na kulturni život današnjeg vremena veoma je opasan i zato, što se suvremena politika veoma često javlja u gotovo barbarskim oblicima. Radi toga je obnova kritike u današnjem vremenu postulat, od kojega ne smije odustati nitko, tko je zainteresiran na sudbini naše kulture.[14]

142, 2; Književnost i poezija. Povodom hrvatskog prievoda Baldenspergerove "Književnosti", *145*, 9; Anarhični dilentativam. Potreba historičkog gledanja, *149-150*, 15. Nakon članka: A. H (a l e r), O kritičkom radu Čedomila Jakše. Povodom izdanja njegovih "Prikaza i razprava" i monografije A. R. Glavaša, *126*, 9, razvila se kraća polemika između njega i Glavaša: Estetska razpravljanja između Radoslava Glavaša i Alberta Halera, *134*, 9. Kada uredništvo *Spremnosti* nije - zbog opširnosti i uvredljivosti (v. bilješku uredništva) - objavilo Glavašev odgovor, on ga je tiskao u *Hrvatskom narodu*, a Haler mu je odgovorio u *Spremnosti*: Tko je subjektivist i relativist?, *140*, 6. - O Halerovim knjigama pisali su Marinko Skatolini, Doživljaj ljepote. Prva hrvatska suvremena estetika, *123*, 9, i Josip H o r v a t, Dosljednost kulturnog poslanja. Marginalije uz Halerovu "Noviju dubrovačku književnost", *129*, 9. - B. G a v e l l a, Umjetnost i stvarnost. Misli o pojavi lažne vedrine i njenog nametanja, *99*, 9-10.

12. K. K r s t i ć, Behaviorizam, granični slučaj psihologije. Čovjek - relativni stroj J. B. Watsona, *103*, 9; Prvi hrvatski prikaz sredovječne filozofije. Drugi dio "Poviesti filozofije" dra Franje Šanca D. I., *121*, 9-10. Krstić je odgovorio (*126*, 7) na članak F. Š a n c a, Prvi hrvatski prikaz sredovječne filozofije. Osvrt na primjedbe dra Krune Krstića, *125*, 6. - J. M a k a n e c, Poviest i vječnost. Možemo se smiriti u uvjerenju, da sve mora imati svoj smisao, *111-112*, 2. - M. K u s - N i k o l a j e v, Suvremeni Nietzshe. Čuvanje i obrana kulturnih i moralnih vriednosti dužnost je najboljih u svakom narodu, *103*, 6; Antropofizika i rasna biologija. Rasno pitanje u Sovjetskom savezu, *108*, 6 (o antropološkom radu sovjetskih učenjaka); Pojam Europe i sutrašnjica. Političko-filozofska razmatranja povodom izlaska hrvatskog prievoda djela J. Huizinge, *109*, 3 i 8 ,(*U sjeni sutrašnjice*); Simbolika uzkrsnog jajeta, *111-112*, 14; Povratak kentaura. Političko-filozofska razmatranja povodom knjige Stjepana Zimmermanna "Kriza kulture", *117*, 2; Od antropogeografije do geopolitike. Sociološka razmatranja povodom hrvatskog prievoda djela Rudolfa Kjellena, *126*, 6 (*Država kao oblik života*); Čovjek i tehnika. Sociološka razmatranja povodom izlazaka Matičina zbornika kulturno-filozofskih članaka, *132*, 7; Rasne osobine u narodnoj nošnji, *137*, 6; Razgovor o Europi. Glasovi francuzkih intelektualaca, 148, 3.

13. P. G r g e c, Borba za pobjedu moralne sviesti. Prigodom nove knjige dra Stjepana Zimmermanna "Smisao života", *134*, 3.

14. M. M a g d i ć, Potreba kritike. Parazitizam predstavlja opasnost za razvoj naše kulture, *144*, 2.

Danijel Uvanović pisao je o uranu i Getaldiću, a Franjo Ivaniček o antropološkim temama.[15]

O kulturnim institucijama u prošlosti i suvremenosti pisali su Jakov Matković i Pavao Tijan, koji je napisao i više drugih članaka.[16]

Nabrojiti je i druge članke, prikaze i bilješke različite tematike.[17]

O starijoj i novijoj hrvatskoj književnosti pisali su Antun Barac, Julije Benešić, Gašpar Bujas, Ante Ciliga, Petar Grgec, Miljenka Herceg, Bartol Inhof, Vladimir Jurčić, Mirko Jurkić, Mihovil Kombol, Milivoj Magdić, Ljubomir Maraković, Tomo Matić, Abdurahman Nametak, Antun Nizeteo, Ivan Rengjeo, Ton Smerdel, Ive Vitezić.[18]

---

15. D. U v a n o v i ć, Uran - 235, pogonska snaga budućnosti, *98*, 7; Demon u matematici. Hrvatski učenjak Marin Getaldić pripremio je temelje za najveća matematička odkrića, *111-112*, 15-16. - F. I v a n i č e k, Naša antropologija. Misli prilikom predradnji oko osnutka Hrvatskog antropološkog zavoda, *114*, 9; Antropologija Hrvata. Prvi zadatci Hrvatskog državnog antropološkog zavoda, *149-150*, 4.

16. J. M a t k o v i ć, Collegium Ragusinum. Letom kroz prošlost najstarije hrvatske gimnazije, *122*, 7. - P. Tijan, Akademija, narodni život, naša javnost. Značenje prvog izbora naših akademika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, 120, 12 (tjednik je prenio pohvalni govor predsjednika HAZU, T. Matića, prigodom 50. obljetnice smrti prvog njezina predsjednika: Franjo Rački, *119*, 2; usp. Ime naše Akademije, *119*, 3); Osvježenje zaboravljenih vriednosti, *100*, 9 (*Rod Oršića*); Pop Vinko Premuda. In memoriam čuvara glagoljaških tradicija, *108*, 9; Leksikon pomorstva, *111-112*, 10 (o naumljenom izdanju); Kultura i država. Izložba "Tri godine hrvatske književnosti i novinstva", *113*, i i 3; Kad se Slavonac lati pera. 70-godišnjica predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, *126*, 12 (Tomo Matić); Ar se zdižu stari... Prilikom pojave obnovljenog "Vienca", *127*, 12; Od juga do sjevera. Nastojanja oko podizanja kulturne razine naše pokrajine, 132, 12 (o časopisima, sarajevskoj *Hrvatskoj misli* i osječkom *Hrvatskom sjeveru*); Rad ili resignacija? Primjer Senja u radu oko kulturne obnove, *133*, 9; Jezična pitanja od jučer i danas. Prilikom Jurišićeva "Nacrta hrvatske slovnice", *146*, 9-10.

17. Kuzma M o s k a t e l o, Animae piae croaticae. In memoriam sedam porušenih dominikanskih samostana i sedmero ubijene braće sv. Dominika, *107*, 2. - Ur., Antunovske nagrade, *123*, 9. - N. Ž i c, Robotićeva stenografija. Novi izvorni sustav hrvatskog brzopisa, *124*, 7. - Jordan K u n i č i ć, Socialna filozofija boljševizma, *125*, 2 i 8 (o knjizi Dominika Barača). - Lj. M a r a k o v i ć, Za klasičnu naobrazbu. Škola kao podloga za stvaranje naše intelektualne elite, 134, 12. - Krešimir M l a č, Hrvatsko shvaćanje rata i mira. Misli prigodom prievoda Mühlmanova djela, *135*, 6 (*Rat i mir*; ističe da su Hrvata i uvijek vodili obrambene ratove i da žele mir koji im osigurava država). - Petar J u r i š i ć, Hrana kao vrelo energije, *135*, 9 i Hrana i prehrana, *137*, 9 i 7 (u povodu prijevoda *Leksikona prehrane* E. Mayerhofera). - Prof. dr. A., Kemijski laboratorij našeg organizma. Značenje jetra i žuči u izkorišćavanju hrane, *137*, 7. - Aleksander P r i m o ž i ć, Hrvatska knjiga o brodu, *138*, 12 (P. Mardešić, Pomorstvo, I. Brod). - Marko C u r t i n i, Naša pomorska knjiga. Vriednost i značenje pojave "Broda" kap. Petra Mardešića), *142*, 2. - Ivan K r a j a č, Bit i opravdanje hrvatskog planinarstva. Naš prinos europskom alpinističkom pokretu, *141*, 6. - M. S k a t o l i n i, Pravi trenutak. Prievod pedagožke studije Michaela Pfliegera, *142*, 9. - Blaž J u r i š i ć, "Horvaty". Jedna ruska knjiga o nama, *149-150*, 7 (M. M. Filipov i Marko Došen). - Julije B e n e š i ć, Moji kolege Poljaci. Slike i uspomene iz dačkog dopisivanja, *149-150*, 17.

18. A. B a r a c, Temeljno pitanje. Odnos starije hrvatske književnosti dubrovačkog kruga prema talijanskoj literaturi, *149-150*, 13 i 15. - J. B e n e š i ć, Dojmovi o Branimiru Livadiću, *105*, 9; Harambašić - satirik i humanist, *123*, 9; U brodolomu. Drama Marijana Matijaševića na pozornici i u knjizi, *125*, 12; Sriemci u književnosti. Regionalizam - lokalizam - partikularizam. Povodom "Antologije sriemskih pisaca", *144*, 9. - G. B u j a s, Pokorničke pjesme Mate Topalovića, *111-112*, 16. - A. C i l i g a, Iskre pod pepelom. Istarske priče i crtice za mladež Ernesta Radetića, *101*, 9. - P. G r g e c, Hrvatska duša u vojničkom dopisivanju. Pregršt pjesama od naših vojnika i našim vojnicima, *102*, 9; Poniženi i uzvišeni Isus u hrvatskim narodnim pjesmama, *111-112*, 16; Narodno blago otoka Krka. Štefanićeva zbirka hrvatskih narodnih pjesama, *128*, 9; Za čistoću i kritičko poznavanje narodne pjesme, *136*, 1 i 6 (Sevdalinke, Sarajevo 1944); Mudrost doktora Kavanjina. Čistokrvni Talijan - rječit svjedok hrvatstva Dalmacije, *138*, 2 i 6; Književnost i nacionalnost, *140*, 2; Zeleno busenje. Nacionalno-kulturno i književno značenje Mulabdićeva romana, *144*, 9. - M. Herceg, Paula Preradović, *131*, 9. - B. I n h o f, "Popuhnul je tihi vetar". Značenje i mjesto postanka pjesme o Marinoj kruni, *145*, 9. - V. J u r č i ć, "Za dobro muhamedanaca i krstjana". 75- godišnjica Ivana Aziza Milićevića, *107*, 6. - M. J u r k i ć, Safvet-beg Bašagić, *128*, 12 i 11. - M. K o m b o l, Vetranovićeva satira protiv Mletčana, *105*, 9, Kritika "Osmana" iz 1827. god. Stullijeve misli o domaćem i stranom pjesništvu, *111-112*, 12 (Luko Stulli). - M. M a g d i ć, Bit hrvatske Moderne, *132*, 3 (Mihovil Nikolić, Pjesme); Od rieči do djela? Životni put Vladimira

O stranoj literaturi (uglavnom o prijevodima) pisali su Lj. Maraković, Sida Košutić, Matilda (?) Kralj, Krešimir Mlač, Rikard Nikolić i drugi. [19]

O različitosti hrvatskoga i srpskoga književnog jezika pisao je Blaž Jurišić, a Josip Aranza priopćuje dijalektološke bilješke. [20]

Općeniti su tekstovi Ante Tresića Pavičića i Antuna Bonifačića. [21]

Bonifačić ističe bogatstvo hrvatskoga kulturnog i političkog života, prinos Zapadu i Istoku, pretjeruje u svom nacionalnom ponosu ("mi imamo svoju samobitnu hrvatsku kulturu, koja je različita od svih ostalih kultura svih ostalih naroda") ističe ulogu države u stvarnju i obrani nacionalne kulture i završava: "Ali od drugog nema slobode ni spasa [...]. Mi imamo dužnost upoznati tude kulturno blago, ali poznavanje i prožimanje vlastitom kulturom je pitanje našeg obstanka. [...] Izgraditi iz sebe umjetninu, hrvatsku umjetninu, izklesati iz sebe hrvatskog čovjeka, ugledati se u najveće i najljepše, što je čitav hrvatski narod stvorio, imati pred očima hrvatske velikane - znači poći Poglavnikovim putem, uzeti na sebe put hrvatskog naroda, sve svoje braće i sestara, svih staleže i svih vjera, i to ne samo sadašnjice, nego čitave naše poviesti. Neka se događaji razvijaju, kako hoće, dok bude takvih ljudi, postojat će i hrvatska kultura i hrvatski narod."

Nazora, *138*, 3 (o neskladu pjesnikova života i djela; "biedna marioneta u rukama rafiniranih boljševičkih taktičara"). - Lj. M a r a k o v i ć, "Car Dioklecijan". Podpuni tekst Ogrizovićeva djela u "Glumi", *109*, 12; Četiri romana iz našeg života, *115*, 12 (V. Deželić sin, Divlji oganj; A. Jakšić, Šana se udaje; J. Andrić, Velika ljubav i R. Kupareo, Baraban); Romani Zvonimira Remete, *120*, 9; Legenda o Ali-paši, *127*, 9 (roman E. Čolakovića); Hrvati muslimani pripoviedaju. Pripoviesti Alije Nametka, Šemsudina Sarajlića i Huseina Muradbegovića, *138*, 9; Kresina. Uvod u Budakovu epopeju o Kresojića soju, *148*, 9; Vladimir Nazor u magli. "Zagrebačke novele" kao ključ "exodusa", *149-150*, 13. - T. M a t i ć, Sad te svaka rda gazi... Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mletčanima, *118*, 9. - A. N a m e t a k, Izražaji duha i osjećaja. Bosansko-hercegovački muslimani u hrvatskom književnom stvaranju, *122*, 9. - A. Nizeteo, Jadranski gradovi. Knjiga Marina Bega "Niz našu obalu", *147*, 2. - I. R e n g j e o, Mijat Tomić, *125*, 6 (narodne pjesme). - T. S m e r d e l, Darovi za bezimenu. Nova zbirka pjesama Gustav Krkleca, *129*, 9. On je napisao i članak Razmatranja o kritici, *100*, 9. - I. V i t e z i ć, Misao i ljepota u Nehajeva, *108*, 9. - k. p., Hanibal. Prievod Jakšićeva romana, *131*, 8. - F. T(e o d o r o v ?), Knjiga znanja i ukusa. Julije Benešić: Kritika i članci, *106*, 9. - Nove knjige Matice hrvatske. Redovna izdanja za 1943. god., *111-112*, 29 (R. Lopašić, Bihać i bihaćka krajina; A. Haler, Doživljaj ljepote; Z. Remeta, Tako svršava; Hrvatsko kolo XXIV).

19. Lj. M a r a k o v i ć, Jean Giraudoux. Umro jedan od prvaka suvremene francuske književnosti, *106*, 12; Gubitci francuzke književnosti, *118*, 12 (umrli Louis Gillet, Paul Hazard, Abbé Mugnier, Francois Porché, Paul Poiret); Henri Ghéon. Smrt popularnog francuzkog dramatika, *129*, 12; Francuzke književne godišnjice. Paul de Kock, Charles Nodier, Paul Verlaine, Antole France, *143*, 12; Johannes Vilhem Jensen. Dobitnik Nobelove književne nagrade za 1944, *144*, 12; Nemirni pjesnik. Rainer Maria Rilke u Italiji i oko nje, *146*, 12. - S. Košutić, "Majko, uči me moliti". Prievod knjige Lisbeth Burger, *122*, 9. - M. K r a l j, Anjelka. Prievod Prusova romana o propalim dvorima, *139*, 10. - K. M l a č, Gyntsko "ja" u suvremenom zbivanju, *146*, 2 (u povodu prijevoda Peer Gynta H. Ibsena). R. Nikolić, *Peer Gynt* na hrvatskom, *140*, 9. - N. F (e d o r o v ?), "Koriolan" na hrvatskom. Politička aktualnost Shakespeareove tragedije, *114*, 9; "Andromaha" na hrvatskom, *118*, 12 (J. Racine); Haidi, *129*, 9 (J. Spyri); Roman o sanjaru. Reymontovo djelo u prievodu Julija Benešića, *134*, 9; Četiri knjige za djecu, *135*, 9; Prievodi Puškina i Ljermontova, *138*, 9. - F. B., Poésie et vérité. Najnovije djelo Charlesa Maurassa, *132*, 9. - Le Prix Goncourt 1943, *111-112*, 12. - Preveli su članak Gilberta Trollieta iz *Journal de Geneve* Kuda ide francuzko pjesništvo?, *114*, 12. - Knjiga Sigrid Undset, *132*, 6 (*Ususret budućnosti*; predstavljaju je kao političkog emigranta i prosavezničkoga pisca).

20. B. J u r i š i ć, Književni jezik kod Hrvata i kod Srba, *111-112*, 9. - J. A r a n z a, Nekoliko rukoveti, *114*, 7 i *120*, 9. On je autor bilješke Gospa od zvonika u Splitu, *108*, 12.

21. A. T r e s i ć P a v i č i ć, Gvozdansko. Zavjet i uloga Hrvata u razvitku čovječanstva, *124*, 3 i 6-7 (predgovor epu *Gvozdansko*). - A. B o n i f a č i ć, Izmedu Jupitera i Marsa. Hrvati su krvavo platili povezanost s Europom, ali su legendarnom vjernošću izvršili svoju graničarsku dužnost, *98*, 9; Kulturno stvaranje Hrvata. Pogledi u prošlost i suvremena razmatranja, *127*, 2, *129*, 11 i *130*, 7.

Najposlije, upozorio bih na članak Milivoja Magdića o odnosu književnosti i politike, koji potiče na dublju analizu kulturnih prilika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, njihovu razvitku, složenosti i protivnostima. [22]

On kaže da je izmedu dvaju svjetskih ratova književnost "sve više zalazila u sjenu političkog zbivanja", da su "borbe ideologije" književnost "podredile svojim interesima". "Time se ne misli uztvrditi, da se književnost treba zainteresirati za politička zbivanja. Ali književnost ne smije biti služkinjom politike, kao što je to bio slučaj u navedenom vremenu", piše on i uzima za primjer A. Gidea. Književnik se ne treba izolirati i politički dezinteresirati,jer je to "nemoguće danas, kada politika zahvaća u najskrovitija područja ljudskog zbivanja", ali književnik i na to treba "reagirati kao stvaralac, a ne kao ideološki služnik". Da pak književnik može i tada biti stvaralac, "dokazuje svietli primjer Thomasa Manna".

Magdić zatim piše o književnom neskrupuloznom karijerizmu i iskorištavanju "suvremene ideološke borbe", što je urodilo i teškom posljedicom - nestajanjem kritike, koja je postala političkom publicistikom, a ne kritičkim gledištem na književna djela. Za primjer uzima boljševičku kritiku kao "cenzuru u pogledu pridržavanja ´generalne linije´", a ustvrdio je i to da književnost u cijelom svijetu nazaduje zbog "omasovljenja suvremene civilizacije", u kojoj također nema mjesta književnoj kritici. Stoga to stanje, koje je "posljedica prebujnog razvoja družtvenih snaga u vremenu vladavine poviestnog liberalizma", treba prevladati. Književnosti se ima vratiti "isključivo književne oznake", odvojiti je "prije svega" od politike, "a to će se postići njezinim uklanjanjem od suvremenih ideoložkih borba, koje u svom sadanjem vidu uobće nemaju posebnog značenja za poviest duha". To će zaustaviti prodor antitalenata. Preduvjet je uspostava "istinske kritike", a "poticaj za to mora dati konstruktivna politika".

Tjednik je i u 1944. tiskao brojne pjesme, pjesme u prozi, različne sastavke, domaće i strane novele i humoreske te reportaže i satire.[23]

---

22. M. M a g d i ć, Književnost i politika. U kojem se vidu javlja potreba kritike?, *111-112*, 11.

23. Giusepe Ungaretti, Pjesnici preko oceana, ja vam velim, napisao je pjesmu proti bombardiranju i nepotrebnu razaranju u Italiju, pa je *Spremnost* pod zajedničkim naslovom Hrvati Ungarettiu, *98*, 3 tiskala kao odgovor pjesme Frana A l f i r e v i ć a, Pjesniče talijanski, ja Ti velim, i Inka Vilića, Ganu me ... - F. A l f i r e v i ć, Jednom pjesniku, *131*, 2; Sonet o psu i mački, *133*, 9; Feuilleton o jeseni, *136*, 9; Oslobođenje od stvari, *144*, 6. - Salih A l i ć, Zvukovi travnja, *111-112*, 21. - Juraj B a r a k o v i ć, Gradu Zadru, *99*, 3. - Antun B o n i f a č i ć, Na žalu i Krv, *111-112*, 9. - Branko B o r a n i ć, 6. IV. 1941 i Uzkrsni dar, *111-112*, 4 i 15; Tvoj pozdrav otcu, *149-150*, 18.- Gabriel C v i t a n, Moru na povratku i Pred oluju, *111-112*, 30.- August Đ a r m a t i, molitva, *111-112*, 24; Osjećam ..., *149-150*, 10. - Luka F e r t i l i o, Molitva, *129*, 3. - Radovan F i l i ć, Zabrinutost na noćnom prozoru u proljeće i Bili smo djeca, *111-112*, 6 i 17. - Srećko K a r a m a n, Zadar 1944, *132*, 2; U razorenom gradu, *149-150*, 9. - Branko K l a r i ć, Prikazanje i Svet, *111-112*, 22. - Jeronim K o r n e r, Glicinija, *109*, 9; Božićna pjesma jednog siročeta, *149-150*, 11; Školj na moru, *102*, 7; Noć u Šibeniku, *109*, 9 (putopisna crtica). - Vinko K o s, Liepa djevojka, *111-112*, 18. - Ivo L e n d i ć, Rimske elegije, *149-150*, 16. - Marijan M a t i j a š e v i ć, Dvie pjesme, *111-112*, 19; Baladični triptih, *149-150*, 15. - Vinko N i k o l i ć, Naricaljka za morem, *149-150*, 10. - Rikard N i k o l i ć, Mojoj ucviljenoj zemlji, *141*, 2; Slava, *149-150*, 18. - Antun N i z e t e o, Pjesme, *111-112*, 17. - Ton S m e r d e l, Epitaf hrvatskom vojniku i Krajolik Trogira, *111-112*, 20; Sveta Tri Kralja, *149-150*, 23. - Nikola Š o p, Svečanost kruha i Večera na Visu, *111-112*, 19 i 30. - Tin U j e v i ć, Sklonitbe ruku, *111-112*, 13. - Vlasta U r š i ć, Dve kajkavske, *111-112*, 29; Bela Kata, *149-150*, 21. - Prijevode su tiskali Marin B e g o, Iz Vergilove "Eneide", *149-150*, 9, i Antun K r e s p i, Monte Cassino. Francuzki sonet, Soleova improvizacija i hrvatski prievod, *105*, 11. - Sastavci su: Branimir L i v a d i ć, Moje drago čudo. Povjerljivi razgovori s mojom starom urom, *103*, 9. - Jakov K o s t o v i ć, Uzkrs 1944, *111-112*, 3; Bol i radost, *149-150*, 1-1. - Navodili su također A. G. M a t o š a, U Kraljevici, 100, 7; U Bakru na oproštaju s morem, *107*, 9, i Franju H o r v a t a K i š a, Na najjužnijem rtu Istre, *126*, 6; U Medulinu - na tragu drevnih glagoljaša, *137*, 2. - Vinko P r o š t e n i k priopćio je i preveo pjesmu: Paulus

Lukaszczyk, In annum tertium Croatiae redivivae. Prigodom treće godišnjice obnovljene Hrvatske, *125*, 3. Domaće novele: Marin Bego, Prvenac, *111-112*, 25; U novi život!, *120*, 10; Uzbuna, *136*, 11, Proslava 30-godišnjice, *146*, 11. - Luka Brajnović, Dvie sestre, *106*, 11; Bieg, *145*, 11. - Olinko Delorko, Slabo srdce, *111-112*, 26. - Viktor Antun Duišin, Dvadeset godina, *141*, 11. - Josip Frajtić, Puran, *102*, 11; Poslije oluje, *109*, 11; Pismo s onoga svieta, *117*, 8; Slomljeno srdce, *137*, 11. - Stanko Gašparović, Ponor duše, *114*, 11; Bieg u prošlost, *139*, 10. - Nada Kesterčanek, San u mjesečini, *100*, 11. - Vino Kos, Noć je duboka, *126*, 10. - Michel de M-y (Maruševski), Čovjek iz Stockholma, *130*, 11. - Marijan Matijašević, Nina, *113*, 11; Prodali je, *116*, 11; Zločin Martina Kapistrana, *122*, 11; Antonica, *127*, 10; Romantična priča o potočnicama, *133*, 10; Na putu u nebo, *144*, 10; Nova godina Ive Zetovića, *149-150*, 22 i 25. - Rikard Nikolić, Pod jednim sljemenom, *142*, 10; Divlja, *147*, 11; Sadreni reljef, *149-150*, 20. - Antun Nizeteo, Čaša vode, *111-112*, 29; Bez povratka, *149-150*, 23-24. - Mate Orešković, Dvie suze, *123*, 11; Markan i Hasan, *149-150*, 19-20. - Rade Pregarc, Šijun, *105*, 10. - Jerko Skačić, Građanka, *103*, 11; Oči, *111-112*, 28; Niema priča, *121*, 11; Zemlja odlazi, *131*, 10-11; Zaprašeni glasovir, *143*, 11; Bunar na Slanici, *149-150*, 25-26. - Ivan Softa, Grančica na vjetru, *111-112*, 27. - Milan Šenoa, Jadnik, *149-150*, 21. - Verka Škurla Ilijić, Splitske ljubavi, *126*, 11; Uz bolno koljeno svetog Roka u Starom Gradu, *132*, 10-11. - Nikola Šop, Nestanak đaka Ranika, *108*, 10; Niemi čovjek s ključem, *111-112*, 26-27; Božićna priča, *149-150*, 14. - Zvonimir Topali, Kad zakuca srdce, *140*, 10.

Strane novele: Edmond About, Zrno sačme, *117*, 11. - V. Auburtin, Kožnate hlače, *142*, 11. - Monthale Ballesteros, Ridan, *117*, 10. - E. von Ballestrem, Vjenčani dar, *100*, 10; Tannhäuser, *124*, 10-11. - René Bazin, Dobra viest, *129*, 11. - Jacques Benet, Pobjednica, *148*, 11. - Tristan Bernard, Što nam oni zapravo kažu, *145*, 10. - Mihajlo Budicki, Pas koji govori, *123*, 10. - Herman Eris Bugse, Kobne sličnosti, *146*, 10. - Ivan Bunin, Petljaste uši, *106*, 10; Sunčanica, *119*, 11. - Fernan Caballero, Dva prijatelja, *128*, 11 (Cecilia Böhl de Faber y Larrea). - Pjotr Choynowski, Strašan dan, *125*, 10-11. - Louis Collas, Seoski poštar, *99*, 10. - Anton Čehov, To je publika, *141*, 11. - Max Dauthendey, U modrom svietlu Penanga, *104*, 10; Let divljih pataka u Katata, *114*, 10; Liksa i Panulla, *118*, 11. - Michel Davet, Liepi pokazivač lutaka, *145*, 10-11. - Gilberta Dorain, Nezaboravna novčana doznačica, *147*, 10. - Gilbert Dupé, Bezprieko mi gospodin, *142*, 11. - Paul Ernst, Pjesnikova sreća, *129*, 10-11. - M. i A. Fischer, Dva trgovca, *119*, 10. - Anatole France, Obiesni Buffalmacco, *120*, 11; Jamstvo, *133*, 11. - John Galsworthy, Još jednom, *139*, 11. - Alcides Gres, Yakare, *125*, 11. - V. Gromov, San jadnoga Makara, *101*, 11. - Carl Grüner, Jaje praptice, *122*, 10. -Knut Hamsun, Slučaj u svratištu, *103*, 10; Ženska pobjeda, *110*, 10; Tajna bol, *130*, 10-11. - Lefkadi Hearn, Mimi-naši i Hojči, *126*, 10. - Sandor Hegedüs, Šala, *108*, 10. - Karlo Hinz, tri prizora, *117*, 10. - Zsolt Horsanyi, Kobno sujevjerje, *144*, 11. - Ana Kamenova, Na ulici, *119*, 10. - Richard Katz, Sudanski lov, *147*, 10. - Andor Kozma, Božićno iznenađenje, *100*, 10. - Rudyard Kipling, Mali Willy Winkey, 110, 11. - Karel Kubanek, Katica s ciglama, 136, 10. - Martin Kukulin, Povratak u školu, *134*, 10-11. - Selma Lagerlöf, Ptičje gniezdo, *105*, 11. - David Herbert Lawrence, Stvari, *123*, 10-11. - E. Libenzi, Lov na muhe, *140*, 11. - Andrè Lichtenberg, Priča o čiča Stoljeću i troje djece, *126*, 2. - Jack London, Jedna noć u Gobotu, *98*, 10. - Mihail Ljvov, Izlet samovozom, *122*, 10. - Korno La Makuszynski, Šećerna bolest, *105*, 10. - Katherine Mansfield, Psihologija, *134*, 11. - Guy de Maupassant, Gospodica Biserka, *138*, 10. - Guy Mazeline, Neshvatljiva, *148*, 10. - Ferenc Mér, Iz mog djetinjstva, *135*, 11. - Viktor Mort, Sladko diete, *136*, 10. - Erich Naujok, Noć užasa, *143*, 10-11. - Ada Negri, Sirotčad, *121*, 10-11. - José Novarra, Tajni znak, *100*, 7. - Ján Okal, Dvostruka ljubav, *128*, 10. - Eliza Orzeszkowa, Za ružinom dolinom, *108*, 11. - Vasilij Osokin, Pahuljica, *115*, 10-11. - Fritz Ostini, Petnaest maraka nagrade, *147*, 11. - Elin Pelin, Pečena bundeva, *102*, 10; Neobična izpovied, *138*, 11. - Luigi Pirandello, Dah *124*, 11; Gospoda Frola i gospodin Ponza njezin zet, *135*, 10. - Edgar Allan Poe, Ti si ubojica!, *141*, 10. - Wilhem Poeck, Zvjerinjak Reimera Fahjea, *101*, 10-11. - Ljudmila Podjavorkina, Na prievozu, *98*, 11 i 8. - Rudolf Prezber, Dvogrba deva, *140*, 11. - Georgi Rajčev, Rad, *104*, 10-11. - Nikolaj Rajnov, Svetac, *99*, 11. - Emil Ri-chebourg, Blebetuša, *113*, 10-11. - A. Risch, Pred sudom, *143*, 10. - J. Siklosy, Rendez-vous, *104*, 11. - Leo Slezak, Mala pustolovina, *144*, 10. - Georgi Stamatov, Šuročka, *107*, 10. - Theodor Storm, Ljubavna noć, *102*, 10; Starinski medaljon, *137*, 10-11. - Rabindranath Tagore, vid, *118*, 10. - Andrè Thi-bault, Čovjek načela, *135*, 11. - Ernest Thompson-Seton, Lisica iz Springfielda, *109*, 10. - Jean To-ulemonde, Tašti i mondeni, *146*, 7 (kozerija). - Miguel de Unamuno, Lumbrijski markiz, *131*, 11. - Villiers de l'Isle Adam, Guillotina, *127*, 11. - Joseph Viviera, Kolonjska voda, *115*, 10. - Aleksandru Vlahuta, Sjećanje, *132*, 11. - Pelham Grenville Wodehouse, Priča o Williamu, *116*, 10-11. - Ernst von Wolzogen, Carski manevri, *115*, 11. - Poklon, *113*, 10 (japanska pripoviest). - Sjene na rieci, *123*, 6 (japanski nô). - Izvor mladosti, *130*, 10 (japanska humoreska). - Dva brata (staroegipatska pripovijest), *107*, 11. Reportaže: Rešad Kadić, Bieli vuk Bjelašnice. Životna sudbina čudnog čovjeka bosanskih planina, *100*, 6 i 8; Hercegovački zmijari. Sa "zmijskim carem" Mušanom Muratovićem na kemanitom Prenju, *105*, 6. - Antun Krespi, ml., Kostur u planini, *111-112*, 28. - A. Tajni ugovor. Poviestna reportaža iz vremena Krimskog rata, *111-112*, 30. - Nedjeljka Luetić, U školi za aneksije. Tužna i radosna sjećanja iz nedavnog vremena, kada je dio primorske Hrvatske bio "Regno d'Italia", *109*, 7. - Stanislav Polonijo, Izdajemo novine ..., *106*, 6 (splitsko Novo doba); U Dioklecijanovu podrumu, *115*, 6. - Frane Sentinella, Trogirske elegije, *111-112*,

Ljubo Karaman je i 1944. suradivao svojim preglednim i sadržajnim člancima, uglavnom iz povijesti umjetnosti i kulturne prošlosti, a osim njega pisali su Ivan Bach, Ivan Rengjeo, Artur Schneider, Mirko Šeper, Ivo Šrepel i Pavao Tijan. [24]

Tjednik je ilustriran snimcima crteža, slika i skulptura Grge Antunca, Vladimira Becića, Emila Bohutinskog, Vlaha Bukovca, Mencija Klementa Crnčića, Josipa Crnobrnja, Milana Dečaka, Branislava Deškovića, Marijana Detonija, Menegela Dinčića, Ivana Domca, Vladimira Filakovca, Vilka Gecana, Otona Glihe, Vinka Gudca, Krste i Željka Hegedušića, Roberta Jeana Ivanovića, Ignjata Joba, Lea Juneka, Ksenije Kantoci, Ante Kaštelančića, Vladimira Kirina, Ante Kirinčića, Joze Kljakovića, Dušana Kokotovića, Slavka Kopača, Branka Kovačevića, Tomislava Krizmana, Anke Krizmanić, Frane Kršinića, Ante Kumana, Gustava Likana, Ive Lozice, Vladimira Marjanovića, Celestina Medovića, Julija Meissnera, Ivana Meštrovića, Karla Mijića, Jerolima Miše, Antuna Motike, Omera Mujadžića, Marka Murata, Valerije Pavić, Dujma Penića, Pavla Perića, Romana Petrovića, Jurja Plančića, Otona Postružnika, Ferde Quiquereza, Josipa Račića, Ive Režeka, Tome Rosandića, Gabrijela Stupice, Vilka Šeferova, Branka Šenoe, Branka Lj. Šestića, Petra Šimage, Frane Šimunovića, Jurja Škarpe, Zlatka Šulentića, Ernesta Tomaševića, Ivana Topolčića, Marijana Trepše, Ćire Truhelke, Vladimira Udatnyja, Anđela Uvodića, Rudolfa Valdeca, Vladimira Varlaja, Mladena Veže i Josipa Zormana te inozemnih Emila Othona Friesza, Andréa Lhotea, Mauricea Vlamincka i Henryja de Waroquiera.

O kazališnim predstavama, večerima recitacija i drugim izvedbama pisao je Ljubomir Maraković.[25]

---

18. - Franjo Trbuha, Srbski četnici na djelu ... Iz bilježnice ratnog izvjestitelja "Vražje divizije", *106*, 3. - Viktor Živić, "Sassari" u Kninskoj tvrđavi. Uništavanje i vriedanje staro-hrvatskih spomenika, naših nacionalnih svetinja, *104*, 6 i 8; Pikvikovci u našem muzeju, *106*, 7; Tajna "Posljednje večere", *108*, 7 i 8 (Hvar); U Poljičkoj knežiji, *111-112*, 24; Pomilovanje starog Roka, *114*, 7; U gradu kneževskih zmajeva, *116*, 6-7 (Makarska); U najvećem starohrvatskom gradu. Šetnja Splitom za vladavine "imperija", *121*, 7-8; Krademo svoje... Spasavanje starohrvatskih svetinja iz pandža lava sv. Marka, *127*, 6-7; Vrana, *130*, 6-7; Srušeni grad. Današnje slike starodrevnog kraljevskog Knina, *136*, 7; Nad pepelom uskočkih grobova, *139*, 6-7; Naša Rogatica, *142*, 7; Misterij katedrale, *146*, 6 (Senj); Čika Nikola. Suvremena slika iz Kninske krajine, *149-150*, 12. - S[rećko] D [ragičević], Jedan dan u Madridu, *109*, 6.

Pod pseudonimom Jožčenko satire je i dalje pisao Josip Blažina. Nije se javio u 11 brojeva.

24. Lj. Karaman, Knezovi Šubići i spomenici umjetnosti, *106*, 9; Srednjevjekovni Split i Bosna, *109*, 9; Dalmatinske katedrale, *111-112*, 13; Zaštitnik Splita sv. Dujam, *116*, 9; Legende i zbilja oko spomenika umjetnosti, *131*, 9; ;Malo poznato umjetničko blago. Studija dra Dragutina Kniewalda o zagrebačkim liturgijskim rukopisima, *142*, 9. - I. Bach, Božji grob zagrebačke prvostolnice. Umjetničko djelo domaće vezilačke škole, *111-112*, 17. - I. Rengjeo, Grobovi pradjedova. Pouzdana svjedočanstva o životu i radu Hrvata u Srednjem vieku, *111-112*, 19 (o stećcima). - A. Schneider, Leander Russ. Ilustrator pjesničkih djela bana Jelačića, *101*, 9 i 12; Zagrebačka knjiga o Skenderbegu. Marginalije uz jedan zagrebački tiskopis iz god. 1743, *107*, 9; Ivan Zasche. Predstavnik zagrebačkih umjetničkih nastojanja pedesetih godina prošlog stoljeća, *124*, 9. - M. Šeper, Rimski atelier jednog ljubitelja keramike iz Siska, *111-112*, 23-24; Pleterna ornamentika u Africi, *149-150*, 11. - I. Šrepel, Naše likovno stvaranje. IV. izložba hrvatskih umjetnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, *123*, 2 (govor na otvaranju). - P. Tijan, Bakrorezi starih hrvatskih gradova, *99*, 6 (u povodu razgledničkog niza). - Nepotpisan je članak o mapi: Naši dragi suvremenici. Portreti hrvatskih javnih radnika od Jerolima Miše, *149-150*, 16.

25. Lj. Maraković, Tomislav. Praizvedba dramske kronike Tita Strozzija, *99*, 12; Novo božanstvo, *100*, 12 (drama F. Curela); Madam Troubadour. Albinijeva opereta u izvedbi Hrvatske pučke pozornice Glavnog saveza staliških i drugih postrojbi, *100*, 12; "Družina mladih", *102*, 12; Borba za pravo. Veljačićeva drama iz radničkog života u izvedbi Dobrovoljnog kazališta HRS-a, *102*, 12; Marionete. Drama Pier Maria Rosso di San Seconda na zagrebačkoj pozornici, *103*, 12; Cvrčak na ognjištu. Priredba Hrvatske pučke pozornice Glavnog saveza staliških i drugih postrojbi, *105*, 12 i *106*, 12; Mladost. Obnovljena drama Maxa Halbea u priredbi Hrvatske pučke pozornice, *108*, 12; Kćeri gde Đurković. Premiera komedije Hercega Ferenca, *109*, 12; Lirika i mi.

Branko Gavella piše o njemačkom kazalištu (pri čemu prvenstveno misli na Beč), njegovoj povijesti i težnji "za sazdavanjem kulturno reprezentativnoga hrama kazališne umjetnosti", uspoređuje zagrebačku situaciju, piše o oponašanju što nije uvijek bilo plodonosno, jer je zaboravljalo "na izkonske razlike obiju jezika i time izgubilo vezu sa svojom najplodonosnijom podlogom", jer se pri tome "mimoišlo estetsku protančanost, izgrađenost toga stila" često gradilo reprezentativno kazalište u zrakopraznom prostoru". On misli da ne treba preuzimati gotove formule "da olakšamo sebi rad imitacijom, nego da se udubimo u samo načelo stvaranja i u duboku iskrenost i ozbiljnost toga stvaranja".[26]

Julije Benešić priopćio je neke od svojih intendantskih uspomena i ocijenio knjigu Vatroslava Hladića, Vojmil Rabadan napisao članak o potrebi i načinu izvođenja domaćih starih drama, Branimir Livadić o japanskom kazalištu, a našao se i tekst o prošlosti varaždinskoga kazališta.[27]

U 1944. spominju se redatelji: Vlado Habunek, Drago Ivanišević, Ka Mesarić, Hinko Nučić, Mirko Perković, Vojmil Rabadan, Tito Strozzi, Tomislav Tanhofer i Malagurski; scenografi: Jurij Driženko, Krsto Hegedušić, Vladimir Kirin, Edo Kovačević, Antun Potočnjak, Rudolf Sablić, Marijan Trepše i Vladimir Žedrinski; glumice: Nada Babić, Ljubica Bočkaj, Mira Brlek, Neda Brlić, Mila Car, Marija Crnobori, Božena Czund, Đurđica Dević, Dubravka Deželić, Mila Dimitrijević, Dina Dožić, Ervina Dragman, Vana Elegović, Nada Gregurić, Ela Haffner, Ana Hercigonja, Betty Hoffer, Gizela Huml, Inka Ilić, Hela Janković, Božena Kraljeva, Bela Krleža, Dragica Krog-Radoš, Jelka Lovrić, Jelena Manjkovski, Vlasta Miškulin, Vera Mosinger, Ada Nagy, Jelena Nürnberg, Mia Oremović, Ivona Petri, Vika Podgorska, Mila Popović, Mirela Rant, Sonja Rešetar, Željka Reiner, Sonja Sirek, Dragica Stipolšek, Branka Strmac, Lela Šestak, Jelka Šokčević, Vanja Timer, Zdenka Trajer, Bogumila Vilhar, E. Wiedmayer, Višnja Zgaga; glumci: Amand Alliger, Josip Bakotić, Viktor Beck, Dujam Biluš, Pero Budak, Josip Daneš, Dejan Dubajić, Zorislav Franjetić, Željko Frelić,

Bogatstvo naše suvremene lirike i posrednička uloga glumaca, *111-112*, 17; Dvie domaće dramske premiere. "Oporuka" Ante Deana i "U brodolomu" Marijana Matijaševića, *113*, 12 i 7; Veče recitacija. Hrvatska lirika i svjetska klasika u interpretaciji Marije Borske, *113*, 12; Za svietao život. Praizvedba drame Rikarda Nikolića, *116*, 12; Kolega Crampton. Komedija Gerharta Hauptmana na zagrebačkoj pozornici, *117*, 12; Dvostruka nevjera. Marivaux u izvedbi "Družine mladih", *121*, 12; Sveti Franjo. Misterij Maria Ferrignia u izvedbi članova Kazališta u franjevačkoj dvorani, *121*, 12; Čiča Filjurova oporuka. Komedija Roberta Martina du Garda u izvedbi zagrebačke Komorne pozornice, *122*, 12; Gluma MHKD. Dvie večeri tečaja o "izrađivanju glumčeve ličnosti", *122*, 12 i *124*, 12 (Matica hrvatskih kazališnih dobrovoljaca); Spletka i ljubav. Schillerova tragedija na zagrebačkoj pozornici, *123*, 12; U kazališnoj predsezoni. Tri aktovke Komorne pozornice - Nastup I. tečaja Glumačke škole - Merimée u izvedbi Dramskog studia, *130*, 12; Završni ispit Glumačke škole. Shakespeareov "Romeo i Julija" i tri hrvatske aktovke, *131*, 12; Uređenje kazališnog pitanja. Sveučilišna stolica i zavod za teatrologiju, *133*, 12; Početak kazališne sezone, *135*, 12; Stupovi društva. Ibsenova drama u ponovnoj izvedbi, *136*, 12; Zlatarevo zlato. Nova pozornička obrada Šenoine pripoviesti, *139*, 12; Lucićeva "Robinja", *140*, 12; Obnovljena "Charlyeva tetka", *140*, 12 (komedija Brandona Thomasa); Komorno veče plesne plastike. Izvedba studija Mirjane Janeček-Stropnik, *141*, 12; Carev dvojnik. Vesela igra M. Asztalosa na zagrebačkoj pozornici, *144*, 12.

26. B. G a v e l l a, Ideja "Nationaltheatra", *101*, 12. - Napisao je i članak i Epitaf propaloj drami. "Vilenik" - dojmovi režisera, ocjena kritičara, književna i kazališna pitanja, *104*, 9.
27. J. B e n e š i ć, Od Miholja do Gjurgjeva, *111-112*, 22 i Misli i uspomene o kazalištu, *140*, 9 i 10; Povodom knjige Vatroslava Hladića "Život glumca", *146*, 9. - V. R a b a d a n, Obnavljanje dramske klasike, *149-150*, 15 i 18. - B. L i v a d i ć, Japansko kazalište, *143*, 19. - L. P., Varaždinska družtvenost baroka. Slike i prilike kazališnog života, *145*, 6.

Mato Grković, Dražen Grünwald, Drago Hržić, Radovan Ivšić, Vladimir Jagarić, Cvjetko Jakelić, Rudolf Jović, Emil Karasek, A. Koren, Ante Kraljević, Rudolf Kukić, Jozo Laurenčić, Viktor Leljak, Tošo Lesić, Marijan Lovrić, Josip i Veljko Maričić, Mihajlo Marković, Jozo Martinčević, Martin Matošević, Branko Mešeg, Slavko Midžor, Miro Mišetić, Hinko Nučić, Branimir Pleša, Josip Pukšec, Janko Rakuša, Ivan Sotošek, Tito Strozzi, Kosta Spaić, Borivoj Šembera, Zlatko Šir, Franjo Šivak, Mladen Škiljan, Branko Špoljar, Tomislav Tanhofer, Boris Vrsalović, Stjepan Vujatović, Rudolf Zubčić.

Uredništvo nije osiguralo redovito praćenje glazbenoga života pa se tek tu i tamo nađe osvrt na koncertne i druge izvedbe iz pera Krešimira Benića.[28]

Benić je autor članaka o Franji Ksaveru Kuhaču, Ivanu Zajcu, Blagoji Bersi, Franji Duganu i suvremenoj operi.[29]

Antun Dobronić nanizao je u duhu svojih gledišta o nacionalnoj glazbi i glazbenom stvaralaštvu više tekstova.[30]

"Tek u svojoj vlastitoj državi hrvatsko je kazalište prvi put došlo u priliku, da se može razvijati i svestrano izgrađivati sustavno, smišljeno, nesmetano ni od kojih zapreka, koje su mu prije sputavale polet. Radu na toj izgradnji i reorganizaciji našeg kazališta treba pristupiti odmah, jer iako se s pravom ponosimo, što je naše kazalište na uistinu europskoj razini, opet pažljivi stručni pregled složenog kazališnog stroja odkriva oku mnogu dotrajalu polugu, zarđali kotačić ili prazno mjesto uobće još neuvedenog važnog diela", piše Rabadan te nastavlja da treba odmah riješiti pitanje operne režije, "odnosno u prvom redu pitanje operne dramaturgije", a napose je istaknuo potrebu da se punu pozornost posveti tekstu i dobrim prijevodima.[31]

Nekrolog Vlahu Paljetku napisao je vjerojatno Tias Mortigjija, a iz Dubrovnika je o glazbi pisao Josip Vlach Vruticky.[32]

Od ravnatelja se spominju Vladimir Benić, Emil Cosetto, Milan Horvat, Boris Papandopulo i Mladen Pozaić, od instrumentalista Mladen Bašić, Čedomil Dugan, Đurđa Fučkar, Antonio Janigro, Božidar Kunc, Ivo Maček, Milan Nagy, Ivan Pinkava i Evgenij Vaulin, od pjevačica Maja Božin, Regina Čanić, Blanka Dežman, Marija Frankl-Borčić,

28. K. B e n i ć, Pomet - meštar od ženidbe. Premiera komične opere Ive Lhotke-Kalinskog, *142*, 12; Koncertna glasba. IV. javni simfonijski koncert Hrvatskog krugovala, *145*, 12; Koncertni život. Nastup Maje Strozzi s "jednim od njezinih starih razporeda", *148*, 12 (prikaz također prvoga simfonijskog koncerta, koncerta Antonija Janigra i druge vijesti).
29. K. B e n i ć, Pobude za razvitak naše muzikologije. Hrvat - osnivač poredbene muzikologije, *136*, 9; Umjetnost Ivana Zajca. Duhovno i kulturno jedinstvo našeg glasbenog stvaranja prošlog stoljeća, *147*, 9; Jedna osnova Blagoja Berse, *132*, 9 (o književnom nacrtu za misterij Lokrumska legenda iz 1924); Blagoje Bersa. Profil našeg skladatelja i njegove osnove o "budućoj umjetnosti teatra", *141*, 9; Nacionalizam Blagoja Berse. Stranice iz "Dnevnika" hrvatskog skladatelja, *149-150*, 14; Franjo Dugan. Povodom 50-godišnjice umjetničkog rada, *149-150*, 16; Oko krize opere. Pjevač i plesač kao reproduktivno sredstvo scenske glasbe, *137*, 12.
30. A. D o b r o n i ć, Hrvatske božićne popievke. Koliko ima samorodnoga u tim našim popularnim pjesmama, *98*, 12; Smjernice naše glasbene kulture. Povodom izdanja Albuma popjevaka hrvatskih suvremenih skladatelja, *104*, 12; Previranja u europskoj glasbenoj tvorbi. Povodom izvedbe Orff-ove "Carmina Burana" na koncertu H: P. D. "Kolo" i Hrvatskog krugovala, *107*, 12; Novo djelo Borisa Papandopula, 110, 12; Tragika i rehabilitacija Lisinskoga. treba još ostvariti njegov umjetnički moral, *122*, 6; Naše glasbene tvorbe za zbor, *139*, 6; Epigraf živog zakopanog skladatelja, *118*, 6 (autobiografski članak); Petar Ilič Čajkovski. Povodom 50-godišnjice smrti velikog skladatelja, *128*,6.
31. V. R a b a d a n, O režiji opere kod nas, *99*, 7-8. Javio se i člankom: Porinov povratak. Pred 90. obljetnicu smrti Vatroslava Lisinskog i 80. izvedbu opere Porin, *111-112*, 14 (on je bio redatelj).
32. P o m e t, Adio Vlaho!, *138*, 12. - J. V l a c h V r u t i c k y, Kako se sluša glasba, *130*, 9.

Zlata Gašparac, Srebrenka Jurinac, Đurda Milinković, Ljudmila Radoboj, Ružica Simon, Maja Strozzi, Karla Šlehan, Nada Tončić i Vera Misita, a od pjevača Dragutin Bernardić, Aleksandar Binički, Josip Gostič, Andrija Konc, Josip Križaj, Milivoj Kučić, Branko Medanić, Milan Pichler, Gregor Radev, Ante Sladoljev Jolić, Milan Šepec i Nikola Šterle.

U godini snimanja prvoga cjelovečernjeg filma "Lisinski", o značenju filma, novčanoj i tehničkoj strani posla, ljudima oko filma, izboru teme, odnosu prema kazalištu te o snimljenom filmu pisao je Josip Horvat, a film je prikazao i Lj. Maraković.[33]

August Frajtić načelno je pisao o umjetničkoj fotografiji, a tiskana su i dva stručna prikaza.[34]

U tjedniku su fotografije Jure Anića, Ivana Bolfa, Toše Dapca, Mladena Grčevića, Ljudevita Griesbacha, I. Gudelja, Đuke Janekovića, Krešimira Juriše, Milana Pavića, Adolfa Režeka, Vladimira Svetličina, Marijana i Đure Szaba, S. Žigera i Viktora Živića.

33. J. Horvat, Najvažnija pitanja domaće slikopisne proizvodnje. Hrvatski slikopis mora biti tumač hrvatske misli, *101*, 7 i Poslije svečanosti. Dojmovi i opazke o prvom hrvatskom veleslikopisu "Lisinski", *115*, 9. - Lj. Maraković, Lisinski, *113*, 9. - V. i filmsku bilješku: M. P., "Nora" kao slikopis. Nekad revolucionarno Ibsenovo djelo na suvremenom filmskom platnu, *115*, 9.

34. A. Frajtić, Postoji li svjetlopisna umjetnost? *119*, 12. - V. P., "Hrvatska, zemlja ljepote", *113*, 7 (album fotografija u boji, ured. A. Frajtić, Beč 1944). - Stipe Tomičić, Izložba Mladena Grčevića. Prva individualna izložba umjetničkog slikopisa u Hrvatskoj, *120*, 6.

Ivan SVETIĆ

More

Modri se more ko polje rascvala lana.
Jutrom se u njem zrcali ljepota dana.

Mrmori, diše poput moćnoga diva.
Lica iz mašte još su u njemu živa.

Čudni kovači i vrači stvaraju na dnu
život od zvijezda noću što k njima padnu.

U žilama mojim valovi morski huče.
Beskrajna plava pučina k sebi me vuče

i zove, zove da pustim nove lađe
u novu borbu, prije no sunce zađe.

Večer razlije morem grimizne boje.
O, more drago, ti blago mladosti moje!

Ljeto

Njišu se poljima stasita žita
i ćute mudrost zrenja.
Nad njima samotni oblaci plove
bez cilja i smirenja.

Topole drščću, a među granjem
paučina se vije.
Zbor zrikavaca u molu zriče:
zri život, zrije, zrije ...

Miruju mlake vode ko mrtve,
dok lahor im hrbat liže.
Slutim da jesen zabrinuta
stiže sve bliže i bliže.

Marko BABIĆ

Aktualni portret bosanske Posavine

Prije nego prijedem *in medias res* dozvolite mi najprije pozdraviti domaćina, prof. Radovana GRKCA i sve vas nazočne.* Odmah na početku želim zahvaliti prof. Radovanu Grkcu, glavnom i odgovornom uredniku hrvatske književne revije Marulić, zatim njegovim suradnicima, posebice gosp.Tvrtku Klariću, Slavku Pauku i ostalim, ponajprije zato što imaju SRCA i DUŠE za naše hrvatsko bosansko Posavlje te su upriličili ovaj večerašnji susret, ovu živu riječ o Bosanskoj Posavini. Istina, prostor je skroman, naime, njihov životni prostor oteli su komunistički moćnici, a kada se jednom nešto, na bilo koji način, izgubi tada je to vrlo teško ili čak i nemoguće ponovno steći. Između Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima - Sv. Ćirila i Metoda i bosanskog Posavlja ima i određene simbolike. Njima je davno otet životni prostor i još ga nisu uspjeli vratiti. I Posavljacima je sada otet životni prostor srpskom okupacijom, a nakon srpskih okupatora na pozornicu su stupili međunarodni političari i diplomati, s kojima se nažalost suglasiše i hrvatski političari glede legaliziranja srpske otimačine[1] Posavljake nitko ništa i ne pita, pa ni one koji su sve izgubili u srpskoj agresiji.

Međutim, ima nas Posavljaka i poštenih Hrvata koji se još nedamo,[2] koji se ne mirimo s međunarodnom nepravdom s kojom se suglasiše i hrvatski političari, jer znamo, ako se međunarodno legalizira srpska otimačina Bosanske Posavine da će proći možda godine i desetljeća dok ponovno steknemo svoju Posavinu, a može se dogoditi da Posavina ostane i zauvijek od nas otuđena i time za Hrvatsku izgubljena.

Pa iako časni domaćin ove kuće, prof. Radovan Grgec, nije bio u stanju pružiti veći i udobniji prostor, jer im je otimačinom otuđen, on i njegovi suradnici s ljubavlju su ponudili ono što im je nakon otimačine preostalo. Oni su time istodobno pokazali ljudsko suosjećanje za tragediju hrvatskog naroda iz bosanskog Posavlja a time su istodobno pokazali i pravilan odnos prema BIĆU HRVATSKOGA NARODA u cijelini, jer, Sava još od prapovijesti u tom dijelu Posavlja nikada nije bila narodnosnom, nego je samo tijekom vremena i nesklonih povijesnih i političkih okolnosti postala nametnutom političkom granicom kroz biće istoga hrvatskoga naroda.

Desno šokačko Posavlje

Aktualni portret bosanskog, ili možda točnije DESNOG ŠOKAČKOG POSAVLJA, u najkraćim crtama bio bi ovakav. Bosansko Posavlje jest prostor gdje su Hrvati bili većinsko pučanstvo, tj. bili su brojčano, kako ispred Muslimana, tako i ispred Srba, gdje su Hrvati s ostalim nesrpskim pučanstvom imali apsolutnu većinu. To je prostor gdje Srbi nisu imali ni trećinu u ukupnom pučanstvu toga kraja, no unatoč tome, Srbija i Srbi su 1992. godine, uz odobravanje međunarodne zajednice,

* Predavanje održano u HKD-u 23. II. 1995.

okupirali veći dio desnog šokačkog Posavlja. Ostali su slobodni ostaci ostataka: od oslobođenih Vidovica do Domaljevca, dijelovi brčanske općine kao i dijelovi gradačačke općine.

Pučanstvo iz bosanskog Posavlja, kako hrvatsko tako i muslimansko, nalazi se uglavnom u progonstvu. Brojni branitelji su izginuli, još brojnija su djeca koja su ostala siročad, bez očeva.

Kulturna baština je razorena, naselja, koliko je poznato, opljačkana su, spaljena i razorena. Crkve su razorene, a također i džamije. Neka groblja su preorana. Nad Posavljem je učinjen MAGNUM CRIMEN, a počinitelji su Srbi uz međunarodnu asistenciju.[3]

Nakon srpske okupacije međunarodna zajednica, ponajprije Sjedinjene Američke Države, Francuska, Velika Britanija, Rusija, a s njima se suglasila i Savezna Republika Njemačka, predvidjela je koridor za Srbe kroz Bosansku Posavinu koji bi Srbe i Srbiju povezivao od Beograda do Knina, tj. predloženo je međunarodno legaliziranje srpskih zločina učinjenih u bosanskom Posavlju radi stvaranja Velike Srbije. Još tragičnije u svemu tome jest suglasnost hrvatskih političara iz Herceg-Bosne i Hrvatske, a i muslimanski političari dali su svoju suglasnost za legaliziranje koridora za Srbe. Na taj način, od našega desnog šokačkog Posavlja, stvara se u stanovitom smislu HRVATSKI KURDISTAN, podijeljen između Hrvata, Srba i Muslimana, ali da hrvatski dio ne može imati budućnosti.

Politička sutrašnjica bosanskog Posavlja puna je neizvjesnosti. Prognanici u tuđem svijetu venu i tiho umiru, umiru od tuge i boli za otetim, opljačkanim i spaljenim ognjištem i užim zavičajem, Bosanskom Posavinom.

Bio bi to ukratko stvarni portret desnog šokačkog Posavlja.

Hrvatska i desno hrvatsko Posavlje

Zaslužuje li uopće desno hrvatsko Posavlje pozornost hrvatske političke, crkvene, kulturne i znanstvene javnosti s lijeve savske obale? Upozoravam da se na lijevoj savskoj obali nalazi i Zagreb, kažu, metropola svih Hrvata!

Je li to desno hrvatsko Posavlje dovoljno nazočno u hrvatskoj javnosti?

Ima li Zagreb, metropola svih Hrvata, tj. njegova politička, kulturna, crkvena i znanstvena javnost SRCA i DUŠE za svoje desno Posavlje?

Na postavljena pitanja dozvolite mi da ne odgovorim niti potvrdno, niti niječno, dozvolite mi da Vam iznesem tek nekoliko podataka pa zaključci i odgovori na postavljena pitanja neka budu vaši, a ne moji.

Prostor bosanskog Posavlja

Stjecajem niza nesretnih i nepovoljnih povijesnih i političkih zbivanja u sjevernoj Bosni, posebice nakon turskog osvajanja, došlo je tamo do niza značajnih etničkih i drugih promjena na štetu autohtonoga hrvatskog pučanstva. Stoga bosanskim, tj. desnim hrvatskim ili šokačkim Posavljem držim prostor južno od rijeke Save, između Lijevča polja i Semberije, a to je prostor osam suvremenih općina: bosanskobrodske,

bosanskošamačke, brčanske, derventske, gradačačke, odžačke i oraške te dijelova srebreničke, župa Špionica, i dobojske općine, župe Foča i Cer.

Tako omeđeni prostor naseljen je još u prapovijesti. Arheološka znanost poznaje na tom prostoru oko 112 arheoloških nalazišta iz prapovijesti, zatim oko 30 nalazišta iz antičkog razdoblja.[4]

Slomom antičke civilizacije taj prostor je ušao u sastav povijesnog hrvatskoga prostora: činio je cjelinu s POSAVSKOM HRVATSKOM, a za kralja Tomislava bio je u sastavu njegova hrvatskog nasljedstva. Kasnije, u srednjem vijeku dijelio je političku sudbinu srednjovjekovih župa USORE i djelomice SOLI. Prvi poznati ban Usore i Soli bio je ban BORIĆ, podrijetlom s lijeve savske obale, a naslov je dobio 1154. godine. Borić je imao posjede i u Slavoniji i u Posavini.

U desnom hrvatskom ili bosanskom Posavlju nalazili su se posjedi Bosanske biskupije još u srednjem vijeku.

Ne zna se pouzdano jesu li ovi krajevi nakon sloma bosanskog kraljevstva 1463. godine došli pod tursku vlast, ako i jesu, bilo je to kratko. Ugarski kralj Matija Korvin poduzeo je vojnu akciju u jesen te iste godine protiv Turaka te u sjevernoj Bosni utemeljio Jajačku i Srebrničku banovinu kao obrambeno područje za zaštitu ugarskih granica. U sastav tih banovina ušla je i Bosanska Posavina. Srebrnička banovina pala je pod tursku vlast između 1512. i 1520., a Jajačka 1528. godine.[5] Nakon toga nastupilo je tamo razdoblje turske vlasti. Srednjovjekovni grad Dobor, nedaleko od Modriče, Turci su zauzeli 1536. godine.

Islamiziranje i posrbljavanje bosanskog Posavlja

Dolaskom pod tursku vlast, autohtono hrvatsko pučanstvo je u značajnom broju izbjeglo, uglavnom, u tada još neokupirane hrvatske krajeve preko Save. Nažalost, nakon Mohačkog boja 1526. godine pod tursku vlast došli su 1536. i 1537. godine i slavonski prostori oko Đakova, Broda i Požege, stoga, može se pretpostavljati da se dio izbjeglica i vratio na stara ognjišta u Posavini. Budući da Turci nisu imali povjerenja u katoličko pučanstvo oni su ovamo naseljavali pravoslavne Vlahe,[6] koji su postupno gubili svoj vlaški etnicitet, posebice pod utjecajem pravoslavne crkve te se od prošloga stoljeća počinju osjećati Srbima. Ipak, domaći puk nije zaboravio na njihovo vlaško, cincarsko i karavlaško podrijetlo.

Prema tome, posrbljavanje bosanskog Posavlja započelo je s Turcima, tj. s njihovim naseljavanjem pravoslavnog vlaškog pučanstva od sredine XVI. stoljeća i kasnije.

Također se i muslimani pojavljuju tamo nakon dolaska Turaka. Islamizirano pučanstvo najviše se učvrstilo u gradačačkoj i djelomice u brčanskoj općini.

Kada su muslimane izgonili iz Srbije u razdoblju od 1788. do 1862. godine znatan broj njih se uselio na područje Zvorničkog sandžaka. Tako su 1862. godine za protjerane muslimane iz Srbije u bosanskom Posavlju utemeljena za njih posebna naselja, kao: Brezovo Polje (novo), Gornja Azizija (Bosanski Šamac), Donja Azizija (Orašje), a znatan broj doselio je tada i u Brčko.[7]

Prema tome, s Turcima i za vrijeme turske vladavine, u bosanskom Posavlju nastale su dvije nove vjerske grupacije: pravoslavni i muslimani, koji se sada smatraju posebnim narodima, Srbima i Muslimanima.

Pustoš i obnova nakon bečkog rata

U doba bečkog rata, 1683. - 1699., kada se Slavonija oslobodila Turaka, a muslimansko se pučanstvo odatle u znatnom broju sjatilo u Bosnu, stradala su hrvatska naselja u Posavlju. Župe se ugasiše, samostani opustješe i propadoše, izbjeglo pučanstvo sa svojim svećenicima našlo se u oslobođenoj Slavoniji. Nakon Požarevačkog mira (1718), kada je uski pojas južno od Save pripao Austriji, a posebice nakon Beogradskog mira (1739) unatoč tome što je Sava postala granicom između dva carstva, započela je obnova hrvatskih naselja i župa.

Hrvatsko pučanstvo se umnožavalo a naselja su rasla untoč brojnih iselidbi i odnarođivanja jugoslaviziranjem nakon 1945. godine do kobnog i katastrofalnog srpskoosvajačkog rata 1992. godine.

Stanje prije srpske agresije

Prije srpske agresije u proljeće 1992. godine u bosanskom Posavlju:

- u četiri posavska dekanata: brčanskom, šamačkom, doborskom i derventskom, bilo je 31. prosinca 1991. godine 47 župa s Bijeljinom, koja se nalazi u Semberiji, i 163.612 katolika (s Bijeljinom koja je imala 810 katolika); tri franjevačka samostana: Dubrava, Tolisa i Plehan; sedam samostana časnih sestara: dva u Derventi te po jedan u Bosanskom Brodu, Čardaku, Gornjoj Tramošnici, Plehanu i Tolisi; 46 župnih crkava te niz filijalnih crkava i kapelica, tj. oko 250 sakralnih mjesta.

- prema popisu pučanstva 1991. godine, koji, što se tiče Hrvata nije pouzdan, kako sam to i matematički dokazao,[8] bilo je u osam posavskih općina od ukupno 361.831 stanovnika:

Hrvata 128.992 ili 35,64 posto;
Muslimana 104.368 ili28,84 posto;
Srba 99.740 ili 27,56 posto;
Jugoslavena 19.558 ili 5,40 posto i
ostalih 9.173 ili 2.53 posto.

Kada se Hrvatima pribroje i Hrvati iz dijela dobojske i srebrničke općine tada je ukupan broj Hrvata u Posavlju bio136.266.

- U osam posavskih općina ukupan broj Hrvata, Muslimana i ostalih bio je 262.091 ili 72,43 posto, a Srba 99.740 ili 27,56 posto.

- od 250 naselja u osam posavskih općina Hrvati su imali 111 ili 44,4 posto, Muslimani 48 ili 19,2 posto i Srbi 91 ili 36,4 posto s apsolutnom i relativnom većinom, međutim prosječna veličina hrvatskih naselja s apsolutnom većinom bila je 1.267, muslimanskih 2.372 a srpskih 864 stanovnika.[9]

- prema svim statističkim pokazateljima Srbi su u bosanskom Posavlju bili u manjini stoga i zločin njihove agresije valja promatrati upravo s toga motrišta.

Stanje poslije srpske agresije

U četiri posavska dekanata bilo je, prema analizi popisa pučanstva iz 1981. godine 124 naselja s hrvatskom apsolutnom i relativnom većinom, a od toga su Srbi okupirali 95 naselja, tj.76,61 posto svih tamošnjih hrvatskih naselja.[10]

Prema nepotpunim podacima, jer Posavlje je još okupirano, većina crkava u okupiranim naseljima je potpuno razorena ili znatno oštećena.

Prema pouzdanim podacima iz oslobođenih Vidovica neprijeporno je da su Srbi u tom naselju počinili zločine:

GENOCIDA,
URBICIDA,
KULTUROCIDA,
MEMORICIDA i
EKOCIDA,[11]

stoga se može utemeljeno pretpostavljati da su slične zločine Srbi učinili i u sada još okupiranim naseljima.[12]

Odnos slobodne Hrvatske prema bosanskom Posavlju

Odnos slobodne Hrvatske i Hrvata prema desnom hrvatskom ili bosanskom Posavlju bit će (a već je i sada) zanimljiva tema za povjesničare i političare. U ovoj prigodi ukazat ću samo na nekoliko činjenica, koje pretpostavljam nisu slučajne, a imat će određeno značenje i za buduća istraživanja događanja u srpskoj agresiji na Bosansku Posavinu a upravo i te činjenice čine aktualni portret bosanskog Posavlja.

Vidovice

Vidovice i Kopanice su dva od rijetkih hrvatskih naselja, na širokom potezu od Dervente do Brčkoga, koje su hrvatski branitelji uspjeli nakon srpske okupacije osloboditi. O tome su mediji, televizija, radio i tisak, izvijestili, a u novinskom tisku pojavilo se i nekoliko reportaža.

U Vidovicama, dakle samo u jednom mjestu, imamo pouzdane dokaze za srpske zločine:

GENOCIDA,
URBICIDA,
KULTUROCIDA,
MEMORICIDA i
EKOCIDA.[13]

Koliko je meni poznato, ispričavam se ako sam u zabludi, Hrvatska radio televizija nije o tome napravila nijednu ozbiljnu i cjelovitu dokumentarnu reportažu. Srpski zločin u hrvatskom naselju Vidovice bilo je potrebno prikazati, kako domaćoj, tako i inozemnoj javnosti. Ako se nije moglo u Vukovar, moglo se u Vidovice, jer i u Vukovaru i u Vidovicama imamo zločin istih zločinaca.

Stanje u novinskom tisku je nešto bolje, ali i to uglavnom zahvaljujući, ne organiziranom radu novinskih medija, nego možda više nekolicini pojedinaca koji su u tim medijima uspjeli ponešto objelodaniti.[14]

Vidovice su medijski bila, a i još uvijek su, tako zahvalna tema, ali Vidovice medijski uopće nisu iskorištene glede prikazivanja i dokumentiranja tamo počinjenih srpskih zločina. Slučajno?

Promemorija

Zajednica izbjeglih, iseljenih i prognanih iz Bosanske Posavine s Domovinskom zajednicom Bosanske Posavine prihvatile su autorsku *Promemoriju glede međunarodnog legaliziranja koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu*, koja je prošle jeseni (1994) upućena državama članicama Kontaktne skupine: S. R. Njemačkoj, Sjedinjenim Američkim Državama, Velikoj Britaniji, Francuskoj i Rusiji na engleskom jeziku.[15] Ta Promemorija istodobno je poslana i kao vapaj za pomoć i potporu brojnim uredništvima novina, crkvenim, znanstvenim, kulturnim i političkim ustanovama kao i nizu istaknutih pojedinaca u Republici Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te inozemstvu.[16]

Tu Promemoriju objelodanili su u cijelosti:

HRVATSKI BOŠNJAČKI TJEDNIK (Frankfurt - New York - Zagreb - Sarajevo, na hrvatskom i engleskom jeziku;[17]

HRVATSKI LIST (Mostar);[18]

NOVI LIST (Rijeka);[19]

SVJETLO (Sarajevo);[20]

DERVENTSKI LIST (Zagreb);[21]

POSAVSKI GLASNIK (Orašje - Zagreb), veći dio;[22]

GLAS SLAVONIJE (Osijek), skraćeno i preuređeno.[23]

Vjesnik, Večernji list, Slobodna Dalmacija i Nedjeljna Dalmacija nisu imali sluha za tu Promemoriju, a za sarajevsko Oslobođenje ne znam.

A što kazati o potpori koju smo očekivali? Zbog imena uglednika i odličnika kao i ustanova, koji uopće nisu reagirali na naš vapaj, bolje je ne navoditi imena. Bilo je i onih koji su podržali i Promemoriju i Peticiju, međutim, oni su u manjini. Stoga se mora zaključiti da je većina hrvatskih uglednika iz političkog, crkvenog, kulturnog i znanstvenog života, vjerojatno razmišljala: legaliziranje koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu hoće Srbi i međunarodna zajednica, pa tako valjda mora i biti. Možda nitko od tih neprozvanih i nije razmišljao da se svojom pasivnošću i šutnjom poklonio bogu MOLOHU, žrtvujući bosansko Posavlje radi udobrovoljavanja suvremenih MOLOHA u Parizu i Beogradu, Londonu, Washingtonu i New Yorku.

Owen i Stoltenberg

U Zagrebu je 23. studenog 1994. godine predstavljena knjiga: OWEN - STOLTENBERGOVO I MEĐUNARODNO DIPLOMATSKO LEGALIZIRANJE SRPSKE OKUPACIJE I ZLOČINA U BOSANSKOJ POSAVINI, ali za Hrvatsku televiziju i Hrvatski radio izlazak iz tiska i predstavljanje te knjige nije imao informacijsku vrijednost.[24] Drugim riječima, HRTV je bojkotirala i prešutjela tu knjigu, medjutim, HRTV je time istodobno prešutjela i tragediju hrvatskog pučanstva u Bosanskoj Posavini. Ta činjenica ima svoju težinu posebice onda kada se uzmu u obzir sve one knjige koje su za HRTV kroz 1994. i 1993. godinu imale informacijsku vrijednost, tj. one knjige o kojima se izvješćivalo.

Zaključak

U ovom izlaganju nastojao sam ukratko i sažeto prikazati nekoliko raznih informacija:

povijesnih i

aktuanih.

Zatim, u ovom izlaganju nisam niti pokušao analizirati uzroke pada Bosanske Posavine, nisam niti ukazivao na različita mišljenja o tome koja su toliko suprostavljena te jedni misle da je taj kraj izdan (takva mišljenja su i javno objelodanjena i nisu demantirana),[25] a drugi da se nije mogao od moćnijega okupatora obraniti.

Stoga, budući da nemam pouzdan uvid u sva zbivanja od 1992. do sada, držim da će biti najbolje ovaj aktualni portret ostaviti nezavršenim, tj. na temelju niza ovdje prikazanih informacija i podataka neka svatko od vas sam za sebe odgovori na postavljena pitanja i neka svatko od vas stvori svoju prosudbu o aktualnom portretu Bosanske Posavine. Hvala na pozornosti.[26]

NAPOMENE

* Ovo izlaganje održano je na književnoj večeri HKD sv. Jeronima 23. veljače 1995. godine. Autor je izlaganje započeo: "Najprije se zahvaljujem prof. Radovanu Grkcu na ovim uvodnim rječima. Bio sam u nizu prigoda kada nazočnicima na pojedinim tribinama postane i dosadno te jedva čekaju da izlaganje završi. Stoga, da se i ovo izlaganje ne bi oduljilo, da bude što kraće i sažetije, bit ću slobodan pročitati ga".

1. Hrvatski, a također i muslimanski političari suglasili su se za legaliziranje koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu prihvaćajući prijedlog država članica Kontaktne skupine od 6. srpnja 1994. godine.
2. Općenito uzevši, Posavljaci nisu zadovoljni predloženim rješenjem s koridorom za Srbe kroz Bosansku Posavinu.
3. Usp. Marko BABIĆ: Owen - *Stoltenbergovo i međunarodno diplomatsko legaliziranje srpske okupacije i zločina u Bosanskoj Posavini*, Vidovice - Zagreb 1994.
4. Usp. Marko BABIĆ: *Vidovice i okolica u kontinuitetu i diskontinuitetu naseljenosti u prapovijesti i antičkom razdoblju*, Zagreb - Ljubljana 1987. (rukopis doktorske disertacije, str.43 - 297.)
5. Usp. Ljudevit THALLOCZY: *Povijest (banovine, grada i varoši) Jajca 1450 - 1527*, Zagreb 1916. (Preveo: Milan Šufflay).
6. Usp. Snježana BUZOV: *Vlaško pitanje i osmanlijski izvori*, *Povijesni prilozi*, (Zagreb), 1992, sv. 11, str. 41 - 60; Mirko VALENTIĆ : *O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba*. Časopis za suvremenu povijest, (Zagreb), XXIV. (1992), br. 3, str. 1-21.
7. Šaban HODŽIĆ: *Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788. i 1862. godine*, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, II*. (1958), (Tuzla), str. 65-143.
8. M. BABIĆ, citirano djelo u napomeni 3, str. 62-66.
9. O statističkim demografskim podacima za pučanstvo u Bosanskoj Posavini vidi M. BABIĆ, citirano djelo u napomeni 3, str. 7-61.
10. Ibidem, str. 70-76.
11. Ibidem, str. 185-210.
12. Ibidem, str. 67-69, 179-184.
13. Ibidem, str. 185-210.
14. A kako je to teško išlo pokazuje primjer napisane fotoreportaže: Združeni srpski i međunarodni jahači Apokalipse u Vidovicama, koju je *Nedjeljna Dalmacija* odbila objelodaniti te koja se u zagrebačkom *Vjesniku* "prošetala" izmedju četiri urednika i na kraju nije objelodanjena.
15. Marko BABIĆ, napomena 3, str. 223-231.
16. Ibidem, str. 214-222.

17. Promemorija o legaliziranju koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu - Posavljaci pišu članicama Kontaktne skupine, *Hrvatski i bošnjački tjednik*, I. (1994), br. 6, str. 26-27; Memorandum in view of the international legalization of a Serbian corridor through Bosanska Posavina, str. 16-17.
18. Posavina mora ostati cjelovita - Zajednica prognanih, izbjeglih i iseljenih Bosanske Posavine iz Zagreba uputila je članicama Kontaktne skupine Promemoriju glede legaliziranja koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu, *Hrvatski list*, (Mostar), II. (1994), br. 78, str. 10.
19. Povucite prijedog za legaliziranje koridora kroz Bosansku Posavinu, *Novi list*, (Rijeka), XLVIII. (1994), br. 282, str. 18.
20. Svijest nagrađuje zločin - Prosvjed Zajednice prognanih i iseljenih Bosanske Posavine i Domovinske zajednice Bosanske Posavine: Promemorija glede legaliziranja koridora za Srbe kroz Bosansku Posavinu, *Svjetlo riječi*, (Livno), XII. (1994), br. 139, str. 5.
21. Posavina bez koridora, *Derventski list*, XLII. (1994), br.1337, str. 11.
22. Legaliziranje tzv. koridora kroz Bosansku Posavinu je priznavanje srpske agresije i prikrivanje srpskih zločina, *Posavski glasnik*, (Orašje), II. (1994), br. 41. str. 6
23. Darko Marijić: Legaliziranje koridora - međunarodni zločin, *Glas Slavonije*, (Osijek), LXXV. (1994), br. 23640, str. 38-39.
24. I Hrvatska televizija i Hrvatski radio bili su pismeno pravodobno pozvani na to predstavljanje, a službenica s HTV-a je i osobno potvrdila primitak pozivnice ...
25. Usp. o tome Zdravko TOMAC: Tko je ubio Bosnu, Zagreb 1994, str, 67-89. i Anto KOVAČEVIĆ: Posavina je pala dogovorom, *Slobodna Dalmacija*, (Split), 1. veljače 1995, str. 8, gdje u razgovoru s novinarom Joškom TADIĆEM, između ostaloga, KOVAČEVIĆ kaže i ovo: "Okolnosti pada Posavine zaista su čudne. Po mome mišljenju, tu se radilo o izdaji, jer kad smo bili najjači, kada smo očistili Liješće od Srba, kada smo držali Podnovlje i bili nadomak Doboja, stigla je zapovijed za povlačenje. ... Prema tome, netko mora biti odgovoran za pad Bosanske Posavine koja je pala po dogovoru sa Srbima".
26. Nakon izlaganja autor je odgovarao na postavljena pitanja.

Vera VALČIĆ

Nemojte vjerovati

Nemojte vjerovati
ako vam kažu
da ginemo. Lažu
jer naši junaci
žive
u svakom srcu hrvatskom.

Ako vam kažu,
da majke plaču
nemojte vjerovati;
one tek suzama
zalijevaju cvijeće
na novim humcima.

Ako vam kažu,
da su mnogi izgubili
noge i ruke -
nemojte vjerovati;
jer oni su dobili
sva srca
svih Hrvata.

Ako vam kažu,
da je Hrvatska okrnjena,
smanjena,
nemojte vjerovati!
Iz svake grude zemlje,
iz svakog kamena i rijeke
već se diže snaga nepobijeđenih.
Ni gradovi nisu ubijeni,
ni sela uništena -
jer i oni imaju neuništivu dušu.
Zlo ne može dokučiti duše -
pa tako ni dušu Hrvatske.

Tri okružna pisma bana Jelačića zagrebačkom biskupu Hauliku iz proljeća 1848. godine

Josip Jelačić,[1] nakon imenovanja za bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, našao se u vrlo teškom položaju. Mađari su 17. ožujka 1848. iznudili od kralja imenovanje grofa Lajosa Bátthyanyja za ministra predsjednika prve samostalne mađarske vlade. Formiranjem mađarske vlade, s resorima vanjskih, vojnih i financijaskih poslova, dotadašnja realna unija Austrije i Mađarske pretvorena je u personalnu uniju formalnog karaktera, jer je, u odsutnosti kralja, mađarski palatin u Pešti obavljao sve kraljevske funkcije.

Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju Mađari nisu smatrali nezavisnom ili barem autonomnom državom, već, kao i prije 1848., integralnim dijelom jedinstvene Mađarske od Karpata do Jadrana. Stoga Hrvati nisu mogli podržati mađarsko nastojanje da steknu nacionalnu nezavisnost od Beča. Umjesto toga, velika većina hrvatskih političara opredijelila se za stjecanje ograničene političke i državne samostalnosti teritorijalno ujedinjene Hrvatske u okviru Habsburške monarhije.[2] Nada, da će Mađari političke slobode iz ožujka 1848. iskoristiti za odustajanje od dotadašnje velikomađarske politike prema okolnim nemađarskim narodima, [3] brzo se pokazala iluzornom. Ban Jelačić prekinuo je, uz podršku političke javnosti u Hrvatskoj, sve odnose s mađarskom vladom 19. travnja 1848. godine. [4] To je bila dalekosežna i hrabra odluka, jer je iza mađarske vlade, barem formalno, tada stajao i Bečki dvor, čiju su podršku, u ovom razdoblju, Hrvati, kao slabiji politički faktor, uglavnom bezuspješno tražili.

U nastojanju da nesigurni politički položaj Hrvatske i svoj osobno što više stabilizira, ban je Jelačić tražio podršku i Katoličke crkve, odnosno katoličkih biskupa u Hrvatskoj i Slavoniji. Crkva je, u ono vrijeme, bila prvorazredni politički, kulturni i privredni faktor u društvenom životu Hrvatske. Istaknuti članovi crkvene hijerarhije, poput Mirka Ožegovića [5] i Jurja Haulika, [6] znatno su pridonijeli obrani hrvatske političke autonomije prije 1848. pred sve agresivnijim mađarskim nacionalizmom.

U travnju i svibnju 1848. ban Jelačić uputio je nekoliko okružnih pisama biskupima u Hrvatskoj i Slavoniji, apelirajući na njihov doprinos sredivanju unutrašnjih prilika u zemlji. Ovdje se donose tri okružna pisma naslovljena na zagrebačkog biskupa Haulika, koji se tada nalazio u Beču. Pisma su u originalu štampana, osim dijelova pisanih rukom, što je izričito naznačeno. Dokumenti se u potpunosti donose u izvornom obliku.

I

"Preuzvišeni Gospodine !"[7]

Njegovo veličanstvo naš premilostivi Kralj blagovolio je mene naimenovati Banom kraljevinah Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie, svojim tajnim savjetnikom, feldmaršallajtnantom i zapoviedajućim generalom u Hèrvatskoj, što Vam s ovim javiti ne propuštam, uzdajuć se u Vaše domoljubje, da će te mi u riešenju velike moje zadaće biti od pomoći.

Dočim Dobu, kad se sabor rečenih kraljevinah sastati ima, [8] i kad ću se ja u svojoj časti predstaviti, čim prije Vam obznaniti kanim, smatram izvanrednih okolnostih vremena radi za nuždno, da sad odmah kriepko postupam, i iz sviuh silah o tom nastojim, da se red, povierenje, i sloga u domovini povrati i učvèrsti, - jer to samo može učiniti, da kod nas opet nastane mir kao jedino uslovje za moći uspiešno riešiti životna pitanja, koja će pretresati naš narodni sabor.

Zato vas ozbiljno pozivam, da se tèrsite svoje dužnosti točno ispuniti, te *nemisleći na nikakav nazadak* [9] prosti puk o pravom stanju stvarih kriepko i shodnom naukom izviestiti, svakom se nasilju čvèrsto oprieti, i svakog buntovnika, narušitelja mira i puntara prostoga puka zakonitim putem bez razlike stališa ukloniti.[10]

Dok se sabor sdruženih kraljevinah ne sazove, - ima svako poglavarstvo i svaka oblast pod osobnim odgovorom u svom krugu u smislu ovoga naloga kriepko i neumorno dielovati, od nikoga i od nikuda službene naloge neprimati,[11] *pa se jedino i izključivo na mene kao na postavljenog od Njeg. kraljevskog veličanstva vèrhovnog Poglavara zemaljskog u svemu i svačem obratjati.*[12]

Dano u Zagrebu dana 25. Travnja 1848

Jellačić Ban
Biskupu Zagrebačkomu Gjuragju Hauliku"

II

"Preuzvišeni Gospodine !"[13]

Dolaze mi svakojaki glasi, da zli i opaki ljudi siju po narodu lažne i krive misli o položaju puka i domovne naše hèrvatsko-slavonske.

Odtuda proizlazi pogibel osobah i imetka bez svake razlike stališa; odtuda nesloga i nered: odtuda propast i razsap domovine i narodnosti naše.

Ali, gospodo, ako je puk stado, vi ste mu pastiri; ako je puk učenik, vi ste mu učitelji naravni; ako je puk diete, vi ste mu po Bogu otci.

A nepristoji se pastiru da pušta vuka u stado svoje, niti se pristoji učitelju da dade kvarit ljubeznoga učenika svoga kroz proroke lažne, niti se podoba otcu da bezbrižan gleda kako mu pokvaren čoviek kvari nevino diete.

Vi ste otci od obiteli i nedajte da dodje čoviek neprijatelj te posije kukolj u pšenicu vašu.

Znam, mnogo narod naš, mnogo domovina i narodnost naša imadu do sad zahvaliti rodoljubnom nastojanju Vašem.

I to je uzrok zašto Vam novu pogibel ovu pred oči postavljam nalažući Vam: da Vi od svoje strane područnikom Vašim, koji se po puku razsijani nalaze, bez zatezanja naručite pa zapoviedite, da puk koji se pod brigom njihovom duhovnom nahodi, u smislu načelah zdravih u proglasu prekoga suda, sbog nemira i nereda gori rečenoga, po svoj trojednoj kraljevini našoj razposlatu, i ovdie pod ./. priklopnjenu,[14] izraženih, kao pravi pastiri i učitelji i otci i u cèrkvi i vani podučavati nastoje, i o tom se trude da u njem idee mira i reda i sigurnosti objače, a usuprot izčupaju ono što su do sad razsijali vuci u koži ovčijoj, i lažni proroci, i ljudi bez domovine, bez Boga i bez duše.

Izčekivajući od Vas što prije službeno izviestje o izvèršenju ovoga moga naloga pošiljem Vam moj iskreni i domorodni pozdrav.

U Zagrebu dana 29. Travnja 1848.

Jellačić Ban

Na sve duhovne stolice.[15]
P. G. Biskupu Zagrebačkom"

III

"Gospodine,[16]

Da se obična svečanost banskog uvoda ovèrši, pa izviestja dèržavnih trojedne kraljevine Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie poklisarah na zadnjem ugarskom saboru bivših, i drugi predmeti i pitanja rečenih se kraljevinah tičuća u pretres uzmu - postavljam rok za sabor kraljevinah ovih na 5[17] Lipnja (Junia) t. l. 1848. u slobodnom gradu Zagrebu, kamo Vas s ovim pozivljem.[18]

Primite iskreni pozdrav moj

Jellačić Ban

U Zagrebu, 13. Svibnja 1848.

Preuzvišenomu Gospodinu Juraju Hauliku Biskupu Zagrebačkom"

BILJEŠKE

1 Josip Jelačić Bužimski (Petrovaradin, 1801 - Zagreb, 1859), od 1841. zapovjednik Prve banske pukovnije u Glini; banom Hrvatske imenovan na dvorskoj Državnoj konferenciji u Beču 21-23. ožujka 1848. godine.

2 Najvažniji dokumenti hrvatskog nacionalnog pokreta 1848.-1849. u drugoj polovici ožujka 1848.: reprezentacija kralju zagrebačke građanske skupštine 17. ožujka (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Ostavština Ferde Šišića, Acta-rukopisi, XIII B 231/19); "Želje naroda" zagrebačke narodne skupštine 22. ožujka (Nadbiskupski arhiv Zagreba /dalje: NAZ/, Ostavština Jurja Haulika /OJH/, god. 1848/br. 346); "Zahtevanja naroda" zagrebačke narodne skupštine 25. ožujaka (Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu /dalje: NSB/, Zbirka letaka, Uža Hrvatska, Slavonija i Rijeka 1848-1900. Bansko vijeće I /1848/, R VIIIa B-2 ormar 1, lad. 5); peticija hrvatske deputacije kralju u Beču 31. ožujaka (NSB, Ostavština Ljudevita Gaja, R 4709/42).

3 Ivan Mažuranić, *Hèrvati Madjarom. Odgovor na proglase njihove od ožujka mieseca i travnja 1848.*, Karlovac 1994. (1848., reprint), 3-4 i dalje.
Ljudevit Vukotinović, *Nekoja glavna pitanja našeg vremena*, Zagreb 1848, 14, izrazio je nadu sredinom travnja, kada je ova brošura izašla, da će vlada u Budim-pešti, kod prve buduće promjene, postati "slavjanska", a ne (samo) "magjarska".

4 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Zbirka Stampata I (1718-1913), 1848/131/65.

5 Mirko Ožegović (1775-1869), od 1833. senjski biskup; pisac nekoliko latinskih brošura tridesetih i četrdesetih godina XIX. stoljeća u kojima pobija madarske pretenzije na Slavoniju.

6 Juraj Haulik de Váralya (1788-1869), nacionalno svjesni Slovak; zagrebački biskup od 1837., a nadbiskup od 1852; osnivač Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva u Zagrebu 1841. godine.

7 NAZ, OJH, 1848/323. Ovdje spacionirana mjesta dodana su u orginalu Jelačićevom rukom štampanom tekstu.

8 Sabor Hrvatske sazvan je, odlukom Banskog vijeća, kojem je predsjedao ban Jelačić, za 5. lipnja 1848. godine (HDA, Zbirka Stampata I (1718-1913), 1848/131/136.

9 Kurziv u originalu.

10 Najvažniji društveni problem u tadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji bilo je ukidanje kmetskih odnosa. Hrvatske i slavonske županije proglašavale su, od kraja ožujka 1848., zaključke Sabora Madarske o ukidanju kmetskih podavanja na selišnoj (urbarijalnoj) zemlji. Formalno dokidanje kmetskih odnosa ban je Jelačić proglasio 25. travnja 1848. godine (HDA, Zbirka Stampata I (1718-1913), 1848/131/6). No, zbog lokalnih nemira na selu, poticanih od pojedinih promadarski orijentiranih hrvatskih političara, Jelačić je proglasio 27. travnja 1848. "prieki iliti kratki sud (Standrecht)" (isto, 1848/131/91).

11 Jelačić misli na samostalnu madarsku vladu.

12 Kurziv u orginalu.

13 NAZ, OJH, 1848/330. Rukopis ovog okružnog pisma nalazi se u: HDA, Banska pisma, god. 1848/kutija CLI/br. 36. Ovaj Jelačićev nalog nedavno je objavljen u: Josip barun Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, Zagreb 1994., str. 488/pril. 5.

14 Štampani primjerak Jelačićeva proglasa o prijekom sudu priložen je ovom pismu.

15 Kurziv u orginalu.

16 NAZ, OJH, 1848/355.

17 Broj "5" napisan je rukom, a precrtano je štampano "19".

18 Instalaciju ili uvođenje u bansku čast tradicionalno je obavljao zagrebački biskup. No, kako se Haulik do 5. lipnja 1848., iz nekoliko razloga, nije vratio u Zagreb, instalaciju Jelačića obavio je, zbog naglašavanja hrvatsko-srpske suradnje protiv Madara, karlovački metropolit Josif Rajačić.

Josip ĆOSIĆ

Haiku

Malo jezero
zaljubljeno u čamac
valima ga miluje.

Crni oblaci
zlatnim sjajem obrubljeni
prijete.

Bila jednom jedna crkva

VIII.

Vlasi su živjeli po planinama i bavili se stočarstvom. Bijahu surovi i neodgojeni, bez stalnih kućišta. Nisu imali stalan dom kao poljodjelsko stanovništvo. Stoga dom nisu cijenili, dapače su mrzili one koji su ga imali. Ljeti su sa svojim stadom išli u planine, a zimi u južne toplije krajeve. Imajući mnogo konja, zarana su se bavili prijenosom trgovačke robe. Dubrovčani su ih od najstarijih vremena izkorištavali kao robne prijenosnike. Nu nikada ne smatrahu, da su s Vlasima jedno te isto. A to i ne bijahu. Jer srednjovjekovni su Vlasi i podrijetlom i jezikom i društvenim položajem bili podpuno različiti od Dubrovčana.

U četrnaestom stoljeću došla je na Balkanski poluotok skupina Turkmenâ, turkojezični Juruci. Oni potisnuše nomadske Vlahe prema sjeverozapadu. Vlasi koji dođoše u hrvatske pokrajine Dalmaciju i Istru s vremenom izgubiše svoj jezik i pohrvatiše se. Nu vlaško se ime preneslo i na neke druge narodnostne zajednice. Tako stanovnici primorskih naselja nazivahu Vlasima najprije romanojezične nomade, a poslije i selsko stanovništvo u unutrašnjosti (Zagora) bez obzira kojim su jezikom govorili i što su se narodnostno osjećali. U doba osmanskoturskih ratova i malobrojne doseljene Srbe nazivahu Vlasima. U srednjem vijeku ime se Vlah rabilo i za Talijane. S druge strane dalmatinski Romani i Talijani nazivali su seljake u unutrašnjosti Morlacima. Talijanski naziv Morlacco i latinski Maurovlachus potekli su iz grčkoga naziva Maurobálakhos, što znači crni Vlah.

Rekosmo već da srednjovjekovni Vlasi ne bijahu ni Srbi ni Hrvati niti uobće Slaveni, nego potomci rimskih vojničkih veterana iz Mauretanije, koje su Rimljani u svoje doba naselili uz Dunav zbog obrane države od barbarskih naroda. A barbarima Rimljani kao i Grci nazivahu sve tuđe narode. Mauretanijom se u staromu vijeku nazivalo područje u sjeverozapadnoj Afriki - današnji Maroko i dio današnjeg Alžira. To je područje nazvano Mauretanijom po Maurima, jednomu od berberskih plemena. U doba cara Klaudija Rimljani Mauretaniju pretvoriše u dvije svoje pokrajine. U Dioklecianovo doba te su pokrajine ušle u sklop španjolske upravne jedinice zvane dieceza.

U srednjemu su vijeku ponajviše na Balkanskom poluotoku - obstojale skupine ljudi tamnocrne puti, koji govorahu romanskim jezicima i smatrahu se Rimljanima. Onodobnici ih nazivahu latinskim imenom Latini Nigri to jest Crni Latini, pa još i Maurovlasi to jest Crni Vlasi ili jednostavno Vlasi. S vremenom se naziv Vlah proširio i na druge, nevlaške narodnostne skupine. Kako su ti crni Vlasi govorili svojim posebnim jezikom, koji u temelju svome bijaše latinski, počelo se Vlasima nazivati sve Talijane pa čak i druge latinske narode. Tako počevši od petnaestoga stoljeća Mletčani Vlasima nazivaju sve seljačko pučanstvo u zagorskim krajevima od Istre do Albanije, bez obzira na njihovu narodnu i vjersku pripadnost. Poljaci zovu Vlasima pravoslavne Ukrajince,

a Hrvati sve Srbe - osobito one crnomanjaste kože. Tko je putovao balkanskim zemljama ili dolazio u doticaj s pripadnicima raznih naroda jugoistočne Europe, taj je među njima morao zapaziti veliki broj u licu veoma tamnih i napola crnih osoba. Među takve osobe možemo ubrojiti i nekadašnjega vodu hrvatskih Srba Svetozara Pribičevića, koji je umro godine 1936.

Povijestno je ustanovljeno i znanstveno potvrđeno da današnji crnomanjasti tipovi ljudi na Balkanskomu poluotoku potječu od one tamnocrne skupine ljudi u Europi, koji su u srednjem vijeku govorili romanskim jezikom i sebe smatrali potomcima Rimljana. To su oni već spomenuti Latini Nigri, Črni Latini, Maurovlasi, Morovlasi - kako zovu narodnostne Vlahe. Bitan udio imali su Vlasi u narodnostnoj izgradnji osobito Rumunja, pa zatim Grka, Bugara i Srba. Ovim su narodima Vlasi povećali broj i u njihov narodni značaj utisnuli svoj posebni pečat. Kaže se da su Vlasi sebe uništili, da bi obogatili druge.

Turci su imenom Vlah zvali u prvom redu prave, narodnostne Vlahe. Ali i sve balkanske kršćane - na prvom mjestu pravoslavce nu i katolike. Nas prije svega zanimaju osobito oni Vlasi, koji potječu od sredovječnih Vlaha romanskoga jezika. O postanku ovih narodnostnih Vlaha mnogo se pisalo, nu nema općeprihvaćenoga mišljenja o njihovu podrijetli. Sudeći po njihovim tjelesnim osobinama, Vlasi ne potječu od narodâ koje sadašnja znanost ubraja u Slavene, ali ni od narodâ koje Rimljani općim imenom zvahu Iliri pa niti od starih Tračana.

U starim rimskim povijestnim izvorima ima nesumnjivih dokaza, da su Rimljeni veće skupine afričkih Maura naselili na Balkanskomu poluotoku i u drugim europskim krajevima kao vojnike za obranu Rimskoga Carstva. Od tih naseljenih polucrnih afričkih Maura potekoše sredovječni Latini Nigri, Črni Latini ili Maurovlasi. Dugi su i zamršeni putovi kojima su afrički Mauri morali proći, dok se nisu podpuno pretopili u današnje narode u jugoistočnoj Europi.

Vijesti o naselidbama afričkih Maura u Europi nalazimo u onim spisima starih rimskih pisaca i u spisima starorimskih upravnih i vojničkih službi u kojima se govori o rimskim vojničkim jedinicama, što bijahu unovačene na Balkanskomu poluotoku ili su živjele u tomu dijelu Rimskoga Carstva. U spisu *Notitia dignitatum*, koji bje napisan pod konac Dioklecianova vladanja a današnji je oblik dobio u početku petoga stoljeća, nalazi se *Izkaz svih službа, građanskih i vojničkih, u stranama Iztoka*. U njemu se spominju Konjanici Mauri ilirički u Otari pod upravom uglednoga muža zapovjednika Fenicije, Konjanici Mauri ilirički u Neocezareji pod upravom uglednoga muža zapovjednika Sirije, Konjanici Mauri ilirički u Eliji pod upravom zapovjednika Palestine, četvrti odjel Konjanika Maura iliričkih u Dabani pod zapovjednikom pokrajine Osrhoene i peti odjel u Aeropolu u Arabiji pod tamošnjim zapovjednikom.

U rimsko je doba na Balkanskomu poluotoku i u današnjim hrvatskim zemljama - užoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini - živjelo više različitih naroda i po jeziku i po svomu narodnostnomu postanku. Najbrojniji i najjači bijahu međusobno srodni narodi, koje su Rimljani zvali zajedničkim imenom Iliri. U pradavno doba, tvrde jezikoslovci, Iliri su živjeli na Baltiku. Zajedno s njima živjeli su Balti i neki narodi, koje danas ubrajaju među Slavene. Na Baltiku uz Ilire življahu i Prahrvati.

Oko godine 1200. prije Krista Iliri odlaze s Baltika i naseljuju se na Balkanskomu poluotoku i u srednjoj Europi. Skupa s njima ili malo iza njih odlaze i Prahrvati. Iliri su

se nastanili na golemu području počevši od najveće i najvažnije rijeke u Italiji Pada pa sve do rijeke Vojuše u Albaniji te do rijeke Dunava na sjeveru i rijeke Drine na iztoku. Ratoborni ilirski narodi vodili su gotovo dvije stotine i pedeset godina borbu s Rimljanima za svoju slobodu. Napokon bijahu svladani - više rimskom lukavošću i politikom zavadi pa vladaj, nego vojničkom snagom. U doba ratova s Rimljanima neki se ilirski narodi preseliše na iztok do rijeke Morave, a neki do dolnjega toka Dunava.

Ovo su ponajglavniji ilirski narodi: Veneti u današnjoj talijanskoj pokrajini Veneciji; Liburni od Istre do rijeke Krke u južnoj Hrvatskoj; Dalmati od rijeke Krke do rijeke Cetine i u unutrašnjosti zemlje do rijeke Vrbasa u Bosni; Ardejci i Autariti od rijeke Neretve do rijeke Mathis u srednjoj Albaniji; Iliri od rijeke Mathis do rijeke Vojuše u današnjoj Albaniji. Ove albanske Ilire starorimski pisac Gaius Plinius Secundus Maior zvan Stariji u svomu enciklopedijsku dijelu Naturalis Historia (III. 22.) naziva: proprie dicti Illyri, što će reći: tako pravo zvani Iliri. Panonci pak, koje neki ubrajaju među ilirske narode, življahu u današnjim sjeverozapadnim hrvatskim zemljama, u zapadnoj Ugarskoj i u iztočnoj Austriji.

Do Ilira življahu Macedonci, a njima na jug Grci. Između strumičkoga polja u podnožju Bjelolasice u Macedoniji, Balkanske gore te Egejskoga i Crnoga mora živjeli su Tračani, a ovima na sjever Dačani. Na zapadu Balkanskoga poluotoka uz ove je narode bilo i skupina galskih Celta, a u iztočnomu dijelu još i ostataka prastarih balkanskih naroda.

U svim nabrojenim zemljama i krajevima Rimljani su uz ilirske i druge narode naselili stalan broj kolonista iz Italije i drugih područja Rimskoga Carstva. Da pojačaju svoj utjecaj i svoju vlast u rečenim zemljama, Rimljani su i pojedinim domorodcima davali rimsko građansko pravo. Kolonizacijama te svojim upravnim i vojničkim mjerama Rimljani su malo po malo uspjeli, bez grube sile, poromaniti dobar dio spomenutih naroda i nametnuti im svoj latinski jezik. Upravni jezik Rimskoga carstva u Grčkoj i u južnoj Macedoniji bijaše grčki, a u svim drugim zemljama i krajevima latinski.

Razdiobnu crtu između područja grčkoga i latinskoga jezika neki povjestnici povlače od ušća rijeke Mathis na Prizren, te odatle crtom sjeverno od Skoplja i južno od Sofije preko Balkanske gore na Crno more. Jezikoslovci pak tvrde da je razdiobna međa između grčkoga i latinskoga jezika tekla znatno južnije - od ušća rijeke Vojuše na Ohridsko jezero, a odatle Egnacijevom cestom - Via Egnatia - do rijeke Marice pa dalje na Crno More. Po toj razdiobnoj međi u područje latinskoga jezika ulazile bi rimske pokrajine Dalmacia, Prevalis, Novi Epir, Dardania, Mezia, jedan dio pokrajine Macedonije i Dacia.

Prahrvati i prvobitni Hrvati kajkavci, koji zajedno s Ilirima uz njih življahu na Baltiku, počeše se doseljavati u današnje hrvatske zemlje u dvanaestomu stoljeću ili u početku jedanaestoga stoljeća prije Krista. Na području dunavsko-savskoga Međurječja nalažahu se već u prvomu stoljeću po Kristovu rođenju. Budući da je nazočnost Hrvata na području Bačke i Bača posvjedočena već prije smrti hunskoga Atile, koji je umro godine 453. po Kristu, može se govoriti da su Hrvati nastanjivali već od prvoga stoljeća po Kristu čitavo područje dunavsko-savskoga Međurječja pa i južnije od toga. Hrvati tada čine neprekinutu crtu hrvatske matice na sjeveru (Slovačka, Češka, Poljska), koja dolazi sa sjevera preko Panonske nizine a ubacuje se u savsko-dravsko međuriječje i

niže prema jugu - možda i prema Liki. Tu hrvatsku crtu tek u devetomu stoljeću presjekoše ugarska plemena. Na temelju ovih podataka može se zaključiti, da su Hrvati u prvomu stoljeću po Kristu bili i na crti Lika - Dubrovnik.

Nazočnost Hrvata na rijeki Donu - današnja Ukrajina - zabilježio je rečeni starorimski pisac Plinije Stariji u svome djelu *Naturalis Historia* ili *Historia naturalis* (VI., 19.) pod izkrivljenim imenom Coite-Corite, što je u izvorniku moralo glasiti Coritae-Hrvati. Ranu nazočnost prvobitnih Hrvata u današnjim hrvatskim zemljama stari su grčki i rimski pisci zabilježili i pod imenom Iliri, budući da su ti prvobitni Hrvati dolazili s Ilirima ili odmah iza njih. Slično tim starim piscima i renesansni su pisci Hrvate nazivali Ilirima ili Sklavonima. Za stare je Rimljene čitav narodnostni prostor Dalmacije, Ilirika i Panonije bio *Ilirik*, a narode na tom prostoru nazivahu *Ilirima*. Možemo zaključiti da su se prvi Hrvati u današnju domovinu doselili u prvomu stoljeću prije Kristova rođenja. Druga doselidba Hrvata u današnje hrvatske prostore trajala je od četvrtoga do sedmoga stoljeća po Kristovu rođenju.

Hrvati koji življahu u okolici rimskih vojničkih logora i gradova - Siska, Andautonie - današnjega Zagreba i drugih panonskih i jadranskih utvrđenih mjesta već u prvom stoljeću po Kristu govorahu i latinski. Kasnije se broj latinskih govornika stalno povećavao. Preklapanje i prožimanje romanskoga i hrvatskoga jezika dokazuju romanizmi u hrvatskomu jeziku, kao što su na primjer riječi: poculica (od latinskog facialis - u hrvatskim narječjima facol, fačol, faculet, frcule, parcule) i filarka ili piljarica (od latinskoga pilaris - taj su naziv u Panoniji i Germaniji proširile rimske pogranične posade). Romanskoga su podrijetla i mjestni nazivi Čučerje (od Cici + anus, Ćićeri) i Kumrovec (od Cumanus). Jezikoslovna znanost donosi sve više potvrda, da Hrvati na ovu tlu gdje danas žive bijahu prije takozvane velike selidbe naroda od petoga do sedmoga stoljeća po Kristu. Oživljavaju se ponovno stare predpostavke o Podunavlju kao izhodišnoj pradomovini Hrvata.

Do konačnoga sloma staroga svijeta sav se povijestni prostor hrvatskoga naroda nalazio unutar granica Rimskoga Carstva. S pravom možemo reći da je današnji hrvatski narod izrastao u naciju na ugaru to jest preorici toga staroga svijeta. Rimski Ilirik protezao se od Dunava do Jadrana. Kada je na samome početku kršćanskoga računanja vremena dovršeno rimsko osvajanje, Ilirik je podijeljen na dvije pokrajine: Panoniju na sjeveru i Dalmaciju na jugu. Obje te pokrajine zauzimaju široka kopnena i morska prostranstva: doline i planine, rijeke, primorski krš, dugačke razvedene morske obale, začudno mnoštvo otoka i otočića. Ovomu prostoru treba dodati Istru, sa svom njezinom kopnenomorskom raznolikošću. Sav će taj zemljopisni i kulturni prostor sudbinski utjecati na daljnji razvitak i povijest hrvatskoga naroda. Na tomu prostoru je u krilu kasnoga starovjekovlja postavljen kalup u kojemu će se oblikovati današnji hrvatski narod, njegova kultura i uljudba, njegova duhovnost. Nu u tomu se kalupu nije izgubilo ono, što su prvobitni Hrvati sa sobom donesli: ni hrvatsko ime, ni hrvatska samosvijest. Ulazkom u starorimski kalup Hrvati nisu preoblikovani u neki drugi narod, kao što se to dogodilo Francima, Langobardima i Gotima.

Uza svu raširenost latinskoga jezika i rimske kulture trajno su obstojale jake razlike između pojedinih balkanskih naroda, dapače i među pojedinim većim plemenima istoga naroda. Planinsko i seljačko pučanstvo zadržalo je i svoj narodni jezik, doduše veoma natrunjen latinskim izrazima. I društvene razlike bijahu velike. Stoga su praktični

Rimljani ustrojstvo vojničkih jedinica na Balkanskomu poluotoku proveli na narodnomu i plemenskomu temelju. Time je postignuta bolja sloga i međusobno pomaganje među vojničkim jedinicama. Ustrojeni su posebni vojnički odredi: panonski, dalmatinski, tračkí, dački. Konjanička krila dobiše svoja imena po pokrajinama, gdje su bila smještena. Jedno takvo konjaničko krilo zvalo se "Prvo tračko-maursko", što znači da je svoje ime dobilo po Maurima koji življahu u Traciji. Jedna vojnička priznanica od 8. srpnja 158. godine po Kristu razlikuje maurske čete iz afričke Mauretanije i "narodne Maure" (Mauri gentiles) u Daciji. Trebamo znati da je u Rimljana riječ *gens* bila istoznačnica za riječ *natio*, a označivala je pojedine narodne skupine koje nisu bile latinske. Prema tome izraz *Mauri gentiles* iz spomenute vojničke priznanice znači: narodni, domaći, dački Mauri. Ova priznanica nam ujedno svjedoči, da je sredinom drugoga stoljeća po Kristu u Daciji živjela veća samostalna narodna skupina domaćih dačkih Maura.

Jedna druga vojnička priznanica ili diploma izdana između godina 138. do 161. govori o maurskim konjanicima i pješacima u gornjoj Meziji (područje današnje Srbije). Sačuvane vojničke diplome posvjedočuju nam, da su koncem prvoga stoljeća i u drugomu stoljeću po Kristu na Balkanskomu poluotoku stalno živjele veće skupine Maura i to u Traciji - današnja južna Bugarska, u gornjoj Meziji - današnja Srbija - i u Daciji - današnja Rumunjska. Te su se skupine balkanskih Maura smatrale posebnim narodom. Balkanski Mauri bijahu još u početku petoga stoljeća po Kristu svijestni da potječu od afričkih Maura.

Rimljani običavahu izsluženim vojnicima davati zemljišta u blizini mjesta njihove vojničke službe. Tako su u jugoistočnoj Europi, gdje su afrički Mauri služili, naselili stalan broj Maura. Franjevački izvori iz početka četrnaestoga stoljeća spominju sjeverno od Dunava, u današnjoj Besarabiji, samostan u Maurskom gradu (Maurocastrum). Taj je grad nosio ime po maurskim vojnicima, koji su nekada u tomu mjestu imali svoj logor. Kada je rimski car Klaudije, koji je vladao od godine 41. do 54. po Kristu,, nakon teških borba svladao afričke Maure i njihovu zemlju proglasio rimskom pokrajinom, određeni je broj Maura preselio u Traciju i druge ilirske pokrajine da smiri afričke Maure i oslabi njihovu odpornost. Nu i prije toga su skupine maurskih vojnika mogle biti naseljene na Balkanskomu poluotoku. Njih je možda naselio Julije Cezar ili njegov nećak Oktavijan - kasniji car August, kojima su Mauri pomagali u doba građanskih ratova.

U rimsku pokrajinu Daciju Mauri su dovedeni ili iz Tracije ili iz same Afrike. Pod trajnim pritiskom barbarskih naroda Rimljani bijahu prisiljeni napustiti Daciju u drugoj polovici trećega stoljeća. Car Aurelian (270.-275.) povukao je godine 272. rimske čete i naseljenike na desnu obalu dolnjega Dunava i na prostoru između Dunava i Balkanske gore osnovao novu rimsku pokrajinu pod imenom Nova Dacija. Na kraju staroga vijeka broj Maura na Balkanskomu poluotoku brojio je vjerojatno nekoliko stotina tisuća duša. Selidba naroda zatekla je Maure na Balkanskomu poluotoku kao posebnu i brojnu narodnostnu skupinu, koja se je veoma razlikovala od drugih narodnostnih skupina, još i tada svijestna svoga afričkoga podrijetla.

Provala mongolskih Huna u Europu godine 375. prouzrokovala je velike selidbe čitavih naroda iz iztočne i sjeverne Europe u prostorno i bogato Rimsko Carstvo. Okrutni Huni i Avari redom su rušili i rimska naselja i njihove kulturne stečevine. Ubijali su ili

odvodili u robstvo staro rimsko i poromanjeno pučanstvo, koje se nije spasilo bijegom ili sklonilo u planinske tvrdave. Jedan dio staroga balkanskoga pučanstva spasio se bijegom u Carigrad i Solun. Rimsko pučanstvo zapadnoga Balkanskoga poluotoka pobjeglo je u tvrde gradove na jadranskoj obali i na otoke. Dobar dio staroga pučanstva, osobito seljačkoga, povukao se u nepristupačne planinske krajeve. Na starim razvaljenim domovima rimskoga pučanstva naseliše se novodoseljeni narodi. Oni se naseliše po cijelom Balkanskomu poluotoku u plodnim krajevima.

Ne mogavši sam suzbiti Avare, bizantski car Heraklije (610.-641.) pozove u pomoć Hrvate. U desetogodišnjem ratu Hrvati nadvladaše Avare i potisnuše ih sjeverno od Drave i Dunava. Na osvojenu području Hrvati su utemeljili svoju narodnu državu, koja se prostirala od Trsta do rijeke Vojuše u Albaniji te od Jadranskoga mora do rijeke Mure i Drave na sjeveru i rijeke Drine na iztoku. Već odprije imađahu jednu svoju državu - Karantansku Hrvatsku, - koja je obuhvaćala i današnju Mađarsku te Austriju do Beča. Kada su se s vremenom prilike smirile i Hrvati se pokatoličili, ostatci staroga rimskoga i poromanjenoga pučanstva počeše dolaziti u doticaj s hrvatskim osvajačima, s njima trgovati i sklapati ženidbe. Zbog različitih jezika i naobrazbe te načina života u primorskim je gradovima stapanje Latina s Hrvatima išlo dosta sporo. U desetomu stoljeću i najlatinaškiji gradovi kao što su bili Dubrovnik, Zadar i Split bijahu u dobroj mjeri pohrvaćeni. U jedanaestomu je stoljeću hrvatski živalj u tolikoj mjeri prodro u sve primorske gradove sa starim romanskim stanovništvom, da su francuzki križari prvoga križarskoga rata godine 1096./1097. u njima našli samo malen broj Latina koji govorahu starim romanskim jezikom.

U doba sklapanja saveznoga ugovora između Dubrovačke Republike i bizantskoga cara Mihajla Asena od 15. lipnja 1253. Dubrovnik je bio uglavnom podpuno pohrvaćen, što se može zaključiti po imenima i prezimenima podpisnika toga ugovora koja su većinom hrvatska. Od desetoga stoljeća hrvatski jezik na velika vrata prodire u sve primorske gradove, što ženidbama što družtvenim saobraćajem. Tijekom dvanaestoga i trinaestoga stoljeća gradsko plemstvo postaje najprije dvojezično, da bi se napokon tijekom četrnaestoga i petnaestoga stoljeća bez ostatka stopilo s Hrvatima i poprimilo hrvatsku narodnostnu svijest. Dubrovnik, glavni grad nekadašnje romanske Gornje Dalmacije, koncem petnaestoga stoljeća postaje glavno žarište hrvatske umjetne književnosti i prvenstvo na tomu polju zadržava sve do svoje propasti godine 1806.

Daleko brže išlo je stapanje s Hrvatima onih Latina, koji su se u nutrini kopnenoga dijela hrvatske države održali po planinama i u starim rimskim utvrdama. Pojedine skupine tih Latina nisu međusobno bile povezane. Bijahu odrezani i od primorskih gradova na jadranskoj obali. Osim toga oni se nisu mogli nadati, da će naći pomoći i zaštite u Bizantu. Poslije desetoga stoljeća nema više nikakvih vijesti o ostatcima starih Latina u unutrašnjosti hrvatske države.

Od početka jedanaestoga stoljeća u bizantskim i drugim povijestnim izvorima pojavljuje se skupina ljudi koje ti izvori nazivaju Vlasima, dok oni sami sebe smatraju Rimljanima.U zadnjoj četvrtini jedanaestoga stoljeća u Bugarskoj je osnovana posebna vlaška biskupija, koja u dvanaestomu stoljeću dobiva ime breanska ili vlaška. Ta biskupija u početku nije imala stalnoga sjedišta i bijaše slična misionarskima ili plemenskim balkanskim biskupijama. Iz spomenutih je izvora vidljivo da su od početka jedanaestoga stoljeća pa do konca dvanaestoga stoljeća Vlasi bili brojna narodnostna

skupina, koja življaše razasuta po čitavoj Bugarskoj nu podpuno odvojeno od Bugara. Ta je odvojenost bila tolika, da Bugari nisu saobraćali s Vlasima ni u crkvenim stvarima. Stoga se za Vlahe morala osnovati njihova posebna narodnostna biskupija.

Od bizantskih pisaca Vlahe prvi spominje Kekaumenos u svome djelu *Strategicon* napisanu od godine 1071. do 1078. On za Vlahe veli da su potomci starih Dačana i Besa i da njihov značaj iliti karakter ne može baš pohvaliti. Dačani stanovahu u današnjoj Rumunjskoj, a Besi u Traciji - današnjoj Bugarskoj. Kako nam svjedoči Kekaumenos, u njegovo su doba Vlasi živjeli ne samo u današnjoj Rumunjskoj i Bugarskoj, nego i po cijelome Epiru i Macedoniji a bijaše ih dosta i u samoj Heladi to jest zapadnome dijelu današnje Grčke. Koncem jedanaestoga stoljeća oko tri stotine vlaških obitelji življaše u planinama poluotoka Atosa na imanjima svetogorskih pravoslavnih manastira.

Kći bizantskoga cara Aleksija Komnenca (1081.- 1118.) Ana Komnena u životopisu svoga otca dovršenu godine 1148. spominje Vlahe u Tesaliji, opisujući ih kao nomade koji sa svojim stadima putuju iz jednoga kraja u drugi. Kao zdravi planinski i stočarski narod Vlasi su se brzo množili. Koncem dvanaestoga i početkom trinaestoga stoljeća južno od Dunava bijahu dvije glavne skupine Vlaha: jedna u Balkanskoj gori u srednjoj Bugarskoj, a druga u Tesaliji. Već tada se Tesalija radi velikoga broja Vlaha nazivaše Velika Vlaška. Koncem petnaestoga stoljeća uz Veliku Vlašku spominje se i Malena Vlaška u Alkarnaniji i Etoliji u današnjoj zapadnoj Grčkoj. U epirskim gorama prostirala se Gornja Vlaška. Od konca srednjega vijeka zemlje u zapadnoj Srbiji od Rudnika do Drine i od planine Vlašića do Zlatibora nazivahu se Stari Vlah. Planinske krajeve na jugu sredovječne Travunje zvahu pak Dolnji Vlasi.

Zapadni povijestni izvori spominju Vlahe prvi puta godine 1027. Bamburžki biskup Günter, opisujući put njemačkih hodočastnika preko Balkanskoga poluotoka godine 1064,. ovako govori o Vlasima: "Podnosismo bjesnoću Romejaca (Romanitas), koji su bjesnili preko svake ljudske i životinjske žestine." Papa Grgur XI. u pismu bosanskim franjevcima od 1. lipnja 1373. spominje Veliku Vlašku - Maior Valachia, pod kojom razumijeva Vlaške zemlje sjeverno od Dunava u današnjoj Rumunjskoj.

Prijepórno pitanje podrijetla Vlaha veoma je zamršeno. Tako Ivan Kinamos, tajnik cara Emanuela Komnenca (1143.-1180.) veli za balkanske Vlahe da starinom potječu iz Italije. Slična se predaja navodi i za dačke Vlahe. Bugarski car Ivanica Kalojan i papa Inocencije III. u međusobnu dopisivanju više puta naglasuju italsko, dotično rimsko podrijetlo Vlaha. Vlaška predaja iz Duklje o italskome podrijetlu Vlaha zabilježena je u ljetopisu *Kraljevstvo Hrvata*, a spominje je i pop Dukljanin u svome Ljetopisu. Predaju ličkih Vlaha o njihovu podrijetlu zapisao je glasoviti glagoljaš krbavsko-modruški biskup Šimun Kožičić (o. 1470.-1536.), a glasi ovako: "Pobiediv Trajan tu zemlju (Daciu, današnju Rumunjsku) naseli ju Rimljan; česo radi i ninje tvrdet Morovlasi, da Rimljane sut."

Svoje su rimsko podrijetlo Vlasi izražavali i svojim narodnostnim imenom. Od ranoga srednjega vijeka sami sebe nazivahu Romanima. Macedonski Vlasi, koji se nisu stopili s okolnim narodima, nazivaju i danas sami sebe Arámân to jest Aromani ili Rimljani. Vlaški jezik imao je toliko latinskih sastojaka, da su ga Vlasi s pravom mogli smatrati romanskim jezikom. Ima još jedna predaja, po kojoj bi Vlasi potjecali od Židova. Zabilježio ju je španjolski rabin Benjamin iz Toleda putujući po Balkanskomu poluotoku godine 1166. Nu ta predaja nigdje drugdje nema potvrde.

Jesu li uistinu Vlasi potomci latinskih Rimljana ili koje druge narodnostne skupine? U odgovoru na to pitanje ne može biti odlučan jezik kojim su Valsi govorili. Za dugoga rimskoga vladanja mnogi su narodi prihvatili latinski jezik ili od svoga narodnoga i latinskoga jezika stvorili nove romanske jezike. To se dogodilo Galima i Iberima. Napravili su to i Albanci, koji - kako neki smatraju - krvno izravno potječu od starih Ilira. Ni naziv Rimljani ne znači mnogo. Državni i kulturni rimski utjecaj bijaše tako jak, da su se i sami Bizantinci - potomci starih Grka - smatrali i nazivali Rimljanima sve do propasti Bizantskoga Carstva sredinom petnaestoga stoljeća.

Znanstvenici koji proučavaju tjelesnu čovječju narav, zvani antropologi, vele da sredovječni Vlahi potječu od neke balkanske poromanjene crne skupine. Ljudi te skupine, kažu antropologi, nisu mogli dobiti crnomanjastu boju od narodâ zvanih općim imenom Slaveni, a niti od starih Pelazga, Tračana ili Dačana, jer svi ti sjevernjaci bijahu bijele boje kože. Slovenski znanstvenik davnoga hrvatskoga podrijetla Nikola Županič iznio je predpostavku, da je u davno predpovijestno mlađe kameno doba živjela na Balkanu neka smeđa odnosno crnomanjasta hamitska skupina ljudi. Hamitima, kao što znamo, znanost naziva pripadnike jezične skupine narodâ koji stanuju uglavnom u Africi: Berbere, stare Egipćane, Kopte i druge. U bakreno su se doba, misli Županič, na Balkanskomu poluotoku nastanili maloazijski Hetiti - mješavina od Etiopljana crnačkoga izgleda i Mongola. Drugi znanstvenici ne prihvaćaju Županičevu predpostavku. Kada bi tako bilo kako misli Županič, vele oni, onda bi se tragovi crne boje kože našli u svih stanovnika Balkanskoga poluotoka a ne samo u potomaka sredovječnih Vlaha.

Romanski jezik kojim govorahu sredovječni Vlasi dokazuje, da oni potječu od neke poromanjene skupine ljudi iz rimskoga doba. Crna put i druge njihove tjelesne osobine govore nam da su tu skupinu činili afrički Mauri, koje Rimljani naseliše na Balkanskomu poluotoku. Druge naime crne skupine ljudi ne bijaše u Europi ni u rimsko doba a niti kasnije od koje bi srednjovjekovni Vlasi mogli imati tamnu boju tijela.

Germani kao i oni što ih nazivaju Slavenima, koji su došli na područje Rimskoga Carstva, ne htjedoše se miješati s Vlasima nego se stapahu sa starosjedilačkim pravim latinskim Rimljanima te poromanjenim Galima, Iberima te ilirskim i drugim narodima. Ovo je stapanje išlo brzo, osobito kada su doseljeni narodi primili kršćanstvo. Za nekih dvije stotine do tri stotine godina nastaše novi narodi u Italiji, Francuskoj i Španjolskoj križanjem i stapanjem starosjeditelja i novodoseljenika. Do takva je stapanja došlo i u rimskoj pokrajini Dalmaciji između starosjeditelja Rimljana te poromanjenih ilirskih naroda s jedne strane i Hrvata s druge strane. To se dogodilo kroz nekoliko stoljeća unatoč državnih, družtvenih i vjerskih zaprjeka. Jedino su Vlasi ostali po strani toga stapajućega razvitka. Oni su stotine i stotine godina živjeli zajedno i uzporedo s drugim narodima, a da se nitko dobrovoljno nije htio s njima miješati.

U rimsko su se doba sve narodnostne skupine u Iliriku slično odnosile prema mjestnim Maurima, a u srednjemu vijeku na Balkanskomu poluotoku prema srednjovjekovnim Vlasima. U rimsko su doba zbog istih razloga Rimljani bili prisiljeni ustrojiti posebne vojničke jedinice iliričkih Maura. U srednjemu vijeku Vlahe su cijenili kao dobre pastire. Velikaši i samostani povjeravali su im uzgoj svoje stoke. Vlasi imađahu mnogo prijevozne stoke: konja, mula i magaraca. Zbog toga su im srednjovjekovni trgovci redovito povjeravali pregon i prijenos blaga i trgovačke robe.

Bizant je Vlahe od najranijega vremena uzimao u vojničku službu. Kasnije su to činili hrvatski velikaši i osmanski Turci. Uza sve to s Vlasima nitko nije htio sklapati obiteljske sveze. U Srba su njihovi zakoni izričito zabranjivali ženidbu između njih i Vlaha. Djeca iz brakova Srba i Vlaha proglašavana su meropima, to jest polurobovima.

U Hrvatskoj je postupak prema Vlasima bio mnogo veledušniji. Davane su im posebne povlastice i prava, kako se to vidi iz Vlaškoga statuta Ivana Frankopana iz godine 1436. Smatrani su slobodnima, ali ipak u mnogim stvarima ne bijahu ravnopravni hrvatskim plemenitašima.

Dokaz da Vlasi potječu od balkanskih poromanjenih Maura nalazimo i u ljetopisu *Kraljevstvo Hrvata*. Govoreći o tome kako su Bugari došli na Balkanski poluotok i kako su zauzeli Maziju i Macedoniju, u tomu se ljetopisu kaže: " ... prijaše i svu zemlju latinsku, ki se onada za Rimljane držahu, a sada se zovu Črni Latini." U Ljetopisu popa Dukljanina ovako piše: "Navalivši na Šumadiju, zauzeše je. Ratujući (Bugari) odatle zauzmu cijelu Macedoniju; poslije ovoga cijelu pokrajinu Latina, koji su se u ono vrijeme zvali Rimljani, a sada se zovu Morovlasi to jest Crni Latini."

Da su balkanski Vlasi bili crne boje potvrđuje i prastara hrvatska pučka pjesma, koja se i danas pjeva u istarskoj Hrvatskoj: "Popuhnul je tihi vjetar / i odnio Mari krunu./ Ko bi meni krunu našo,/ Njegova bih ljuba bila. / Našal ju je crni Moro."

U zemljopisnu pogledu Maurovlasi su se od najstarijih vremena dijelili na dvije skupine: dačku i balkansku. Prva uvijek bijaše brojnija i uza sve povijestne nedaće uspjela se održati i izgraditi kao poseban maurovlaški narod, koji danas zovemo Rumunjima. Naravnim prirastom dački su se Mauri toliko umnožili i ojačali, da su već u trinaestomu stoljeću mogli stvoriti svoje vlastite vlaške državne tvorevine. Te državne ustrojbe u petnaestomu stoljeću bijahu već tako jake, da su dugo vremena i osmanskim Turcima davale ozbiljan odpor.

U dačkih Maura, koji življahu u svojim vlastitim državnim ustrojbama, razvila se i narodna svijest. Tijekom vremena dački odnosno maurovlaški Rumunji uspješe poromaniti brojne manje skupine slavenskih i drugih naroda. Kada su te skupine s jezikom i državnom pripadnošću prihvatile rumunjsku narodnu svijest ne bijaše više nikakva razloga da se i krvno ne miješaju s državnim Rumunjima iako ovi bijahu tamne boje. I tako je još tijekom petnaestoga i šesnaestoga stoljeća, a možda i prije, nestalo odijeljenosti između bijelih i tamnih Rumunja.

Razvitak u životu maurskih potomaka na Balkanskomu poluotoku išao je obrnutim pravcem. Od maurskih naselja u današnjoj Bugarskoj i Srbiji sačuvao se u doba selidbi narodâ priličan broj u planinama srednjega dijela Balkanskoga poluotoka, osobito u gorju Balkan. U početku jedanaestoga stoljeća Vlasi bijahu raširenі po cijeloj tadašnjoj Bugarskoj od Crnoga mora do Šar-Planine u Macedoniji. Brzo se množeći, Vlasi su već prije jedanaestoga stoljeća naselili glavne planinske sklopove u Tesaliji i Epiru sa središtem u gorju Pindu, zatim zapadne grčke planine na sastavu srednjovjekovne Raše i Duklje oko Durmitor-Planine, te planine u jugozapadnoj Srbiji između Ibra i Lima gdje u starini bijaše područje zvano Stari Vlah.

Vlasi na Balkanskomu poluotoku bijahu različiti od Bizantinaca, Bugara i Srba, među kojima življahu u družtvenoj i političkoj podređenosti. Stoga ovdje nisu mogli kao u Daciji sebi pritopiti ni pojedince ni skupine državnih naroda, nego su se morali prilagoditi tim državnim narodima. Ta je prilagodba porasla, kada su u dvanaestomu

stoljeću čitava vlaška sela došla u posebnu ovisnost od domaćih velikaša i pravoslavnih manastira te bili unovačivani u vojničku službu. Prilagodbu su također uzrokovali i trgovački poslovi Vlaha po primorskim gradovima iztočne obale Jadranskoga mora. Nu iako su Vlasi naučili jezik narodâ među kojima su živjeli, kod kuće oni još dugo govorahu vlaški.

Pošto smo se upoznali s balkanskim Vlasima i njihovim podrijetlom, treba također znati kada su i kako narodnostni Vlasi došli u hrvatske zemlje i što se dalje s njima dogodilo. Nu o tome u idućemu poglavlju.

(Nastavlja se)

Mato MARČINKO

Razkomadanoj Hrvatskoj

Strgnuli su s Tebe kraljevsko odijelo,
u zapećku čučiš skvrčena ko kifla.
Lisci prefriganci održaše sijelo:
Unprofora *sljednik* Uncro *sad te riflja.*

Dok ranjena slušaš obećanja pusta,
u mraku škude za tvoju kožu broje.
Rezolucijom začepivši Ti usta,
tuđu Ti kapu po ukusu svom kroje.

Nu ne kloni duhom: u majstora vješta,
kaljena u žaru razbuktale vatre,
od kifle se mogu napraviti kliješta,

pa bilo tko dođe da Te satre, zatre,
kliještima tim oštrim, tiho i bez buke,
raztrgaj te lance što Ti vežu ruke.

Josip BRAENOVIĆ

O. Petar Perica, čovjek i svećenik

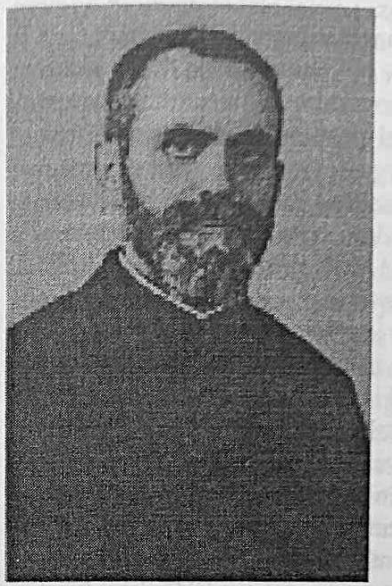

Sredinom lipnja 1944. godine stigao sam u Zagreb s ostalim pripadnicima Hrvatske nastavne brigade iz časničke škole u Neusiedlu am See (na Nižiderskom jezeru) na redovitu godišnju vojničku smotru povodom proslave Antunova 13. lipnja. Nakon obavljene smotre upućeni smo svojim kućama na petnaestodnevni odmor. Tako sam i ja, zajedno s više kolega, krenuo za Dubrovnik.

Vrijeme odmora brzo je prolazilo. Okruženje je bilo puno neke uznemirenosti. Saveznici su se početkom lipnja uspješno iskrcali u Normandiji. Zbog toga su i sam naš dolazak u Zagreb, a pogotovo naš odmor bili neko vrijeme veoma upitni.

Tada je u dubrovačkoj bolnici bilo dosta zdravo-bolesnih vojnih obveznika, kao i takvih, koji su htjeli na bilo koji način izbjeći vojnu službu. Razmišljalo se o savezničkoj invaziji na našu obalu, ali, u nekim krugovima bliskim vojnom zapovjedništvu u Gradu, također o nekom poduhvatu koje bi inicirale hrvatske oružane snage, a bio bi sukladan politici i strategiji Saveznika.

U takvom ozračju "izvlačenja" i raznih govorkanja, ženskog ćakulanja i muških prenemaganja, ni odmor, osim kupanja nije bio bogzna kakav. U takvom raspoloženju približavao se dan odlaska. Nekoliko dana prije putovanja majka me upozorila kako bih trebao poći ispovijediti se i pričestiti. Ona je o toj vjerskoj obvezi vodila više računa od mene i prije, a ne samo tom prilikom. Što se tiče crkve u kojoj bih izvršio svoju obvezu nije bilo razmišljanja: "u jezuvita" (jezuita - isusovaca), u crkvi sv. Ignacija, naravno. Tamo, gdje smo kao gimnazijalci redovito pohađali školske mise, duhovne vježbe i gledali razne prikaze vjerskog života u misijama preko uvećanih slika projiciranih na platno putem naprave "lanterne mađike" (laterna magica), kako smo je mi zvali u Dubrovniku.

Napokon, jednog jutra, koncem lipnja popeo sam se do isusovačke crkve. Misa je već bila završila, a u crkvi je bila još poneka starica moleći u klupama ili pred kipom Gospe lurdske. Ušao sam u sakristiju i tamo našao samo o. Petra Pericu. Objasnio sam mu da za nekoliko dana odlazim opet u vojsku i zamolio ga da me ispovjedi i pričesti. Prihvatio je moju molbu bez i jedne riječi prigovora što kasnim i pristupio ispovijedi tu, u sakristiji.

Nakon što sam "odverglao" one standardne mladićke grijehe on se malo zamislio i uporno me gledajući zapitao da li se nas dvojica odnekud poznajemo. I doista, sjetio se jednog kratkog razgovora između nas prije kakvih devet-deset mjeseci.

Padre Pericu nisam do tada bolje poznavao. Tek prilikom slučajna dva susreta. U drugom susretu reagirao sam oštrije na neku njegovu tvrdnju, koja mi se u tom trenutku činila nekako nerealnom, maglovitom. On mi je tada smireno rekao: "Mladiću, razmislite dobro o okruženju u kojem se nalazimo - kamo to sve vodi, pa će vam neke stvari biti jasnije. Možete se sada sa mnom ne slagati, ali se nadam da ćete ubrzo uvidjeti kako nisam krivo mislio."

Toga smo se susreta obojica sjetili. Priznao sam mu da je imao pravo. To ga je obradovalo i ponudio mi je stolicu da sjednem. Bio je u tijeku zbivanja. Znao je što se dogada na ratištima i u kakvim se sve teškim i odgovornim okolnostima može naći jedan časnik. Upozorio me je na obvezni humani postupak prema zarobljenom neprijatelju; o ljudskom i korektnom ponašanju prema građanima u osvojenim mjestima, prema njihovim životima i prema njihovoj imovini. Istaknuo je kako je borba hrvatskog naroda za svoju samostalnu državu i za svoj slobodni razvitak pravedna borba. Tu ideju pravedne borbe za slobodu i državu ne smije se profanirati pljačkom, paležima, nepravdama, mržnjom i osvetom. I neprijatelj je - govorio je - Božje stvorenje i treba procijeniti dobro razloge zbog kojih je on takav kakav jest. Ne smije se na zlo odgovarati zlom, a mržnja je pogubna za jednu i drugu stranu u sukobu. Kao hrvatski vojnik i budući časnik morate biti uzor poštenja, pravednosti i poštivanja čovjeka, nastavio je. Trebate i u najtežim prilikama poštivati i čuvati ljudski život i njegovu čast.

To bi bila suština tih njegovih savjeta-uputstava. Toliko, koliko se danas sjećam, premda je on pojedine svoje konstatacije nadopunjao primjerima iz života i povijesti. Ispovijed je dosta dugo trajala, ali je bila osobito zanimljiva i poučna. U izvjesnom smislu to je bio i razgovor čovjeka punog iskustva i mladića koji je tek krenuo u život.

Potom me je pričestio i zaželio mi sreću uz posljednje upozorenje, koje mislim da mogu i danas doslovno navesti: "Ne zaboravite, prijatelju, da peta Božja zapovijed vrijedi u svim vremenima. Nepotrebno, neizazvano, nezakonito ubojstvo zločin je pred Bogom i pred ljudima i kao takovo ne može uroditi dobrim plodom."

A tom uzornom svećeniku i čovjeku oduzeli su život nepotrebno, neizazvano i nezakonito oni za čije se živote i čast zauzimao. Pitam se: što je njemu trebalo da meni, skoro nepoznatoj osobi, koja je došla k njemu samo da se ispovjedi i pričesti, daje mnoge humane savjete u vremenu koje nije baš obilovalo velikim vrlinama, ako doista nije tako mislio i osjećao.

Ubili su ga, zapravo likvidirali, bez suda - pa niti onog trapavog - posljednjih dana listopada 1944. godine zajedno s mnogo dubrovačkih građana i kolega mu svećenika.

Kad sam se iz crkve vratio kući ispričao sam majci i noni kakvo mi je predavanje održao padre Perica. Ona mi je na to ispripovijedala svoj razgovor s njim prigodom ispovijedi. Naime, ona mu je spomenula kako ima sina u vojsci, kako se za njega brine i da se za njega redovito moli Bogu, pa ga je zamolila da ga se sjeti u svojim molitvama. On joj je obećao. I ne samo da je obećao. Kad ga je nakon nekog vremena srela on joj se sam obratio: gospodo, ništa se ne brinite, ja se vašega sina sjetim preko svake svoje mise.

Netko bi se mogao zapitati zašto je moja majka baš o. Petra Pericu molila da se u svojim molitvama mene sjeti, a nije to tražila od nekog drugog svećenika. A to nije činila samo ona.

O.Petar Perica, ili kako su ga popularno zvali padre Perica (mnogi čak nisu ni znali da mu je ime Petar) uživao je u puku glas sveta čovjeka zbog svoje skromnosti, dobrote, strpljivosti i pristupačnosti. Svatko je mogao k njemu i u svako doba posavjetovati se, požaliti se, zamoliti za pomoć. Stariji građani koji su ga dobro poznavali govorili su kako bi poslije razgovora s njim osjetili neko olakšanje i smirenost, a njihove nevolje bi im izgledale lakše i izgledi za njihovo svladavanje veći.

Poslije izvršenog zločina nad njim i drugim građanima Dubrovnika ljudi su, naravno, žalili sve žrtve, ali se u razgovorima uvijek i bez izuzetka javljalo pitanje: ma zašto padre Pericu?

Kada smo Dubrovčani, kao vojnici, u Bjelovaru 1945. godine, čitali spisak pobijenih sugrađana listopada 1944. godine i u njemu naišli na ime o Petra Perice, zgranuli smo se: ma đe (gdje-kako-zašto) i padre Pericu? Bog ih ubio, nesreće jedne! Tada mi je kolega Luka Knego rekao zgražavajući se: Ajme, Jozo, da ti znaš kakvu je prediku (propovijed) on meni održao kad smo bili prošlog ljeta u Dubrovniku? Samo što nije rekao: ljubite se s neprijateljima.

U lepoglavskom zatvoru više sam puta razgovarao sa svojim profesorom psihologije i logike Marinkom Scattolinijem o događajima koji su se zbivali tijekom proteklog rata i o njegovim kolegama, a mojim profesorima, ubijenim nakon dolaska partizanskih jedinica u Dubrovnik 18. listopada 1944. godine: o Maksu Miloševiću, profesoru za hrvatski jezik, o o. Josipu Smidtu,kateheti, o fra Tomi Tomašiću, profesoru grčkog jezika i o drugim Dubrovčanima koji su stradali na ovaj ili onaj način. Tako je jednom došao razgovor i na o. Petra Pericu.

"Čudno je to da su tada likvidirali padre Pericu", govorio je profesor Scattolini, pa nastavio: "Više se puta on zauzimao za razne ljude i to bez obzira na njihova politička uvjerenja i religijsku pripadnost. Sjećam se da su u Dubrovniku koncem ožujka 1942. godine osvanule po zidovima ispisane parole protiv NDH, a za SSSR i Staljina. Za istaknuti je da nijedna nije bila protiv Talijana, koji su se tada ponašali kao pravi okupatori. Talijani su onda uhitili 50-60 mladića i djevojaka. Padre Perica je odmah išao u talijansku komandu kod generala Amica i molio da se s uhićenima dobro postupa, te da ih se što prije pusti na slobodu, pozivajući Talijane na kršćanstvo, humanost i razumijevanje mladosti. Išao je zbog toga i kod nekog njihovog vojnog svećenika višega ranga. Talijani su o tim njegovim intervencijama obavijestili hrvatske vlasti i tražili da se na njega izvrši pritisak kako bi s tim prestao, jer da je postao 'un uomo noioso' (dosadan, neugodan čovjek)."

Profesor Marinko Scattolini bio je u to vrijeme stožernik Ustaške mladeži u Dubrovniku i nema sumnje da je istina što je govorio, jer je on kao dužnosnik imao mogućnosti dobiti informacije "iz prve ruke", a nije mu bilo potrebno meni pričati kojekakve pričice, pošto nije bio tome sklon.

Jednom dok sam šetao s Borisom Krasovcem, svojim kolegom iz procesa održanog u Dubrovniku koncem 1945. godine, po dvorištu stare lepoglavske zgrade, on mi je detaljno ispripovijedio o svom prvom suđenju pred vojnim sudom u Dubrovniku lipnja 1945. godine. Teretili su ga između ostalog da je pripadao i "ustaškim" katoličkim organizacijama Domagoju i križarima. Pošto njegovi odgovori nisu zadovoljavali suce, jedan od njih razjaren time u bijesu je podviknuo: "Ovome treba zdrobiti jaja kao što smo to učinili njegovu šefu, onome popu Perici, prije nego što smo ga zatukli".

Vjerujem da izjava koja se omakla jednom od sudaca na sudenju Borisu Krasovcu nije tek tako izbačena i bez temelja.

Danas jedna ulica u Dubrovniku koja vodi na gruško obalu nosi naziv "Ulica Padre Perice". Kad njome prolazim, a često me vodi put na gruško tržnicu, sjetim se tog dobrog, bradatog isusovca i njegovih riječi upućenih mi davne 1944. godine, pa pomislim: Moj padre Perica, bio si dobar i čestit čovjek i svećenik, po nekima gotovo svetac, ali si bio na neki način i romantik, što, vjerojatno, nisi mislio da jesi!

Ivanka KIPČIĆ

Spokoj vremena

Tanka bijela sjena blažena
u starinskoj žutoj sobi,
zraka sunčeva davno
zaustavljena
zlatni prah zraka ustajalog
okreće i drobi.
Cvijeće u tegli davno osušeno
srce spaljeno
misli odlutale
mudrosti svijeta u kovčeg zaključane,
zakopane.
Brige sve u jesenjem lišću zaspale,
odletjele, raspršene.
Grozdovi zreli upili sok ljubavi,
u vino je pretvoriše, miris njen staviše
u opojnost sna i sreće

Vrijeme ostade u kamenu potopljenom
na dnu zelene rijeke
u mudroj šutnji soma,
u pjesmi sirene.

I šutnja tiho, lagano
nestaje.
Ne osjeti čovjek ni muk meteora
koji leti na Zemlju,
na jastuk mu pada.
Oduzme dušu sanjivu okus zrele trešnje
trešnja je zvijezda
i srce je zvijezda
i srce je zvijezda ugušena, strast utišana.
U otkucajima nečujnim
u valovima srca
mir vlada.
Vrijeme spava.

Luka PERINIĆ

Iz moje ladice - II.

Jagoda Truhelka

Prošle godine (1994.) navršilo se ravnih 100 godina što je hrvatska književnica Jagoda Truhelka objelodanila svoju prvu pripovijest za djecu "Tugomila", a ujedno se navršilo i 130 godina od njezina rođenja. Rođena je, naime, dne 6. veljače 1864. u Osijeku. Otac joj Antun bio je učitelj, rodom Čeh, a majka Marija bila je rodom madžarska Njemica.

Generacije i mladih i starijih uživale su u njezinim novelističkim djelima. Najpopularnije i najvrednije njezino literarno stvaralaštvo spada u književnost za djecu, pa je mnogi s Ivanom Brlić rođenom Mažuranić ubrajaju medu najznamenitije hrvatske predstavnice toga žanra u hrvatskoj beletrističkoj književnosti. Po tehnici i načinu obrade pojedinih tema te prikazivanju lica, uzetih iz kruga običnih građana, možemo je razvrstati među pripovjedače psihologijskoga realizma.

Već 1. XI. 1885. godine, po završenoj učiteljskoj školi u Zagrebu, nalazimo mladu Jagodu kao ravnateljicu osnovne škole u Gospiću, a nakon sedam godina (1892.) premještena je u Zagreb na ženski licej. Godine pak 1901. prelazi u Bosnu i to najprije u Banja Luku kao direktorica više djevojačke škole, a g. 1910. eno je u Sarajevu, gdje slijedeće 1911. godine radi kao profesorica na novoosnovanoj ženskoj preparandiji. Na vlastitu molbu g. 1923., nakon 38 godina nastavničke djelatnosti, odlazi u mirovinu i od slijedeće 1924. godine neprekidno boravi u Zagrebu, gdje je i preminula 17. prosinca 1957. godine.

Jagoda Truhelka ponijela je u duši najdublje životne utiske iz rodnog Osijeka i njegova intimnog ambijenta pa dobar dio njezinih književnih tvorevina nosi biljeg toga grada, zato je netko napisao, kako je ona za Osijek ono što je Novak za Senj ili Vojnović za Dubrovnik. Kako je dugi niz godina živjela i radila u Bosni, najviše u Sarajevu, to se i lijepa patrijarhalna Bosna iz onih vremena ugodno odrazuje u njezinu književnom stvaralaštvu. Boravak u Bosni dao je njezin historijski roman "Vojaču", koji je izlazio u nastavcima u sarajevskoj "Nadi" te izdan kao knjiga g. 1899. Iz istog izvora vuče podrijetlo i njezin roman "Otac", koji je preštampan 1931. iz zagrebačke "Hrvatske Prosvjete". U Osijeku je štampala g. 1910. "U carstvu duše", a najpopularniju svoju knjigu "Zlatni danci", zbirku pripovijesti, štampala je u Zagrebu 1918. godine te drugo izdanje g. 1921. Dvije godine kasnije u Zagrebu joj izlazi pripovijetka "Pipo i Pipa", a g. 1929., također u Zagrebu, pripovijesti "Bogorodičine trešnje" pa "Dusi domaćeg ognjišta" - a te dvije knjige zapravo su jedno jedinstveno djelo.

Jagoda Truhelka suradivala je u više književnih časopisa pa tako i u "Pobratimu", "Vijencu", "Prosvjeti", "Domaćem ognjištu" itd. A bila je povezana i s našim HKD sv. Jeronima, pa dok sam još ja radio u njegovu uredništvu, izdali smo joj g. 1932. zbirku pripovijesti "Palčićev kraljevski let". Ta knjiga nosi naslov po prvoj pripovijesti, a zatim slijede: "Marko Krštelica i svračak Miško", "Koka šepeljica", "Zlopamtilo", "Cvrčak - Božji tucak" te "Digo i cigo i njihov prijatelj".

O 70. obljetnici njezina života i 40. godišnjici njezina književnog rada u našem Društvu g. 1934. štampali smo joj u Knjižnici Dobrih Romana ´roman jednog dječaka´ - "Zlatko". U tom krasnom romanu na njoj svojstven i sugestivan način uzveličala je ljubav majke i sina. Tom prilikom ostavila nam je svoju fotografiju (koju ovdje donosimo) i na njoj se potpisala.

U Zagrebu je suradivala već u prvom godištu jeronimskog tjednika "Obitelj" - 1929. Iz tih vremena sačuvao sam u svojoj ladici jedno njezino pisamce od 28. veljače 1931., u kojemu javlja da nam šalje "malen prilog za Obitelj, žaleći što nijesam mogla štogod prikladnije da svršim. No bolovala sam od gripe i glavobolje, već sve vrijeme iza Božića." (Tada joj je bilo 67 godina!).

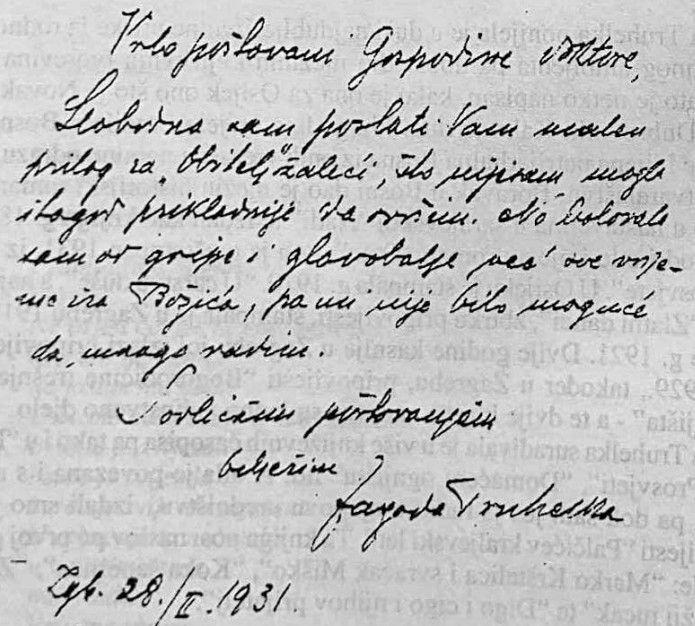
Vrlo poštovani Gospodine Urednice,
Slobodna sam poslati Vam moalen
prilog za „Obitelj" žaleći, što nijesam mogla
štogod prikladnije da svršim. Ali bolovala
sam od gripe i glavobolje već sve vrije-
me iza Božića, pa mi nije bilo moguće
da mnogo radim.
S osobitim poštovanjem
odlično
Jagoda Truhelka
Zg. 28./II. 1931.

U br. 14. tjednika "Obitelj" od 7. travnja 1931. objavljena je njezina "Kajsija", a u br. 45. i 46. iste godine (u dva nastavka) "Tragedija u lastavičnjaku". I slijedećih godina znala nam je poslati ponešto suradnje za "Obitelj".

Dobro će biti podsjetiti se, da je i Jagodin brat - dr. Ćiro Truhelka objavio u HKD sv. Jeronima vrijednu knjigu "Starokršćanska arheologija". On je bio stručnjak za prethistorijsku, antičku i srednjovjekovnu arheologiju pa za etnologiju i povijest. Bio je godinu dana mlađi od sestre Jagode, a umro je 15 godina prije nje, koja je doživjela 93 godine života.

Dr. Ante Pavelić

O dr. Anti Paveliću kao Poglavniku Nezavisne Države Hrvatske moglo bi se mnogo i mnogo pisati. Ali je neću mnogo! Ja s dr. Antom Pavelićem nikada nisam neposredno kontaktirao. Jedino jednom u životu pružio mi je ruku - kao osobi iz "činovničke publike" (ne znajući ništa o meni pa čak ni moje ime ni prezime). A to je bilo ovako: Nova vlast za NDH htjela je između ostaloga pokazati i to, da joj je osobito na srcu briga za radništvo. I zbog toga, uz ostalo, započelo se u zagrebačkoj Dubravi s izgradnjom skromnog radničkog naselja, s doista simpatičnim obiteljskim kućicama. Mislim, da je oko toga bio angažiran ing. Bulić, a za dan, kad su imali započeti radovi na gradilištu, sakupilo se tamo nešto ljudi, uglavnom funkcionera. Tamo sam se našao i ja u ime odjela za socijalnu politiku u našem Ministarstvu, pa kad je dr. Pavelić stigao, pružio je nekima pa i meni ruku, te nastavio do svojih uglednih i poznatih funkcionera te s njima zapodjeo razgovore. Naravno, već prije je bio pripremljen beton, koji je on lopatom (doista spretno) grabio i bacao u izdubeni temelj. Reporter je izvještavao preko radija, i sjećam se, kako je istaknuo, da Poglavnik nadograđuje dalje prema gore na čvrstom temelju, a tako će se uspješno uzdizati i zgrada naše mlade države.

Poslije više nikada nisam bio u blizini dr. A. Pavelića kao tada. No sigurno će biti zanimljive dvije zgode u odnosu na Poglavnika, a u kojima sam na određen način i osobno sudjelovao.

1. - Kod prvog avionskog bombardiranja Zagreba na početku rata bilo je oštećeno više obiteljskih zgrada u Kustošiji (valjda su gađali ranžirna željeznička postrojenja). I Poglavnik dr. A. Pavelić (da se narod smiri i osokoli) dao je nalog, neka se odmah svima dadu državna sredstva za popravak kuća. Ja sam po odluci Ministarstva dobio od općine Kustošije popis oštećenih te približnu visinu pojedinačne štete. I odmah sam u tu svrhu odredio isplatu stanovite razmjerne novčane pomoći. Među oštećanima bio je i otac Jurice Draušnika, koji je bio viđeni funkcioner među partizanima, a kasnije i njihov ministar! Kad eto u naše ministarstvo delegacije ustaškoga tabora iz Kustošije, da protestira, što neki po svoj prilici sumnjivi Perinić daje pomoć neprijeteljima države. Ja sam ministru objasnio, kako ne poznam ama baš nikoga, komu sam pomoć odredio, te da o partizanskom rukovodiocu nemam ni pojma, no Poglavnik je naredio, neka se svima oštećenima pomogne. Ministar je o ovom slučaju pitao (pri prvoj audijenciji) stav Poglavnika. I, molim vas, Poglavnik je moj postupak utvrdio ispravnim. I tako mi se, hvala Bogu, nije ništa zla dogodilo!

Ipak ovu zgodu neću s ovim završiti. Kad je u svibnju 1945. došla u Zagreb partizanska vlast, ja sam - nastavljajući voditi brigu oko novih izbjeglica - slučajno

dospio na rad u uredu Rade Pribičevića, potpredsjednika "Narodne Vlade Hrvatske". Moj pak odjel iz "Ministarstva skrbi za postradale krajeve" iz NDH ušao je u sklop "Ministarstva socijalne politike Narodne Vlade Hrvatske", kojemu je na čelu stajao ministar Jurica Draušnik. To je Ministarstvo, bez ikakva rješenja, mene jednostavno izbrisalo iz popisa službenika, tj. nisu me preuzeli. Kad sam za to doznao, pokušao sam doći do ministra Jurice Draušnika i čekao uzalud preko dva sata u njegovu predsoblju, s konačnom porukom da neću biti primljen. Vjerojatno on nije ni znao, da sam skoro stradao zbog pomaganja njegovome ocu (a ja o tome nisam nikome ni spominjao). No slijedom toga i R. Pribičević me eliminirao iz svih djelatnosti, pa sam ja s obitelji ostao na brizi tasta i punice, dok se u kolovozu 1945. nisam vratio u svoje drago staro Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima. (Naime nisam uspio dobiti nikakvu državnu službu).

2. - Druga zgoda, koju želim spomenuti, vezana je uz Derventu. Tamo se za vrijeme rata dogodilo, da je pet hranitelja obitelji srpske narodnosti zabunom ili nepravdom izgubilo život (ne znam na koji način). K meni su došle molbe njihovih obitelji, na kojima je općina službeno potvrdila, da im je pomoć nužna. Prije nego ću riješiti molbe, iz opreza sam ipak pošao do Ministra, da čujem njegov stav. "Zanimljivo", rekao je, ali - jer valjda ni sam nije bio na čistu, kako ćemo postupiti - uzeo je molbe i pri slijedećoj audijenciji pokazao ih Poglavniku. Na povratku iz Gornjega grada, vratio mi je molbe i - slušajte! - na njima je Poglavnik, uz vlastoručni potpis, napisao: "Neka im se šalje mjesečna pomoć". I zaista, tako smo i radili; kao što smo svakoga mjeseca slali pomoć udovicama poginulih domobrana ili ustaša.

O D R E D B A

Na temelju §-a 21. zakonske odredbe o svrstavanju, berivima i mirovinama državnih službenika od 27.XI.1941. broj CDXXXVIII-Z-1941. i §-a 2. zakonske odredbe od 23. X. 1941. broj CCCLXIV-1843-Z-1941. te §-a 10. zakonske odredbe o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske od 9.X.1942. broj CCLXXVIII-2042-Z-1942. na priedlog ministra skrbi za postradale krajeve

i m e n u j e m

prof. LUKU PERINIĆA pristava VIII/1 čin. razreda ministarstva skrbi za postradalo krajeve pročelnikom odjela skrbi za postradale osobe V. čin. razreda, 1 plać. stupnja u istom ministarstvu.

P O G L A V N I K
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE :

Na kraju ću spomenuti i još nešto u vezi s dr. A. Pavelićem. Naime, dne 29. ožujka 1944. on me je kao Poglavnik imenovao za pročelnika u Ministarstvu skrbi za postradale krajeve. Pročelnike nije mogao postavljati ministar, nego jedino šef države. Kako nisam bio ustaša (i nikada u svom životu nisam bio učlanjen u nikakvu političku stranku), utvaram si, da je taj čin uslijedio zato, jer sam bio doista radišan i uspješan činovnik! Taj dokument s Pavelićevim orginalnim potpisom čuvam za uspomenu, a ovdje donosim dio tog imenovanja - s njegovim potpisom.

Ivo Bogdan

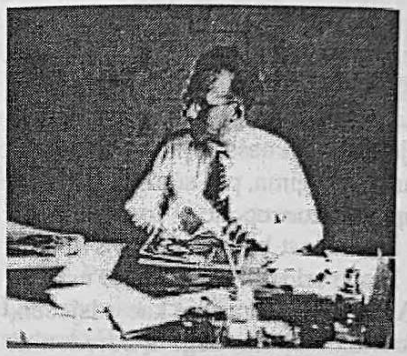

U organizaciji "Sekcije DHK za izučavanje hrvatske književnosti u iseljeništvu" održana je lani (7. travnja 1994. u prostorijama Hrvatske Matice Iseljenika u Zagrebu) tribina: "Ivo Bogdan - žrtva jugoterorizma". Na njoj su podnijeli referate: Frano Glavina, Josip Grbelja, Ivan Pandžić i ja. Ja sam govorio svoja sjećanja na mladost Ive Bogdana i to po prilici slijedeće:

S Ivom Bogdanom počeo sam se družiti pred više od 70 godina u Dubrovniku. Tamo sam, naime, po svršetku Prvog svjetskog rata 1918. godine s rodnog mi otoka Hvara krenuo u srednju školu, a on sa svoga Šipana, nešto kasnije.

Tada su i na tom području strujale raznolike tendencije i oduševljenja; u prvom redu zbog svršetka rata, a onda i zbog stvaranja nove države, u koju su mnogi polagali prevelike nade za svoj narod. Napose se osjećala neka sigurnost pred trajno prijetećom talijanskom okupacijom. Kod nas na Hvaru na primjer - talijanska vojska sjedila je još tri godine poslije rata. A ja i danas čuvam jedan talijanski letak s nacrtanim pojasom za spasavanje, koji su po Dubrovniku bacali Danuncijevi arditski avioni s porukom, kako će nas uskoro doći osloboditi. Zato se donekle može i razumjeti prilično rašireno oduševljenje za t. zv. "oslobodilačku vojsku" i novu državu. Još mi i danas para uši ondašnja povremena pjesma "Sa vrh Srđa vila kliče: Zdravo, srpski Dubrovniče!"

U tim turbulentnim vremenima uz raznolika nova udruženja, oživljavalo se i nastavljalo mnogošta, što je još prije rata bujalo, a ponekad i tijekom rata u skromnijem opsegu tinjalo. - Tako je bilo i s Katoličkim Pokretom, koji je još 1903. godine započeo kod nas krčki biskup Slovenac dr. Antun Mahnić (1856.-1920.) s "Hrvatskom Stražom", a oslanjajući se u prvom redu na studente i daštvo. Pa već g. 1905. eto je osvanula i "Luč" kao njihovo glasilo. Težište je palo na zagrebačko akademsko društvo "Domagoj", po kojemu neki i taj pokret nazivaju domagojskim.

Odraze tog hrvatskog katoličkog organiziranog gibanja nalazimo i u Dubrovniku, gdje već 1919. počinje izlaziti tjednik "Narodna Svijest". A 22. svibnja 1921. osniva se tamo domagojska đačka organizacija. - I baš u toj organizaciji počeo je Ivo Bogdan svoju dopunsku intelektualnu formaciju - kao i afirmaciju te izgradnju svoje ličnosti i karaktera.

U Dubrovniku smo ubrzo imali tri (mušku, žensku i sjemenišnu) đačke organizacije s ideološkom pripadnošću Mahnićevu Hrvatskom Katoličkom Pokretu. Kasnije (1926.) smo dobili i četvrtu među klericima u samostanu Male Braće. No najznačajniju javnu djelatnost obavljali su srednjoškolci pod vodstvom mladog i poletnog franjevca o. Bonifacija Perovića.

U tim organizacijama omladina je proširivala znanje, produbljivala duhovni život, čeličila karakter te praksom sticala korisne navike za vlastitio usavršavanje i za blagotvoran rad u narodu na vjerskom, kulturnom, socijalnom i nacionalnom polju. Imali smo redovite tjedne sastanke, a često i mjesečne zajedničke sastanke, kad su se održavala prosvjetna, odgojna ili informativna predavanja. Naravno, osobita se pažnja posvećivala vjerskome životu kao bazičnom putokazu za sve ostale djelatnosti. I na sastancima pojedinih organizacija i na skupnim mjesečnim, uvijek se razvijala solidna diskusija - korisna i za intelektualni razvoj i za javno nastupanje uz logično i umjesno izražavanje. I sami su đaci nastupali s dobro pripremljenim referatima.

Ivo Bogdan često je nastupao, a nije bilo diskusije, u kojoj ne bi on iznosio ne samo pitanja nego i vlastite dopune ili objašnjenja. Sviđalo mi se kod njega, što je uvijek bio konkretan i što je probleme uvijek primjenjivao na naše prilike. Zarana se osjetio njegov kritički duh, a često i njegovo neslaganje s drugima, pa i suprotstavljanje - ili bolje rečeno: iznošenje vlastitog stava i kompletne koncepcije. I to ponekad i bezkompromisno. Ta otvorena beskompromisnost i kritičnost bila je njegova tipična karakteristika već u onim srednjoškolskim danima. Bio je vrlo odlučan, kad je ustajao protiv površnosti i - kako bi znao reći - brbljavosti. A ton mu je i izraz bio kao odsječen, a ponekad tako oštar i glasan kao da se svađa. No ne s osobom, nego s određenim gledanjem ili ponekom krivom zamisli ili djelovanjem u javnosti, u Pokretu, a napose u našim krugovima i organizacijama. Njegova predavanja ticala su se raznih interesnih sfera i aktualnih pitanja, a posebice onih, koja su se imala primjenjivati u praksi života i organizacije.

Naše svečane priredbe i javne akademije održavali smo u društvu "Bošković", gdje je bila i prikladna pozornica. Redovito je počimalo s idejno intoniranim proslovom, koji je često sastavio i pročitao Ivo Bogdan. Bilo je tamo i kazališnih predstava, u kojima smo svi mi redovito bili "odlični" glumci. Dobro se sjećam jedne šaljive jednočinke, u kojoj je Ivo glumio starog postolara, ama baš savršeno, bolje nego neki profesionalac. A sjećam se, kako je 20. VII. 1925. godine, o proslavi Đačkoga dana i pete godišnjice smrti biskupa Mahnića, odlično odglumio u "Boškoviću" ulogu Joze u drami od tri čina "Krvavi novci".

No mi nismo djelovali samo u Dubrovniku, nego smo se aktivno povezivali s Centralama u Zagrebu i s đačkim društvima širom domovine. Napose smo radili po selima u dubrovačkoj okolici, gdje smo osnivali bilo "Ligine" bilo orlovske organizacije. A u Konavlima smo g. 1926. održali veliki propagandistički nastup, kojemu je prisustvovalo - kažu - blizu 3000 osoba, većinom mladih. O. Bonifacije Perović i Ivo Bogdan bili su uveli poseban tečaj za podmladak. A iz Dubrovnika išli smo širom domovine na sastanake i Kongrese, koje je organizirala bilo "Liga" bilo H.O.S. (Hrvatski Orlovski Savez). U samom Dubrovniku organizirali smo od 22. do 25. srpnja 1926. velko zborovanje H. K. Đaštva iz svih krajeva; a u užem organizacionom odboru za taj Kongres bio je vrlo aktivan i I. Bogdan. Svečano zborovanje održano je u "Bondinu teatru" i u dvorani društva "Bošković", radni sastanci i u gimnaziji i u sjemeništu, a

duhovni u crkvama Dominikanaca, Male Braće, Isusovaca te u Katedrali. A jedno je predavanje održao i ondašnji maturant Bogdan!

S izleta u Ozlju (prvi slijeva je Ivo Bogdan, a treći sam ja)

Posebno značenje za nas je imao naš đački list "Žar", koji je počeo izlaziti u Dubrovniku 15. III. 1923. On je (uz našu literarnu sekciju) mnogo pridonio odgoju stvaralačke pismenosti, pa nije čudo, što su iz njega izašli Ivo Bogdan, Ivo Lendić, Tijas Mortigjija i više naprednih novinara i ljudi od pera. Mi smo za "Žar" bili i pisci i urednici i štampari i knjigoveže i raspačivači. Prvo je godište uredio sjemeništarac Božidar Zorić, ja sam uredio II., III. i IV. (a ona su se poklapala sa školskom godinom) tj. od 1923. do 1926. Kada sam ja pošao na sveučilište, uredništvo je preuzeo Ivo Bogdan, a poslije njegova odlaska Ivo Lendić. Po nekakvoj ondašnjoj navadi većinom smo se služili pseudonimima. Tako je Ivo Bogdan, osim I. B., bio i Bogdan Ivanović. Prve njegove radove ja sam objelodanio u II. godištu "Žara" (15.VI. 1924.) pod rubrikom "Ex vita" članak o duhovnom odgoju "Bez mene ne možete ništa", te pod rubrikom "Osvrti i prikazi" raspravu o književniku dr. Velimiru Deželiću st., u povodu njegove 60. godišnjice, gdje je isticao posebice njegovu poeziju "Zvuci iz katakomba" i njegove romane iz hrvatske povijesti. Već u tim prvim štampanim radovima vidi se njegovo naglašavanje duhovnosti kao baze karakterne osobnosti te njegova ljubav prema vrednotama kršćanske poezije i prema dičnoj tradiciji hrvatskoga naroda, što će se i kasnije izraziti u njegovoj životnoj i javnoj aktivnosti. G. 1924./25. u broju od 1. XI. 1924. iznosi Bogdan svoju analizu nekih principa o Hrv. Kat. Pokretu, kad smo već počeli stvarati orlovske sekcije u đačkim i omladinskim društvima te osnivati samostalne orlovske organizacije na selima kao sastavnu djelatnost Mahnićeva pokreta. Svemu se tome Bogdan uvelike raduje, ali i naglašava potrebu očuvanja jedinstva na zasnovanim ciljevima. I nije mu ni na kraj pameti, da cijepa na dva fronta dvadesetogodišnji rad i borbu oko afirmacije Crkve i boljitka naroda, što su neki već počeli forsirati i nažalost provoditi. A kada se slijedeće 1925. godine već javno raspravljalo o odnosu nove centrale HOS-a (osnovane 16. XII. 1923.) spram već postojeće J. K. Đ. Lige - posebice zbog đačkih organizacija - Bogdan je bio odlučno protiv njihovu suprotstavljanju. I tada je

protiv parole "Aut HOS, aut Liga" zastupao parolu "Et HOS et Liga". A to tako, da se "spoji nutarnja produbenost i svestrana orijentiranost, koju pružaju Ligine organizacije, sa orlovskom vedrinom, snagom i ekspanzijom" - kako je on to napisao. U razumnom jedinstvu uz razumni raspored u radu vidio je jamstvo najboljeg uspjeha.

Ističem kao karakteristično za njega, kako se 1924. godine u prikazu "Lučі" (koja je već 20 godina izlazila kao glasilo J. K. Đ. Lige) on kao provincijski srednjoškolac usuđuje kritizirati njezino premalo idejno pisanje, te redakciji davati stručne savjete.

U broju od 1. V. 1925. "Žara" pod naslovom "Novi putovi", a u povodu debate o stvaranju ženskih organizacija na preparandijama, Bogdan iznosi deset vrlo zanimljivih principijelnih i organizacionih prijedloga.

Ivo Bogdan nije samo pisao prikaze, kritike i izvještaje o literarnim djelima, nego je i on sam pisao beletristiku. Tako sam mu ja u "Žaru" od 20. III. 1926. štampao dvije pjesme: "Pjesma naše mladosti" i "Pjesma dvoje djece i moga srca", a u broju od 1. XII. 1926. (koji je već on uređivao) nalazimo njegovu "Pjesmu o Kristovoj suzi". Zanimljivo je i to, da je u tom istom broju objelodanio i nekoliko prizora iz drugog čina tragedije u tri čina s epilogom (svega 7 stranica!), koju je on napisao pod naslovom: "Slom" - "izrezak iz tragedije suvremenog junaka, koji na koncu ne umire, ali iz borbe izlazi kao jadni razlomak, kojemu je nazivnik manji od makova zrna".

Bogdan je pratio rad naših đačkih listova širom domovine i pritom nije samo stavljao svoje primjedbe te naglašavao potrebe solidnosti i borbe protiv površnosti i ideološke mlakosti, nego je već onda ispoljavao svoje novinarske sposobnosti i svoje uredničke koncepcije, što se posebice opaža, kad je 20.III. 1926. pisao o "Zumbulima","Osvitu" i "Cvijetu" te kasnije o "Nadi". A nije se ustručavao prigovarati i svima poznatoj "Hrvat. Prosvjeti", povezujući slabost naše literarne produkcije s totalitarnom nebrigom za materijalni položaj samih književnika.

Moram istaknuti i još nešto karakteristično za Bogdana. Centrala naših đačkih i studentskih organizacija zvala se "Jugoslavenska Kat. Đačka Liga" još od njezina formiranja 1919. godine, kad smo organizaciono bili povezani sa Slovencima. Tako se i naš "Žar" od svog početka zvao "list jugoslav. kat. đaštva u Dubrovniku". No već 1926. to Ivi Bogdanu nije štimalo, pa s uvjerenjem, da je za Hrvate s jugoslavenstvom svršeno, preuzimajući uredništvo "Žara", napisao mu je u naslovu, da je to "list Hrvatskog Kat. Narodnog Đaštva u Dubrovniku". I takav mu je naslov ostao sve do kraja. Ta gesta I. Bogdana, još uvijek srednjoškolca, značajna je za njegovu političku i nacionalnu zauzetost, koja će doći do pune afirmacije u njegovu kasnijem djelovanju u Zagrebu, i kojoj će pokloniti sav svoj život do smrti u emigraciji.

Medu arhivalijama u mojoj ladici našao sam neobjavljeni Bogdanov članak iz tog dubrovačkog razdoblja. Pisan je olovkom, a naslov mu je: "Euharistija, život duše", (Svakako je napisan prije školske godine 1926-27.). - Imam sačuvano i njegovo pismo od 9. VI. 1928., koje mi je iz Zagreba pisao u Dubrovnik. A ima i nekoliko slika s njime; najstarija je od 9. V. 1926. (kad smo slavili "Omladinski dan"): na njoj je i o. Bonifacije Perović s preko 50 članova naše đačke organizacije u Dubrovniku. Na drugoj je za svojim uredničkim stolom u redakciji dnevnika u Zagrebu (koju ovdje donosim).

U Zagrebu je Bogdan logičnim slijedom i afinitetom definitivno krenuo u novinarstvo, gdje se ubrzo afirmirao i odigrao zapaženu i korisnu ulogu. U ambijentu dnevnika "Hrv. Straža" uz dr. Janka Šimraka, Marija Matulića, Petra Grgeca, dr. Ljubića, Ivu Lendića, Danijela Uvanovića, I. Degrela, M. Ujevića, Lj. Marakovića, J. Andrića

i druge vrsne suradnike, Bogdan je živio i djelovao u odličnom radnom kolektivu i po kvalitetnoj stručnosti i po smislu za odgovornost i po dubokom rodoljubnom osjećaju i predanoj zauzetosti za interese hrvatskoga naroda.

Osobni rad i uloga Ive Bogdana u našem novinstvu doista su važni i po opsežnosti i po bogatstvu ideja i upornoj borbi za ideale hrvatskoga naroda kao i za njegove drevne težnje i potrebe. Ne smijemo zaboraviti ni njegovu ulogu kod nekih drugih edicija, posebice u Knjižnici MOSK, koja je uvelike pomagala fiksiranju pogubnih protivnika i angažiranju obrambenih stavova na idejnom i praktičnom nivou, i među inteligencijom i među širokim narodnim slojevima.

Posebno poglavlje zaslužuje Bogdanova djelatnost u akademskom "Domagoju" u Zagrebu i uopće među studentima na sveučilištu, jer su se baš u ono vrijeme vodile presudne borbe za cjelokupnu narodnu politiku. Pa bi sve navedeno i sve što je u njegovu radu za vrijeme Banovine Hrvatske te još više za vrijeme NDH i za njegova života u emigraciji trebalo obraditi i u posebnoj ediciji objaviti njemu na spomen.

Ja sam ovdje dotakao neke elemente iz najranijeg, uglavnom nepoznatog javnog njegova rada i osobne izgradnje, kako bi se bolje moglo shvatiti svu onu plodonosnu aktivnost, koju je on obogaćenu - zdušno nastojao realizirati u svom kasnijem mukotrpnom životu.

Dr. Alojzije kard. Stepinac

U prošlom broju "Marulića" donijeli smo u ovoj rubrici jednu bilješku o dr. Alojziju Stepincu (br. 3, 1995., str. 449). Danas objavljujemo još tri njegove vizit-karte sa zahvalom na čestitkama, koje sam mu bio upravio. One su zanimljive zbog toga, što je on na prvoj "koadjutor nadbiskupa zagrebačkog" (tj. od 28. svibnja 1934.); na drugoj je "zagrebački nadbiskup" (tj. od 7. prosinca 1937.), a na trećoj je kardinal (tj. od 12. siječnja 1953.). Zanimljive su i neke razlike u crtežu njegovih grbova. A na trećoj vizit-karti posebno je zanimljivo vlastoručno napisan, a i dan-danas vrlo aktualan tekst:

Dr. Alojzije Stepinac

nadbiskup zagrebački

Dr Alojzije Stepinac

nadbiskup zagrebački

srdačno zahvaljuje na čestitci

i uzvraća dobre želje

Dr Alojzije kard. Stepinac

nadbiskup zagrebački

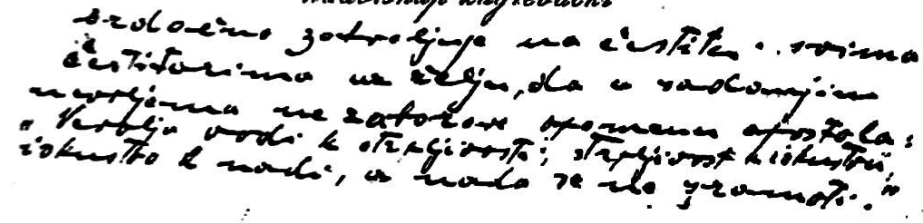

"Dr. Alojzije kard. Stepinac, nadbiskup zagrebački, srdačno zahvaljuje na čestitci svima čestitarima uz želju, da u sadanjim nevoljama ne zaborave opomenu apostola: "Nevolja vodi k strpljivosti, strpljivost k iskustvu, iskustvo k nadi, a nada se ne sramoti."

Pax Romana

Pod pokroviteljstvom "Vijeća za laike Hrvatske Biskupske Konferencije" održan je u Zagrebu od 16. do 18. listopada 1992. "Zbor hrvatskih vjernika laika". (Ove godine održan je drugi takav Zbor uz velik broj učesnika u velikoj dvorani Zagrebačkog Velesajma). O zborovanju u 1992. izašla je 1993. posebna knjiga (u izdanju: Glas Koncila - Kršćanska Sadašnjost). U njoj se uz vrlo bogat sadržaj nalaze i predstavljanja pojedinih današnjih svjetovnjačkih udruženja u Hrvatskoj. O pokretu "Pax Romana" govorio je Križo Katinić, član svjetskog vijeća "P. R." (str. 186.). Najprije je ukratko opisao djelatnost te međunarodne organizacije katoličkih intelektualaca, koja ima središte u Fribourgu u Švicarskoj, a zatim je iznio slijedeće:

"Suradnja hrvatskih laika sa Pax Romanom započela je još u komunističko vrijeme, naravno uvjetovano tadašnjim političkim prilikama, no na Generalnoj skupštini 1983. u Londonu "Kršćanska sadašnjost" je postala punopravnim članom. Već u to doba je Hrvatska prihvaćena sa punim suverenim nacionalnim statusom, kao recimo Njemačka ili Poljska (...).

(...) Suradnju s tako značajnom svjetskom laičkom organizacijom zahvaljujemo zauzimanju dvojice pokojnika: prof. dr. Josipa Turčinovića i dr. Ivice Biočića, koji je u dva četverogodšnja mandata biran kao predstavnik Europe u svjetsko vijeće Pax Romane."

Nadodat ću, da je dne 11. XII. 1993. na izbornoj skupštini Hrvatske udruge međunarodnog pokreta katoličkih intelektualaca Pax Romana izabrano vijeće s predsjednikom Stjepanom Sušićem i duhovnikom O. Jakovom Mamićem. Skupština se održala u dvorani Gradske tribine u Zagrebu u prisustvu Križa Katinića, Jure Radića, Adalberta Rebića i dr., a govorili su o. Tomislav Šagi-Bunić te Norbert Darga (potpredsjednik"P.R." za Europu i Gabriela Peus (predstavnica "P.R." u vijeću Europe).

Mnogo ranije od toga, kad sam doznao, da u našoj novoj slobodnoj državi Hrvatskoj počinju pripreme za reaktiviranje "Pax Romane", nalazio sam se na odmoru u Hvaru i odanle napisao dr. Adalbertu Rebiću (koji je u svemu tome bio angažiran), kako ne bih htio, da mi ispadnemo kao nekakvi novajlije u toj ustanovi. Pa sam mu naglasio činjenicu, kako je naša Katolička Đačka Liga iz Zagreba stupila u "Pax Romanu" već pri samom osnutku te međunarodne organizacije - g. 1921. (Ne može dakle stajati tvrdnja, koju je u svom izvještaju napisao Križe Katinić, da je suradnja hrvatskih katoličkih laika s "P. R. " započela tek u komunističko vrijeme!). Pisao sam, da je na Kongresu P. R. g. 1928. u Engleskoj (Cambridge) kao delegat iz Zagreba prisustvovao dr. Juraj Šćetinec te da je tamo naša zemljakinja A. Christitsh (koja je kao novinarka živjela u Londonu) održala predavanje o "Sjedinjenju s Istokom". Istakao sam kao zanimljivost i to, da je naš dr. Ljubo Marakoviće g. 1931./32. u centralnom tijelu P. R. bio predsjednik "Komisije pro unitate Ecclesiae" - za propagandu ćirilometodske misli. Ta još dvije godine prije nego što je stvorena P. R., mi smo imali J. K. Đačku Ligu kao centralu srednjoškolskih i akademskih katoličkih društava iza Prvog svjetskog rata! Ti naši mladi intelektualci odigrali su jednu od bitnih uloga u Hrvatskom Katoličkom Pokretu koje je još 1903. započeo s Mahnićevom "Hrvatskom Stražom". A J. K. Đačka Liga imala je i svog posebnog sekretara za kontakte s P. R. i uopće s međunarodnim udruženjima. Takav "internacionalni sekretar" u odboru J. K. Đ. Lige u godini 1929. bio sam - ja, te se dobro sjećam dopisivanja s organizacijama širom svijeta pa čak i s organizacijom katoličkih studenata u Japanu!

Dakle, doista nismo mi na tom polju novajlije, i šteta je, da se ponekad zaboravljamo oslanjati na svoju dobru i pohvalnu tradiciju. No neću ovom zgodom više o tome kao ni o ostalim našim zanimljivim djelatnostima iza Prvog svjetskog rata. Ali moram spomenuti nešto o "Slavia Catholica", koja je djelovala kao neke vrsti paralelno ili dopunsko tijelo Pax Romani. ("*Slavia Catholica*" bio je poseban "savez" organiziranih katoličkih mladih intelektualaca iz *slavenskih* katoličkih naroda. U njemu su bili Poljaci, Ukrajinci, Slovaci, Česi, Slovenci i Hrvati. Te slavenske narode katoličkog vidokruga tištili su specifični problemi, za koje je P. R. bila preširoka ili preopćenita. Zato smo se osam godina nakon osnutka P. R. združili u posebno tijelo (S. C.) i već 1929. imali svoj prvi kongres u Krakovu. Slijedeće, 1930. godine II. kongres bio je u Ljubljani, 1931. g. bio je u Bratislavi, zatim g. 1932. u Zagrebu i g. 1933. u Poznanju.

II. KONGRES SLOVANSKE KATOLIŠKE AKADEMSKE MLADINE

IIE CONGRÈS DE LA JEUNESSE UNIVERSITAIRE CATHOLIQUE SLAVE

LJUBLJANA 1930

23.—27. VII.

Na II. kongresu "Slavenske katoličke akademske omladine", koji se održao u Ljubljani od 23. do 27. srpnja 1930. pod pokroviteljstvom J. Kat. Episkopata, učestvovalo je dosta sudionika iz Hrvatske; i na njemu je dr. Janko Kalaj iz Zagreba, na zborovanju "Slaveni u Crkvi" održao referat "Slavensko katoličanstvo i liturgijsko gibanje". A na zborovanju "Slavenstvo u suvremenoj kulturi" održao je Pavao Butorac predavanje "Kulturno stanje suvremenog slavenstva". (Tom zgodom ja sam napravio ovdje priloženu karikaturu P. Butorca!)

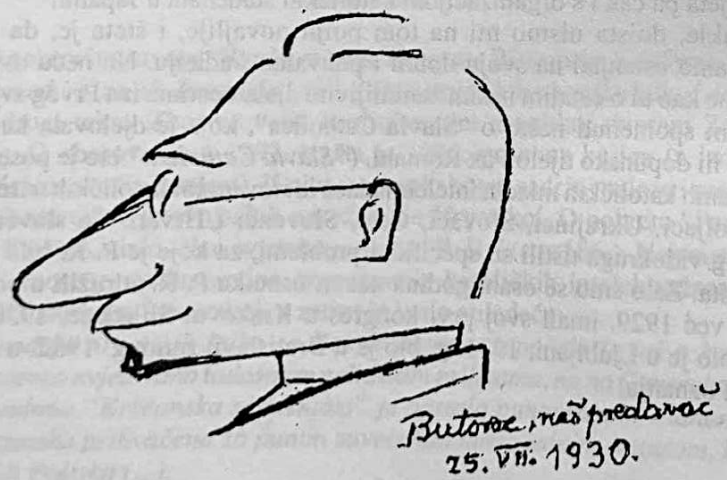

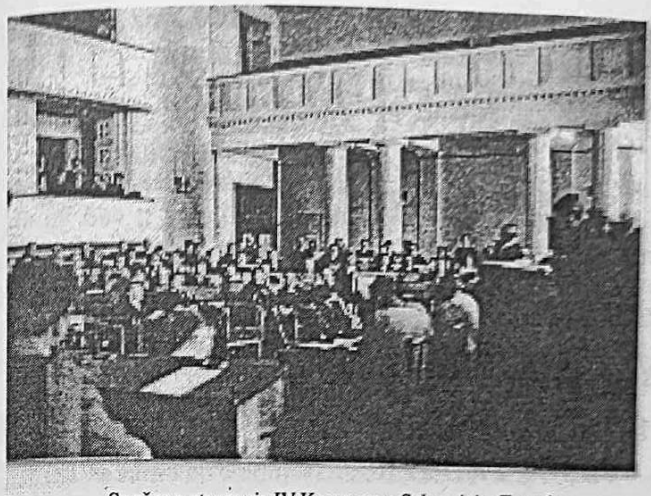

Svečano otvaranje IV Kongresa u Sabornici u Zagrebu

Kongres "S. C" u Zagrebu održan je od 1. do 5. rujna 1932. a svečano je otvoren u Hrvatskoj Sabornici, gdje ga je pozdravio gradonačelnik dr. Ivo Krbek, rektor sveučilišta dr. Josip Belobrk i mnogi inozemni i domaći učesnici. Predsjednik Kongresa bio je dr. Stjepan Markulin, a ja tajnik. O tome zagrebačkom kongresu "S. C. " izdali smo posebnu knjigu, u kojoj su štampana sva predavanja i referati. Predavači su bili Franc Terseglav (Slovenac), o. Bonifacije Perović (Hrvat), prof. Klemens Jendrzejewski (Poljak), o. prof. dr. Gabrijel Kostelnik (Ukrajinac), o. dr. Jan Urban (Čeh), dr. Franc Grivec (Slovenac), dr. Anton Vašek (Slovak), prof. Petar Grgec (Hrvat), prof. Mate Ujević (Hrvat), dr. Marijana Kralj (Hrvatica).

Osim plenarnog zborovanja u Sabornici zasijedala je još i Ćirilometodska sekcija, zatim ženska sekcija, pa zborovanje seniora i zasjedanje akademičara. Sv. Misu s propovijedima održali su prof. dr. Stjepan Bakšić (u crkvi sv. Marka), Andrej Kliman iz Bratislave (u crkvi sv. Katarine) i križevački vladika dr. Dionizije Njaradi (u grkokatoličkoj crkvi u Zagrebu).

Nakon prvog dana zasjedanja Katolička Đačka Liga priredila je za goste "prijateljsko veče" u Jeronimskoj dvorani, nakon drugog dana gosti su prisustvovali kazališnoj priredbi u H. N. Kazalištu, a nakon trećeg dana bio je svečani banket u Gradskom Podrumu. Naravno, bio je organiziran pregled znamenitosti Zagreba i okolice, a zadnji dan i izlet u Mariju Bistricu i Hrvatsko Zagorje.

Predsjedništvo Kongresa pri otvaranju obavilo je poklon pokrovitelju Kongresa nadbiskupu Antunu Baueru; a na pozdravni brzojav sv. Ocu Papi Piju XI. odgovorio nam je iz Città del Vaticano kardinal Pacelli (kasnije Papa Pio XII.).

Pri svršetku takvih naših Kongresa proglasile su se i pobudne Rezolucije. Zagrebačka je imala 5 točaka. Na kraju se uvijek izabrao novi predsjednik radnog Sekretarijata, koji će se brinuti oko tehničkih poslova za slijedeći Kongres; a kako je to u praksi redovito postao tajnik održavajućeg Kongresa, to je ta dužnost (i čast) pala na moja leđa. I doista, ja sam bio nekakvi "organizator" V. Kongresa katoličkih organizacija slavenskih akademičara i seniora u Poznanju u Poljskoj, g. 1933. Naravno, da sam i sudjelovao na tom Kongresu, a zbog raznih dogovora oko njega imao sam nekoliko sastanaka u Bratislavi (jer je tamo bilo najbliže stići svima zaduženima). (Sjećam se, da smo stanovali u slovačkom studentskom domu "Svoradov") No zapravo su sve konkretnosti oko Kongresa savršeno obavili moji "pomagači" iz poljskog popularnog udruženja "Odrodzenie". Još uvijek čuvam dosta građe s tog Kongresa u Poljskoj.

IV KONGRES

SLAVENSKIH KATOLIČKIH AKADEMIČARA I SENIORA U ZAGREBU

OD 1 DO 5 RUJNA 1932

IV CONGRES

DES ETUDIANTS ET ANCIENS CATHOLIQUES SLAVES A ZAGREB

DU 1 AU 5 SEPTEMBRE 1932

Neću ipak ovdje završiti! Neće, naime, biti na odmet, ako se još malo vratim na "Pax Romanu". I to povezano s međunarodnim gibanjem katoličkih intelektualaca još prije nego što se "Pax Romana" formirala pod tim imenom u Fribourgu g. 1921.

Radi se o "Union Catholique d'Etudes Internationales". To je udruženje katolika za proučavanje međunarodnih pravnih i drugih problema, te za podupiranje Saveza Naroda (Društva Naroda), a bilo je sastavljeno od udruženja pojedinih nacionalnih grupa. - UCEI je nastala faktično za vrijeme Prvog svjetskog rata, kada su katolici zaraćenih država posredstvom švicarskog državnog savjetnika baruna Montenacha nastojali oko svjetskog mira i oko zauzimanja stava prema novonastajućem Društvu Naroda. Koncem rata međunarodna masonerija počela je širiti svoju koncepciju o Savezu Naroda kao nekoj naddržavnoj ustanovi baziranoj na laicističkom i anticrkvenom kozmopolitizmu. Proti tome stvoren je UCEI, kojemu su sazivni manifest prvog Kongresa potpisali inicijator Montenach te profesor pravnog fakulteta u Parizu Fournier, a koji je već kod utemeljenja blagoslovio Papa Benedikt XV. Taj prvi Kongres zasjedao je od 12. do 14. studenoga 1920., a na IV. Kongresu u Milanu 1923. osnovan je stalni sekretarijat UCEI sa sjedištem u Fribourgu te je u njemu Montenachovim zamjenikom izabran sveučilišni profesor u Bernu grof Gonzague de Reynold. Na VI. Kongresu u Beču 1926. osnovan je stalni sekretarijat u Ženevi, gdje sudjeluje u radu Saveza Naroda uz grofa Gonzague de Reynolda još i sveuč. prof. u Varšavi Halecki. Iako se radi o udruženju katolika, UCEI - naravno, nije bilo neko predstavništvo na pr. Sv. Stolice u Savezu Naroda. Ali je to udruženje katoličkih intelektualaca vrlo mnogo pridonijelo, da Savez Naroda ne podlegne u pojedinim pitanjima načelima i planovima onog dijela svojih utemeljitelja, koji su iznikli iz "mirotvornih, čovječanskih, liberalnih i kozmopolitskih" masonskih krugova.

Dne 12. travnja 1927. nalazim zapisano: "U organizaciji UCEI sudjeluje i jugoslavenska državna grupa podijeljena na slovensku i hrvatsku autonomnu sekciju. Njen rad je smetan financijskim poteškoćama, no nadati se, da će s vremenom i njen rad postati življi."

Na kraju: Mi doista imamo lijepu internacionalnu tradiciju, na koju možemo biti ponosni! I nismo novajlije ! ! !

Krapanjske rezolucije

Evo se navršilo 70 godina od famoznih t. zv. "Krapanjskih rezolucija". Budući da su one u prošlosti bile povod raznim opredjeljenjima i prikazivale se kao neko razmeđe između dvije epohe u Hrvatskom Katoličkom Pokretu, dobro će biti da obnovimo sjećanje na njih. Napose jer mlađe generacije o njima malo što znaju.

One su dobila naziv po Krapnju, a Krapanj je zgodan otočić nedaleko Šibenika s nevelikim naseljem dobrih ribara, poznatih napose zbog vađenja spužava i koralja s morskog dna. Na njemu je franjevačka crkva i samostan sa šumicom, gdje se od 1. do 8. kolovoza 1925. održao tečaj za orlovske đake, i to uoči orlovskog sleta u Šibeniku (8. i 9. VIII 1925.)

Ja sam kao srednjoškolac došao na tečaj iz Dubrovnika, pa sam u dubrovačkim tjednim novinama "Narodna Svijest" u dva nastavka (u br. od 18. i od 25. kolovoza 1925.) izvijestio o "Orlovskom slavlju u Šibeniku". Iz tog mog novinskog izvještaja doznaje se, da su đaci-orlovi prispjeli u Šibenik vlakom 1. kolovoza te da su ih: "mjesni orlovi s glazbom dočekali i u dugoj povorci poveli kroz grad. Narod ih je veselo pozdravljao, bratske su ruke sa prozora posipale cvijeće po njima ... Tečajci su pošli popodne na ubavi otočić Krapanj ... Krapanjci su se sjatili na obalu i pozdravljali došljake mužarima i poklicima, a ovi su u redu pošli u samostansku crkvicu ... Pošto su odsjeli u tamošnjem samostanu zaslužnih dalmatinskih franjevaca, dr. Ivo Protulipac, otvorio je tečaj, i počeše redovita predavanja. - Predavali su dr. Protulipac, dr. Velimir Deželić sin, dr. O. Grabić, prof. don Gunčević, dr. Ivan Merz, o. Bonifacije Perović ... Prije svakog predavanja akademičar D. Cerovac, organizacijski referent HOSa (Hrvatskog Orlovskog Saveza), tumačio je "Poslovnik" i način rada u društvima ... Tamo su ih pohodili predstavnici češkog orlovstva g. Svoboda, dr. Zampah, tajnik češkog Orla, pa češki književnik g. Bogar ... Pohodili su ih i studenti Slovenci ... Napokon su đaci imali prvu svoju glavnu skupštinu, na kojoj su izabrali upravu, iznijeli neke rezolucije i prijedloge te svoje okružje na spomen prvog velikana Hrvatskog Katoličkog Pokreta nazvali: Mahnićevo orlovsko okružje ... "

To bi bio kraći izvadak moje novinarske kronike o Krapanjskom tečaju. No, nakon našeg tečaja održan je 8. i 9. kolovoza u Šibeniku orlovski slet, o kojem sam u "N. S. " između ostaloga rekao:

" ... Orlovski slet bio je velebna manifestacija orlovstva i lijepa proslava hiljadugodišnjeg hrvatskog kraljevstva u Krešimirovu gradu ... Grad je bio okićen zastavama ... Bila je u kazalištu godišnja glavna skupština HOSa, na kojoj je ponovno biran dr. Ivo Portulipac ... Uvečer je u kazalištu bila elitna orlovska akademija ..."

To je bilo u subotu, a sutradan, u nedjelju, krenula je veličanstvena povorka sa sletišta kroz grad; s prozora se posipalo cvijeće, na ulicama je bilo mnoštvo, koje je bučno klicalo. - Na čelu povorke išla je konjica, zatim šibenska glazba, predsjedništvo HOSa, reprezentacija orlova iz Čehoslovčke, Slovenci, biskupi, akademski orao, pa članovi i naraštaj, pa orlice članice i naraštajke, zatim su slijedile još tri glazbe i skupine iz Požege, Đakova, Drniša, Preka, Zagreba, Sali, Murtera, Mirca, Klisa, Imotskog, Vodica, Mostara, Splita, Sinja i dr. - preko 2.000 orlova i orlica!

Pred Gospinom crkvom u Varoši na trgu "Poljana" sv. Misu vodio je šibenski biskup Mileta. Iza sv. Mise bila je posveta barjaka šibenskih orlova, pa javno zborovanje, na kojemu su govorili biskup Mileta, Vlado Kulić, dr. Protulipac, splitski biskup Bonefačić, Čeh dr. Žampah i Slovenac dr. Pavlin. Zatim povorka ide na sletište, gdje je 550 orlova i orlica imalo nastup, koji je vodio načelnik u HOSu Dušan Žanko. Navečer je sinjska glazba koncertirala na obali i palili su se vatrometi.

Na samom Krapnju, na đačkom tečaju, bilo je vrlo živo, a za izradbu Krapanjskih rezolucija bila je izabrana mala skupina đaka. Među njima bio sam i ja. Razgovaralo se o đaštvu i omladinskim organizacijama, a kako su nadošli i orlovi, nametala se tema, kako sačuvati jedinstvo rada i organizacije. U Mahnićevu pokretu i dotad je bilo raznih konfrontacija: Slovenci i Hrvati, muška i ženska društva, sjemenišna društva, ferijalna društva, duhovnici u Pokretu, đačka štampa, političke stranke itd., no sve se rješavalo u duhu jedinstva i bez ikakve bojazni od mogućnosti bilo kakvog rascjepa. Orlovi su došli kao blagonosna novost, i počelo se razglabati, tko će biti prikladniji ili praktičniji ili uspješniji u radu za Crkvu i narod. Nas kao đake naročito je zanimao odnos prema tradicionalnoj Centrali - J. K. Đačkoj Ligi i gdje je mjesto novonastalim orlovskim đačkim organizacijama.

Mi đaci iz dubrovačke Domagojske organizacije (koja je nastala još 22. V 1921. i bila u sklopu J. K. Đ. Lige) o tome smo već prije raspravljali. I zapravo smo mi postavili pred javnost taj problem, kad smo u svom šapirografiranom listu "Žar" (koji je počeo izlaziti 15. ožujka 1923.) štampali u god. II broj 2. na strani 27. od 1. svibnja 1925. članak "Aut Liga aut HOS". Tom godištu "Žara" ja sam bio urednik, a pisac članka Reny Senijev (tj. Frano Senko). U fus-noti ja sam se ogradio ovako: "Donosim ovu radnju izmrcvavljenu i skraćenu radi mizernog prostora, donekle kao odgovor na radnju ("Et Liga et HOS") jednog druga. Donosim je tim više, jer se u njoj odrazuju skoro oba mišljenja".

Taj drug, koji je na mjesečnom sastanku naše đačke organizacije držao referat "Et Liga et HOS" bio je Ivo Bogdan.

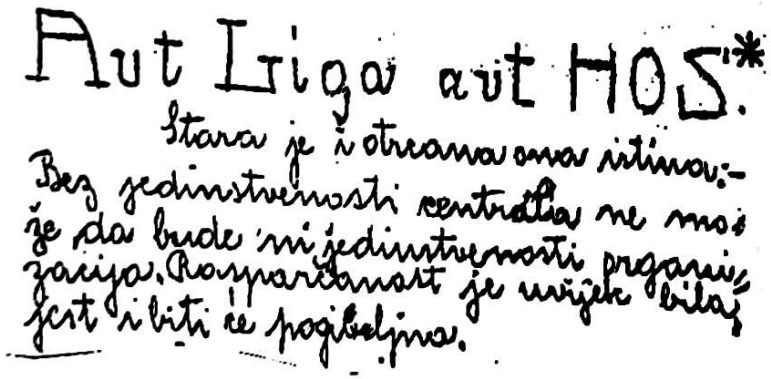
Aut Liga aut HOS.*

Stara je i otrcana ova istina:-
Bez jedinstvenosti centrala ne mo-
že da bude ni jedinstvenosti progra-
ma. Razparčanost je uvijek bila,
jest i biti će pogibelj[na].

Sa spomenutog tečaja na Krapnju sačuvao sam do danas listić s naslovom "Orao i Liga", a imao mi je kao skica poslužiti u diskusiji o tom problemu. - Inače na Krapnju, pri stvaranju rezolucija i inače nije bio nitko kao stranka, koja zastupa bilo "Ligu", bilo "Domagoja". Svi tipovi organizcija smatrali su se granama, koje djeluju u duhu već više od dva desetljeća starog Hrv. Katoličkog Mahnićevog Pokreta.

Sjedeći pod borovima u užem redakcionom odboru tečajaca, koji je imao formulirati zaključke, ja sam pravio svoje bilješke, koje sam punih 70 godina čuvao među svojim uspomenama, pa evo prepisujem "Krapanjske rezolucije" (Zapisao sam da su dovršene u 2 i pol sata popodne!) iz toga svog zapisa od 6. VIII. 1925.:

1. Glavna skupština Đačkog Orlovskog Okružja, na kojoj su zastupana katolička đačka orlovska društva, jednoglasno zaključuje, da članovi đačkih orlovskih društava nijesu obavezni, da budu istodobno članovi drugih katoličkih đačkih kulturnih organizacija osim orlovske.

(2. Da bi se sačuvalo jedinstvo katoličkog đačkog pokreta) stavlja se u dužnost Okružju, da preko Saveza sa Ligom nađe prikladnu formu, u kojoj bi se na osnovu međusobnog dogovora tražio način, da se sačuva jedinstvo ideologije i jedinstvo razvoja cjelokupnog hrvatskog katoličkog pokreta. (Konačnu organizacionu formu te zajedničke organzacije katoličkog đaštva, koju bi sačinjavao Đačko Orl. Okružje i druge katoličke đačke centrale, treba dati na odobrenje redovnoj ili izvanrednoj glavnoj skupštini).

2. Želimo, da Orl. Đačko Okružje postane što prije centralom svih srednjoškolskih đačkih organizacija, t.j. da srednjoškolski sekretarijat J. K. Đ. Lige likvidira i preda sve agende Orl. Đačkom Okružju. U mjestima, gdje radi raznih prilika nije moguće provesti srednjoškolsku Orl. Đačku Organizaciju u svojoj punini, to ipak želimo, da Orlov. Đačko Okružje bude centralom i tih društava i nastojati, da se postojanim radom dođe do toga, da i ta društva poprime orlovski organizatorni značaj i program u svojoj cjelini. (Đačko Orl. Okružje ne može nikako dopustiti, da sva katolička srednjoškolska đačka udruženja ne budu udružena u jednoj jedinstvenoj disciplinatornoj centrali, a to mora da bude Orl. Đačko Okružje).

3. Ovakva rekonstrukcija ima također zadaću, da učvrsti kompaktnost cjelokupnog H. K. Đačkog Pokreta u svim svojim ograncima i zato se ostavlja ... (*Ovdje je svršetak prve stranice, a duga počinje s novim pasusom 4.*)

4. Držimo na taj način, da bi J. K. Đ. Liga promijenila svoju sadašnju organizatornu formu i postala uglavnome koordinatorna centrala svih ogranaka H. K. Đ. Pokreta. Forum tog uređenja Lige treba da sporazumno uglave izaslanici glavnih skupština svih u njoj zastupanih đačkih centrala.

5. Delegati svih đačkih orlovskih organizacija kao dobri poznavaoci i legitimni tumači mišljenja svih svojih drugova (*Ova riječ je prekrižena, a iznad napisano: braće*) svečano izjavljuju, da su ih na ove zaključke ponukale dosad neodržive prilike u našim srednjoškolskim K. Đ. društvima. Smatramo, da ovi zaključci idu u korist koliko K. Đ. pokreta uopće toliko đačkog napose.

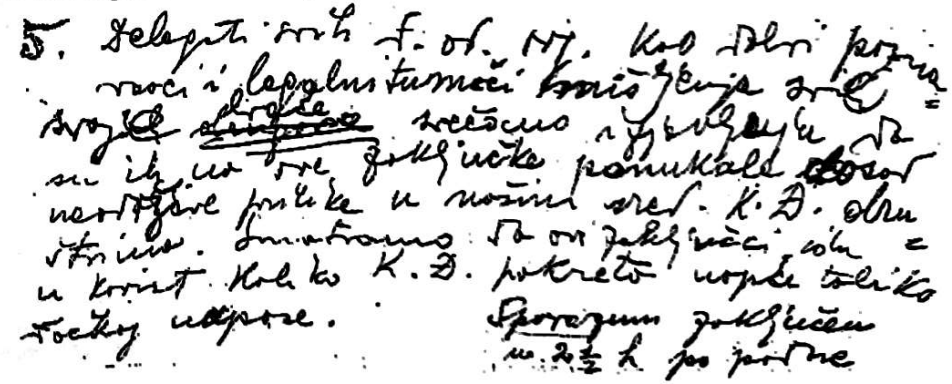

(U mom je rukopisu iz 1925. napisano i zatim prekriženo sve, što je u zagradama u prvoj točki 2. - Kao i svršetak iz druge t. 2., koji je također u zagradama.)

Na Krapnju se najviše pričalo o đačkim organizacijama, napose orlovskim, diskutiralo se i u malim zatvorenim skupinama, a činilo se, da neki imaju već zasnovane planove. Najneugodniji su bili poneki napadi na Ligu, i kad se naš redakcioni skup muvao baš oko nje, sjeo je među nas dr. Ivan Merz (koji je svako jutro u crkvi neobičnom pobožnošću ministrirao kod svete Mise) i umirujućim tonom podsjetio nas na velika nastojanja i rad brojnih naših prethodnika i na mukotrpno stvaranje naših organizacija u prošlosti. I na kraju se založio, da se Liga sačuva zbog potrebe jedinstvenog djelovanja i na tom terenu. Na kraju nam je predložio stilizaciju 4. točke, i dobro se sjećam, kad je diktirao, kako Liga treba da bude "koordinaciona centrala" svih ogranaka H. K. Đ. Pokreta.

Nakon Krapnja uslijedila je napetost u Senioratu između tradicionalističke (Ligine) grupe i orlovskih pobornika, pa se H. O. S. posve odijelio kao samostalna centrala. Dr. Ivan Merz je umro u Zagrebu 10. svibnja 1928., a dr. Ivan Protulipac ubijen je u Trstu 31. siječnja 1946. Od sadašnje generacije malo ih je, koji nose posebne uspomene na njih, kao i uopće na orlove. - Orlovi se pojavljuju u Češkoj te iza Prvog svjetskog rata eno ih i u Sloveniji, a zatim i u Hrvatskoj. Na velikom orlovskom sletu u Mariboru bilo je i oko 5000 Hrvata! Prva naša orlovska centrala bila je zajednička za Hrvate i Slovence, stvorena je 23. listopada 1921. i zvala se Jugoslovenska Orlovska Zveza, u Ljubljani, a imala je Orlovski Podsavez u Zagrebu. Hrvati su se zatim odijelili od Slovenaca i 16. prosinca 1923. osnovali vlastitu centralu H. O. S. ("Hrvatski Orlovski Savez"). Ali kad je nakon nekoliko godina kralj Aleksandar uveo u Jugoslaviji svoju diktaturu (6. siječnja 1929.), bili su i naši orlovi ukinuti. (No ipak se članstvo sačuvalo kao "Križari". Organizirano su se naime sklonuli pod okrilje nabožne vjerske ustanove Pobožno Udruženje Apostolata Molitve - kao Veliko Križarsko Bratstvo - u siječnju 1930. A da ih zaštiti od progona pred nadolazećim komunizmom, nadbiskup dr. A. Stepinac raspustio ih je godine 1945. U slobodnoj Hrvatskoj "Križari" od 13. veljače 1993. obnavljaju svoju organizaciju i rad).

(Nastavak slijedi)

Drago MARŠIĆ

Odlazak

Kažeš
vraćam ti
tvoj dan
Ne kažeš kako .....
A ja dobro znam
Svi su moji dani
tebi darovani

Pjesma

Uzeo slavuj
podne
u usta
Razliježe se pjesma
Ono malo tijela
začudilo ptice

Ivan ZELIĆ

Kršćanin i škola u demokraciji *

1. Uvod

U prvom dijelu ovog predavanja sažeto ću izložiti učenje Crkve o školstvu u demokraciji i o odnosu kršćana prema njemu.Za nas katolike taj dio nije otvoren za raspravu. Ono što Crkva uči vjeran katolik neće osporavati, nego će provoditi u život. U drugom dijelu izložit ću neke karakteristike situacije u Hrvatskoj, kao i neke prijedloge za djelovanje. Taj drugi dio bit će poticaj za raspravu i razmišljanje. Iako ja radim u školstvu, nemam pretenzije da savršeno poznajem stanje u hrvatskom školstvu.

Na početku ću reći nešto o važnosti ove problematike. Neću govoriti općenito o važnosti školstva i obrazovanja, mislim da je ta činjenica očita. Međutim, htio bih rasčistiti s nekim dosta proširenim pogrešnim stavovima koji nam sugeriraju zaključak da problema nema, bar ne ozbiljnijih, i da će sve samo od sebe krenuti u pravom smjeru. Jedna predrasuda je da se korijen svih problema u Hrvatskoj nalazi u Jugoslaviji i komunizmu, pa sada kad smo se njih riješili sve će, prije ili kasnije, samo od sebe doći na svoje pravo mjesto, posebno kad "dođemo u Evropu". Međutim, problema za Crkvu bilo je i prije Jugoslavije i komunizma. Jedan primjer za ilustraciju: prije stvaranja Jugoslavije jednom od naših najvećih filozofa Stjepanu Zimmermannu onemogućen je izbor za profesora Filozofskog fakulteta u Zagrebu zbog toga što je bio katolički svećenik. Taj razlog otvoreno je iznesen u javnoj kampanji koja je bila pokrenuta protiv njegova izbora.

Druga predrasuda je uvjerenje da smo mi katolički narod i katolička zemlja, pa da onda u takvim uvjetima sve samo od sebe ide u katoličkom duhu. Ima mnogo pokazatelja koji pokazuju da je slika Hrvatske kao katoličke zemlje pogrešna. Ali i kad bi ta slika bila točna, iz toga ni u kom slučaju ne bi slijedilo da će sve automatski ići u katoličkom duhu. Male grupe, pa čak i pojedinci, na utjecajnim položajima mogu odlučno djelovati na javni život zemlje, posebno ako su drugi pasivni. Zato katolici ne smiju biti pasivni.

Iako je demokracija tema više predavanja na ovom skupu, moram i ja nešto kratko o njoj reći, da bismo imali pred očima koje su prednosti i nedostaci života i rada u demokraciji, pa i.u školstvu. Citirat ću neke ocjene pape Ivana Pavla II iz enciklike "Centesimus Annus" (točka 46.). Najprije o prednostima demokracije: "Crkva cijeni sustav demokracije u koliko omogućava široko sudjelovanje građana u političkim odlukama te jamči podanicima mogućnost da biraju i nadziru vlastite vladare, tj. da ih zamijene na miran način kad to bude prikladno."

Ali demokracija nije sustav koji automatski ispravno rješava sve probleme. Papa u istoj enciklici kaže i slijedeće: "Autentična demokracija moguća je samo u pravnoj

* Ovo je tekst predavanja održanog 1. travnja 1995. u Zagrebu na Studijskim danima "Crkva, demokracija, opće dobro u Hrvatskoj" koje je organiziralo Vijeće za laike Hrvatske biskupske konferencije.

državi i na temelju ispravnog shvaćanja ljudske osobe. (...) Danas postoji sklonost da se tvrdi kako su agnosticizam i skeptički relativizam (ona) filozofija i temeljni stav koji odgovaraju demokratskim političkim oblicima, te da oni koji su uvjereni da spoznaju istinu i čvrsto stoje uz nju nisu vjerodostojni s demokratskog stanovišta, jer ne prihvaćaju da većina određuje istinu i da je ona različita već prema raznim političkim ravnotežama. (...) Demokracija bez načela lako se pretvara u otvoreni ili skriveni totalitarizam, kako to pokazuje povijest."

2. *Crkva o odgoju i školstvu*

Temeljni crkveni dokumenat o problematici odgoja i školstva je Deklaracija o kršćanskom odgoju "Gravissimum educationis" koju je donio Drugi vatikanski koncil 1965. godine. Osnovna načela ove koncilske deklaracije i njene praktične naputke pravno razrađuje novi Zakonik kanonskog prava koji je stupio na snagu 1983. godine.Uređenje i rad crkvenih sveučilišta i fakulteta podrobnije propisuje Apostolska konstitucija "Sapientia Christiana" pape Ivana Pavla II. izdana 1979. godine, a ređenje i rad katoličkih sveučilišta Apostolska konstitucija "Ex corde Ecclesiae" istog pape izdana 1990. godine. Razlika između ove dvije vrste sveučilišta je u tome što se na katoličkim sveučilištima istražuju i predaju razne znanosti vodeći računa o katoličkom nauku, a na crkvenim sveučilištima samo svete i s njima povezane znanosti (CIC, kanon 815).[1] Ove dvije apostolske konstitucije nisu prevedene na hrvatski jezik. Izložit ćemo sada sažeto najvažnije točke učenja Crkve o odgoju i školstvu, slijedeći navedene dokumente, u prvom redu koncilsku deklaraciju "Gravissimum educationis".

Koncil uči da svi ljudi imaju na temelju dostojanstva ljudske osobe neotuđivo pravo na odgoj (GE 1). Pravi odgoj teži izgradnji ljudske osobe imajući u vidu njenu konačnu svrhu i dobrobit društva u kojem čovjek živi (GE 1 i CIC kanon 795). Koncil naglašava da djeca i mladež imaju pravo na posebnu pomoć da bi ispravnom savješću mogli prosuđivati moralne vrednote i prihvatiti ih osobnom odlukom,kao i na to da sve savršenije upoznaju i ljube Boga (GE 1). Svi kršćani na temelju sakramenta krštenja imaju pravo na kršćanski odgoj (GE 2). Zakonik kanonskog prava obvezuje vjernike neka nastoje da građanski zakoni o obrazovanju mladih osiguraju i njihov vjerski i moralni odgoj u samim školama prema savjesti roditelja (CIC kanon 799).

Čija je dužnost brinuti se za odgoj? To je prvenstveno neotuđivo pravo i vrlo teška obaveza roditelja (GE 3 i CIC kanon 393). Njihova uloga je nezamjenjiva, ali je njima potrebna pomoć cijelog društva (GE 3). Zadatak države je da promiče odgoj mladeži, da štiti dužnosti i prava roditelja i onih koji imaju udio u odgoju i pomaže im, da u slučaju da inicijative roditelja i drugih zajednica nisu dovoljne, prema principu supsidijarnosti, uzme odgoj u vlastite ruke uvijek poštujući želje roditelja (GE 3).

Dužnost i pravo odgoja posebno pripada Crkvi, kojoj je Bog povjerio poslanje pomagati ljudima da dođu do punine kršćanskog života (CIC kanon 794). Crkva je kao Majka dužna svojoj djeci dati takav odgoj po kojem će cijeli njihov život biti prožet Kristovim duhom, a svim ljudima pruža pomoć za izgradnju potpune ljudske osobe i za dobrobit ljudskog društva (GE 3).

I koncil i Zakonik kanonskog prava posebno naglašavaju važnost škola kao glavne pomoći roditeljima u vršenju njihove odgojiteljske dužnosti (GE 5 i CIC kanon

796). Budući da roditelji imaju prvu dužnost i pravo odgajati djecu, trebaju biti potpuno slobodni u izboru škole (GE 6). Javna vlast treba bdjeti da se državna subvencija školama tako razdijeli kako bi roditelji mogli svojoj djeci po savjesti zaista slobodno izabrati škole (GE 6). Zakonik kanonskog prava obvezuje vjernike da se pobrinu da građanska vlast prizna roditeljima tu slobodu i da je potporama zaštićuje (CIC kanon 797). Država treba štititi pravo djece na dolićan odgoj, bdjeti nad sposobnošću nastavnika i kvalitetom studija, ali uvijek imajući pred očima princip supsidijarnosti i isključujući svaki monopol na školstvo (GE 6).

Koncil potiče kršćane da svesrdno pomažu one koji nastoje pronaći prikladne metode odgoja i nastavne planove (GE 6). Ozbiljno potiče mlade ljude da budu svjesni golemog značenja odgojne službe, te budu spremni preuzeti je velikodušno, posebno u onim krajevima u kojima je ona u krizi zbog nedostatka nastavnika. Potiče također nastavnike da ustraju velikodušno u preuzetoj službi i da se ističu u formiranju učenika Kristovim duhom da bi promicali ne samo unutarnju obnovu Crkve, nego da bi sačuvali i proširili njezinu blagotvornu prisutnost u suvremenom svijetu, napose među intelektualcima (GE 12). Sveta kongregacija za katolički odgoj izdala je 1982. godine opširan dokument po naslovom "Katolički laik - svjedok vjere u školi" koji nažalost nije preveden na hrvatski jezik. Crkva treba biti prisutna u školi životnim svjedočenjem nastavnika, apostolskim radom učenika i naročito službom svećenika i laika koji predaju nauku spasenja (GE 7).

Prisutnost Crkve u školstvu očituje se na poseban način u katoličkim školama (GE 8). Koncil proglašava da Crkva ima pravo slobodno osnivati škole svih vrsta i stupnjeva i njima upravljati (GE 8). U katoličkoj školi svjetlo vjere obasjava spoznaje o svijetu, životu i čovjeku (GE 8). Koncil potiče pastire Crkve i sve vjernike da pomažu katoličke škole ne bojeći se nikakvih žrtava (GE 9). Zakonik kanonskog prava definira da je katolička škola ona škola koju vodi mjerodavna crkvena vlast ili crkvena javna pravna osoba ili je crkvena vlast pisanom ispravom priznaje kao takvu (CIC kanon 803). Zakonik izričito zabranjuje da ijedna škola nosi naziv "katolička" bez suglasnosti nadležne crkvene vlasti, pa makar stvarno bila katolička (CIC kanon 803). Dužnost je vjernika brinuti se za katoličke škole i pomagati prema svojim mogućnostima u njihovom osnivanju i uzdržavanju (CIC kanon 800). Dužnost je roditelja povjeriti djecu onim školama u kojima im je osiguran katolički odgoj (CIC kanon 798). Dužnost je ravnatelja katoličkih škola brinuti se da nastava u njima obzirom na znanstvenost bude barem na istom stupnju kao i u drugim školama istog kraja (CIC kanon 806). Dužnost je dijecezanskog biskupa brinuti se da se osnuju škole koje odgajaju u kršćanskom duhu tamo gdje ih nema, a njegovo je pravo nadzirati katoličke škole i izdavati propise koji se odnose na njihovo opće uređenje (CIC kanon 806).

Koncil naglašava da je sudbina društva i same Crkve tijesno povezana s razvojem studenata viših škola, pa potiče crkvene pastire da vode posebnu brigu za duhovnu formaciju studenata, preko katoličkih sveučilišnih centara i pažljivo izabranih i spremljenih svećenika, redovnika i laika (GE 10).

Koncil veoma preporuča da se katolička sveučilišta i fakulteti primjereno rasporede po različitim krajevima svijeta, da se ističu znanstvenim radom i da njihova vrata budu otvorena nadarenim studentima, makar bili i siromašni (GE 10). Promičući viši stupanj kulture kršćanski će duh tako biti javno, trajno i opće prisutan, a njihovi studenti postat će spremni preuzeti u društvu važne službe i u svijetu biti svjedoci vjere (GE 10).

Zakonik kanonskog prava izričito zabranjuje da ijedno sveučilište nosi naziv "katoličko" bez pristanka mjerodavne crkvene vlasti (CIC kanon 808). Dužnost je biskupskih konferencija pobrinuti se, "ako je to moguće i korisno", da na njihovom području bude prikladno raspoređenih katoličkih sveučilišta ili barem fakulteta (CIC kanon 809). Biskupska konferencija i nadležni biskup imaju pravo i dužnost brinuti se da se na tim sveučilištima vjerno čuvaju načela katoličkog nauka (CIC kanon 810). Zakonik nalaže da se na katoličkim sveučilištima moraju držati predavanja iz teologije na kojim se obrađuju prvenstveno ona pitanja koja su povezana s predmetima pojedinih fakulteta (CIC kanon 811).

Apostolska konstitucija o katoličkim sveučilištima pape Ivana Pavla II. po prvim riječima teksta nosi naziv "Ex corde Ecclesiae" (Iz srca Crkve), jer se u prvoj rečenici kaže da je katoličko sveučilište rođeno iz srca Crkve.Ova konstitucija propisuje da katoličko sveučilište treba imati slijedeće bitne karakteristike: 1. kršćansko nadahnuće ne samo pojednaca nego i sveučilišne zajednice kao takve; 2. neprestano razmatranje rastućeg blaga ljudskog znanja u svijetlu katoličke vjere; 3. vjernost kršćanskoj poruci kako je predstavlja Crkva; 4. institucionalnu zauzetost u službi narodu Božjemu i ljudskom rodu na njihovu putu prema onom transcedentnom cilju koji daje smisao životu (ECE točka 13). Prema ovoj konstituciji, na jednom katoličkom sveučilištu istraživanje nužno uključuje: a) postizanje integracije znanja, b) dijalog između vjere i razuma, c) etičku skrb i d) teološku perspektivu (ECE točka 15).

Konstitucija propisuje i tko može osnovati katoličko sveučilište (ECE članak 3). To može učiniti Sveta Stolica, biskupska konferencija ili dijecezanski biskup (paragraf 1). Uz suglasnost dijecezanskog biskupa osnivač može biti i redovnička zajednica ili druga javna pravna osoba (paragraf 2). Mogu ga osnovati i druge crkvene osobe i laici, ali se takvo sveučilište može smatrati katoličkim jedino uz suglasnost nadležne crkveme vlasti, a prema međusobno ugovorenim uvjetima (paragraf 3). Ovi uvjeti moraju biti u skladu s preciznim naputcima koje daje Sveta Stolica i biskupska konferencija.

3. Stanje u Hrvatskoj

Mnogi problemi u Hrvatskoj na ovom području, kao i na mnogim drugim područjima, proizlaze iz komunističkog nasljeda i negativnih utjecaja sa Zapada. Komunističko nasljede najotpornije je prisutno u glavama ljudi, i to ne samo onih koji su bili članovi Partije, nego i sviju nas. Svi smo mi desetljećima dresirani da ne smijemo pokretati vlastite inicijative jer "ima onaj tko misli". Dresirani smo da svaka organizacija osim one koju pokreće Partija predstavlja "udruživanje radi neprijateljske djelatnosti". Bezbroj puta nam je ponavljano da je vjera "privatna stvar". Plod svega ovoga je i sadašnja pasivnost i neorganiziranost katolika.

Negativan utjecaj Zapada očituje se u identificiranju demokracije s moralnim nihilizmom, u poricanju postojanja bilo kakvih objektivnih i trajno važećih moralnih načela: dobro je ono što zaključi većina i ono što donosi zaradu. Crkvu koja slijedi Onoga koji je za sebe rekao : "Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu" (Iv 18,37) sustavno se sumnjiči kao neprijatelja demokracije.

Kako je problematika školstva regulirana u Ustavu Republike Hrvatske? Članak 41. kaže da su vjerske zajednice slobodne osnivati škole i učilišta te upravljati njima, i

da u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države. Članak 66. kaže da, uz uvjete određene zakonom, građani mogu osnivati privatne škole i učilišta, a članak 67. jamči autonomiju sveučilišta. Članak 63. kaže da roditelji imaju pravo i slobodu da samostalno odlučuju o odgoju djece.

Zakon o srednjem školstvu (NN 19/92) propisuje da privatna srednja škola stječe pravo javnosti suglasnošću ministra prosvjete na njezin nastavni plan i program, koji obavezno sadrži zajednički dio propisan za državne škole (čl. 37 i 38). Ovaj zakon također određuje da sredstva za financiranje privatnih srednjih škola s pravom javnosti osiguravaju osnivači, a da mogu biti financirane i iz sredstava Ministarstva prosvjete, ako njihovi programi imaju karakter javnih potreba za Republiku Hrvatsku koje utvrđuje Sabor (čl. 87 i 89).

Zakon o visokim učilištima (NN 96/93) propisuje da se privatno sveučilište ili veleučilište osniva uz prethodnu suglasnost Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu (čl. 11) koje imenuje Sabor (čl. 127). Visoka vjerska učilišta osnovana po općim aktima vjerskih zajednica imaju sva prava kao visoke škole ili fakulteti ako ispunjaju uvjete iz ovog zakona (čl. 18). Ako su crkveni fakulteti u sastavu javnih sveučilišta, njihov položaj uređuje se ugovorom osnivača i sveučilišta (čl. 18).

Vjeronauk se već četiri godine predaje u državnim osnovnim i srednjim školama, ali njegov status još uvijek nije zakonski reguliran. Na visokim učilištima nastava vjeronauka se ne održava. Crkvenim gimnazijama priznato je pravo javnosti.

Cijeli sustav upravljanja školstvom, imenovanja rukovodećeg osoblja, stvaranja nastavnih planova i programa, naglašeno je centraliziran. Institucionalna uloga roditelja samo je simbolična i praktično zanemariva. Gorući problem hrvatskog školstva je rastući manjak nastavnika. Već sada nedostaje veliki broj nastavnika, naročito za neke predmete. Smanjeni interes za upis na nastavničke fakultete najavljuje negativnu selekciju i daljnje pogoršanje situacije u budućnosti, i obzirom na broj i obzirom na kvalitetu nastavnika. Ovakav trend obećava opadanje kvalitete nastave u državnim školama i povećanje privatnih škola, kojih sada još uvijek ima relativno malo.

Drugi naglašen problem je financiranje darovitih učenika i studenata. Opisana kretanja u školstvu i teška gospodarska situacija uzrokovana ratom i djelomičnom okupacijom zemlje prijete da uskoro vrhunsko obrazovanje postane isključiva privilegija bogatih. Toj prijetnji treba se odlučno suprotstaviti, rukovodeći se načelom pravednosti, ali i načelom općeg dobra. To je i ustavna obveza, jer Ustav jamči svakomu pod jednakim uvjetima dostupnost srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja u skladu s njegovim sposobnostima (članak 65).

4. Prijedlozi i preporuke

Trebalo bi izgrađivati sustav katoličkog školstva u Hrvatskoj, jer državne škole nisu, niti će biti, niti mogu biti katoličke. Ono što daje katolička škola našoj je Crkvi nužno potrebno. Ipak, ni u kom slučaju se ne bismo smjeli pomiriti s odsutnošću katoličkog utjecaja na državne škole.

Jačajući svoju svijest o pripadnosti Crkvi i odgovornosti za Crkvu, naši bi laici trebali biti aktivni i na ovom području. Fondove za stipendiranje učenika i studenata

mogli bi i osnivati, a svakako bi trebali pomagati katolički poslodavci. Laici bi mogli i osnivati, a svakako bi bili dužni pomagati katoličke škole. Da bi neka škola nosila katoličko ime, kako smo vidjeli prije, nije nužno da joj osnivač bude crkvena vlast, nego je nužno da od crkvene vlasti bude priznata kao takva, nadzirana i da radi po crkvenim propisima i smjernicama.

Nastavnici katolici trebali bi organizirati svoja strukovna udruženja.[2] U nekim drugim državama postoje slična udruženja, na primjer u Italiji postoji društvo katoličkih profesora filozofije. Ova udruženja pomagala bi stručnu i vjersku formaciju svojih članova, kojima je iz komunističkog sustava ostalo nešto tragova u njihovoj formaciji. Ako ništa drugo, ostale su bar neke praznine u formaciji. Osim ovog djelovanja "prema unutra", ta bi udruženja imala određenu težinu i utjecaj "prema van", na primjer u radu na stvaranju školskih programa, pisanju i prevođenju udžbenika. Utjecaj pojedinca uvijek je neznatan, a takav ostaje i ako je tih pojedinaca više, ali su nepovezani i ne znaju jedan za drugoga.

Ova udruženja imala bi prema Zakoniku kanonskog prava karakter privatnih vjerničkih društava. Tako se nazivaju sva vjernička društva koja nije osnovala crkvena vlast, pa i onda kad ih crkvena vlast hvali i preporučuje. Da bi u Crkvi bila priznata i smjela nositi naziv "katolička", nužan je pristanak i odobrenje mjerodavne crkvene vlasti (CIC kanoni 299, 300, 322, 323). Zakonik potiče laike da veoma cijene vjernička društva, osobito ona koja imaju za cilj prožimati red vremenitih stvari kršćanskim duhom i na taj način promicati usku povezanost vjere i života (CIC kanon 327).

Mislim da treba raditi i na osnivanju katoličkog sveučilišta u Hrvatskoj u bliskoj budućnosti. Vidjeli smo da Zakonik kanonskog prava obvezuje biskupske konferencije da se brinu da na njihovom području bude takvih sveučilišta "ako je moguće i korisno" (CIC kanon 809). Da jest korisno ne treba sumnjati, iskustva drugih zemalja to potvrđuju. Na primjer, u Poljskoj je 1918. godine, čim je obnovljena nezavisna poljska država, utemeljeno i Katoličko sveučilište u Lublinu (KUL). To sveučilište i sada djeluje, nije prekidalo svoj rad ni za vrijeme komunističke vlasti, a na njegovom filozofskom fakultetu je 25 godina predavao i sadašnji papa Ivan Pavao II. U vrijeme osnutka Katoličkog sveučilišta u Lublinu apostolski vizitator u Poljskoj bio je Achille Ratti, koji je ubrzo postao milanski nadbiskup i papa kao Pio XI. Kao milanski nadbiskup utemeljio je 1921. godine Katoličko sveučilište Presvetog Srca u Milanu, ne skrivajući da je ideju za to dobio u Poljskoj. Katoličko sveučilište u Lublinu uzdržavano je skoro od početka dobrovoljnim prilozima Društva prijatelja KUL-a, a broj članova ovog društva je 1981. godine nadmašio 400 tisuća. Ovo sveučilište školovalo je vodeće poljske katoličke intelektualce. Broj studenata je u usporedbi s državnim sveučilištima bio relativno mali, oko tri tisuće, ali to su bili izabrani studenti i njima su i u teškim gospodarskim uvjetima osigurani dobri uvjeti za studij, stipendije i smještaj u nekom od četiri studentska doma ovog sveučilišta.

Nas u Hrvatskoj prestraši već riječ "SVE-učilište" koja sugerira da tu treba učiti baš sve. Poljsko sveučilište u Lublinu ograničilo se na društvene znanosti, talijansko u Milanu ima i neke druge, ali oba su se postepeno razvijala i širila. Financijska sredstva sigurno nisu nerješivi problem, veći problem bit će nedostatak svijesti o potrebi i volje kod mnogih ljudi. Ali to onda ne znači da je ideja nemoguća, "ne mogu" i "neću" su ipak dvije bitno različite stvari, a i naša odgovornost je u oba slučaja sasvim različita.

5. Zaključak

U zaključku želim opet naglasiti neke stvari. Obrazovanje i školstvo od životne su važnosti i za Crkvu i za domovinu. Treba odlučno odbaciti iluziju da će se nešto riješiti samo od sebe. Ako budemo pasivni sve će nužno ići na gore. Ovdje je potreban dugotrajan rad da se pokažu rezultati, ali i nerad ostavlja dugotrajne i dalekosežne posljedice. Katolički laici trebaju i na ovom području biti aktivni i organizirani. Nužno je osnivati i širiti katoličke škole, okrunivši ih osnivanjem katoličkog sveučilišta. Ako budemo spremni angažirano i savjesno izvršavati volju Božju, u skladu sa svojim sposobnostima i odgovornostima, pomoć nam Božja sigurno neće nedostajati.

Bilješke:

1) U tekstu se koriste slijedeće kratice crkvenih dokumenata:
CIC = Codex Iuris Canonici /Zakonik kanonskog prava - dvojezično izdanje latinskog teksta i hrvatskog prijevoda objavio je Glas Koncila, Zagreb 1988.
GE = Gravissimum educationis /Deklaracija o kršćanskom odgoju Drugog vatikanskog koncila - dvojezično izdanje latinskog teksta i hrvatskog prijevoda objavila je Kršćanska sadašnjost Zagreb u zborniku "Dokumenti Drugog vatikanskog koncila" koji je više puta pretiskan.
ECE - Ex corde Ecclesiae /Apostolska konstitucija o katoličkim sveučilištima pape Ivana Pavla II - koristio sam talijanski prijevod: Costituzione apostolica del Sommo Pontefice Giovanni Paolo II sulle università cattoliche, Libreria Editrice Vaticana, Roma 1990.

2) U raspravi nakon predavanja gosp. Josip Grilec je upozorio da u Hrvatskoj već postoji Hrvatsko katoličko društvo prosvjetnih djelatnika čiji je on predsjednik, te da je to društvo odobrila HBK. Ja sam znao da postoji to društvo, ali ono ne ispunjava (ili: još ne ispunjava) funkciju stručnog udruženja, već je više staleško udruženje. Kako je vidljivo iz teksta predavanja, moj prijedlog je povezivanje katoličkih nastavnika po strukama (na primjer: katoličkih profesora filozofije, katoličkih profesora sociologije, katoličkih profesora povijesti, katoličkih profesora književnosti, katoličkih profesora biologije ...). To bi bilo moguće i kroz po toj osnovi formirane sekcije spomenutog društva.

Vlatko MAJIĆ

A. Ujeviću

sve bih sve
cvijete tebi
vas pustoš sebi

Danica BARTULOVIĆ

Sanje

Izranjaju iz kotlina duše
i spuste se na naše usnule zjene
a potom urone nazad
tamo gdje obitavaju sjene

Na Božjim putovima - IV.

Zanimanja moga oca

Bravar i limar

Teško je ta dva zanata odvojiti i treći koji im se može pripojiti, pogotovu kod moga oca. To je posao s limom i željezom. S njima je postupao kao pravi bravar i špengler (limar). Imao je plehšere (blehšere?, škare za lim), duršlag (probojac), pilu za rezanje željeza (testera je za drvo) i drugi alat. Popravljanje brava za njega je bila sitnica. Ni zamršenija ga ne bi zbunila, bila mu je čak poseban izazov.

Sjećam se jednoga posla dok sam bio pučkoškolac. Valja imati na umu da je pučka škola tada bila četverogodišnja! Pravio otac peć za kotlušu, donji dio kotluše, jer smo kotlušom zvali i peć i kotao. Peć je bila velika, gotovo metar u promjeru, a on ju je nitovao (zakivao zakovicama, nitnima) pa mu je netko trebao držati, a nema tko. Došao ja iz škole, a on me odmah zaposlio iako se mama ljutila što nije dopustio ni da što prigrizem.

Za četiri razreda osnovne škole dobio sam više tehničkoga odgoja u vlastitoj kući nego cijela jedna srednja škola za sve četiri godine u šuvarici, sudeći bar po školovanju mojih kćeri.

Kao bravar napravio je jednu zanimljivu igračku. Na jednoj pločici sedam čavala, na njima sedam karika, a u njih uvučena jedna duga i zatvorena koja se mogla skinuti uz priličnu dozu domišljatosti i strpljivosti. Ne znam je li to sam smislio ili je gdje vidio, ali takve igračke nisam nigdje drugdje vidio. Bilo bi dobro kad bi se proizvodila i prodavala. Od plastične građe lako bi se pravila. Nevolja je samo u tome što je teško odgonetnuti početak, ali kad se jednom shvati načelo po kojem radi, više nije bila zanimljiva.

Radio je svu limariju, cijevi za dimnjak, pećnice i sl. Osobito je rado krpao lonce, sebi i drugima. Emajlirani lonac lako se obio, a onda brzo procurio, a nije bio jeftin. Mnogim je zakrpao lonac. To je za njega bila sitnica, čas posla. U rupu stavi nitn (zakovicu), zakuje ga i gotovo. Ako je rupa bila veća, tada limenu pločicu s jedne i druge strane, kroz to sve zakovicu i opet čas posla. Curenja nakon njegovih ruku nije bilo. Ako je sumnjao da bi ga moglo biti, za svaki je slučaj među pločice stavio malo tijesta. To ni naplaćivao nije, ne mislim tijesto, nego cijeli posao. Znalo se: ako nitko neće zakrpati lonac, Slavko hoće. Da je u Oriovcu i postojala riječ loncokrpa, ipak ga nitko tako ne bi zvao, jer su njegov rad i vještinu svi cijenili.

Od lima je izrađivao karabituše, svjetiljke na karabit, i to tako jednostavno, a vješto da je vlaga ulazila postupno i karabituša je divno i dugo gorjela. Davala je mnogo bolje svjetlo od petrolejke, koja nam je također služila za rasvjetu.

Postolar

Nije pravio nove cipele, ali je stare donio (hrvatski bi to bilo potplaćivao) i popravljao kao izučeni šuster. Zabijati drvene klince u jaki kožni đon nije bila šala. Zna to samo onaj koji je to pokušao. Ako je rupa za klinac velika, ne vrijedi đonjenje, ako je mala, klinac se lako slomi. Šilo, dreta, drveni klinci, šusterski čekić bile su obične stvari u našoj kući, a za mene sasvim obične riječi. Pravio je i nove klompe. Dolje drvo, gore koža.

Brijač

Što se sam brijao, to ne bi bilo vrijedno ni spomena, ali brijati se britvom, to nije vještina kojom sam ja ovladao, a i danas se vidi tko se britvom brije, taj je često porezan. I otac je bio često porezan, često smo mu morali dodavati malo vate da zaustavi krv, ne toliko zato što bi možda bio loš brijač, nego što se često brijao na brzinu, pogotovu kad je uvijek išao u zadnji tren na vlak kad bi išao u službu, a u službi se nije smjelo biti neobrijan. Kad je imao vremena, dugo je britvu oštrio na kožnome remenu, a onda je znao doštriti na dlanu pa mu je britva uvijek bila oštra. Britva je bila svetinja. Govorilo se: žena i britva nikomu se ne posuđuje. A on bi dodavao: žena, britva i kosa (alat za košenje), jer je i svoju kosu jednako cijenio kao i britvu i čuvao je samo za sebe.

Zbog toga dakle ne bi trebalo poglavlja brijač. Ali se brijačem zove i obrtnik koji je i onda i danas više šišao nego brijao. Riječ šišač postoji u jeziku, ali se rijetko upotrebljava. Ali ako hoću biti precizan, mogu reći da je bio šišač. Imao je mašinu (stroj) za šišanje, na riječ šišalica tada nije nitko ni pomišljao, i sam je šišao mušku djecu, stričeve, rjeđe koga drugoga, ali nikoga za novac. Za uzvrat stric je šišao njega i tako brijaču nismo išli. I sad da ne kažem da nije bio brijač!?

Brusač

Napravio je okretni brus na vodu, na drebanku je imao šmirglšajbu (brusnu ploču) i oštrio alat i noževe, sebi, rodbini i prijateljima. Noževi su u kući uvijek morali biti oštri, posebno za klanje.

Zidar, ciglar i soboslikar

Sve je sam zidao kao pravi zidar. Katkada i drugima. Kad je nakon diobe dobio sobu, prezidao ju je u sobu i kuhinju, kad je to postalo pretijesno, dozidao je manju kuhinju, a kad je i ona postala mala, proširio ju je. Pravio je planove kako će sazidati kuću na uglu, crtao nacrte, moglo bi se reći da je bio arhitekt, ali taj san nije ostvario jer se nije bilo lako sporazumjeti sa stričevima, a nikada se ni novca kod njega nije našlo u izobilju. Tek kad je 1964. bio potres u Posavlju, dobio je potresni kredit i udario temelje, ali je kuću na tim temeljima napravio brat Tona.

Sam je sazidao krušnu peć, a to nije mala zidarska vještina.

* * *

Spomenuo sam da je kao mladić radio na ciglani pa je pokušao peći i ciglu. Bez ciglarske peći to je bilo teže. Kao kroz maglu se sjećam jednoga pečenja u ranoj mladosti u nekoj iskopini veličine oko kubnoga metra. Čini mi se da nije bilo veoma uspješno pa to nije više radio. U stričevoj se obitelji radila prijesna cigla. Ne bih se toga sjećao da se ne sjećam postupka: u blato se stavljala pljeva i slamni tar da cigla bude bolja. Ta se cigla inače zove ćerpić, ali tu riječ u mladosti nisam čuo, kao ni riječ opeka, ali da sam i čuo, za prijesnu ciglu naziv prijesna opeka bio bi neprimjenjiv.

* * *

Svake se godine bar jedanput krečila kuća, najčešće u proljeće pred Uskrs. To je tako jednostavan posao da se jedva može računati u neko zanimanje. Razmuti se kreč (vapno) u vodi i okreči se soba. Da, ali kreč se briše, tko se očeše o zid, ostane mu odijelo bijelo. A kreč i spada. Trebalo je pronalaziti i načine da se što bolje drži. Jedno je okrečiti novim krečem, a drugo je starim. Ne znam razliku, ali znam da je on i na to pazio.

A kreč se nije kupovao gotov, nego kao pečen u obliku grumenja pa ga je otac sam gasio. A gašenje kreča nije jednostavno. Doda li se malo vode, kreč se ne ugasi dobro, pregori, doda li se previše, dobije se vodurina.

Ali se sobe nisu krečile samo krečem. U kreč se dodavala boja, prema želji, a ubrzo su došle bordure i mustre (uzorci). Odmah je i to prihvatio. Može se dakle reći da je bio i soboslikar.

Staklar

Imao je nož za rezanje stakla i po potrebi je rezao stakla za prozore, za slike i sl. I to je bila velika vještina što sam spoznao tek kad sam kupio nekoliko noževa za rezanje stakla i ni s jednim nisam uspio rezati stakla kao otac. Dugo sam mislio da je krivnja u noževima koje sam kupio, imam dva, ali kad sam vidio kako staklari takvim noževima glatko režu, spoznao sam da je vještina važnija od noža.

Metlar, četkar i dimnjačar

Sijao je sirak i pravio odlične metle. Bile su bolje od kupovnih u trgovinama.

Pravio je kefe (četke), blatarice, glancalice (laštilice) i kefe za odijelo. Finije od dlake konjskoga repa, a blatarice i druge od svinjske čekinje. Zato je kod klanja pazio koja svinja ima dobru čekinju i nju spremao za kefe. Dakako, više je klao svinje, nego je pravio četke pa nije stigao iskoristiti sve čekinje pa su se one godinama potezale po šupama.

Još je i danas sačuvana njegova četka za odijelo pa se tek po njoj može vidjeti kakva je to vještina bila. I ne samo vještina, nego i određena umjetnička crta. Četka za odijelo ima izvana po rubu crnu dlaku, a iznutra bijelu.

Iako nam je susjed Tomljenović bio badžar (dimnjačar), nismo ga ni zvali Tomljenović, nego samo Badžar, ne sjećam se da nam je ikada čistio dimnjak. To je otac sam radio. Kao četkar pravio je četke i za dimnjak. Ako baš nije išlo, onda je od susjeda posudio četku za dimnjak.

Bunardžija

Vodu smo godinama morali nositi s čuvene oriovačke česme, za piće i za kuhanje, a s potoka i iz bunarića uz potok za ostale potrebe. Zato je sa stričevima nekoliko puta pokušao iskopati bunar uz kuću, ali nikada nisu imali sreće. Tu nije bilo krivo kopanje, nego mjesta na kojima su kopali. Za Jurdanu se tada nije ni znalo. Nisu znali ni za test s jajetom. Stavi se ljeti na večer jaje na mjesto gdje se kani kopati, pokrije posudom i ujutro otkrije. Ako je jaje rosno, znači da ima vode i da se može kopati.

Ali ni u kopanju nisu imali sreće. Jednom se uruši zid pa zamalo ne zatrpa strica. Jedva ga izbavili. Sjećam se rupe koja je nastala bočno u zidu. Ali i nesreća je relativan pojam. Imali su zapravo sreću što stric nije stradao.

Trgovac-travar

Moj otac uopće nije bio trgovac, nije znao trgovati, kupovao što je treba i što ne treba, nije se znao cjenkati, a bio je lake ruke u izdavanju novca. Bilo mu je muka određivati i cijenu svome radu, naplaćivao ga je kojekako, sad badava, sad gotovo badava, sad je pretjerao rekavši popriličnu cijenu. Iako je podosta zarađivao, nikada nismo plivali u novcu.

A ipak je bio trgovac. Kako je trgovao, to ja ne znam jer sam bio malen. Po njegovu pričanju znam ovo:

Mjesni trgovac Zlatarić otkupljivao korijen od ovnike za tvornicu cikorije u Zagrebu, ali su ga seljaci varali, svašta su mu podvaljivali pod ovniku, pa je Zlatarić zbog toga imao velikih neprilika, a kako je s ostalom trgovinom imao previše posla, prepustio da ovniku za njega otkupljuje moj otac. Njemu je ta zarada dobro došla jer je to radio prije nego se zaposlio na željeznici. Seljacima nije dopustio da ga varaju. Svaku su vreću morali istresti pred njim i on bi stručno pregledao je li to ovnika korijen, tako se govorilo, i kad je vidio da je sve u redu, tek bi im tada isplaćivao. Često je i sam išao i vadio ovniku i svoje prodavao. No ubrzo je u cijelom kraju nestalo ovnike - svatko bi sam vadio, a nitko nije sadio - pa je taj posao trebalo napustiti. Kad sam ga pitao koja je to biljka, jedva je pronašao jednu da mi pokaže. Visoka oko metar, s većim svilasto zelenim listovima klasičnoga oblika, žutih cvjetova. Danas mi je teško i s pomoću knjiga ustanoviti koja je biljka zapravo bila jer je za Cichorium zabilježeno osamdesetak narodnih imena, a ni jedno od njih nije ovnika. Ovnika je Inula, a Inula ima opet mnoštvo imena, a ni jedno od njih nije cikorija.

Harmonikaš

Ocu se sviđala harmonika i kad je radio na ciglani i dobio plaću, kupi on neku harmoniku rastegaču i dođe kući svirajući. Ne znam je li bio nadaren za sviranje, pjevati nije znao, a i da jest, svirka nije mogla biti bogzna što jer prije nije imao harmonike niti je gdje učio kako se svira pa je svirao kako je znao.

Kad je djed čuo svirku i saznao što se dogodilo, nije bilo nimalo impresioniran, nije oca ni pustio u kuću, nego zatraži da harmoniku vrati ili će mu je on izbosti nožem. Otac nije imao druge, nego vrati harmoniku s velikom tugom, govoreći da bi bio dobar harmonikaš da je harmoniku smio zadržati. Možda je djed ocu učinio veliku uslugu jer

ne bih rekao da se u mome ocu krio glazbenik. Doduše ima svirača koji ne znaju pjevati, ali ipak.

Čuvar, vratar i detektiv

U brodskoj Ložionici bio je godinama noćni čuvar i vratar. Noćni su čuvari morali na određenim mjestima navijati neke ure, a nosili su jednu i na ruci, okruglu, promjera kojih sedam-osam centimetara. Ona je u sebi imala papirnati krug i trebalo bi je u određeno vrijeme navijati, na krugu bi se bušile rupice i tako se znalo da je čuvar bio budan. Kako je otac bio urar, razumio se u satove, to je brzo prokužio ovu, otvarao je tako da se ne zna da ju je otvarao i od kišobranske žice napravio iglicu i bockao kartončić. Tako je mogao koji sat odspavati. Imao je i jednoga dobroga prijatelja čuvara pa bi i njemu katkada izbockao kartončić. Nikada ga u tome nisu uhvatili.

Za oba je zanimanja trebalo imati malo i detektivskoga nosa, da prepredeni lopovi ne kradu protiv njegove volje, a on ga je imao i više od toga.

Porta (vratarnica) bila je jedna mala kućica uz ulazna vrata samo s jednom sobicom, unutra stol s dvije stolice, peć, a na zidu ormarić s ključevima cijele Ložionice, a tu su se čuvali i službeni čuvarski pištolji, mislim u ladici od stola, jer se nisu smjeli nositi kući, nego ih je čuvar ostavljao kod vratara. Jednoga dana kad je tata bio u službi, netko ukrade službeni pištolj. Nevolja velika. Em je ukradeno ono što mu je povjereno da čuva, em je to pištolj, najvažnije u službi, a to može imati i političku dimenziju. Stade otac razmišljati tko bi to mogao biti i zaključi da je jedan Srbin. Zaključak je bio dobar, ali kako prisiliti čovjeka da ga vrati.

Ja sam tada već znao pisati ćirilicu i on mi kaže:

- Ajde sjedni i napiši jedno pismo. Ja ću ti govoriti, a ti piši ćirilicom. Ćirilicu i sadržaj odabrao je tako kao da piše Srbin. Ne sjećam se mnogih pojedinosti, sjećam se kako sam pismo pisao lijepom krasopisnom ćirilicom, kako piše početnik koji mnogim pisanjem nije iskrivio ono što je naučio učeći krasopis, i jedne rečenice koja mi se živo usjekla u sjećanje.

"Ne samo da si gnjeo Hrvate, nego i nas Srbe koji nismo mogli napuniti Tvoj veliki (ovdje je bio jedan pridjev političke naravi koji sam zaboravio, nešto kao jugoslavenski, jerezovski, državni...) želudac."

Zatim prijetnja: "Ako pištolj ne vratiš na svoje mjesto, onda ... "Ne sjećam se više čime mu je zaprijetio, ali se pištolj vratio na svoje mjesto. To pak bjelodano pokazuje kako je korisno poznavati ćirilicu.

Ili drugi primjer.

Imali smo slobodu da u vinogradu režemo grožde koje želimo i koliko želimo, ali ne svagdje, osobito ne uz među, nego na određenim mjestima. Tako je otac znao ako je tko nepozvan odrezao koji grozd. Jedne godine primjeti otac da netko krade, i to dobro grožde, možda i za prodaju. Kako je gotovo svaki dan išao u službu, vlakom u Brod oko podne, nije mogao čuvati vinograd kako treba. Ali primjeti da je često na stanici jedan čovjek koji nikamo ne putuje, dolazi na stanicu bez vidljiva razloga. Očito je pazio hoće li otac otputovati da može u vinograd. Otac posumnja u njega i jednoga dana na idućoj stanmici, u Stupniku, side s vlaka i u vinograd. I zaista nade toga čovjeka u svome vinogradu. Bio je bijesan i ne znam kako se mogao suzdržati da

ga dobro ne izmlati. A taj je čovjek molio da mu oprosti, da neće nikada više, da će mu vinograd čuvati da mu drugi ne kradu i tako kojekakve priče.

Zanimljivo je ovdje napomenuti da je pod kraj rata, kad su malo bombardirali i mitraljirali Oriovac, tomu čovjeku bomba odnijela nogu.

Treći primjer.

Šikuter (crkvenjak) vidljivo je bolje živio nego što su prilike dopuštale, čak je pravio i nov štagalj (sjenik). Posumnjao župnik da potkrada lemojzinu (milostinju), ali kako da to dokaže. Jednoga dana spomene to momu ocu, a moj otac reče:

- To je bar lako. Ja ću staviti petsto dinara (to je tada bio velik novac) pa ako te novčanice u lejmozini ne bude, znat ćete.

Otac tako učini i kako te novčanice poslije u milostinji nije bilo, lopov je otkriven. Samo to župnik nije javno govorio, nego je šutke zamijenio šikutera. Nešto mi se po sjećanju plete da je otac rekao da će zabilježiti i broj, ali sada ne mogu reći je li to istina, samo i za prvo valja napomenuti da otac nije čitao kriminalne romane niti je gledao kriminalne filmove.

Moj otac nije bio uspješan jedino u hvatanju lopova koji su nam u vrtu često krali krumpir, papriku i drugo povrće.

Dobro se prodavao rani krumpir pa je mama već u veljači stavila krumpir da proklija pa ga sadili s klicama kad nije bilo opasnosti da ga mraz pofuri i tako smo imali ranoga krumpira prije nego drugi, ali to je bio poseban izazov za lopove. Sumnjao je na dvije komšijske obitelji, ali kako da to dokaže kad nikako da koga uhvati na djelu. Čini se da je lopov bio lukaviji od oca. Kako je išao bosonog, otac je kao pravi detektiv promatrao tragove, on uzme daščice, probije ih čavlima i porazmješta po krumpiru da se lopov bar nabode. Nekoliko je komada nestalo i poslije je krađa prestala, bar u većoj mjeri.

Kad sam studirao, često sam mijenjao stan i kad bih ga promijenio, otac bi svaki put došao provjeriti da vidi gdje stanujem.

Dođe on tako jedanput i ne nađe me u stanu. Odmah je pomislio da me uhvatio u skitnji. Srećom sam spavao kod kolege kojega je dobro poznavao. Našao sam novi stan, ali u njemu nije bilo kreveta pa nisam ni mogao u njemu spavati dok nisam kupio krevet.

Kad bi dolazio u Zagreb, a kao željezničar s jeftinom režijskom kartom mogao je dolaziti češće, obično bi došao nenajavljen, da me iznenadi. Kad sam se upisao na fakultet, da provjeri dolazim li na predavanja, stao pred fakultetsku zgradu, - tada, i danas, i sveučilišna - i iza platane satima čekao da provjeri.

Taj njegov postupak primjenio sam kao nadzor nad drugom kćeri kad je pošla u osnovnu školu. Bila je jako velika pa je pošla rano, nije imala ni šest godina, ali sam smatrao da se treba što prije osamostaliti. Stanovali smo tada u Stančićevoj ulici, a u školu je išla u Ulicu kneza Ljudevita posavskoga (tada Anke Butorac) pa je morala prolaziti preko raskršća na trgu Petra Krešimira IV, raskršće prilično kompliciranо, ali zbog toga ipak nisam htio odustati od brzoga osamostaljivanja. Učio sam je petnaestak dana, a onda je puštao da ide sama. Ali ne potpuno. Potajice sam je pratio kako prelazi i ako je sve bilo u redu, dobro, ako nije bilo, odmah sam priskakao i učio je kako se prelazi. Kad je bio kraj škole, otišao sam pred nju, čekao je iza drveta i opet je pogledom pratio. Ako je opet sve bilo u redu, nije ni znala da je pratim. I tako još petnaestak dana. Kad sam se uvjerio da raskršće prelazi sigurno, potajni je nadzor prestao.

Kad sam se ženio, nismo imali novaca ni za osnovno pa sam mislio kako u tim prilikama nema smisla priređivati nikakvu svadbu. U općini smo se vjenčali mjesec dana prije i mi i kumovi otišli u Lagvić na piće, a kad smo se vjenčali u crkvi, priredili smo još i manje. Poslije vjenčanja kum i kuma, supruga i ja kući na čaj, pojeli dva-tri keksa koja se našla u stanu i nakon sata se rastali. Što nisam priredio svatove, otac je sumnjao da je to zato što se možda nisam vjenčao u crkvi i išao to provjeriti. Kad se uvjerio da jesam, bio je sretan i poslije mi je to rekao.

Malkica DUGEČ

Tik do srca od čovjeka

Mene čeka, mene čeka
Jedan čovjek
Na vratima Nedodira
Da me bodri,
Da me vodi
Prema Svjetlu
Gdje se gnijezdi oblak modri,
Gdje stoluju ljudi dobri.
Mene čeka, mene čeka
Jedna rijeka
Tik do srca od Čovjeka:
Bujna, plovna
Sve do ušća,
Sve do mora.
Mene čeka jedna rijeka
Da s njom trajem,
Da se stopim s uzdisajem,
Da užežem baklju mira
Na vratima Nedodira.
Jedna rijeka mene čeka
Tik do srca od Čovjeka.

Čak i poslije smrti

Čak i poslije smrti dogodi se ljubav.
Mislima prostruji sjećanje na prošlo,
Daljine zanesu, zaustave tijelo
Pri dodiru mraka.
Učini se tako da je dobro došlo
Snoviđenje svako:
Da se opet čuju riječi omiljene,
Da je stisak ruke opipljiva java,
Da je budan,
Da ne spava
Onaj koji nesta.
I da nisu sjene što me prate
Stopama sudbine nesmiljene.
Čak i poslije smrti pronađe se mjesta
Za ljubav što traje kroza život cijeli.
Tek je mijena žar na dlanu
Što trzajem budi
I spaja, i dijeli.
Tek je mijena nagovještaj krika
Kroz Vječnost uspavanu.

Marija Maja ĆOSIĆ

Clown - nasljednik žonglera, histriona i mimičara

Zašto clown? U ovom preozbiljnom vremenu netko bi mogao pomisliti da je neozbiljno pisati o klaunima. Ali u okružju mrgodnih, strogih i ozbiljnih lica osjećam kako mi nedostaju - osmijesi. I ne samo osmijesi nego - smijeh! Smijeh od kojeg nam se trese utroba, koji nam tjera suze na oči; onaj nezaustavljivi, ljekoviti SMIJEH. On je u nama od pamtivjeka,pa tako i danas živi, dakako fragmentarno, u krugu cirkuske arene. To znači da ne samo polusvijest već i obrazovani ljudi vole lakrdijaše koji ih na veselom karuselu vode u prostore djetinjstva. U svima nama živi psiha djeteta koja osjeća potrebu (htjeli mi to priznati ili ne) za bizarnim klaunskim hiperbolama, karikaturom i vulgarnim izričajima. Danas smo, možda više no ikad, u potrazi za nekom rupicom kroz koju bismo se poput miša provukli u neko novo djetinjstvo ili carstvo čarolija. Ali niti smo Alisa, niti Mickey Mouse.

Tražeći tako izlaz iz bezizlaza, nailazimo na jedno uvijek nasmijano, budalasto lice; lice klauna koji nas zabavlja svojim lakrdijama i ludim dosjetkama. Klauni, histrioni, žongleri, mimičari znajući da je ljudski duh neuništiv, ne dozvoljavaju da životna gorčina postane "sujet" našeg života.

Ako bismo ispitivali genezu klaunskih gegova, otkrili bismo stereotipe ne samo u žonglerima i mimičarima, već i u protagonistima commedie dell'arte, koju možemo zvati i komedijom od zanata ili komedijom improvizacije. Ponikla je u davna vremena, na vašarima, gdje su pehlivani i šarlatani podizali svoju šatru, izvodili skečeve i mim na opću radost okupljene svjetine.

A ljudi su uvijek bili željni smijeha i zato su putujuće družine uvijek i svugdje rado dočekivane. Nastavljala se tradicija srednjovjekovnih žonglera. Glumci commedie dell' arte morali su biti ne samo dobri mimičari već i dobri gimnastičari, jer su skokovi, te salto mortale, zbog kojih je u publici na trenutke vladala grobna tišina, bili sastavni dio repertoara. Budući da su zabavi i razbibrizi skloni ljudi svih "formata", žongleri i klauni su s jednakim veseljem dočekivani i na dvorskim zabavama (žongleri) i u cirkuskim arenama (klauni), koje je posjećivao puk. Ako postoje tipizirani likovi srednjovjekovne lakrdije i commedie dell' arte - onda postoje i tipizirani gegovi kojima su se glumci služili od najstarijih vremena. Tako klauni preuzimaju gegove mimičara i lakrdijaša srednjeg vijeka, te žonglera koji izvode akrobatske točke ili recitiraju pjesme. Koliko su današnji klauni uzeli od Harlekina, Pantalonea, Kapetana Spavente - teško je kazati. Ali, da je i klaunima i njima zajednička improvizacija, bjelodano je. Valjda stoga danas klaun kod nas izaziva moćan smijeh. Uvjerena sam da i kulturni, obrazovani i pristojni ljudi još uvijek osjećaju potrebu za " vulgarnostima " klauna pri čemu doživljavaju svojevrsne katarze i rasterećuju se - kako bi vedrije gledali u život koji nije samo kruta ozbiljnost što suši ljudski duh već i područje na kojemu se intelekt manifestira u svim dimenzijama - pa i dimenziji lakrdije i groteske. A cirkus je, moglo

bi se reći, idealan teatar jer je arena u obliku kruga, a gledaoci u amfiteatru - koji uživaju u gegovima klauna koji povisuje glas za dvije oktave i nose hlače do grla.

Uprošćena životna filozofija, klaunski stilizirana u cirkuskoj areni je onaj magnet koji privlači publiku. Kako nekad - tako i danas.

Stanislava ADAMIĆ:

Zatvorit ću oči

Dan je vrtuljak boja koje ubadaju. Poput krpelja prodiru u kožu. Kost nije otporna. Krv je hirovita, nevidljiva u svome tijeku ...

Bolje ne misliti. Ispisivati riječi, utiskivati u papir crteže misli, predviđanja mašte - nije ozdravljajuće rasterećenje.

Zatvorit ću oči. Možda će onaj zahvat izvana biti manje bolan. Možda će s v e prekriti San. San je Zagonetka. Neistražena Tajna. Naslućivanje. Predskazanje?

Sve je Prijetnja. Meteorološke promjene, nepredvidljivi ekološki procesi i pobune Zemlje i Neba, poplave i potresi ...

Duša je najosjetljivija, najčulnija. Pamet može zatajiti pred pričom Užasa kojega se grozi duh i tijelo. Zar baš sve biva Rasap? I jutro je obmana. Rosa na cvijetu ne odstranjuje smrt.

Prodornost ljudske misli, uznositost srca, pokušaj uzleta u onostranu Zbilju - u želji spokoja i blaženstva - ne otklanja Tjeskobu. Nema izvjesnosti. Molitva i sumnja suočavaju se - u jurnjavi i spoticanju.

Svi smo s a m i .. U gomili. I sa sobom..

Komunikacija osmišljuje. Je li moguće - bez kolebanja? Bez straha! Anđeo bi morao biti između naš.

Marko JAPUNDŽIĆ

Sv. braća Ćiril i Metod u Veneciji?

U 16. glavi "Žića sv. Ćirila" govori se o raspravi sv. Ćirila pred "biskupima, črnorizcima i popovima" u obranu narodnoga jezika u liturgiji. Govor ima polemički značaj protiv tzv. "trojezičnika" tj. onih koji su smatrali, da su u liturgiji dopuštena samo tri "sveta jezika", tj. ona kojima je bila napisana Isusova osuda na križu: židovski, grčki i latinski.

Svim slavistima i ljubiteljima narodnoga jezika u liturgiji ta tobožnja rasprava osobito se je sviđala, pa se nijesu nikda zapitali: da li je to zaista Ćirilov govor, da li je Venecija u doba Ćirila postojala, odnosno da li je postojala onakva, kakvu je sebi pisac 14. st. zamišljao, kakav je bio njezin u to doba politički i povijesni položaj? Uzmemo li u obzir da je navedeni govor sv. Ćirila zapravo poslanica Sv. Pavla Apostola koji je živio u 1. st., a pisao ju je Korinćanima (1. Kor.), a preudešena je za tu priliku, očito je da je govor pisan u ćeliji nekoga monaha u 14. st. Dodamo li još k tomu da je prva glava Ćirilova žića zapravo govor Sv. Grgura Nazijanskoga u čast sv. Bazilija, a zadnja glava Metodova žića govor istoga sv. Grgura u čast Sv. Atanazija, onda moramo na dotične stvari, kao i na cijeli sadržaj žića gledati "cum grano salis", tj. malo kritičnije. [1]

Venecija u doba Sv. Braće

Venecija u doba Sv. Braće sasvim sigurno nije bila onakva kakvu je sebi zamišljao pisac 14. st., tj. u 9. st.

Venecija u 9. st. bila je niz ribarskih i izbjegličkih naselja, koja je u političkom pogledu podpadala, barem teoretski, pod biznatinski egzarhat ili temat sa sjedištem u Raveni.

Ravena je prastari grad, osnovana još god. 234. pr. Kr. Osobitu je važnost imala za vrijeme cara Augusta, u 5. i 6. st. sjedište langobardskih vladara Otoakara i Teodorika, koji su je krasili raznim palačama i crkvama koje su još i danas ponos toga grada. U 6. st. zauzeli su je bizantinci. Od god. 568. Ravena je sjedište egzarhata i bizantinskih prefekata za Italiju. [2]

Već ta razlika između razvijenoga glavnoga grada pokrajine i Venecije u razvitku postavlja pitanje: kako to da su se Sv. Braća odlučili za Veneciju, a ne za glavni grad pod bizantinskom upravom, tim više što su i sami bili bizantinci?

Venecija pod bizantinskom vlašću imala je pogodnost da slobodno trguje po cijelom bizantinskom carstvu i po sredozemnom moru pa je tako trgovala i s Arapima. O toj trgovini s Arapima povjesničar Šišić piše: "Mlečani su Arapima dovažali oružje i robove, uza sve to, što je ta trgovina bila zabranjena od rimske kurije, a tražili su ih na hrvatskim obalama, ali kod toga naidoše na žestok otpor". Tu je dovoljno spomenuti kneza Domagoja koji je Mlečanima bio "pessimus dux" jer je Mlečanima vraćao milo za drago. I nadalje piše Šišić: " Mlečani su se jednako zalijetali na njihove otoke (tj. neretvanske) da hvataju roblje, oglase se oni u taj čas kao osobito hrabri pomorci".[3]

Očito je da je u tu svrhu Venecija vodila i brojne ratove. Tako talijanski povjesničari ističu da je Venecija vodila ratove protiv Slavena god. 865. (dakle u doba tobožnjega boravka Braće u Veneciji), zatim god. 876., 880., 887.

God. 840. Venecija se je oslobodila od bizantinske vlasti i od tada, kako pišu talijanski povjesničari počeo se postupno formirati grad Venecija: "I due secoli IX e X · i quali furono regolati secondo le norme franco-bizantine definitamente coordinate nell '840. nel cosidetto PACTUM LOTARI, la vita veneziana riusci gradualmente creare una citta VENEZIA". (4)

Iz svega se vidi da pisac Ž.Ć. u 14. st. nije poznavao povijest Venecije, nego je imao pred očima Veneciju kakva je bila u njegovo vrijeme.

Sadržaj i stvarnost 16. glave Ž.Ć.

Žiće Sv. Ćirila prema sadržaju možemo podijeliti u tri dijela. Glava druga do petnaeste sadrži život, misijski rad među Hazarima i Slavenima, a prva glava služi kao uvod. Ona ustvari podsjeća na govor Sv. Grgura Nazianskoga u čast Sv. Bazilija. Drugi dio boravka Sv. Braće u Veneciji sadržaj je 16. glave žića. Treći dio je boravak u Rimu i smrt Ćirilova kako nam prikazuju 17. i 18. glava. U stvari je ovo na svoj način prepričana tzv. Legenda Italica. (5)

Na prvi pogled logičan redoslijed. Nakon misija među Slavenima, Braća pođoše u Veneciju iz Venecije, kako neki misle krenuše u Rim. Pogledamo li analizu tekstova stvari stoje sasvim drugačije.

Poslije, očito kasnije dodanoga 1. poglavlja, (jer ga neki kodeksi uopće nemaju), slijedi opis misije medu Hazarima i Slavenima. Svršivši službu među Slavenima 15. gl. ništa ne govori kada je svršila ta misija, gdje su svršila Braća i kamo su pošli.

U 16. glavi nalazimo Braću u Veneciji. Ne znamo ni kada ni odakle dođoše u Veneciju. - "Kad je bio u Veneciji (tj. Ćiril) skupiše se na nj biskupi, popovi i črnorizci kao vrane na sokola i podigoše trojezičnu herezu". (6)

Što se tiče "popova" Srednji vijek ih je imao mnogo, pa ih je moglo biti i u Veneciji u 9. st.

Venecija do 8. st. nema uopće vlastitoga biskupa podpada pod biskupa u mjestu Malamocco. Na molbu dužda Mauricija Galbaga, papa Hadrijan I. imenuje god. 775. biskupa na otoku Olivolo. Ta se godina smatra osnutkom mletačke biskupije, iako je sjedište biskupije preneseno u grad tek god. 109. Uostalom, kako bilo da bilo, u doba Braće Venecija je imala samo jednoga biskupa koji je imao sjedište daleko od samoga grada. Jedan, a ne više njih. (7)

Glede črnorizaca, redovnika, ukoliko sam mogao ustanoviti, prvi muški samostan onaj "San Giovanni" ustanovljen je tek u 11. stoljeću.

Kako se iz svega vidi Ćirilovoj raspravi, pretpostavivši da je ona zaista održana u Veneciji, mogao je u najboljem slučaju prisustvovati jedan biskup i nijedan črnorizac, osim ukoliko se ne bi neki tamo slučajno nalazio. Uzmemo li u obzir i samu tzv. raspravu, a to je u stvari poslanica Sv. Pavla Apostola Korinćanima na svoj način prepričana, onda si možemo postaviti nekoliko pitanja, a ta su: kada, kako i odakle dođoše Braća u Veneciju?

KADA? - Očito obavivši prije svoju misiju medu Slavenima, u Moravskoj ili Moraviji. O tome nema nikakve sumnje, jer tužba protiv njihova rada mogla je doći u Rim samo poslije, ili za vrijeme njihove misije.

ODAKLE? - Odakle dođoše Braća u Veneciju? To je veliko pitanje. Najednom ih nalazimo u Veneciji, a da se nigdje ne kaže kada i odakle su došli tamo.

ZAŠTO? - Na to nam pitanje daje odgovor sam sadržaj 16. gl. Ž.Ć. Prevališe put iz Moravske ili Moravije preko tisuću i više kilometara kroz tada sigurno neprolazne panonske šume. Istina je, postojali su ostaci starih rimskih cesta. Međutim koliko su one bile još prohodne, a napose sigurne drugo je pitanje. Takav je put mogao trajati i nekoliko mjeseci, očito uz brojnu pratnju zbog sigurnosti. No Braća su prema Ž. Ć. sve to velikodušno podnijela da održe jedno predavanje koje je moglo trajati u najboljem slučaju jedan sat. I komu će ga održati? Ribarima, trgovcima i gusarima koji su, kako kaže povjesničar Šišić, lovili nevine kršćane na hrvatskim obalama i prodavali ih kao roblje muslimanskim Arapima i Saracenima. (8)

Ako uzmemo u obzir da je u to doba bio rat između Venecije i kneza Domagoja onda imamo sve pogodnosti za ovako daleki put, te teški i skupi podhvat. No rekao bi naš Kačić: "Tko hoće da viruje, neka viruje". (9)

Vjerodostojni dokumenti o Ćirilovoj obrani narodnoga jezika u liturgiji, govore da je ta obrana bila u Rimu pred papom i crkvenim visokodostojnicima, kako ćemo poslije vidjeti.

Dva zadnja poglavlja Žića govore o boravku Braće u Rimu. O dolasku Braće u Rim Ž.Ć. ima samo kratak izvještaj: "I uvěděvъ rimskyj papa posla po nь" - "Et certior factus de eo Romanus papa accersivit eum." (Ž.Ć. 17,1) Zašto tu se ne spominje, ali tzv. Legenda Moravica o tome govori jasnije. Najprije papa je zadovoljan njihovim radom na obraćenju Bugara i Moravljana, a zatim se čudi kako su se usudili uvesti slavenski jezik u liturgijske obrede:

"Mirabatur autem ex alia parte quod ausi fuissent sacerdotes Domini, Cyrillus et Methodius, horas canonicas in Slavonico, psalendo statuerte idiomate". (gl.6.) Tadanji papa bio je Nikola I. od god 858. do 13. studenog 867. pa prema tome možemo zaključiti da je poziv u Rim prije studenoga god. 867. Nikola I. umro je prije dolaska Braće u Rim, pa ih je dočekao njegov nasljednik papa Hadrijan II. (867-872). Razlog zašto papa poziva Braću u Rim nije sigurno samo uvođenje narodnoga jezika u litugiju, nego također ulaženje na teritorij koji je spadao pod jurisdikciju salcburškoga biskupa, kako to potvrđuju život i djelovanje Metodovo i njegova borba s njemačkim biskupima. No ta stvar nas ovdje ne zanima. Zanima nas samo posebno pitanje jezika što ga naglašavaju sva poznata žića Braće. Da je posrijedi bila tužba njemačkih biskupa svjedoči nam tzv. "Legenda Moravica - Moravsko Žiće". Usput budi rečeno, da ovdje riječ LEGENDA ima svoje originalno značenje. Oblik "legenda" jest gerundiv (ak. pl.) od glagola legere i znači štivo koje treba čitati, tj. štivo što su ga monasi, redovnici, kaluderi bili dužni čitati za svoj duhovni odgoj. Budući da su takva štiva bila često prožeta raznim maštanjima riječ legenda dobila je današnje pejorativno značenje. No u ovom slučaju radi se o povijesnom dokumentu, vjerodostojnijem nego što je samo Ž.Ć.

Što kaže L.M.? Budući da su Sv. Braća svojim djelovanjem ušla na područje jurisdikcije salcburškoga biskupa, čije se je područje protezalo sve do Save, a po nekim i preko Save, osim toga po mišljenju nekih uveli su istočni bizantinski obred, nastala je tužba na rimsku Stolicu. - "Qua propter mandavit (i.e. papa) per literas Apostolicas ad se Romam venire. (10)

Stoga možemo postaviti pitanje kada i odakle su Braća pošla, te kako i zašto su u Rim došla? Kada podoše i kada stigoše u Rim? Poziv Braći uputio je Nikola I. koji je umro 13. studenoga 867., prema tome očito je da je poziv bio upućen prije toga datuma. Ćiril je umro u Rimu 14. veljače god. 869. po svoj prilici shrvan teškim radom i još napornijim putovanjima. Kako se duga putovanja ne poduzimaju zimi, bilo to kopnom, bilo morem, a trajala su često mjesecima. Spomenimo: put Sv. Pavla iz Palestine u zatočeništvo u Rim trajao je preko pola godine. Jedanput nije bilo vjetra koji je tjerao brod, drugi put bura i oluja prisilili putnike da potraže zaklon u sigurnoj luci, a napokon je došla zima, a u to doba nitko pametan ne će krenuti na put. (11) To mnogo više vrijedi za duga putovanja kopnom.

Uzevši u obzir sve te činjenice, nadalje da je Konstantin Ćiril umro početkom veljače god. 869., nakon 50 dana bolovanja, očito je, da su se sve one ceremonije što ih opisuje Ž.Ć., mogle obaviti samo god. 868. Prema tome Braća su stigla u Rim tijekom ljeta god 868., jer u nikojem slučaju nijesu mogli krenuti na put prije proljeća te godine.

Odakle Braća krenuše na put u Rim? - Kako nam je poznato, Braća su na Hersonezu našla tijelo. Sv. Klementa pape mučenika. (88-97) te ga stavili u određeni kovčeg i ponijeli u Carigrad. Uzevši u obzir da Braća nisu imala nakane ići u Rim, a tamo podoše tek na poziv pape, nastaje pitanje jesu li Braća taj sveti teret nosila u Moravsku ili Moraviju, kako to neki misle? Smatram da to mišljenje treba odbaciti. Koji bi smisao bio nositi sa sobom taj teret među one primitivne narode koji po svoj prilici nikada nijesu ni čuli za Sv. Klementa? Naprotiv kada su bili pozvani u Rim, bilo je logično da rimski papa nađe svoje počivalište u Rimu.

Prema tome treba zaključiti da je lijes s moćima sv. Klementa ostao u Carigradu kamo su ga Braća donijela sa svojega puta s Crnoga mora, odnosno s Hersoneza.

Uzevši u obzir tu činjenicu, bez obzira gdje su se nalazili kada su dobili poziv da dođu u Rim, morali su se vratiti u Carigrad. Međutim sve okolnosti govore, da su se oni već nalazili u Carigradu.

Predpostavivši da su u Moravsku ili Moraviju stigli najkasnije god. 863, da su tamo proboravili tri i pol godine, oni su morali napustiti Moravsku ili Moraviju god. 866. na 867. kada su dobili poziv da dođu u Rim. A da je taj poziv stigao nakon obavljene njihove misije možemo zaključiti iz 15. gl. Ž.Ć. U svakom slučaju moći su ostale u Carigradu i odatle su prenesene u Rim.

Dakle, ako Braća nisu imala nakane ići u Rim, besmisleno je bilo nositi mrtvački kovčeg u Moravsku ili Moraviju. Poziv u Rim zbog opravdanja nije mogao doći prije misije, nego tek nakon ulaska u tuđi posjed, pa prema tome možemo zaključiti da je poziv došao nakon misije.

Kako i kojim putom idu u Rim? Nikomu ne će doći na pamet da su Braća iz Carigrada pošla kopnom, tj. da su prešli cijeli Balkan, panonske šume i skoro cijeli apeninski poluotok što iznosi nekoliko tisuća kilometara samo zato, da usput mogu poći u Veneciju, te da s Mlečanima raspravljaju o pitanjima što ih uopće nisu zanimala.

Najkraći, najsigurniji i svakako najjeftiniji put iz Carigrada za Rim bio je brodom. Glavna bizantinska luka bio je grad Patras. Odatle su kretale dvije linije. Jedna za Istok, druga za Italiju, Rim.

Uzevši u obzir što je gore rečeno, Braća su krenula na put u kasno proljeće i stigla u Rim ljeti god. 868. Brod iz Patrasa išao je u luku Napulj koja je služila kao glavna rimska luka, odnosno ukoliko je još bila u upotrebi stara rimska luka Puteoli,

danas Pouzoli: Odatle je vodila u Rim stara rimska cesta Via Appia (sagradio ju je rimski konzul Appie, odatle joj ime) Po toj cesti došao je u Rim i sv. Pavao apostol u zatočeništvo, da onda prijeđu na cestu zvanu Via Asinaria, jer se po njoj dovozila na magarcima, konjima i kolima obskrba za grad Rim, a ulazilo se na vrata zvana porta Asinaria, danas Porta San Giovanni in Laterano. Nekoliko stotina metara od tih vrata nalazi se bazilika sv. Ivana Krstitelja katedrala rimskoga biskupa, pape. Uz katedralu nalazio se nekada carski dvor što ga je Konstantin Veliki ustupio papi za njegovo sjedište, a to je bilo papino sjedište još u doba dolaska Sv. Braće u Rim.

Da su Sv. Braća ušla u Rim upravo na ta vrata, i prema tome da su se uputili iz Carigrada morskim putom svjedoči nam jedna činjenica. Čuvši papa Hadrijan II., nasljednik Nikole I., koji je bio pozvao Braću u Rim da Braća nose sa sobom kovčeg s tijelom sv. Klementa, pođe im u susret s velikom pratnjom. (Ž.Ć.gl.17) Taj je starac, gotovo osamdesetogodišnjak, mogao prevaliti ono nekoliko stotina metara od Lateranske palače do gradskih vrata. Naprotiv da su Braća pošla preko Venecije u Rim došla bi cestom zvanom Via Aurelia te ušla na vrata danas Sv. Pankracija, udaljena od Laterana 5 - 6 kilometara. Teško je zamisliti da bi se papa starac odlučio za tako daleki put.

Poslije svečanoga dočeka u Rimu slijedilo je ono zašto su Braća bila pozvana: opravdanje ulaska u tuđi teritorij i jurisdikciju, uvođenje narodnoga jezika u liturgiju, i eventualno uvođenje istočnoga obreda kako to neki misle. Sve legende obično spominju samo narodni jezik u liturgiji. Međutim kako je dobro poznato kasnije će njemački biskupi uhvatiti Metoda, optužiti ga da je upravo povrijedio njihov jurisdikcijski teritorij, te ga osuditi i baciti u tamnicu iz koje će ga osloboditi papa pod prijetnjom ekskomunikacije. No kako bilo da bilo, osvrnimo se na Ćirilovu obranu u Rimu kako nam je donosi Legenda Moravica (Gl.7).

"Apostolicus et reliqui *rectortes* ecclesiae corripiebant S. Cyrillum cur ausus fuerit canonicas horas in Slavonica lingua statuere et inhoc sanctorum Patrum statuta immutare". Ovdje bih upozorio da se Ćiril brani pred papom i pred "rectoribus ecclesiae". Rectores ecclesiae bili su titulari glavnih rimskih bazilika i okolnih biskupija koji su kasnije dobili naslov kardinala. Dakle, Ćiril se brani pred papom i pred "kardinalima" a ne pred ribarima i trgovcima kao u Veneciji. Ćiril odgovara pozivajući se na Apostola (Pavla): Loqui variis linguis nolite prohibere".

No crkveni oci odgovaraju: "Quamvis Apostolus variis linguis loqui persuaserit non tamen per hoc in ipsa quam statuit lingua divina solimnia voluit canere". (L.M.gl.7)

Ipak je Ćiril uspio obraniti svoje mišljenje. Slijedili su razni obredi u nekim rimskim bazilikama kako svjedoči tzv. Legenda Italica. No te nas stvari ovdje ne zanimaju jer je svrha ovog članka bila pokazati da je 16. glava Ž.Ć. kasniji umetak ili dodatak, te da nema povjesne osnove.

Zaključak:

1. - Venecija u doba Sv. Braće nije bila onakva kakvu si je zamišljao pisac 14. st. U stvari da su Braća krenula onim putem, zaustavili bi se u kulturnom i političkom središtu u nedalekoj bizantinskoj Raveni. Tim više što je Ravena bila glavni grad toga područja i sjedište bizantinskoga egzarhata, a i Braća su bila Bizantinci. Tu bi zaista našli i biskupa i črnorizaca.

2. - U to doba u Veneciji nije bilo nijednoga samostana pa stoga ni črnorizaca, a jedini biskup nije imao sjedište "in Castello" tj. gradu, nego na udaljenu otoku Olivollo, pa je pitanje bili se bio udostojao doći u grad i slušati dva nepoznata stranca.
3. - Tobožnji govor sv. Ćirila u stvari je poslanica sv. Pavla (1. Kor. gl. 14) pa je očito prepisana u ćeliji nekoga monaha, jer teško zamisliti da ju je Ćiril znao svu napamet.
4. - Budući da Braća nisu kanila ići u Rim, teško je zamisliti da bi poduzeli teški, nesigurni i daleki put od tisuću i više kilometara samo za jedno predavanje ribarima i trgovcima.
5. - Kako Sv. Braća nisu imala nakanu poći u Rim iza svoje misije medu Slavenima, nije bilo nikakvoga smisla da sa sobom nose sveti teret tj. kovčeg s tijelom sv. Klementa za kojega Slaveni po svoj prilici nikada nisu niti čuli, pa prema tome nisu imali nikakvoga interesa. Stoga treba zaključiti da su moći bile i da su se nalazile u Carigradu, pa ih je prema tome put u Rim vodio najkraćim, najsigurnijim i najjeftinijim putem, a to je bio morski put.

Iz svega što je do sada rečeno slijedi: da je 16. glava Ž.Ć. kasniji umetak ili dodatak pisan u 14. st. u ćeliji nekoga monaha borca protiv tzv. trojezičnika. Na isti način dodatak je prvo poglavlje, uostalom govor sv. Grgura Nazijanskoga u čast Sv. Bazilija Velikoga. To isto možemo reći za 17. i 18. poglavlje koja su u stvari na svoj način prepričana Legenda Italica.

BILJEŠKE:

1. VITTORIO PERI, Cirillo e Metodio. Le biografie paleoslave. Milano, 1981. p. 67.
   JOSIP BRATULIĆ, Žitja Konszantina Ćirila i Metoda, Zagreb, 1985. str. 78.
2. MICHEL MOURRE, Dizionario Mondadori di storia universale, ediz. Mondadori, Verona 1973. vol. 2. p. 698-699.
3. FERDO ŠIŠIĆ, Hrvatska povjest, prvi dio, izd. Matica Hrvatske, Zagreb 1908. str. 41-42.
4. ENCICLOPEDIA ITALIANA, XXXV, p. 53.
5. Ovdje sam se poslužio slijedećim djelima:
   JOSIP BRATULIĆ, Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela. Zagreb, 1985.
   F. GRIVEC - F. TOMŠIĆ, Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes. zagreb 1960. izd. Staroslavenski Institut.
   VITTORIO PERI, Cirillo e Metodio. Le biografie paleoslave. Milano, 1981.
   D. IVO PRODAN, Borba za glagolicu. I. Dio, Poviest glagolice i njezini izvori. Zadar, 1900.
6. BRATULIĆ, n.dj. str. 76.
7. ORSONI ALESSANDRO, Cronologia storica dei Vescovi Olivetani. Venezia, 1828 pp. 19, 20 e 522.
8. ŠIŠIĆ F., dj. str. 41.
9. ŠIŠIĆ FERDO, Povijest narodnih vladara, Zagreb, 1920, str. 121/2
10. PRODAN I. Poviest glagolice, Prilog B, - Legenda Moravica, str. 15.
11. VIMER RUDOLF, Život Svetoga Pavla. 2 izdanje, Đakovo- Zagreb, str. 227 i sl.

Ivo BALENTOVIĆ

Raspuklina

Nisu se vidjeli već puna dva tjedna. Radio je tih dana podalje, na terenu. I sretoše se na ulici, upravo na Veliki Petak, u večernje vrijeme. U razgovoru ona ga upita gdje će provesti večer, to jest, nekoliko sljedećih sati. Da li u svom uvijek nepospremljenu stanu, ili u kavani, ili pak u društvu nekog prijatelja, ili ... Rekao joj je ono što je i prije znala, naime da ne voli sjedeljke u kavani, kod kuće je samo onda kada čita ili sreduje neke stručne bilješke, a što se tiče prijatelja, pravi prijatelji su rijetkost, možeš ih izbrojiti na prste jedne ruke, dakako u većem gradu, a u malome mjestu kao što je ovo u koje je došao zbog svoje struke, nema ih ni toliko. Prijatelji? Ima li ona prijatelja, to jest - prijateljica?

Rekla je da ima dvije tri nazovi-prijateljice s kojima nije previše intimna, ali kad se radi o čavrljanju i razbijanju dasade, pogotovo u jesenjim ili zimskim večerima, onda moraš nekoga imati ...

- Čovjek mora nekoga imati - upravo je ponovio njene riječi. A onda se zagledao u nju, u njene oči. Bile su tamnosmeđe i kanda pune neke misterije, ili se to njemu tako samo pričinjalo. I izraz im je bio naliven nekom pritajenom nadmenošću. Zar se varao?

- Onda? - prošaptala je s nekom čudnom mekoćom u glasu. - Gdje ćeš provesti veče?

- Ti znaš - rekao je odrješito. - Ili barem naslućuješ?

Sjenke kao da su u tome trenu postale dulje i tmastije. Onako stamnjene pričinjahu se kao odrazi njihovih duša.

- Znam - rekla je. - Ići ćeš na večernju misu. I probavit ćeš ondje cijeli sat, pa i dulje, uz plamen vonjavih svijeća i prigušeni mrmor babljih molitava.

- Hoću - rekao je. - Ići ću zbilja na večernji obred. Takav je moj odgoj, takva mi je navika, iz takve sam kuće, a škola unatoč nastojanjima, nije me uspjela odvratiti od vjerskih navika, a niti iskvariti ...

- Što znači to "iskvariti"? - pobunila se, iako joj je glas bio mek i lukav.

- Budimo iskreni, - rekao je - pa malo proučimo naše druženje koje traje skoro godinu dana. Pokazalo se da smo odgojeni na različite načine, u različitim okolnostima, miljeu, navikama sredine, obiteljskih tradicija ... I vjerovali smo da je sve to nevažno, da se može s lakoćom premostiti, samo ako je posrijedi prava ljubav. Prava? Što je to prava ljubav? Kakav je to sklop osjećajnosti i koliko je podložan odgojnim faktorima uže sredine u kojoj, recimo, od djevojčice postaje djevojka, i navršava punih dvadeset godina. Tebi je upravo toliko?

- Ti uvijek misliš na svoj religijski osjećaj?

- Mislim. I mogu ti reći da u mojoj kući, gdje nas je živjelo petero: otac, mati, brat i od nas mlada sestra, nije gajena neka vjerska euforija, ali smo držali do tradicije u tome smislu. Tada sam mislio da je to više neka formalnost, ali danas vidim i znam da nisam bio u pravu. Zato sam i na čistu da treba prihvaćati svaku onu filozofiju, koja je prožeta etikom, humanošću, razumijevanjem, pa i - ljubavlju, tim svemoćnim faktorom, bez kojega čovjek redovito gubi kompas ne samo u velikim olujama, već i u svakodnevnim neizbježivim posrtanjima ...

- Ne volim kad govoriš kao neki svećenik - reče mu oporo. - Postaješ pravi agitator, promicatelj svojih shvaćanja. Ti do sada nisi istupao na takav način

Večer je bila ispunjena pauzama, šutnjom i očekivanjem. Blago je djevojku zagrlio, zagledao joj u oči i tražio u njima onaj žar zbog kojeg se kroz cijelu godinu zanosio, sanjario, maštao. Kao da je iščezao taj privlačivi sjaj. Njen izraz lica učini mu se krut i riječi koje je izgovarala bile su takve. Rekao je:

- Razočarana si? Kroz raspuklinu našeg slučaja gledaš nekim novim očima? Dobro. Slažem se. Pristaša sam realnih analiza iz kojih uvijek volim izvući korisne zaključke. To je, što govorim, prilično grubo rečeno, ali ni današnji život, općenito uzevši, ne sadrži mnogo nježnosti. Zbog toga treba razmisliti. O čemu? Naravno, o našem daljnjem odnosu. O našim planovima. O nama samima. Kakvi smo? Kako bi se razumijevali pod jednim krovom i za zajedničkim stolom?

Nije mu odmah odgovorila. Razmišljala je. Što je bilo to što ih je povezivalo? U koga se ona to zagledala? On je, istina, bio priznavan na svom poslu kao dobar stručnjak. Rekli su da je perspektivan. Hvalili su ga zbog njegove prirodne nadarenosti. Imao je uvjete da napreduje, unatoč žustrom opiranju da se ukopča u svakodnevnu politiku, izjavljujući otvoreno da ga ne zanima, niti za nju ima slobodna vremena. A ono drugo? Njegova intimna pozicija u odnosu na uvjerenje, shvaćanje okoliša, ljudi oko sebe, njihovih stremljenja, njihovih strahova i kukavičluka, ali i kraj svega obuzetih jagmom za položajčićem, to jest za novcem, za boljim životnim standardom. Kako je gledao na to? Njen otac ga nije smatrao simpatičnim mladićem. Majka je rekla da je pristao i uman, ali ga treba, naglašavala je često, još pomnjivije proučiti, pa se tek onda na nešto odlučiti. Konačno, govorila je u mislima sama sebi, njoj je istom dvadeset i jedna godina. Ona još ima vremena za promatranje i kalkulacije. Ali ipak je zaljubljena u njegov način govora, vještinu i taktiku pridobivanja, uvjerljivosti objašnjavanja onoga što čini čovjekovu intimu ...

- Meni je potekla dvadeset i prva godina, a ti ulaziš, mislim, u dvadeset i osmu?

- Tako je. U godinama sam kad je vrlo zanimljivo pomišljati i na svoj vlastiti dom, kao što sam ti već govorio. - U glasu mu zadrhta žica kajanja. Nije li njegov zanos i povjerenje bio pogrešan stav i prosudba? Nije li on bio naivna bluna kad joj je pričao o sebi više nego što je pričao ikome u svome užem krugu? Što je tome uzrok? Njegova zaljubljenost u njenu dopadljivu pojavu? U njen topli osmijeh i riječi mazne i meke u trenucima raznježenosti i povjeravanja? Ali eto, u toj tihoj večeri dok stoje pod krošnjom starog kestena, njemu pred očima puca dotle zamagljena i skoro skrivena istina, naime da je nabrušena na njega upravo zbog njegove odluke da večer provede u crkvi.

- Čovjek ima u svojoj duši - govorio je - stanovitih naslojenosti kojih ponekad nije niti svjestan. Ali one su u njemu. Dobre, ili zle, ovakve ili onakve. Dočim u duljem tijeku druženja s ovim, ili s onim, uvijek dolazi do srazova. I to upravo zbog pomanjkanja širine, kompromisnosti, tolerancije ... Tvrd smo svijet, pa zbog toga ponekad prelazimo u grub primitivizam, jašeći na dosljednostima koje međutim zadiru u intimu bića ...

- Ne ćeš mi valjda držati predavanje o čovječjoj psihi? Ja nisam takva, to jest tvrda i fanatična, jer je to doista obilježje primitivnosti. Ljudi su različiti, izmiješani, a trebalo bi poštivati međusobna uvjerenja. To je jedini način u našoj sredini iskrižanoj različitim nazorima i tradicijama. Pa ja sam ti to već i ranije isticala. Ali ipak, kad sam

razmišljala o tvojim nazorima na svijet, na život, u meni se uvijek nešto bunilo, rogoborilo, izazivalo otpor, skoro i protivljenje ... Ne znam da li me pravilno shvaćaš?

- Shvaćam te. I pomalo mi je krivo što smo oboje bili suviše naivni kad smo povjerovali da možemo združiti naše staze u jednu, i poći cestom ljubavi u bolje dane, kako se to frazerski dade lijepo reći.

- Razočaran si?

- Ne, nisam to rekao. Ali smatram da svaki čovjek ima u sebi svoj vlastiti svijet. I to je njegov svijet. Ti si, primjerice, odgojena u kući liberalnog građanina, čovjeka koji je uvijek bio dobro situiran, a bez navike oponiranja. Nisi dakle osjetila drugu varijantu života. Bez iskustva si, tek snabdjevena nehatom prema mnogočemu što za mene ima, recimo, veliko značenje.

- Rekao si malo prije "raspuklina"? - rekla je namršteno. - Zar je večeras među nama došlo do toga? To mi se ipak čini nevjerojatno.

- Pa i jest nevjerojatno! - potvrdio je. - Ali i ja osjećam, kao neki iznenadni zračni pritisak. Neki teret u prsima, u grlu, nešto što nije u korist našeg priželjkivanog zbližena.

Nasmiješio se s blagošću. Obazrivo joj obuhvati mišicu, i oni krenuše mrkom alejom, ležernim hodom. Govorio je sa sjetom, tiho i pomirljivo:

- Ne treba stvari preuveličavati. Upravo zbog preuveličavanja ljudi gube prisustvo duha, rasipaju živce, i upadaju u paniku. Krize su začin života. Nema savršenstva ni u čemu. Pa ni u nama. Slabi smo i krhki ljudi, skloni porocima, zabludama i zastranjivanjima, te podložni strastima u manjem i većem omjeru, draga moja. - Za trenutak zašuti, ali kad je progovorio glas, mu je odjednom postao tvrd. - Zašto se tebi ne sviđa što ću večeras jedan sat proboraviti u crkvi?

- Nisam to rekla. Ali majka mi je predala jednu poruku za tebe. Ona, naime, u intimnom krugu upravo večeras proslavlja rođendan. Ona ti upućuje poziv. Izjasni se.

Zastao je. Nervozno je palio cigaretu da prikrije zbunjenost. Nije dugo razmišljao.

- Poziv je simpatičan, - reče - ali mi je dojavljen u posljednji čas, dakle prekasno. Da sam to znao, na primjer, jučer. Lijepo ćeš me ispričati, molim te, učinit ćeš mi tu uslugu. A drugom nekom prilikom, vrlo rado. Čestitaj joj i u moje ime.

- Druga prilika je - druga. - rekla je razočarano. - I u crkvu možeš neki drugi dan.

- Nije stvar samo u tome, naime u crkvi. Neraspoložen sam.

Od jutros me zahvatila neka mrzovolja. Ne znam zbog čega. Ali, to nailazi. Opor sam. Skoro i svadljiv. Pa ni ti, priznaj, nisi uvijek prožeta dobrotom i blagošću.

Potonuli su u šutnju. U dušama oboje pretakao se nekakav neželjeni nemir. Ona je s prizvukom sjete prva progovorila:

- Onda, idem. - Brzo je pogledala na ručni sat. - Moram svečarici biti pri ruci. Već malo kasnim.

Izašli su iz tame perivoja i na brzinu se rastali. Ona ga je zamolila da joj što ne zamjeri. A što se tiče mame, ona će ga već nekako ispričati.

Stajao je na mjestu. Razmišljao je o sebi. I o njoj. Uskrs je blagdan velikog, iako simbolična značenja. Sjetio se i stiha nekog pjesnika: "Uskrs kad bi obuhvatio naše stanje, i prožeo nam srca, razbudio sanje ..." Uzdahnuo je. U njemu je prokljuvala spoznaja da je Uskrs blagdan pročišćenja duše čovjekove. A i ona je shvatila šta je htio reći s riječju "raspuklina". Ta raspuklina možda zbilja postoji, a možda i ne postoji.

Ipak, ima nešto ... Možda je to čak i njihov rastanak? To će se brzo pokazati. To zavisi i od nje, i od njega. Dobro je kad se raspukne ili rastvori neko neizvjesno stanje i iz njega proviri gola životna istina.

Krenuo je prema staroj crkvi i već u blizini protrnuo od tihe radosti kad mu je do uha doprla stara, draga, poznata melodija koja ga prati od djetinjstva.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Blago ukazanje

Ne navikavaj se na sjaj Ofelijo
Sjaj je zabluda što zavodi postojane.
Ne vjeruj neizgovorenim mislima Hamletovim
Misao je krivo zrcalo vida.
Otvori lijevu pretkomoru strepnje
Zavedi se u san i tako zavedena čekaj
Putnike iz Moldavije.

U Moldaviji su zrela polja Ofelijo
Na kojima cvjetaju dojke
Lebdi grč neuzvrećene ljubavi
Cvile sasušene heterine strune.

Skini krug s prsta Hamletova
Ne okreći se na zov noći Ofelijo
Čudne su zvijezde kad zatrudne
Kad nebesna žita puste mirise
I kad se glas pjesme nadnese nad rijeku.

Nema proljeća dovoljno zelenog
Da primi nadošle izvore klorofila
Ni jutra nema gdje bi rose prosanjale dan
Ni sunca gdje bi se zrno preobratilo
U prah krušni.

Suton je Ofelijo a u sutonu
Ljubav se događa slijepo.

Nevenka NEKIĆ

Ja Radonja

Kažu mi da je nepotrebno i zlo to što sam se osamio ovdje nadomak Raškine lokve, blizu Gračišća uz polje Veljak.

Nisam ni dobar ni plemenita roda ni lijep, po Božjoj odredbi, jer sve što jesam, po Njemu sam. Mirišim po kozjem mlijeku, kamenoj prašini i buri prekomorkinji što mi kao vila dolijeće kroz slabo zabrtvljena vrata i prozore i trese okladom ispod murve, mirišim po kadulji što u snopićima visi ispod greda ili po teškoj staroj bravini koju jedem sušenu na buri i kuhanu u kotlu iznad moga ognjišta.

Nije da se ja, nedajbože, bunim i prigovaram na to kakvim me Gospodin stvorio, znam da je Njegova namjera bila uvijek bolja od svekolikog moga srca i uma koji nisu čisti i boluju od oholosti i požuda.

Sjedim tako pred kamenom što su mi ga dopremili i ispovijedam se samome sebi. Tražim razloge za sve ovo što mi se dogodilo i što mi je naš Gospodin svojom rukom dodijelio.

Ima nešto dana da sam bio do naših popa u Povlja. Baš su bili izašli iza jutarnje mise i opat Ratko sjedio na kamenoj klupi što sam im još za Uskrs isklesao, u zavjetrini je sjedio na zimskom suncu, u tišini bez bure, okružen ostalim popima. Mislio sam kako je dobro da Gospodin povremeno pošalje na zemlju ovakva čovjeka kakav je opat Ratko što izrastu iz majčina krila i plećati i rječiti i grlati. A na Božjoj su strani. Kažu da je u mladosti htio ubiti čovjeka, nekog Mlečića što je došao sa svojima paliti i otimati i u roblje voditi. I kažu da mu je neka nevidljiva sila zaustavila ruku, a Mlečić pobjegao. Ne smije sjeme biti kvarno, a on je bio određen od neke neznane sile da postane pop. Majka Stjepuša rodila ga je nasred kamena puta što vodi od Povalja preko Čeprnjina doca do lokvice Gašće i donijela u pregači umotanog, sićušnog, crvena lišca, malog drečavog božjeg crvića. A vidi ga sada! Sila! Kažu da mu je djeda zakovalo na mletačkoj galiji i da je proživio jak i plećat 20 godina, gdje drugi umru za deseti dio vremena, od biča, suza i rana. Zamišljam kako su jadnici patili i zaudarali i ne mogu shvatiti da čovjek može izdržati toliki teret zla i boli na svojim leđima. Svaka je stvar i pojava što nam je Gospodin darovao lijepa-more, nebo, vode, oblaci, masline, kamen, kruh ... A mi smo svaku pretvorili u zlo: more proklinjemo kao galioti, maslinu palimo i siječemo jedni drugima, vodu otimamo, kamen-plavi, bijeli, plemenit - zalijevamo znojem i psujemo.

Sjede tako popi na kamenoj klupi jer je lijep dan. S Ratkom su Berigoj, Mihan, Grubenja i Petrihna. A vidim gdje s one druge strane, od maslinika, dolazi i raba Marija, nijema, ne stara, a već pogružena i sasušena kao glava s kapišća. Ona brine o crkvi i popima. Reknu joj što treba i ona opravi, ne može ništa govoriti. Raba Marija nosi u sebi jedan strašan događaj: kada su prije 39 godina upali na ovaj naš brijeg Mlečići i spalili cijelo selo i opatiju sv. Ivana, Marija je imala pet godina i mater ju je zatvorila nad grede u toru navrh Brdanjke. Sama jadnica nije umakla, uhvatili su je i odvukli u roblje, a nije se sirota smjela ni pogledom svratiti na tor da ga zadnji put vidi i u njem nasluti svoju Mariju. Marija nije ni pisnula, zanijemila. Zatrpana lišćem šutjela je u strahu i još cijeli dan i noć provela u šušnju hrastovine. Kad su je poslije svega našli i

izvukli naši iz sela, više nije mogla govoriti. I tako ostala. Već odavno služi pope. Kupili su je za jedan clez s rudinom pri dnu vale.

Sada ju vidim kako ide tiha i nasmijana prema opatu Ratku, sva modra od očiju do tankih ruku, kao maslina bež žilja što se kreće vješto i hitro po kamenjaru. I pazi da ne stane na stare ploče pod kojima su mrtvi.

A oboje smo nekako istih godina. Skupa smo rasli, odbačeni i tihi. Govore nam da su i oni borovi na sjeveru crkve porasli nekako u vrijeme našeg djetinjstva, polegli borovi što krošnjama dodiruju tlo, pritisnuti burom.

Ali sada neću o rabi Mariji, o njoj ću poslije kad se vratim kući i ostanem sâm sa svojim kamenom.

Opet Ratko govorio je rabi Mariji što će danas učiniti, a onda se ona udaljila nekako prozračna i lagana, a ja sam se približio. Znam da me opat treba, poslao je po mene maloga Čeprnju i poručio da dođem odmah drugo jutro. I evo me pred našim popima. Opat Ratko pokazuje mi rukom na kamenu klupu da sjednem do njega. Onako krupan i obrastao čini se divom prema ostalima. Ali nisam ni ja kržljav. I sjednem pokraj njega čekajući da mi kaže zašto me zvao.

"Bog je htio, moj Radonja, da se eto sve ovo obnovi i vrati." I zaokruži rukom naokolo. "Ti si čuo da smo bili u Bolu s knezom Brečkom koji nam je odlučio vratiti sve ovo što nam je poslije pohare, koju smo doživjeli prije 39 godina, oduzeto, spaljeno i razgrabljeno. Odnijeli su sve što je bilo u opatiji naše braće, a onda se i zemlja i lokve razdijeliše. Sada su nam časnici vladanja otočkoga vratili sve što nam pripada po Božjoj volji i znaš da je kanonik Ivan sve to zapisao, a potvrdili su svjedoci, Blaž ovjerovitelj, pristav i brašćik i ostali nazočni. Tako se, eto, ostvarilo da sve što smo stekli bude vraćeno i još nadodano ono što su dobri ljudi darivali od svoje volje. Tako su nam došli oni koji žele u našem samostanu proživjeti zadnje dane i darovati svoje imanje. Ti znaš Porugu i sina mu Tehoju, oni su, eto, uz nas naumili proživjeti svoj vijek i darovali su nam selo na Pražnicah i vinograd i kostirnu i oklad. A lokvu smo dobili od Vladinje."

Sve sam ja to znao jer nema tajni na ovom malom komadiću zemlje. Hodio sam s opatom Ratkom i njegov "tako jesam slišal" čuo sam puno puta u zadnje vrijeme dok su se skupljale samostanske zemlje. Jer tako su se utvrđivale stare granice, on je govorio na ophodu, a ja sam stavljao svojom rukom oklesane mrgine sa znakovima križa da se obilježe međe. Nije bilo teško ići uz opata Ratka i slušati kad govori što je sve bilo samostansko. On nikada ne govori za svoju korist, ili previše ili pogrešno. Svi znaju da je tvrd kao kamen u poštenju i zato mu nije bilo teško dobiti natrag sve one zemlje i vode što se rasuše - i rudine i rasohe, ježe, gumna i studence. A ne treba misliti da je bilo lako otpustiti onima koji su to prisvojili, dobre peče, veljake i grmače, onaj krasni Čabrijanj dolac, Tješenj dolac, onu Pod smokvu njivu. Priraste zemlja za srce i lako i brzo. Zemlja je ovdje sveta. Dedići ju čuvaju kao oko u glavi i ne prodaju ni za velike gladi. Tepaju joj, gledaju kako rada usred kamena u okladu, crvena i topla kao majka. I paze da je ne uvrijede, ne psuje se zemlja, vinograd ili lokva - to je smrtni grijeh. Ona je hraniteljica i kad prolazim putevima gledam duge gomile koje smo dizali i oslobađali utrobu zemlje teško i znojno. Onda se ne treba čuditi da se ljudi teško rastaju od zemlje.

"I sve što smo dobili smo platili sudbinom od jednog cleza pšenice."

Da, jedan clez pšenice bila je doista dobra cijena, ali ja sam znao da je Raška suzama zalila svoju lokvu koju je morala otpustiti na sudu Vladinji. Naši su stari pripovjedali da su lokve u davno doba bile zajedničke, svi su imali pravo uzeti vode, i

ljudi i stoka napajali su se iz tih Božjih darova. A onda su se lokve prisvojile i počele su prepre. Kazuju da je davno Raškin djed oteo lokvu i držao je za sebe s tri raba i dvije rabe kojima nije oprostio dugove. I kažu da je bio proklet od ovih nesretnika i da se sada na njegovoj unuci, oštrookoj Raški, ispunja to prokletstvo. Sudac joj je oduzeo lokvu i Borov dolac, dobar i plodan, i sve predao Vladinji. To što je sve to Vladinja onda darovao samostanu, činilo je sučevu odluku za neke Božjim djelom, a za neke nepravdom koja nosi u sebi sumnju u pravednost. Ali nitko nije dovodio u sumnju ulogu opata Ratka. Njega kao da je vodila ruka Nevidljiva i usred zemaljskog meteža pokazivala mu pravi put.

"Ti dobro znaš da naš otočki knez Brečko sa županom Prvošem, sa sucem Desanom i biskupom Manzavinijem učini veliku milost našem samostanu i povrati sve zemlje koje su nam otete. Mi smo odlučili da se ovaj događaj zabilježi za vijeke vjekova. Zato si i pozvan, moj Radonja, jer smo naumili probiti nova vrata na zapadu crkve. Neka gledaju prema Jeruzalemu. Ta vrata ćeš ti probiti i kamene dovratke i pragove isklesati. Svi znamo da si najvještiji kamenorezac na otoku. Odredili smo Bokana Vsemirova i Smolca Lukajeva da ti pomažu. Nad vratima ćeš u pragu isklesati ime kneza Brečka i zapisati kako je on česnik ove naše drevne crkve. Kaman sâm odaberi. Mi mislimo da bi to do Božića bilo gotovo i uzdamo se u tvoje ruke, Radonja."

Poradovah se odmah ovom poslu i zahvalih opatu Ratku da se baš mene grešna sjetio, ali u duši sam znao da bi bila nepravda da je koga drugoga uzeo, jer oholost mi je bila velika - znao sam da sam najbolji majstor. Bio je tu blizu i Vsemir, ali nikada njegov kamen nije tako pjevao u cvijeću i oblinama kao moj.

* * *

Kad sam započinjao posao, uvijek sam odlazio najprije do žala gdje su stajali ostaci neke drevne rimske građevine s mnoštvom rasutog kamena. Bilo je tu i nadgrobnih spomenika izbačenih sa svoga ležišta i odijeljenih od praha kostiju nad kojim su trebali svjedočiti o pokojniku. Osobito me radovao jedan na kojem je bilo uklesano ime Julije i njen lik, duguljasta lica i velikih očiju. Sjedio sam mnogo puta pred njim i želio proniknuti iza tog kamenog lika do dna bića kojem je pripadalo, ući u tajnu njena života. Dugo bih promatrao visoki lijepo isklesani kamen oko kojeg je obrasla trava lelujala na vjetru.

Tako i sada odoh od opata Ratka na žalo i sjedoh na kameni zid za koji kažu da su ga gradili naši stari benediktinci iznad onog još starijeg. Vele legende da je tu neki Rimljanin Paulus davno sagradio vilu za lagodan i raskošan život, prelijepih dugačkih trijemova od kojih ja nalazim samo komade stupova. Proveo sam mnoge dane promatrajući glave tih stupova i roneći u blizini žala za velikim ćupovima na dnu mora. Svaki taj ukrašeni kamen ili crijep pjevao je nekom nedohvatnom ljepotom koja je postojala u to davno vrijeme, a mi je ne možemo razumjeti do kraja. Ona me mamila da je dodirom shvatim, i ponesem u sjećanju na vršcima prstiju. Čak sam i mirisao kamenje i vjerujte mi da svaki ima svoj miris. Kao i čovjek. Sjećam se da sam jednom čuo neku staru priču kako se svijet iza potopa vratio svom obliku, ali pust, bez ljudi. Onda se, vele, bacalo kamenje i od njega se stvorio novi rod ljudi. A ja mislim da bi to moglo biti, jer sam vidao da neki ljudi imaju kameno srce.

Sjedio sam tako na žalu i gledao koji bi mi kamen mogao dobro doći da ga isklešem za prag. Za svaki me vezivala neka moja prva misao koja mi se javila kad sam ga prvi puta vidio: neki se činio grub, neki mrtav i siv, neki topao i blistav, neki se odupirao mom nastojanju da ga prevrnem i ogledam sa svih strana kao da me ne želi. Svaki od tih kamenova živio je neovisno o meni i dopuštao mi samo ponešto razumjeti. Kad bih o tome nekome pripovijedio, rekli bi da sam lud, kako mogu kamenu prići kao živom biću, tepati mu, gledati ga i ne razumjeti. A ne razumijem ga. Ne razumijem ni lozu - kopamo je, obrezujemo izdanke, beremo plod, gnječimo ga, pijemo, on grgoče u nama, pjeva, plače, iz njega iskaču prikaze i demoni pred moje oči kao i mojim djedovima i pradjedovima, opsjedaju mi dušu, a ipak ne znam što je to loza i njen plod. Čim se napijem njena napitka kao da puštam korijenje duboko u grobove, na dno kamene žile, ispod stabala, okružen nevidljivim silama. A tih nevidljivih sila je nebrojena vojska: sva ta tijela što su istrunula mislila su i ljubila, trpjela i radovala se, drhtala i plodila se, a onda istrunula, kao što ćemo i mi. I sva ta tijela su imala dušu dobru ili zlu, i meni se čini da vidim kako one ulaze i izlaze iz zemlje, i sada tu, na žalu usred podneva dižu se i dodiruju me svojom žudnjom za ovim sadašnjim trenutkom što ga zovem život. Pun je slatkoće i gorčine, a tako lijep na ovom žalu.

Pogled mi padne na onu lijepu kamenu ploču s likom djevojke velikih očiju. Odjednom pomislim: to je taj kamen od kojega ću isklesati prag. Bit će da je kraj mene stajao moj crni anđeo. a bijeli je nekuda odlutao. Kao da mi je poganica šapnula - uzmi taj kamen! I već ga otkrivam razgrćući rukama travu da vidim je li zdrav s donje strane. Kao da sam čekao ovu priliku godinama i čuvao ga za nešto veliko i svečano.

Razgrnuo sam travu i sitno kamenje i pokušao ga prevrnuti. Teškom mukom mi je uspjelo. Ispod kamena trava je bila usahla i po njoj su zabrzale sitne bubice i pauci. Ta usahla trava žuta i mrtva krije ispod sebe možda i Juliju, hrane se njome, pomislih, ovi crvi i pauci. Uhvati me neka jeza. Sagnut na koljenima, sklupčan nad mjestom gdje možda leži Julija, imao sam privid: učini mi se da iz zemlje izlazi čadina, plava maglica. U tom zapuše bura i sav se naježih od zime. Dignem se sa zemlje i još jednom pogledam kamen - baš taj. Ni jedan drugi. Oko mene su zapjevali borovi na buri, smrič i bujačak, zašuškala žuka iglatim lišćem. I uputim se kući.

* * *

Moja je kamenjara daleko, blizu Gračišća. To sam uredio sam od jedne prastare bunje i u njoj je ognjište, prostirke od ovčjeg runa na drvenim nogarima, drvene grede iznutra i veliki bijeli krov izvana što sam ga i ove jeseni obijelio vapnom. U kući su i moja koza i ovca, toplije nam je zajedno. A nekako je i manje straha. Nitko nije osloboden strahova, pa ni ja se ne junačim. Ima sijaset zlih nevidljivih sila kojih se klonim i tako što ne želim o njima razmišljati. Stari su naši govorili da ni u mislima ne valja đavla spominjati jer on dolazi i bez poziva. Kad uvečer moja kozica i ovca legnu na svom kraju kuće, a ja sjednem kraj ognjišta, popričam s njima kao s čeljadetom, božeimoprosti, ne bi valjalo da me tko čuje.

Kad sam ušao u svoj dvor već je fijukala bura i zacvilile su u mom dvoru stara maslina i murva. One su mi najdraže i plemenite. Ima li ijedna plemenitija biljka nego što je maslina? Ona je vidjela našega Gospodina u Galileji i zaklonila ga od sunca. Ako nije hladno, sjednem pod maslinu i klešem. Brada mi dodiruje koljena, koljena

kamen, kamen zemlju, zemlja maslinu, maslina nebo. I tijelo mi postaje pokriveno uspomenama. Klešem i nestajem u plavom sutonu što se nadvio nad bijele kuće naše punte, more i moj kamenjar obrastao divljom maslinom i žukom. Ali sada zimi moram u kući klesati, u toj mojoj izvana bijeloj, a iznutra čađavoj golubici. Uz tihi meket i meškoljenje moje kozice i ovce provodim dane i noći dok mi na ognjištu krčka u bronzinu komadić suhe bravine i zeleni. Onda razgovaram sam sa sobom i mislim na rabu Mariju koja nije moja, a opet mi je najbliži živi stvor na ovoj zemlji, za ovog mog vremenitog života. U meni klokoće i ruši se val krvi koji me guši kad mu se prepustim. Ubijam se teškim zamasima i tjeram poganicu od sebe, a ona šapće: sve je bilo uzalud i uprazno, Marija te nije zapala, a mogla je, nisi bio jak kad je trebalo. O, puno je lakše krotiti kamen nego samoga sebe. I padaju mi na pamet slike moga tužnog djetinjstva: Mlečići uhvatili oca i majku i odveli, ja lutam za kozama i vraćam se tražeći ih, zapomažem od Čabrninega doca od lokvice Gašće, preko Mirkova raca, preko nerezi do Tešenje doca, vičem majku Mariju i oca Miroslava, brišem uprljanim skrutnutim rukavom podbuhle oči, liježem u studene crkvice i špilje, bude me prve jutarnje zrake promrzlog i gladnog. Kasnije me prihvate moji ujaci Migo i Radun, ali mi njihova djeca odmah pokazala da se nemam čemu nadati. Kasnije mi dali jedan clez za svu našu baštinu i ovaj mali komad zemlje na vrhu brda. A meni se učinilo da je tu sva ljepota svijeta - sa mnom su i sveti Juraj i Mihovil i sama Bogorodica na tom vidikovcu i zajedno pijemo iz providna vrča čiji komadić nađoh jednom davno na žalu kod stare vile. Volio sam i sabirao to plavkastozeleno komađe stakla ispunjeno mjehurićima zraka. Kao da je upilo ovu vremenitu zemaljsku ljepotu svitanja nad morem, vječnost plavila morskih dubina i modrinu zraka nad našim otokom.

Raba Marija se dugo nadala pogledom i znakom da ću je uzeti k sebi. A ja sam ovako razmišljao: ako opet dođu u ovo naše selo robiti i otimati, pa ako me i odvedu, nitko neće zaplakati za mnom - ni žena ni dijete ni unuk. Ako li se pak oženim, ostat će siročići kao što smo ostali ja i raba Marija. I zato je ne uzeh. Susretali smo se često - ona prozračna i hitra ispod borovih grana, nalik na otkinutu pulenu što luta drevnim krajem, a ja sve više obrastao u bradu što se bijeli od kamene prašine. Kao duh što se okamenio, govorili su.

Onda sam počeo lutati našim otokom, starim rimskim cestama, tražio sam kamenje, otkrivao kamene cvjetove, vrčeve na dnu mora, a jednom sam našao i bakrenu pliticu s nešto pozlate i povjerovao u onu priču o zakopanom blagu što ga krije koštil skupa s kostima nekog Grka koji je ukopan zajedno sa zlatom i srebrom. Bilo je onih što su čeprkali zemlju na tom mjestu, ali nikada nitko nije ništa našao. Samo jednom neki Petriha Mikulin nađe komadić srebrne ogrlice i ostatak života provede kopajući za blagom. Tako zapusti svoju zemlju koja obraste u korov.

Kažu da su naši preci bili pogani i da su baš na istom mjestu gdje smo i mi podigli crkvice, imali svoje poganske običaje. Ja sam odlazio na ta mjesta tragajući za dobrim kamenom i onako iz znatiželje pretraživao kapišća i tribišća. Ono što ga zovemo Dubrovice ispod Gornjega Humca i gdje je sveti Mihovil, pohodio sam mnogo puta i osluškivao gromovnika u krošnjama dubrave, prislanjao uho na najveće dubove i zvjerao očima neće li iz razdola ili s vrha nasrnuti na mene poganici i morine. Tako me nešto dražilo i nagonilo dozivati, božeprosti, zlo i nevaljalštinu.

Uvečer bih dobro zabrtvio vrata svoje kuće, kao da - luda li mene! - mogu time spriječiti da oni udu ako zažele. Pucketanje bora i smričevine na ognjištu gdjekad bi se

pričinjalo kao da netko živ prevrće žar. Onda bih ja jače zamahnuo mlatom po kamenu da uništim onaj zvuk i strah. Poslije bih se na ležaju prevrtao i gledao kako klizi nestvarna mjesečina po kamenom podu moje kuće uvlačeći se kroz pukotine ili prozor. Po krovu bi šetao vjetar, vjetrić ili vjetrušina i ja bih zaspao sanjajući da imam krilate konje koji me nose iznad usnula mora.

* * *

Dopremili su mi onaj kamen s likom Julije velikih očiju. Istanjio se i gotovo izgubio obraz, obrastao lišajem i bršljanom što se malim pandžicama uhvatio kamena. Vani je zavijala bura i zato su postavili kamen uz ognjište. Onda su svi otišli i u pustom dvorištu ostale su moja kozica i ovca sa zadnjim zrakama sunca na krznu. Uveo sam ih u kolibu i zbrtvio vrata dok se s rta zalijetao vjetar modar od hladnoće.

Sjednem pred kamen i pomilujem ga rukama. Pomislim: tako ga je milovao i onaj koji ga je prije mene isklesao, dobru ruku je imao, spretnu, osjetljivu na ljepotu. I dođe mi žao što ću morati izglačati i razlomiti ove ostatke nečije tuđe duše, prožme me smilovanje, zahvalnost i poštovanje za ovoga što se mučio, ljubio i umro.

Ja Radonja znam pisati, naučili me popi još u dječjoj dobi. To je i dobro, ali i prokletstvo. Čitao sam i svako se slovo i riječ zasijalo kao sjeme u vijuge moga mozga. I kao da je u mojoj glavi bila prije toga nerez, sve se to ugnijezdilo i proklijalo nekom čudesnom tajnovitom jezgrom, kao iz zavjetnog kovčega. Svete i mudre riječi i izreke motale su mi se po glavi i kad je trebalo i kad nije trebalo. Sada sam smišljao što napisati, uklesati na taj prag. Opat Ratko zabranio mi je da njegovo ime zabilježim. Rekao je da svoje zasluge upisuje samo u Božje skute i da ne želi svoje ime uklesano na crkvenom nadvratniku. Ali je zapovijedio da zapišem ime kneza Brečka koji je milostivo i dobre namjere obnovio našu crkvu.

Najprije sam promotrio kamen i zamislio njegovu razdiobu: križ će svakako biti u sredini. Onakav kakve sam vidio na ranim kršćanskim spomenicima po otoku s rascvalim širokim kracima jednake dužine, upisan u krugu, što znači savršenstvo. Dakle u sredini križ, a okolo pismena koja spominju kneza Brečka i darovnicu. Red je da njegovo ime bude s desna križu, kao što je uopće red da desno Bogu budu oni uzvišeniji. A što će lijevo? Onda mi opet moj crni anđeo oholosti šapne: Stavi svoje ime! I odmah se u mojoj glavi zače nizati misao - Ja majstor imenom Radonja sazidah ova vrata ... Osjetim kako u crveni bezdan moga srca duboko uranja oholost, prepoznao sam je po drskim bolnim pandžama kojima je rovala u dubinu. Hoću li je odbaciti? Iščupati? Sebe zatajiti. Moje će tijelo istrunuti, vratiti se zemlji, ali onaj kojeg zovu Radonja, koji je u jednom trenu prošao kroza nj, što će postati? Kažu, duša Božja. Pa ja sam samo Gospoda radi na ovom svijetu, zato ću dodati ... Gospoda radi ... to mi se učini kao neko opravdanje za ovu oholu misao koja je očito počivala već dugo u meni, kao i sve ostalo, samo sam je prepoznao i izgovorio. Tako ... Gospoda radi.

Progonila me pomisao da će doista smatrati ohološću moje ime na crkvenom nadvratniku. Gulim noktima ono zeleno bilje što se uhvatilo kamena i mislim: dodat ću i moju želju da budem dijelnikom ove crkve, i to baš tako: *"Ja majstor imenom Radonja sazidah ova vrata Gospoda radi i da budem dijelnik ove crkve"*. To mi se učini kao neko opravdanje za ime. I to neka bude s lijeve strane križa. A s desne? Tu će biti ime kneza Brečka, pa ime crkve, darovnica... I zbrojih slova koja će morati stajati

za vjekove: *"Crkve svetoga Ivana knez Brečko htio je biti dijelnikom i dade joj zemlje po Koncu"*.

Sada ugljevljem nacrtam sva slova i začnem brojiti - zbroj svih slova morao bi dati apsolutni broj koji donosi dobro i zaštićuje. Zato ću nastojati da raspored slova i riječi u četiri reda iznosi u konačnom zbroju neki od svetih brojeva. Tako izračunam da ću imati 68 znakova u svakom dijelu - lijevo i desno. To zajedno iznosi 136, kad se ove zbroji dobijem jedan. Dobro. Dalje sam rasporedio slova tako da u prva dva reda imam po 38, a u druga dva po 30. Oba broja počinju s tri-a to je broj Svetoga Trojstva koji znači i red i Tri Božanske Osobe. On je znak i za tri spasonosne stvari: dobru misao, dobru riječ i djelo. A štiti od, nedajbože, istih zlih stvari. Kad se istjeruju zli dusi, tri puta je trebalo mahnuti svetom vodom po nesretnom čeljadetu ili kući. Ako si zalutao, ili nisi odlučan kojim putem krenuti, treba se okrenuti tri puta i onda poći tamo gdje si zagledan licem. Zato demoni ne vole broj tri, bježe od njega. Govorila mi je moja baba Krnja da nikada ne valja prva tri dana kazivati san, ni dobar ni loš. Jer ako je dobar, davlići će ti ga pokvariti da se ne ostvari, a ako je loš, pomoći će da ga uzbilje. Tri su stvari koje vode čovjeka Bogu: ljubav, stid i strah od sudnjega dana, a tri stvari uništavaju čovjeku vjeru: laž, bestidnost i zloba. I sve na zemlji, ako bolje pogledaš, ima u sebi broj tri: eto drvo - ima korijen stablo i lišće, ili čovjek: djetinjstvo, zrelost i starost.

Pogledam što sam zamislio i svidje mi se - desno i lijevo od križa bilo je isto - kao u zrcalu. Tako i mora biti da nečiste sile ne pronadu put u procjepu neravnomjernosti. Sretna je okolnost i to da mogu 36 podijeliti brojem tri i dobiti dvanaest, a to je broj apostola koji su pratili Gospodina. To je i broj mjeseci u godini. A i taj broj je savršen jer u sebi sadrži tri i četiri. Četiri kao četiri kraka muke i spasenja, četiri godišnja doba, četiri strane svijeta, četiri dara koja nam je darovao Bog: zemlju, vodu, zrak i vatru. Broj dvanaest znači i 12 Izraelovih plemena, 12 plodova drveta života, Nebeski Jeruzalem ima dvanaestora vrata, Majka Božja ima vijenac od dvanaest zvijezda, a spašenih na kraju svijeta bit će po 12000 iz svakog Izraelovog plemena. Grad spašenih počivat će na 12 temelja, a na svakom ime jednog apostola, a stranice će biti dugačke 12000 mjera ... I ako 12 podijelim na tri, dobit ću četiri koji još znači broj evanđelja, četiri vjetra, četiri Mjesečeva lica, četiri rijeke u raju, četiri slova u Božjem imenu, četiri doba dana, četiri anđela u liku lava, orla, bika i čovjeka... A opet kad sve zbrojim dobijem jedan, Onaj koji je Središte svijeta, Izvor i Uvir, Bog Jedini. Amen.

Obradovah se i učini mi se da me je dobra ruka vodila kad sam ovako sretno rasporedio slova. Posebno sam bio zadovoljan zrcalom koje se tako dobilo, pa čak i zadnja riječ lijevo od križa bila je opet prva na desnoj strani. Zaokružit ću krug oko križa koji znači nebo i sve što je savršeno. On je i slika vremena, sunca i Mjeseca, svega na nebu što je Bog stvorio. On je i zaštita, kao i prsten o čemu je moja baka Krnja znala govoriti da ga treba nositi na prstu jer štiti od uroka, kao i kruna, narukvica. Krug je svet. On lebdi iznad glave Isusove.

* * *

Tako sam mislio da ću zaštititi i crkvu i kamen na nadvratniku od zlih sila kojima bi bio zabranjen ulaz. Vjerovao sam kamenu, osobito ovome Julijinu, da može spriječiti čini zla. Sjećam se da su mi u djetinjstvu pričali da ima teških užasnih snova,

osobito o umrlima koji te progone, a jedini način da ih se oslobodiš je da ih ispričaš zemlji i to mjesto pokriješ kamenom. Tako kamen uništi zle čini.

Ali čovjek je jadan i ne može predvidjeti što će se dogoditi. Bokan i Smolac dodoše ranim jutrom. Spustila se neka maglica i obala se u daljini činila kao utonuli okamenjeni san. Izišli smo u dvor i pošli do crkve. Tu će njih dvojica probijati zid, a ja ću ponekad nadgledati i kod kuće klesati svoj kamen.

Putem sam osjetio da mi nije dobro. Tresla me neka zimica, treptalo mi pred očima, duge bračke gomile što stoje kao nepomične čipke u plavičastom jutru obrubljene crvenom zemljom, lelujale su mi kao zmije, slamala me groznica i klecale noge, sve se oko mene čudno uvećavalo i mijenjalo. Jedva sam došao do crkve i odredio posao Bokanu i Smolcu. Bokan je mlad i snažan, vedar i raspoložen za pjesmu, ali nedovoljno pažljiv, dok je Smolac stariji i iskusniji. Zajedno mogu dobro obaviti posao.

Vratio sam se kući u svoju osamu i počeo klesati kamen. Najprije sam ga raspolovio, pa glačao i uklanjao neravnine, a onda započeo mjeriti i bilježiti kamo ću križ. Klesao sam ga i osjećao da mi je sve lošije. Jedva sam držao čekić u ruci, lagano udarao da ne pokvarim kamen, a vrući zrak s ognjišta prijao je mom grozničavu tijelu. Srce mi je sve jače i brže lupalo i drugu sam večer osjetio da ću klonuti. Dovršio sam samo križ i ugljenom zabilježio mjesta za znakove na desnoj strani ploče. Uvečer sam legao pokraj ognjišta. Sâm, iscrpljen od groznice, osjetio sam se napušten i na granici bunila: plamen titra sablasno, bura zavija oko usamljene kuće, oko mene nešto šuška i plazi, čini se da mi je duša nabodena na grdobne litice, otrovana poskokovim ugrizom i zatvorena u duboku jamu. Tonem u nesvjesno stanje i želim da dođe raba Marija, koja rijetko navrati, ali uvijek u pravi čas. Mislim kako bi mi skuhala kadulje, stavila hladne ugodne obloge od kvasine na užareno čelo i ruke. U ovom stanju osjećam se pravedno kažnjen za svoju samoću, koju sam i njoj nametnuo. Prevrćem se na gunju i nemam snage ni vatru podstaknuti, a ona se polako gasi i izba mi se zatamnjuje. Vrućica u meni oblikuje nestvarne slike i odvodi me u užasnu pustoš moga otoka: kao, ja lebdim nad golim kamenim grudima, a na njima ni lobode, ni kadulje, ni drvceta, samo slani kamen, ljut i beskonačan. . .

Trzam se i pokušavam obliznuti suhe usne stvrdnutim i raspucalim jezikom. Molim Boga da koga pošalje.

Tek jutro je donijelo rabu Mariju. Dobra i plaha otvorila je nezakračunata vrata i tražila me u tami. Onda me otkrila ispod gunja - vrela i sklupčana od boli. Beskonačno dugo je trajala ova noć. Plemenita raba Marija sve je shvatila i razumjela. Umila me, uvarila kadulje, kvasinom mi blažila boli i vrućicu. Pomuzla je moju kozu i ovcu, napojila me mlijekom i onda pošla po Bokana i Smolca.

Bilo je nešto lakše podnositi vrućicu i bol, ali sam padao i dalje u nesvjesno stanje. Kad bih se osvijestio glavom se kovitlale misli: čovjek je sazdan od blata i snova, kako da ovo moje blato slijedi snove?! Samo duša može letjeti tako visoko i vitlati se sa silama dobra i zla. Kako ću stići isklesati kamen do Božića? Blato vuče dolje, drškćem, hropac me guši, morat ću dati Smolcu da radi. I bilo mi je žao.

Ali nije došao Smolac, već Bokan. Smolca je zaustavio opat Ratko, jer da smatra kako treba iskusna i vješta zidara kad se ruši crkveni zid. Tako se dogodilo da me zapadne nevješti Bokan, drag momak, ali površan. Velikim naporom mu objasnih kako će klesati po znakovima na desnoj strani. Onda padoh na ležaj.

Raba Marija dolazila je jutrom i večerom da skuha i opremi oko mene, tiha i bezglasna, modra kao bura koju bi puštala u kuću kad god bi otvorila vrata.

Boravio sam u polusnu dok je Bokanov čekić neravnomjerno i nesigurno, tako se meni činilo, lupkao po dlijetu. Nije me često zapitkivao, a i znakove je imao. Poslije tri dana pokazao mi je desnu stranu gotovu. Pridigao sam se i pogledao - nije bilo tako loše, slova su mogla biti ljepša, istina je, ali nisam mu mogao puno prigovoriti. Drhtavom rukom zabilježim mu lijevu stranu ploče i točno izgovorim red riječi i što će u koji redak.

Ali, kao da je crni anđeo zasjeo nad Bokanom i nada mnom. Pogoršala mi se vrućica, ona je kao bura - ili sedam ili devet dana, pak tek onda utoli. Dim s ognjišta pretvorio se u ljubičasti oblak i stao me gušiti, tonuo sam u bezdan ništavila, odjeci čekića dopirali su do mene iz velike daljine, nečije su me ruke dodirivale, pokrivale, pojile.

Kad sam se sedmi dan osvijestio i mogao pridići s ležaja, pogledam na isklesani kamen i obuze me užas: slova su bila nejednaka, treća riječ u prvom redu bila je pogrešno napisana, izostavljen je jedan znak; u drugom redu je isklesao BO, a na drugoj crti GA. Tada je uvidio pogrešku. Zato je otukao ono BO, i ostavio GA kako bi sačuvao broj znakova na koji sam ga upozorio i koji je najvažniji. A onda je nesretni Bokan dodajući crtu na GA pokvario moj savršeni red brojeva i pustio tamnim silama da u tom neredu nadu ulaz.

O, Bože, nije li to kazna za moju oholost?!

Ugledao sam svoje ime uklesano u kamen, prvi put. Kao na nadgrobnim kamenovima, pomislim. I sve htjednem razbiti i započeti iznova, da bude savršeno, bez greške, bez moga imena. Ali Bokan mi rekne da je za tri dana Božić. Sve je u crkvi pripravljeno i samo se čeka da ovaj nadvratnik odnesu i uglave u prostor što ga je pripravio Smolac.

Znam da se za tri dana, pa bio i najzdraviji, ne može naći novi kamen i oklesati. Žažalim što sam oholo htio da mi ime bude na kamenu za vječnost. Eto, ovo je kazna. Tko zna hoće li se sačuvati ovaj kamen, i crkva, kad više nije savršen?

* * *

Odnijeli su kamen i na njemu je mojom rukom bio uklesan samo križ. Ostadoh sam, loman i hladan na ležaju uz oganj, u kamenoj kući nadomak Raškine lokve, blizu Gradišća, uz polje Veljak. Ni dobar ni plemenita roda, ni lijep. Svjestan svoje oholosti. Kao prozirna ljuska uginula cvrčka ležim pred Gospodinom. On je jedini koji će odrediti sudbinu i moju i moga kamena i moga roda.

Kad dođe raba Marija, kazat će joj da ostane zauvijek.

Započeto u Povljima, ljeta 1993.
Dovršeno u Zagrebu, zimi 1994.

Dodatak: Povlja su ušla u povijest po hrvatskim spomenicama - Povaljskom pragu i Povaljskoj listini. Benediktinski samostan svetoga Ivana povratio je 1184. godine sve posjede koje je prije uživao i taj događaj ovjekovječen je na pragu nadvratniku iste godine i u Listini nakon 66 godina, 1250. Majstor Radonja uklesao je ćirilicom hrvatskim

jezikom darovnicu i svoje ime i tako postao *prvi hrvatski imenom poznati majstor*. Prag je mijenjao mjesta: 1793. Radonjina vrata su srušena, a prag stavljen u dvorište i služi kao sjedalo, u XIX stoljeću uzidan je u vrata kuće Vrsalović, danas je u Splitu u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika kamo ga je donio don Frano Bulić godine 1884.

Manje poznate riječi:

sudbina = sudski trošak
dedić = baštinik
braščik = predstavnik bratstva
pristav = mirovni vječnik
mrgini = kamenovi međaši
clez = mjera za pšenicu
oklad = ograđena zemlja
nerez = neplodno tlo
peča = zemlja
veljak = veliki dol
grmača = vrtača

Vlatko MAJIĆ

Vratnice

"cuius vultum desiderat
universa terra"

Veliki

sve što je ova ruka zdubla sklesala stvorila malo je
nama zbito u naramku ništa je pred tvojim čelom
otvoriti vječno TINE sva vrata stvorena premiještati
bregove pustiti svu slanost mora sve raskriliti
pred povodanj
urezati bore i napore preslikati oči i prste okačiti
uze i psovke utisnuti signum djedovski hrvatski
drven križ
krovovi okrvavljeni okrečene kuće zire pljuska more
plavo bezmorje ušutkani klečeći molimo molimo
snagu i silinu ZEMLJE TVOJE

Stanislav PEJKOVIĆ ŠODAN

Umjetnost je odmor za koljača

Isus Krist je bio na zemlji. Nije glumio čovjeka! Iako je bio Bog, bio je čovjek.
Nije mi poznato da se je bavio umjetnošću!
Niti je pisao pjesme, niti je slikao slike!
Ma nije ga čak zanimalo niti vrijeme! Njemu je bilo sasvim svejedno koliko je sati. Nikamo nije žurio .
Čekao je svoj trenutak Istine.
I ispio je kalež gorkog pelina za sve nas.
I pokušao nas spasiti.
A homo sapiens, dakle čovjek, glumac života, u Krista vjeruje ili ne vjeruje!
Nu duboko se klanja jednoj posebnoj vrsti čeprkanja po ljudskom duhu zvanoj umjetnost.
Eto tako čovjek kad već ne može koračati Kristovim stopama, skakuće životom umjetničkim koračićima.
Umjetnost postade surogat Istine i Spoznaje. Postade utjehom za ljudsku nemoć i za ljudski kukavičluk u slijeđenju Puta, Istine i Života.
A čim je nešto surogat, s tim se dade i manipulirati!
Tako pri vrhunskoj zloupotrebi ljudskog ratia, čak i svaki zločin može imati SVOJU umjetnost!
Zar svakom ratu ne prethodi umjetnička priprema?
Rat započinje ispaljivanjem Muza, potom granata, a onda iz rova izviri homo sapiens. S bajunetom brani ono što je umjetnik usnuo!
Molim vas lijepo, kako drugačije razjasniti činjenicu dodjeljivanja najveće filmske nagrade "četničkom promičbeniku" Emiru Kusturici koju mu usrdno udijeli ofucana gospodica Europa, i to u trenutku dok njegovi četnički ideolozi pobiše stotinjak ljudi u gradu Tuzli?
Oni koji čuvaju famozni i nedosegnuti smiješak (!?) gospođice Mona Lise, učiniše taj isti smješak kiselim i ciničnim!
Nakon ovakve sramotne nagrade Paris se mora stidjeti i svatko tko nogom kroči u muzej Louvre mora osjetiti gađenje.
A sramotnih umjetničkih nagrada čovječanstvo je prepuno!
Sjetimo se samo ruske nagrade pjesniku-koljaču Radovanu Sotoni Karadžiću!
A koliko umjetnost zbunjuje najbolji je dokaz što je bila nemoćna prema dosizanju pjesničkog ushita kada je ruski umjetnik Limonov pucajući po Sarajevu sročio umjetnički intrigantne stihove.
Zaista, među onima koji nagrađuje Kusturicu čak nema mjesta ni za Poncija Pilata! Tamo nikakvo pranje ruku ne pomaže, jer oni koji su octenom spužvom nakvasili rane Istine, ruke ne mogu oprati!
A što je najžalosnije, u sve to upletena je ta ljudska riječ krasotica - umjetnost!
Ja ne tvrdim da umjetnost ne može biti lijepa, ali tko kaže da nema lijepih prostitutki?

Dakle, francuska nagrada umjetniku-promičbeniku Emiru Kusturici dokaz je da se i umjetnost može usmrdjeti i da može u svojoj ljepoti biti zločesta. Izmedu umjetničkih napetosti i uzbuđenja, i Kristova Htijenja, itekakva je razlika!

Najmanja kap dobrote može nadići i najveće umjetničko djelo!

A za utjehu svojoj ranjenoj duši zbog ove umjetničke provokacije, izjavljujem: umjetnost je odmor za koljača!

Stanislava ADAMIĆ

O bijedo TAŠTINE!

Odjevena u čednost
nasmijana
razgrana
nametne se
uljez i dobrodošlo iznenađenje
U prolazu ubode
do zaraze
do boli
O, taštino - vječna i smiješna !

Svi smo podložni mamcu Uspjeha
razblaženi na riječ laskavu
makar bila bljeska trenutka
i ne ostavila trag.
Svatko je na jednu boju obmane
razigran -
podatljiv
i nag.

Mi smo lutalice
na vijugavoj cesti života
U hodu i mimohodu
u provodu
i sprovodu.

Pod zastavom Taštine
Pod zemljinim pokrovom
cvijeta rastrgana.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **AUTOBIOGRAFSKI ZAGREB,** Antologija suvremenoga hrvatskog pjesništva o Zagrebu, **ZRCALO** 2/94,časopis za poeziju Hrvatskoga filološkog društva, Zagreb 1994.
2. **STUDIA CROATICA,** 1 (128), enero-marzo 1995, Buenos Aires 1995.
3. **ZVONIK,** katolički list, 8/95, Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1995.
4. **Lujo Medvidović: SVJETLOST MASLAČKA,** Typoart d.o.o., Osijek 1995.
5. **MATICA,** časopis Hrvatske matice iseljenika, 6/95, Zagreb 1995.
6. **Josip Jakšić: ČETIRI STOLJEĆA HRVATSKOG KATEKIZMA (1578-1980),** Nadbiskupski duhovni stol, Zagreb 1995.
7. **Branko Franolić: CROATIAN GLAGOLITIC PRINTED TEXTS RECORDED IN THE BRITISH LIBRARY GENERAL CATALOGUE,** Croatian Information Centre, London 1995.
8. **Branko Franolić: FILIP VEZDIN'S CONTRIBUTION TO INDIC STUDIES IN EUROPE AT THE TURN OF THE 18th CENTURY,** Nouvelles Editions Latines, Paris 1995.
9. **KUALJSKI LUMIN,** 8/1995, Prigodnjak Matice hrvatske - ogranak Kali, Kali 1995.
10. **Ivo Balentović: I TO JE ŽIVOT,** Matica Hrvatska-ogranak Umag, Umag 1995.
11. **ČOVJEK I SVEMIR,** 4/94-95, časopis zagrebačke Zvjezdarnice, Zagreb 1995.
12. **Nikola Muslim: OBRAČUN SA SRPSKIM TERORIZMOM,** Hrvatsko društvo za zaštitu i promicanje ljudskih prava, Zagreb 1994.
13. **Jere Jareb: POLA STOLJEĆA HRVATSKE POLITIKE (1895-1945),** Institut za suvremenu povijest, Zagreb 1995.
14. **Marijan Dominik Kovač: SVETI ANTUN PADOVANSKI,** Symposion, Split 1995.
15. **Marijan Dominik Kovač: U OZRAČJU SV. KLARE,** Symposion, Split, 1995.
16. **KATEHEZA,** 2/95, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1995.
17. **David Kabalin: MOJE STRUNE,** Riječki nakladni zavod, Rijeka 1995.
18. **Anto Dabo: NA DOMAKU ZAVIČAJA,** Matica hrvatska - Ogranak Pazin, Pazin 1995.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Lektorski paradoks i akademički apsurd

U *Jeziku*,[1] časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika, akademik Stjepan Babić na dvanaest stupaca žestoko se oborio na lektore i lektorsku službu. Kad to čini čovjek koji je uz akademika Ljudevita Jonkea najviše nastojao da se u Hrvatskoj radi jezične kulture i standardiziranja hrvatskog jezika uspostavi lektorska služba, onda je za to zacijelo imao nekih svojih razloga. Ovdje se ne bismo mogli baviti psihološkim pobudama koje su izazvale onako korjenito osporavanje vlastita djela već samo za zdrav razum, logiku i struku prihvatljivim razlozima. Ostavljajući dakle postrance stanovit afektivan naboj akademičke uzgoritosti (oholosti), moguće je u spomenutu tekstu razabrati nekoliko tvrdnji.

Akademik, dakle, Babić tvrdi ovo: 1) "Pojedinac, ma tko bio, ne smije imati lektora, odnosno ako ga ima, to odmah znači da je nepismen"; 2) poglavito književnik, prevoditelj, diplomirani kroatist a poglavito doktor filoloških znanosti i akademik ne smiju imati lektorsko ime na objavljenu tekstu; 3) sveprisutnost lektorskog imena ostavlja dojam da se jezik ne može svladati i da nitko ne može biti pismen; 4) kad već one koji pišu ne možemo opismeniti, možemo nepismenost proglasiti pismenošću; 5) ipak neke ustanove mogu a neke i moraju imati lektore.

U 1., 2. i 3. tvrdnji ima neospornih razloga, dok je 5. posve neosporan. Postavka pod brojem 4. posve je apsurdna i akademik je Babić izričito i ne formulira ali se ona nekako nazire između njegovih redaka u dvosmislenim, nedomišljenim i nedorečenim tvrdnjama. Stoga ćemo ovdje pokušati dati kritički osvrt na akademikove teze, ali ne poradi dizanja nove prašine ili stišavanja izazvane bure, već radi jezične kulture, radi koje postoji časopis *Jezik* i radi koje je i osnovana lektorska služba. U konačnici riječ je o tome koja je svrha lektorske službe, lektorskog posla, gdje je granica lektorskog zahvata te, naposljetku, gdje je dostojanstvo lektorove osobe i smisao posla koji radi?

Lektorska je služba u Hrvatskoj osnovana zbog triju razloga:

1. zbog nepostojanosti hrvatskoga standardnoga jezika i njegova pravopisa; 2. zbog nedostatka jezičnih priručnika tog jezika (riječnik, gramatika i pravopis); 3. zbog omasovljenja izdavaštva u suvremenom društvu. Moderna nacionalna zajednica, svjesna svoje prošlosti i svojih sadašnjih civilizacijskih potreba, uz vlastitu državu nastoji izgraditi i standardni jezik, jezik nacionalne zajednice. Ako se narodu ne posreći da prije normiranja standardnog jezika ima vlastitu državu ili da je uspije stvoriti usporedo s tim standardnim jezikom kao njegov čvrst okvir i potporu, jezik je nestabilan i teško se njime ovladava. Ta nepostojanost uzrokovana je bilo nastojanjem neprijateljske susjedne zajednice kojoj nije u interesu da se normira dotični jezik, bilo smućenošću naroda koji nastoji izgraditi vlastiti standard, osjećajem niže vrijednosti ili reaktivnom pobunom (jezično čistunstvo, razlikovanje pošto-poto od susjeda).

1 God. 42, br.3, Zagreb, veljača 1995, str.83-88.

Ustanovljenjem organiziranije lektorske službe u Hrvatskoj, osobito nakon 1967. (Deklaracija o hrvatskom književnom jeziku), htjelo se nekako doskočiti tim nevoljama. Kad prvih dvaju razloga i ne bi bilo, treći bi razlog, omasovljenje izdavaštva u suvremenom društvu, u nešto drukčijem obliku zahtijevao lektorsku službu. Javna glasila sa svojom složenom tehnologijom nužno vode podjeli rada pri brzu oblikovanju i priopćavanju obavijesti. Novinstvo je za to tipičan primjer. Izvjestitelj dnevnih novina šalje brzu i sirovu informaciju, urednik, lektor i grafički oblikovatelj dalje je preraduju i filtriranu upućuju tiskaru i korektoru. Ovdje bi bilo zanimljivo usporediti jezični prosjek kojih zagrebačkih međuratnih novina, kad nije bilo organizirane lektorske službe, s jezikom kojeg hrvatskog dnevnog lista 1970. - 1985., kad je jezik, čini se, bio najujednačeniji. Potom bi valjalo u spomenutom razdoblju usporediti jezik lektoriranih novina s jezikom u nelektoriranima, a onda, u prvima, lektoriran tekst s još nelektoriranim. Time bi se dobili za glasila neki okvirni pokazatelji o smislu i granicama lekture, lišeni impresionističke proizvoljnosti zasnovane na pojedinom slučaju.

Leksikografski zavod u Zagrebu drugi je tip modernoga, tehnički složena izdavaštva. Kako enciklopedije i leksikoni zahtijevaju timski rad, gdje se mnoštvo suradnika okuplja na djelu koje ima svoju specifičnu strukturu i svoj stil, pa i svoje klišeje, pojedinačan prilog, ma koliko po sebi bio stručan i jezično korektan, redovito se ne može unositi u ediciju bez redaktorskih i jezičnih prilagodbi. Zato je lektor u takvim izdanjima nezaobilazan, a osobito je bio u ono vrijeme kad su prilozi za istu ediciju pristizali iz Zagreba, Beograda i Sarajeva a jezik u ediciji trebao biti hrvatski. Katkad je riječ o pravoj enciklopedijskoj redakturi. Lektor tu može raditi stručnije i manje stručno, može temeljitije i površnije, može - što je poželjno - povremeno sudjelovati u jezičnim i stručnim časopisima vlastitim prilozima o terminološkoj i jezičnoj problematici. No to je po sebi ozbiljan i častan posao, čija je stručna, kulturna i društvena vrijednost daleko iznad prezrena statusa što ga lektor ima u Zavodu, osobito kad se, nakon Ujevićeve i Krležine faze, u kući ustoličila simbioza nepismena Činovnika i polupismena Hohštaplera.

Zamislite lektoricu - a ovo je činjenica - koja u dvadesetak godina jezično obradi 12 enciklopedijskih svezaka. I ona je puki praktičar ili - kako bi prezrivo rekao akademik Babić - "jezikoslovna bezimenjakinja", a nekakvo tamo zavodsko kuloarsko i sinekularno naklapalo s nekoliko objavljenih podlisničkih doskočica kulturno je i leksikografsko ime! Ime je akademiku Babiću i nekakva lektorska početnica koja se katkada javi kojim dvojbenim jezičnim savjetom na radiju ili u novinama. U kakve li će zamke zapadati budući istraživači povijesti hrvatske leksikografije! Kako će u mnoštvu nakićenih titula i naslova s prvih stranica enciklopedija i leksikona razlučiti leksikografskog foteljaša i opsjenara od onoga koji je zbiljski izradivao i doradivao tekst?

Školska knjiga neosporno se nametnula kao izdavač školskih udžbenika, dvojezičnih rječnika, stručnih priručnika i beletrističkih djela za škole i učilišta. Ona tvori posebnu kategoriju izdavaštva po mnogočem različitu od dviju prethodnih. U njezinim izdanjima udio je autora pojedinca znatno naglašeniji, pogotovo u književnim djelima gdje je nedjeljiv i nedodirljiv, ali i u stručnim i znanstvenim djelima kojima je autor pojedinac, katkad dva autora ili više njih. Stoga bi, barem načelno, udio lektora na takvim tekstovima bio neznatniji, a u slučaju književnih umjetničkih tekstova, gotovo nikakav. Nešto bi veći bio u udžbeničkim tekstovima radi ujednačivanja terminologije

te usljed naravi stručnog stila, koji izbjegava stilsku obilježenost i kolokvijalnu rasplinutost.

Dakako, tako je to načelno, a problemi i nesporazumi počinju u konkretnomu. A upravo se ondje akademik Babić svom žestinom oborio na odredene lektore iz spomenute kuće a uključno i na samu lekturu i lektorsku službu. Nije na meni da budem odvjetnikom bilo dotičnoj kući, bilo njezinim lektorima. Vjerujem da će oni znati sami braniti svoju stvar. Mene ovdje zanimaju samo problemi koji se tiču lekture uopće, njezinih granica i njezina smisla, kao odredena napora u njegovanju i standardiziranju hrvatskog jezika.

U jednom je Babić neosporno u pravu. Pismenu tekstu nije potreban lektor i autor ne smije dopustiti lektorske zahvate na takvu tekstu, pogotovu kad su suvišni ili krivi. Premda imam znatno lektorsko iskustvo, na dva sam svoja prijevoda dviju knjiga morao braniti tekst od nepotrebnih lektorskih zahvata. Zanimljivo je da se u obje knjige radilo o bezličnoj upotrebi glagola trebati. U obje sam knjige, svjesno i promišljeno a ne slučajno, dosljedno upotrijebio bezličnu upotrebu. Tekst je i inače bio stilski obilježen. Lektori su, dakako, to smatrali srbizmom! Nedavno mi lektor jedan članak dosljedno očisti od riječi *činitelj* te je, osim jedanput, doljedno zamijeni riječju *čimbenik*. Prosvjedovao sam i moj je prosvjed uvažen. Premda mi je riječ *čimbenik* dobro poznata iz onog nestandardizirana niza (*faktor/činilac/činitelj/čimbenik*), osjećao sam je kao strano tijelo u svom tekstu. Ovdje se, među ostalim, jasno vidi kako je nepoželjno svako destabiliziranje jezika, bilo da je riječ o tom da se nekoć standardno *treba da radim* pretvara u stilski obilježeno, a nekoć kolokvijalno *trebam raditi* u standardno, bilo da se uporedo za jedan pojam rabe četiri navedene riječi.

No što ako u tekstu ima osnovnih jezičnih i pravopisnih grešaka, bilo da je riječ o stručnom ili književnom tekstu? Logično bi bilo da se greške isprave, ma tko to uradio, bilo službeni i potpisni lektor, urednik, bilo autor uz upozorenje. Umjetnički je tekst nedodirljiv, kategorički kaže akademik Babić. I u takvu tekstu treba ispraviti gramatičke greške ako ne pripadaju području pjesničkog stila i stilske obilježenosti, tvrdio je nekoć Ljudevit Jonke, Babićev predšasnik na katedri i u Akademiji. Babić je dijelom ilustrirao tu problematiku na tekstovima Frana Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić. Kad je riječ o F. Mažuraniću, koji izričito priznaje da je zaboravio hrvatski te da su njegovim tekstovima potrebni ispravci, čini se da tu više ne bi smjelo biti dvojbe. Što se tiče tekstova Ivane Brlić-Mažuranić, prema Babićevu kritičkom osvrtu očito je riječ o površnim i neprimjerenim zahvatima, bez poštovanja posljednjeg autoričina teksta i bez nužne finese kad bismo se eventualno odlučili za izvjesnu prilagodbu teksta za škole.

Čini se ipak da akademik Babić mitologizira dva ljudska bića, akademika i književnika. A to su ipak stvorovi poput drugih, s posebnim darom, umijećem i društvenom ulogom. Kao i lektori oni mogu biti prosječni i natprosječni, obrazovani i ograničeni, pismeni i polupismeni, duhovno otvoreni i skučeni. "*Ništa mi nije pošlo za rukom u životu, pa ni to da postanem akademikom*" - veli u vlastitu epitafu jedan volterijanski zlobnik iz XVIII. stoljeća. A onda je Francuska akademija, kao i danas, imala samo četrdeset besmrtnika. Francuska danas ima 60 milijuna stanovnika, Hrvatska 4 milijuna. Hrvatska pak akademija, nekoć jugoslavenska, 200 besmrtnika. I kakvoća je, dakle, naše akademičke besmrtnosti nešto razvodnjenija! Pa valjda i pismenost.

Stoga, kad god nije korektan, i akademički tekst podliježe ispravcima, nazvali mi to lekturom ili kojim eufemizmom kako ne bismo povrijedili čiju taštinu.

Književnici, pa ni ponajveći, nisu, čini se, vazda sebe zamišljali u mitskom nimbusu, a tako ih vazda nisu shvaćali ni ljudi oko njih. Poznato je da je A. Malinar, s autorovom privolom, pravio znatne jezične ispravke na Krležinim tekstovima. Ovdje nije bitno što je lektor bio pravne a pisac časničke struke! Prema onom što znamo, teško je reći da su tekstovi Đalskog izgubili što od estetske vrijednosti nakon uklanjanja kajkavizama, kao što to nisu ni tekstovi Bore Stankovića nakon uklanjanja torlakizama. Na Andrićevim je tekstovima - kažu - obavljena temeljita i dobra jezična lektura - srpska - s autorovom privolom, dakako. Premda je F. Kafka oporučno odredio da se njegova književna ostavština spali poslije njegove smrti, njegov prijatelj Max Brod ne samo da to nije učinio nego je djelo objavio sa znatnim redaktorskim i lektorskim zahvatima! Time je samo iznimnu književnom i estetskom iskustvu olakšao pristup čitalačkoj publici njemačkog jezičnog izraza pa i onoj drugih jezika, u prijevodima. Možda bismo danas voljeli da su Matoš i Ujević naručili dobru jezičnu lekturu svojih tekstova, bez lektorskog potpisa, pa ih danas ne bismo doživljavali kao svoje pisce na stranom jeziku.

Za ovu je problematiku možda posebno indikativno prevodenje Biblije. Ono može biti pojedinačno (Jeronimova *Vulgata* i Lutherov njemački prijevod) ili timsko (*Septuaginta i Jeruzalemska Biblija*). Hrvatski prijevod Biblije (Stvarnost, 1967., potom u izdanju Kršćanske sadašnjosti) pripada drugom tipu. Na njemu su radili bibličari, književnici i jezičari, svatko na svom segmentu: prvi na točnosti prijevoda, drugi na njegovoj izražajnosti i skladu treći na jezičnoj i pravopisnoj pravilnosti. Označen je i lektor (Josip Tabak) s napomenom: generalna lektura i stilizacija s uvidom u hebrejski izvornik. Vrijedi li i ovdje Babićeva kategorična tvrdnja:" ... na svakoj knjizi na kojoj piše ime lektora, znači da je autor (prema tome i prevoditelj) nepismen ..." Jesu li dakle bibličari i književnici koji su radili na spomenutu prijevodu nepismeni zbog lektorove prisutnosti na knjizi? Očito dodirujemo složeniji slučaj, koji bi to ostao i da nije onako završio ogledni arak Sovićeva prijevoda 1938. u Ivšićevu osvrtu.

Stvar možemo još malo nijansirati. Godine 1990. Kršćanska je sadašnjost izdala *Novi zavjet* (dopunjen *Psalmima*), koji su s grčkog izvornika preveli B. Duda i J. Fućak, bibličari. Biblijsku je lekturu obavio Ante Kresina, bibličar, a biblijsku reviziju Celestin Tomić, također bibličar. Jezičnu lekturu obavili su Marko Grčić i Josip Tabak, književnici i prevoditelji. Dokida li biblijska lektura i biblijska revizija stručnost dvojice prevoditelja a prisutnost dvojice lektora jezičnu pismenost četvorice bibličara? Na istoj su stranici i imena trojice revizora, među kojima je i ime Stjepana Babića, jezičara i jezikoslovca. Nije, dakako, sasvim jasno što tu revizija znači. Je li to samo plemenitiji naziv za prezrenu i prozaičnu korekturu bez koje nema upotrebljive knjige - a nje se ni Erazmo Roterdamski nije stidio - ili taj naziv hoće reći da se nešto više obavilo od puke korekture? U tom bi slučaju akademiku Babiću, jezikoslovnom imenu, pripala nekakva jezična revizija. Bio bi to posljednji filtar da što ne promakne u toj časnoj i drevnoj knjizi. Onda je, u konačnici, i to nekakva jezična lektura. No ako je tako, dokida li ona - prema Babićevim aksiomima o lekturi - pismenost dvojice spomenutih lektora, inače iznimno pismenih ljudi, ili pak pismenost bibličara i egzegeta?

A sada riječ-dvije o "jezikoslovnim imenima" i "jezikoslovnim bezimenjakinjama i bezimenjacima". Na stranu pitanje jesu li doista u Babićevu tekstu

prozvani lektori u pravu ili krivu, jesu li se sami ugurali u knjigu kojeg akademika ili jezikoslovnog imena, ili se to zbilo inercijom izdavačke rutine, pejorativno obilježene sintagme nameću još jedan problem vezan uz lektore i lekturu. Da netko bude dobar lektor, je li nužno da istovremeno bude "jezikoslovno ime", to će reći da piše stručne i znanstvene radove iz područja jezikoslovlja? Držim da nije. To su dvije različite jezične djelatnosti, jedna praktična, druga stručna i znanstvena. Ima vrsnih lektora koji nikad nisu objavili stručnog ili znanstvenog članka, a ima jezikoslovnih imena koja nisu u stanju napisati čitku i preglednu rečenicu. Postoje vrsni književni stilisti koji bi bili loši lektori a još gora jezikoslovna imena. Ima s druge strane književnika koji obavljaju vrsne lekture na prijevodima književnih djela, u publicistici i novinstvu. Ima dobrih lektora koji nisu profesori hrvatskog jezika, ima profesora tog jezika koji su loši lektori. To, dakako, ne znači da načelno za lektorskog početnika ne bi trebalo tražiti barem diplomu hrvatskog jezika.

A sada nešto o statusu lektora i dignitetu njegova posla. Prije petnaestak godina lektor jedne zagrebačke novinske kuće, književnik i vrstan prevoditelj , parafrazirajući latinsku poslovicu o pedagogu napisa: Kad nekoga bogovi zamrze, učine ga lektorom. Ma kako on svoj posao obavio, ma koliko stručno znanje uložio, na koncu se ne vidi što je uradio već samo što je propustio. Po akademiku Babiću, koji nekoć i sam bijaše lektor u istoj novinskoj kući, lektori su čas jezične zulumdžije, čas akademički paževi, čas opet nepozvani uljezi u knjigu kakva jezikoslovnog imena. Riječ je očito o dva lica jedne te iste stvari ili bolje rečeno o licu i naličju lekture i lektora.

Ma kako bilo s pojedinačnim slučajevima koje navodi akademik Babić, ne bi se moglo reći da se lektor uvijek rado gura u tuđu knjigu. Izdavačke kuće nerijetko manipuliraju lektorskim imenom kao stanovitim pokrićem i jezičnom propusnicom. Dogodilo mi se tako da me jedna izdavačka kuća stavi na knjigu koju nisam ni vidio ni lektorirao, bez mog znanja, dakako. U Leksikografskom zavodu podmetnuše mi tako dvije edicije, dva krupna kukavičja jajeta, jedno polupismeno, drugo možda nešto pismenije, ali također tuđe! Riječ je očito o gazdinskoj samovolji nad najamnom radnom snagom, lektorskom, ali i o preziru prema jeziku. Dakako, ista je ta samovolja godinama u Zavodu potirala i uzurpirala moj redaktorski prinos tekstovima, koji nije bio neznatan.

Dakle, bilo da je riječ o lektorskom paradoksu ili o akademičkom apsurdu, oni se mogu razriješiti samo unutar cjelovita odnosa prema jeziku i kulturi uopće. Sve dok se ne uspostavi stabilno i postojano hrvatsko političko društvo, s određenim kulturnim i civilizacijskim normama, po kojima i standardnom jeziku pa i pismenosti, osnovnoj i onoj više razine, pripada dolično mjesto, malene su šanse da se što bitnije izmijeni kakvom pedagoškom ili psihološkom doskočicom. Prisutnost lektora na knjizi - tvrdi akademik Babić - znak je da je autor nepismen. Uklonimo dakle lektora s knjige i ona će smjesta postati pismena. Postojanje prava i pravnika - odgovorit će mu tkogod - znak je da u svijetu postoji nepravda. Uklonimo, dakle, pravo i pravnike i društvo će smjesta postati pravedničko. *Credo quia absurdum est!*

Marko Kovačević

Osvrt na knjigu Johna I. Pintara "Četiri godine u Titovu paklu"

Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima tiskalo je ove godine prijevod sjećanja Johna I. Pintara na njegov boravak u zatvorima Titove Jugoslavije pod naslovom "Četiri godine u Titovu paklu".

Sa sisačkom grupom stigao je na odsluženje kazne i John Pintar početkom 1947. godine. Ja sam već boravio na odsluženju kazne od 10. veljače 1946. godine, pa se dobro sjećam kada su osuđenici iz Siska stigli u KPD Lepoglava. Putem osuđenika-činovnika Pera Vukića, učitelja i novinara iz Dubrovnika, doznali smo da nam je stigao i jedan Amerikanac.

E, pa neka je i Amerikanac među nama, govorilo se. Bolje bi bilo da ih je i više, neka vide i osjete kako njihovi prijatelji i saveznici postupaju s političkim protivnicima, a osobito s osuđenicima. Dobro bi bilo da je i Engleza i Francuza, k tome.

John je u toku robijanja shvatio bit Titova režima, postupak prema neistomišljenicima i vjerno prikazao prilike i događaje kroz četiri godine boravka u komunističkim zatvorima u svojoj knjizi na engleskom jeziku "Four Years in Tito's Hell", izdanoj u Argentini 1954. godine, a koja je konačno sada tiskana i na hrvatskom jeziku.

S Johnom nisam bio zajedno u ćeliji i nismo se puno poznavali. Tek na zajedničkim radovima, na čišćenju i planiranju dijela zatvorskog kruga, dok smo kopali i na tragljama prenosili zemlju s jednog dijela dvorišta na drugi, Adam me je Vrbanac upoznao s njim. Par riječi, podsjećanje na jednog dubrovačkog trgovca, pohvala ljepotama Dubrovnika - i to bi bilo sve. Kasnije je izoliran u prednjem dijelu nove zgrade, gdje su bili nadbiskup Stepinac, svećenici i još jedan stranac.

Njegov opis boravka u istražnom zatvoru u Sisku, a osobito u "smrtnoj ćeliji", svakako je realan, a iz njega se može uočiti da je u 1947. godini postupak prema osuđenima na smrt, uz sve okrutnosti, bio nešto poboljšan. Nakon pravosnažne presude i negativnog odgovora Prezidijuma osuđenici su vođeni ravno na strijeljanje, dok su, pak, u toku 1945. i 1946. godine u nekim zatvorima takvi osuđenici vođeni noću, pred smaknuće, u zatvorske podrume, gdje su se po cijelu noć nad njima iživljavali zatvorski stražari i povlašteni civili.

Josip Požar, osuđen na smrt, a zatim pomilovan na 20 godina prisilnog rada, govorio je da se u zatvorima Korduna i Banije osuđeni na smrt nisu toliko plašili same smrti koliko mučenja u toku noći prije izvršenja smrtne kazne, što je u stvari bila samo formalnost nad polumrtvim ljudima. Naravno, o takvim postupcima nije pričao samo Požar nego i drugi svjedoci iz raznih zatvora.

Sjećanja iz zatvora u Mitrovici, uvjeti života u njemu, te tretman zatvorenika, odgovaraju uspomenama Mirka Vidovića, francuskog državljanina, što je opisano u njegovoj memoarskoj knjizi "Tamna strana mjeseca".

Osvrnuo bih se posebno na onaj dio Pintarove knjige u kojemu govori o svome boravku u KPD Lepoglava. Želio bih ovim objasniti, koliko je to moguće zbog duljine proteklog vremena, a prema vlastitom opažanju i sjećanju, neke događaje i ljude, kojih se John tek samo dotakao.

Nedostatak je knjige što on nigdje ne navodi stvarna imena živih zatvorenika, već daje izmišljena, kako i sam to kaže, zbog opasnosti, koja je u to doba izdavanja knjige bila sasvim opravdana i razumljiva, pa je tim postupkom želio zaštititi zatvorenike.

Možda iz istog razloga on veoma šturo, pa i nejasno, govori o političkoj grupi u okviru koje je suđen. Tako on na strani 69. kaže: "Kad danas prosudujem to u retrospektivi, dolazim do uvjerenja da su oni tim tužnim skupom optuženika samo htjeli opravdati moje uhićenje. Drugi su optuženici bili potrebni kako bi glavni optuženik imao sudionike".

Mislim da je bilo baš obratno, to jest, da je on bio samo potrebiti dodatak da bi se Siščane moglo optužiti za "podrivačke veze" s inozemstvom i za špijunske aktivnosti. Dakle, on je bio samo "garnirung" jednoj političkoj organizaciji. Uostalom, on je bio tek peti optuženi. Nemam optužnice ni presude, pa ne bih mogao ulaziti u detalje, ali između njih šesnaest optuženih bilo je pet studenata i dva službenika vjerojatno sa srednjom školom, uz obrtnike i zemljoposjednike, koji su uvijek i svuda prednjačili u društvenim, športskim i drugim aktivnostima svoje sredine. A Stjepan Krivošić, student, bio je ugledni član Zbora duhovne mladeži zagrebačke bogoslovije. U svakom slučaju respektabilna ekipa. I ne može se njih nazvati tek samo "tužnim skupom", a ne spomenuti ništa o njihovim patriotskim namjerama.

Pintar spominje zrakoplovnog pukovnika Zlatka Šintića, koji je ubijen za vrijeme jutarnje šetnje u krugu kaznione u drugoj polovici ožujka 1947. godine. Naveo bih ovom prilikom neke pojedinosti koje piscu sigurno nisu bile poznate.

Naime, toga tragičnog dana, izvedeni smo na uobičajenu jutarnju šetnju oko sedam sati u jutro, i to odvojeno: prvi odjel s osuđenicima na visoke kazne i treći odjel s osuđenicima na niže kazne. Kretali smo se uobičajenim trapavim korakom s rukama na leđima pokraj istočnog zida i obližnjeg stražarskog bunkera, vrteći se neprestano u krug, na prostoru gdje je za vrijeme zamjenika upravitelja, Josipa Globočnika, bilo neko vrijeme i igralište za mali nogomet.

Valjda je bilo proteklo petnaestak minuta naše šetnje kad se sa suprotne strane kaznioničkog kruga pojavio civil i nešto gestikulirao prema stražaru na bunkeru. Par minuta nakon toga uslijedilo je s bunkera, u kratkim vremenskim intervalima, nekoliko mitraljeskih rafala. Dakle, ne slučajno i nekontrolirano ispušten jedan rafal. Očito pucanje s ciljem da se gađa zadana meta. Jakov (Đaki) Andrijuci, Joseph Burg, Bruno Tomić, Vlaho Bijele, Grga Glavinić i Đuka iz osječke Retfale (ne mogu se sjetiti prezimena) i ja nalazili smo se u dijelu kolone koja je bila gotovo u "mrtvom uglu" u odnosu na strijelca, a pukovnik Zlatko Šintić kretao se u pravcu istok-zapad, od bunkera prema zgradi kaznione, stražarevim metcima lako dostupan.

Najednom se stvorio među nama, kao "Satana ex machina", komesar-zamjenik upravitelja, koji je vikao i mahao stražaru da prekine vatru. Pritrčali smo ranjenicima. S još dvojicom prihvatio sam puk. Šintića koji je čučao pritiskujući rukama trbuh. Pokušali smo ga pridržavajući voditi, ali nije išlo. Jako je krvario i brzo je klonuo. Poznavao sam ga i pokušao hrabriti, da će biti sve dobro i u redu, ali je on nato rekao: "Gadno me je pogodilo - gotov sam!" Morali smo ga nositi, a on je prosto klizio iz ruku. Unijeli smo ga u ambulantu skoro ga vukući po tlu. Liječnik-osuđenik skinuo mu je hlače i pogledao ranu, zatim slegnuo ramenima i odmahnuo rukom, uz primjedbu da bi samo hitna kirurška intervencija i transfuzija mogle, možda, pomoći. Koliko sam

razumio, radilo se o povredi arterije - krvarenje je bilo veliko. Ranjenik je već bio izgubio svijest i, tu smo ga ostavili.

Zlatko Šintić bio je zrakoplovni pukovnik oružanih snaga NDH. Suđen je koncem 1945. godine u Beogradu na vremensku kaznu u procesu protiv velikog broja viših časnika vojske NDH.

Mislim, a čini mi se da se ne varam, da su pucanje i meta bili unaprijed planirani, a usputni ranjenici bili su zanemarivi. Razloga za pucanje nije bilo. Ja i već spomenuti osuđenici nalazili smo se u trenutku mitraljiranja vis-à-vis stražarnice. Napada nikakvog nije bilo, niti je stražaru prijetila kakva opasnost. Nešto kao predigra onom razbojstvu 5. srpnja 1948, koje spominje autor, a na koje se, u predgovoru knjizi, osvrće profesor Radovan Grgec. Radilo se, po mišljenju više osuđenika, o ubojstvu vlasti nepoćudne osobe koja je uspjela izbjeći smrtnu presudu. Sam je Z. Šintić bio uvjerenja da se nekako "izvukao" jer je trebalo dati sudu demokratski, pravedni i objektivni image da bi se opravdao veliki broj izrečenih i kasnije izvršenih smrtnih kazni hrvatskim časnicima, koji su kao i on samo služili svojoj državi. Jedan od njegovih isljednika u Beogradu rekao mu je poslije: "Šintiću, ovaj si se put izmotao, ali kuće nećeš vidjeti"!

Za napomenuti je: Ranjeni su osuđenici, navodno, upućeni u varaždinsku bolnicu. Koliko je meni poznato, ni jedan od njih se više nije vratio u Lepoglavu.

Na jednom mjestu Pintar spominje kako su mnogi osuđenici bili ponovno optuživani i slani pred sudove, osuđivani potom na visoke vremenske kazne, pa i smrt. Da, to je točno. Te, naknadno suđene osobe, nakon pravosnažne presude prebacivali su u druge zatvore, a eventualna smrtna kazna izvršavala se u mjestu suđenja, osim, koliko znam, u slučaju osuđenika Beloševića, koji je nakon presude opet doveden u Lepoglavu, gdje je izvršena i egzekucija. Doduše, justificirani su u lepoglavskom dvorištu i napadači na stražara 5. srpnnja 1948. godine, ali je to poseban slučaj i različit od onog Beloševićeva i drugih, koji su naknadnim prijavama svakojake naravi izvodeni pred sudove.

Autor govori i o tome kako je pošta iz kaznionice redovito stizala na odredište, dok ona od kuće često nije isporučivana zatvorenicima. I to je točno i mogu potvrditi vlastitim primjerom. Gosp. Ćirović, numizmatičar i filatelist iz Beograda, donio je u filatelistički klub u Dubrovniku razglednicu Dubrovnika kupljenu na "buvljoj pjaci" u Zemunu 1987. godine. Ništa ne bi bilo u tome zanimljivo da to nije bila razglednica upućena meni u Lepoglavu od strane sestre Fanite veljače 1946. godine. Još prije sam bio čuo kako su neki skupljači-trgovci pronašli mnogo razglednica u nekom lepoglavskom magazinu.

Kad sam stigao s robije kući, pričalo se o nekim pismima i kartama koje su mi slane, a koje nikada nisam primio. Naprotiv, sva moja pisma iz Lepoglave i iz rudnika Strmac našao sam kod kuće uredno složena.

Toliko o knjizi. Smatrao sam da bi bilo korisno prokomentirati i donekle nadopuniti ovu korisnu knjigu iz pera državljanina, sudionika stradanja našega naroda u prvih pet poslјeratnih godina.

Josip Braenović

Postulat: reinterpretirati Reljkovića

Sažetak jednog neizgovorenog izlaganja

Dobiti nove, zapravo adekvatnije prosudbe Reljkovićeva opusa - nasuprot uvriježenog ponavljanja već olinjalih, i što je još gore pogrešnih interpretacija, nekritičkih zabluda i stereotipa u kojima su neki njegovi momenti očito neutemeljeno prehvaljeni, a mnogi od važnih zanemareni, zaobiđeni, prešućeni, pa čak ideološki mistificirani - moguće je, kao što će biti demonstrirano, analitičkim prepoznavanjem i reinterpretativnim prosuđivanjem bitnih mjesta u *Satiru*. Iz takvog pristupa (s uvažavanjem već postignutih rezultata ranije autorove studije *Reljković i estetika* (*) nužno slijede nove, drugačije ocjene podjednako s nužnim izmjenama književnopovijesnih, pa čak i općekulturnopovijesnih perspektiva.

Jedno između takvih bitnih mjesta je uporno isticana i pozitivno akceptirana Reljkovićeva kritika fenomena razglašenih, kako ih sam Reljković naziva, kao "turske skule": prelo, kolo, posilo (sijelo, divan). Iz povijesne perspektive potrebno ih je već jednom, napokon, interpretirati kao Reljkovićeve racionalističke zablude i njegovu negaciju estetičkih fenomena. Reinterpretativno, topos o "turskim skulama" treba čitati kao dokument o njegovanju pjesme, glazbe i plesa (kolo!) i za vrijema turske vladavine! Za razliku od Reljkovića, čije stihove je nategnuto i promašeno kvalificirati epohi primjernim stilskim oznakama "rokoko" i "klasicizam", pjesmu i kolo kao forme narodne umjetnosti afirmira svojim klasicističkim stihovima u duhu protoromantizma (romantični klasicizam) M. P. Katančić držeći estetske fenomene o kojima se javio spor starijim od dolaska Turaka, štoviše čak arhajskim (Stari pisci hrvatski, knjiga XXVI, JAZU, Zagreb, 1940, str. 306-307; *Fructus auctumnales*, Zgb. 1791). Klasicističko-prosvjetiteljsko-racionalistička je kod Reljkovića samo konzekventno provedena teza estetičkog utilitarizma, koja dopušta da se u ime razuma eliminira i sam estetički fenomen, kulturološki, egzistencijalno i ontološki.

Takve konzekvencije iz perspektive hipertrofije racionalizma modernog svijeta podliježu kritici ne samo sa suprotnih pozicija, nego sa stanovišta povijesno-kritičkog uvažavanja prosvjetiteljstva u smislu racionalne, dakle, na temelju razuma, kritike racionalizma (po tipu primjerice Adorno-Horkheimer, *Dijalektika prosvjetiteljstva*.)

Radikalno negativan odnos prema "turskim skulama" zamagljuje, onemogućuje ili čak falsificira osim toga uvide u povijesnoumjetničke, kulturne prilike i oblike života za vrijeme turske vladavine. Hrvatska kulturna povijest za sve nacionalne teritorije to razdoblje tretira kao potpunu prazninu. Nigdje se ne govori o pozitivnim utjecajima. A trebalo bi, jer dolazak Turaka nije bio provala barbara, nego donošenje jedne doduše drugačije, ali visoke kulture. Hrvatskom pak nacionalnom identitetu takvi su dodiri čak pridonosili, što se može demonstrirati primjerom kojega izrijekom spominju "turske skule": tamburanje. Tamburu kao instrument razvijaju Hrvati u samo za njih specifičnoj formi, upravo pod utjecajem Turaka, odnosno islamskog življa; (vidi B. Širola, *Hrvatska narodna glazba*, 1940 i *Hrvatska umjetnička glazba*, 1942). Tambure su danas identificirane kao nacionalni oblici glazbala, navlastito baš u Slavoniji, no i drugdje; a u dijaspori čak imaju nezaobilazno značenje nacionalnog instrumenta. Život pod Turcima, te napose s ljudima koji kao domaći živalj prihvatiše islam, kako se obično prikazuje, tobože je puko robovanje (falsifikat koji rezultira s tragičnim posljedicama čak i svršetkom 20. stoljeća). Naprotiv, bio je to sužívot prisnih kulturoloških dodira i tolerancije, kakvu ne poznaje Reljkovićevo prosvjetiteljstvo, a koju i sam priznaje (islamskom) življu Slavonije:

"kad se Turci skupe na divane
ni vašima oni ne zabrane;
kad Turkinje stanu igrat kolo
okrećuć se sve unaokolo,
i vaše se divojke ufate
jal kod Muje jal njegove Fate"

Drugo je za hrvatsku književnost, kulturu i nacionalni identitet možda čak sudbonosno mjesto reinterpretacije kod Reljkovića ono, koje se nadovezuje na vrlo poznate, ironične, gotovo poslovične stihove, gdje se u pravilu citiranje prekida radi rizika interpretacije; zbog toga to nije naprosto puki topos, "mjesto" u tekstu, nego i sublimirani kompleks pitanja u cjelini: problem jezika. Upravo se, naime, u hvaljenju Reljkovićevog *Satira* (ne bez zlih i kobnih namjera) prešućuje da taj za Slavoniju važan spjev sadrži, u prijekoru nepismenosti Slavonaca, i stihove:

"Vaši stari jesu knjigu znali
srbski štili, a srbski pisali."

Budući da estetsku dimenziju, dimenziju ljepote, ukoliko je i kad je ima Reljkovićev *Satir*, više nego stihovi emanira upravo jezik na kojem su pisani, tj. lijepa, konsekventna ikavica, kao eminentno hrvatski etnički, teritorijalno i numerički (statistički) najrasprostranjeniji modalitet visoko razvijenog, nesporno nacionalnog identiteta hrvatskog jezika, pa zbog toga ostaje otvoreno pitanje kako je navedeno "mjesto" zalutalo u *Satira* i zašto nije eksplicite interpretirano? To mjesto ne može mimoići problem sistemskog potiskivanja ikavice. Zajedno s filološkom tematizacijom nameće se i estetska, koja - suprotno književnopovijesnim i filološkim falsifikatima - upravo na temelju jezika traži osviještavanje nove vrijednosno afirmativne prosudbe odnosno Reljkovićevih stihova i, kako izvorne tako prijevodne, njegove proze, što se zapostavlja sustavno i namjerice. Paralelno s tim striktno uspostavljaju neizostavne sprege s Reljkovićevom *Gramatikom*, svih triju edicija; (pitanje, kojeg se, koliko znamo, samo Josip Hamm tek dotaknuo svojedobno).

Kompleks "turskih skula" i kompleks jezika dva su bitna toposa Reljkovićeva opusa koji paradigmatski postuliraju produbljenu estetsko-interpretativnu, kulturološku, čak ideološku (dakako povijesnu) hermeneutiku pristupa s iznalaženjem drugačije, nove prosudbe i novih vrijednosnih aspekata. U postuliranju novog pristupa implicirana je spram dosadašnjih dakle drugačija, nova metodologija, stoga reinterpretacija, koja će dati Reljkoviću novo, drugačije povijesno-epohalno mjesto, a njegovom djelu i djelovanju nov i drugačiji smisao.

Zlatko Posavac

* Čitano kao referat, Nova Gradiška, 1984, prvi put objavljeno tiskom u sarajevskom časopisu "Život", 1988, br. 9-10, te napokon u Zborniku JAZU, Osijek, 1991.

Masoni

Bilo je samo pitanje vremena kada će se hrvatska masonerija usuditi da izide na svjetlo dana i početi se hvaliti svojim "naprednim idejama" i "velikim zaslugama za hrvatski narod". Od početka nastanka hrvatske države na sve načine upravo svjetska masonerija je nastojala srušiti hrvatsku državu, upravo svjetska masonerija je podržavala Srbe i minstra Jovanovića u njihovim nastojanjima da se spriječi priznanje Republike Hrvatske o čemu je novinar I. Mlivončić u knjizi "Pape i Hrvati" napisao slijedeće: "Masoni su na svom sastanku u Beču, na kojem je nazočan i srpski ministar vanjskih poslova Jovanović, odlučni u podršci Jugoslaviji. Još uvijek je svježe nastojanje, donedavno posve otvoreno, lorda Carringtona, da pokuša stvoriti novu federalnu Jugoslaviju . ..", (str. 187) a mi danas u Vjesniku (kulturni prilog Danica) 12. ožujka dobivamo pune dvije stranice u pohvalu našim krvnicima, u pohvalu onih koji već dvije stotine godina Srbe usmjeravaju i huškaju na nas!!!Čak niti ne skrivaju da je masonerija osnovana u Londonu 1717., onom istom Londonu koji od početka ovoga stoljeća na sve načine ruši Hrvatsku i osniva Jugoslaviju za Jugoslavijom. Zaprepašćujuće je da priznaju kako je grof Janko Drašković pokretač tzv. "Ilirskog pokreta" bio član pariške lože "Ujedinjeni dobrotvorci". A to je tome tako zato što se u novijoj povijesti Hrvatske premalo ističe da je Otac domovine dr. Ante Starčević bio faktički najveći protivnik tzv. Ilirskog preporoda (iz kojeg je i sam potekao) kada je uvidio da taj "preporod" Hrvate vodi u propast. Prvi puta je osudio taj pokret u svome članku od 27. IX. 1852. i to zato jer je uvidio da ilirizam kroz jugoslavenstvo postepeno nameće srpsko ime i misao. To je bitan povjesni moment koji je premalo naglašavan. "Po prvi put žestoko je osudio ilirizam, uvjeren da su Hrvati pod ilirskim imenom radili više za druge negoli za sebe i da su "u ime ljubavi i sloge bratimske" prešutjeli mnogo toga..." (Povijest pravaške ideologije, M. Gross, str. 31) To su nama masoni priredili kroz ilirizam: povijest unutarnjih borbi, pojavu izroda Strossmayera i izdajice F. Račkog koji se i danas nekritički slave pod krinkom kulturnih zasluga (koje doduše imaju), ali se pri tome previda politička šteta što su je počinili u ime "drugačijeg hrvatstva". A ta je šteta neizmjerna!

O tome opširno je svjedočenje iza sebe ostavio Starčevićev suborac Bare Poparić, Zadranin, koji je na komemoraciji o četrdesetoj godišnjici smrti "Staroga" 1936. između ostaloga o masonskom djelovanju u Stranci prava (za života staroga) rekao: "Fran Folnegović, kao gradski zastupnik, (izrazio je) žalost što madžarska zastava nije simbol bratstva i ljubavi medu Hrvatskom i Ugarskom ... Ante Starčević (...) bio je prikovan uz krevet kad se je Folnegović tako ružno obrukao. Stari bijaše ogorčen na Folnegovića još prije,... kada je doznao, da taj isti Folnegović, premda mason, proglasuje svuda biskupa Strossmayera pokroviteljem Stranke prava: dapače da mu šalje izvještaje o radu i namjerama stranke. Sve je to Stari i spočitnuo Folnegoviću. Ali kad je vidio, da je Folnegović zaveo sebi u prilog većinu u (stranačkom) klubu, Stari je istupio iz stranke i osnovao "čistu stranku prava" .. (Ante Starčević, skupni rad, str. 87)

U članku Marka Jurića se ističe da su Hrvati u 18. st. "na cijelom teritoriju Ugarske imali vodeću ulogu u masonskim ložama" (Vjesnik/Danica 12. 3. 94.), ali se prešućuje da je njihova uloga u daljem povijesnom tijeku bila negativna. Prosvjetu su

u 18. st. u Hrvatskoj (kao i u prijašnjim stoljećima) držali katolički redovi, a masonski car Josip II ukidao je katoličke redove i katoličke škole po Hrvatskoj, omogućivši procvat prosvjete. Ukidao je stare redove i škole, bolje i drugačije nije dao, a njegovi drugovi i suradnici su bili - hrvatski masoni. Zar je to pozitivno?

U 19. stoljeću madžarski namjesnik Hedervary po Hrvatskoj službe i privilegije daje Srbima i neprijateljima Hrvatske, a mason Folnegović izdaje Oca domovine koji se borio i protiv Hedervarya, Strossmayera i protiv svake tudinske vlasti! Zar je i to pozitivan doseg masonske djelatnosti? Starčević nije, sve do pred kraj života, imao jasnu predodžbu o masonima hvalio je kršćanski aspekt francuske revolucije), ali čitav se život borio upravo protiv njih!!! "Folnegović je kod primanja u peštansku ložu tvrdio, da on ulazi u masonstvo s odobrenjem Ante Starčevića, a nijekao je u hrvatskoj javnosti da je mason. Međutim, on je priču o Starčevićevoj uputi da ude u masonstvo izmislio. Starčević koji je bio protiv politiziranja Crkve, dakle protiv klerikalizma (jer su svećenici poput Strossmayera i Račkog zastupali pogrešne ideje, tj. otišli do vraga (prim. pis.) bio je istodobno teist...", a to znači vjernik odan crkvi i papi, što potvrduje i Bare Poparić u već spomenutom govoru. (Citat iz "Masonstvo u Hrvata" I. Mužić, str. 135) Folnegović je služio svim neprijateljima slobodne Hrvatske. a još i danas ima ulicu u Zagrebu. I nije jedini od te vrste! "Nakon ovoga događaja s Folnegovićem borba u hrvatskoj javnosti protiv masonstva postala je vrlo žestoka. U toj borbi, naravno, nastavila je prednjačiti Katolička crkva .. (ibid, podvukao E.Č.)

Možemo zaključiti da kada su masoni i "paramasoni" (poput Strossmayera, koji se od masonstva formalno i javno ograđivao, a na toj je liniji faktički djelovao) štogod dobra i učinili na polju kulture, to bi činili zato da se istaknu i potom na političkom polju učine adekvatnu štetu u skladu sa svojim idealima.

O tome što su za nas Hrvate i čitav svijet masoni, najjasnije se izrazio Lyndon Larouche, nekadašnji savjetnik predsjednika Ronalda Regana, a danas politički zatvorenik (pred otpuštanjem iz zatvora, zahvaljujući Clintonu), kojega je u zatvor otpremila (prema vlastitu svjedočanstvu) baš masonerija - On kaže: "Europska civilizacija utemeljena je na *kršćanskim republikanskim načelima*. Ako ih sekularizirate na način na koji to čine izvjesne klike slobodnih masona iz Londona, s namjerom uništenja Vatikana i uništenja judaizma kao religije i kršćanstva, okrećući se zatim istovremeno i uništenju islama: taj revolt protiv monoteizma znači da postoji jedan afirmativni sotonski poticaj protiv monoteizma koji je presjekao pupčanu vrpcu djeteta u utrobi, pa stoga djetetu prijeti smrt... " ("Hrvatski rukopis: 7. 1. 94.)

A kod nas u Hrvatskoj Ante Starčević je bio predstavnik kršćanskih republikanskih načela, a Strossmayer je bio predstavnik liberalnog katolicizma i ekumenskog sekularizma, čime je razvodnjavao kršćanski nacionalni princip što ga je zagovarao Starčević i slabio papski autoritet - *koji je Stari branio*!!!

U današnje vrijeme naši hrvatski neprijatelji bili su američki političari Brent Scowcroft i Lawrence Eagelburger koji "nisu ništa drugo do pripadnici sekcije Britanskog ureda vanjskih poslova koji se danas zove Chantham House"..., a ovu ustanovu po već citiranom i cijenjenom Laroucheu kontroliraju - engleski masoni!!! Dakle, Englezi nekada i danas uporno rade na istom poslu. Ništa se nije promijenilo.

Već idućeg dana, nakon slavopojke masonima u Nedjeljnom Vjesniku (13. 3.) nalazimo veliki pohvalni prilog u korist Transcendentalne meditacije, od novinarke A. Latinović. Tu nalazimo niz netočnih interpretacija ove indoidne sekte koju se predstavlja kao "tehniku dubokog odmaranja, bez vjerske pripadnosti", koja "nije ni budistička, ni hinduistička, ni bilo kakva vjerska praksa". A to nije točno. Još gora od toga je iskrivljena interpretacija pismene poslanice Ivana Pavla II gdje se kaže kako "Vatikan iznosi da TM nije u suprotnosti s kršćanskom vjerom, uključujući i molitvu", pri čemu je pozivanje na Osservatore Romano od 15. prosinca 1989. potpuno neopravdano. Prije svega u toj poslanici govori se o Zenu, Yogi i Transcendentalnoj meditaciji, pa se u tom kontekstu "u pismu ne odbija preuzimanje istočnjačkih oblika meditacije, ali se zahtjeva da se prijedlozi kojima se kršćanska meditacija ima uskladiti s istočnjačkim tehnikama *stalno preispituju prema metodi i sadržaju...*" (podvukao E.Č.) Zatim se na 5. str. pet puta kaže da su "lažni karizmatici iz 4. stoljeća poistovjećivali milost Svetoga Duha sa psihološkim iskustvom u duši", a danas se čini da ovakvi "*pogrešni oblici* ponovno ostavljaju dojam na brojne kršćane i savjetuju im ih kao psihološko ili duhovno sredstvo koje će im pomoći da nađu Boga..."

Budističke i hinduističke metode "služe se negativnom teologijom", bez slika i pojmova, kao što je primjereno teoriji budizma," a transcendentalna meditacija koristi se molitvenim riječima zvanim mantra koje *ne označuju kršćanskoga Krista već - hinduistička božanstva!!!* U Papinskoj poslanici izrijekom piše, u fusnoti, da je "papa Ivan Pavao II postavio pred oči čitavoj crkvi primjer i nauk sv. Tereze od Isusa, koja je u svoje vrijeme morala *odbiti pokušaj određenih metoda* koje su zahtjevale neobaziranje na kršćansko čovječanstvo u prilog nestalnog uranjanja u bezdan božanskog..." (tj. podvukao E.Č.)

A što je to Transcendentalna meditacija, to je u "Danasu" od 24. ožujka 1987. vrlo iscrpno i precizno objasnio Marijan Grakalić u članku pod naslovom "Maharashijev zračni promet".

Grakalić navodi kako povijest TM "počinje još ljeti 1959. godine kada je Maharashi (Indijski vođa ove vjerske sekte) počeo sljedbenike svoje eurohinduističke vjerske organizacije okupljati u Sjedinjenim Američkim Državama. Na plakatima koji su najavljivali njegov nastup pisalo je: "On dolazi iz doline svetaca kako bi održao predavanje u vašem gradu." Nedugo nakon toga, šezdesetih godina, Maharashi osniva pokret koji naziva "Pokretom za duhovnu obnovu čovječanstva", na hinduističko-budističkim načelima. "U njemu je bila sadržana ne baš odveć originalna ideja da se pomoću jedne tradicionalno indijske inicijalističke i obredne prakse izvrši duhovni preporod i izgradi model utopijskog društva kojem su korijeni u tzv. vedskom komunizmu..." (Danas, 24. ožujka 87.)

Jasno je da budizam i hinduizam kao nihilističke religije ne mogu imati drugu svrhu nego li odvlačenje kršćana od kršćanstva, a to želi i masonerija, kojoj je uzor - Daleki istok. Ovakvu pojavu s Dalekog istoka masoni su i očekivali, ali nisu znali kako će se očitovati. Danas je to jasnije. Najavljuje se New age, novi svjetski poredak masona (protiv čega se borio Larouche), a prava slika o starim događajima i novim pojavama prikazuje se krivotvoreno. Što mislite, kome to služi?

Emil Čić

ZABORAVLJENI PRIZORI ZABORAVLJENOG SLIKARA

Izbor iz zbirke slikara Lovre Pavelića, Galerije Slavija Lloyd, Zagreb, 1. - 30. travnja 1995.

Dio slikarskog opusa Lovre Pavelića, "slikara zagrebačkih sutona", kako ga nazvahu u katalogu izložbe, 36 ulja (većinom na platnu), našlo se tijekom travnja pred Zagrepčanima. Zahvaljujući kolekcionarki prof. Branki Papković, ali i svesrdnu zalaganju prof. Antuna Bauera. Veoma lijep, premda ne baš raskošan katalog, kako i pristaje našemu trenutku, uz sponzorstvo Zagrebačke banke d.d., naslovljen je sa "Zaboravljeni prizori". Mogli bismo i dodati: gotovo zaboravljenoga hrvatskog slikara. Koji je - prema onoj "Nemo propheta ..." - samostalno izlagao u Zagrebu svega triput, premda je inače izlagao i u Haagu, Saarbrückenu, Torinu i Opatiji.

Sada su se pred nama našli pejzaži uže zagrebačke okolice, pa i starih "nezamijećenih" dijelova Zagreba, jedna zagasita ruralna poema, oda Zagrebu koji nestaje (ili je već i nestao ...). Štovateljica njegova stvaralaštva (da ne upotrijebim već suviše otrcani izraz "zaljubljenica") prof. Branka Papković već godinama skuplja Pavelićeva djela, ističući podjednako njegovu ruku sigurnih poteza i toplo-zagasitu pastoznost slikarovih tonova. I da ne bi pomoći iskusnoga i verziranoga prof. Bauera, tko zna bi li se izložba našla pred Pavelićevim sugradanima. Ta posljednji je put izlagao u Zagrebu (skupno) 1979. godine, kad je pet godina kasnije umro, dogodilo mu se ono što je Matoš rekao o "hrvatskoj smrti" ...

Ivo Slaviček

HRAŠNJANSKA GALERIJA

Obično kažemo za neko mjesto da je poznato ako se nalazi na značajnom geopolitičkom položaju ili je obdareno posebnim prirodnim bogatstvom ili je značajno za povijest naroda ili ako postoje znameniti ljudi koji su na neki način povezani s tim mjestom.

Hrasno, doduše iako se nalazi na značajnom geo-političkom položaju, jer to je jedno od posljednjih mjesta s većinskim hrvatskim stanovništvom prema Istoku, jedna od posljednjih župa Katoličke Crkve u kojoj živi preko 98% katolika - Hrvata, mjesto u povijesti koje je doživljavalo sudbinu granica, malo je poznato široj javnosti, vjerojatno i zbog toga što se spominju veća mjesta u čijem se okrilju nalazi ovo mjestance četrdesetak kilometara sjevero - istočno od Neuma, dvadesetak kilometara istočno od Metkovića, dvadesetak kilometara jugo - zapadno od Stoca i oko

pet kilometara zapadno od Ljubinja, mjesta s većinskim srpskim stanovništvom.

Ipak, nekima je poznato, prije svega zbog svetišta Kraljice mira, svetišta Trebinjsko-mrkanjske biskupije, a unutar crkvenih krugova i po pok. Dumi - don. Stijepanu Batinoviću koji je preko 40 g. neumorno služio Bogu i svome narodu ovih prostora. Od danas postaje još poznatije po svojoj galeriji i etnografskom muzeju.

Istini za volju, galerija je bila proglašena dovršenom još 1989. g. prigodom proslave Kraljice mira, ali "de facto" nije počela raditi 14. svibnja o. g. kada je otvorena zajedno s etnografskim muzejem.

Sama ideja o nečem ovakvom rodila se u mislima sina ovoga kraja Mate Njevre - Barbe. Naime, kako on sam kaže 1987. g. na proslavi Kraljice mira koju je te godine predvodio uzoriti kardinal Franjo Kuharić odlučio je pokloniti crkvi u Hrasnu sliku sv. Mihovila arkanđela zaštitnika Trebinjske biskupije po uzoru na sliku Bogorodice koja se već nalazila u Hrasnu a djelo je nepoznatog autora iz Venecijanske škole s kraja 17. st. Pošto se malo o tome raspitivao s kompetentnim ljudima i u razgovoru s don. Rajkom Markovićem, župnikom u Hrasnu, rodila se ideja o osnivanju galerije i muzeja, inače vrlo rijetkih na ovim prostorima.

Prilikom proglašenja galerije dovršenom, posjedovalo se oko dvadeset slika. Uvidjevši da je ideja naišla na plodno tlo i da je već počela davati plodove, "roditelji" ovoga projekta odlučiše da to uistinu bude prava galerija. Dalje su se dali na skupljanje umjetnina tako da je neposredno prije Domovinskog rata posjedovala 74 umjetnine - slike, uglavnom ulja na platnu.

Neko vrijeme dok je rat bjesnio ovim područjima umjetnine su bile sklonjene na sigurno, a sama je kuća namijenjena za galeriju zadobila neka oštećenja.

Danas je galerija obnovljena. U njoj se nalazi preko 300 slika. Slike je radilo preko 80 autora, od vrhunskih slikara naive do vrhunskih majstora i profesora. Tako se u galeriji nalazi i 17 slika Ivana Lackovića - Croate, 133 slika Željka Mucka iz Koprivnice, Stjepana Katića 43 slike, 28 Rudolfa Labaša. Tu se još nalaze i slike Ivana Rabuzina, Josipa Biffela, Vasilije Jordana, Mladena Veže, Daniela Žabčića, Susane Banić, Ede Murtića, Nikole Novosela, Vlade Mišljenovića, Josipa Generalića, Marija Koprvice, Blaženke Solovodare, Slavka Gradinšćaka itd ...

Tehnika je većim dijelom ulje na platnu i tuš premda ima i drugih. Motivi uglavnom religiozni, veliki likovi iz povijesti Izraela i povijesti kršćanstva. Ima tu i povijesnih motiva. Posebno su značajni portreti poznatijih ljudi ovoga kraja. Ne oskudijeva se ni motivima iz prirode, seljačkog života itd ...

Slike su uglavnom darovi. Kako darovi samih umjetnika tako i darovi iseljenika našega kraja.

Ono što posebno raduje jest da galerija ovim nije zapečaćena. Kako kažu sami autori i dalje će se nastojati tražiti načina i dobrih ljudi kako bi galerija bila što bogatija i kvalitativno i kvantitativno.

Zajedno s galerijom nalazi se i etnografski muzej. On uglavnom sadrži primjerke kulturnog, zanatskog, poljoprivrednog i kućnog bavljenja naroda ovoga kraja do 500 g. unazad. Posebno je značajno da ti primjerci po prvi puta izlaze iz anonimnosti, premda su se neki od njih još do "danas" koristili. Medu primjercima je vrijedno spomenuti: pozlaćenu ploču za pas koja je stara negdje oko 400 g., iglenice isto

toliko, maše stare oko 300 g., puška iz koje je po legendi neki Luka ubio Turčina itd ... Takoder, vrijedno je pogledati kameni pižul, kutarice, kamene krevete i cijeli kućni inventar našega kraja iz 17. st.

Milenko Krešić

SLIKA HRVATICE IZ KRAŠIĆA U VIJEĆNICI NJEMAČKOGA GRADA HANAUA

U vijećnici njemačkoga grada Hanaua našla se umjetnička slika "MORE" (ulje) nadarene umjetnice iz Krašića (Jezerine 15) Barice Bradica. To je radostan i nesvakidašnji podatak, a svakako i razlog da se o toj zaslužnoj Hrvatici nešto rekne i široj hrvatskoj javnosti.

Krašić nije dakle zavičaj samo biskupa, kardinala i svetaca nego, evo, i umjetnika. Barica Bradica se kao slikarica ostvarila sasvim spontano, na temelju čistoga talenta. Doduše, imala je potporu u svojoj sestri Ankici. Barica se rodila 16. lipnja 1952., a u dvadesetoj je godini života odlučila otići na rad u Njemačku, gdje je aktivna medu sunarodnjacima (u hrvatskoj zajednici u gradu Hanau).

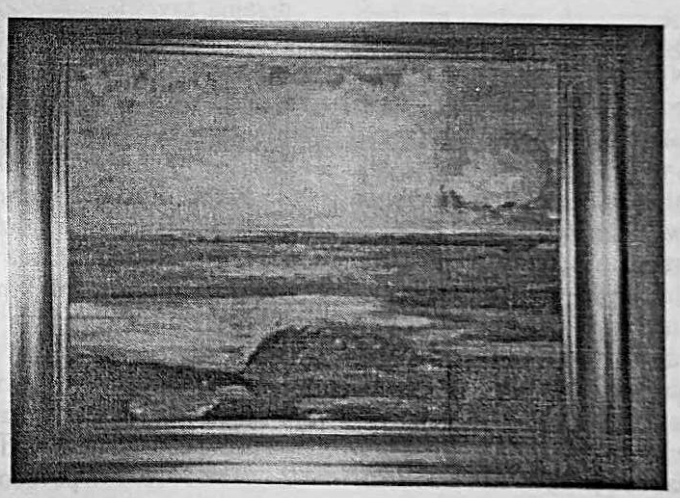

MORE, (Ulje) Vijećnica Hanan 1991 Barica Bradica

Veoma je uzbuđeno doživjela uspostavu suverene Hrvatske, ali je emocionalno bila pogođena teškim ratnim trenucima, što se je, kako ćemo vidjeti u nastavku članka, odrazilo i na njezino slikarstvo. Sav utržak od slika Barica Bradica namjenjuje hrvatskim prognanicima, naročito stradaloj djeci iz drage domovine.

Zbog nedostatka prostora donosimo uz članak samo sliku koju spomenusmo uvodno, ali ćemo naznačiti još neke važnije slike. Tragičnim je ratnim događajima inspirirana slika "Gori zemlja": iza pitoma krajolika plamti požar kao usred pakla, a s istočne strane. Odbljesci na stravičan način zahvaćaju nebo i vodenu površinu. Slično su izvedeni akvareli kojima je model rijeka Majna, ali je motiv ratni. Kao kontrapunkt umjetnica je stvorila prozračni, nježni, idilični akvarel "Cvijeće" s golemim paspartuom, kojemu kao da je zadaća što više odvojiti tu pitomu sliku od opožarenih ratnih motiva. Možda je zbog istoga razloga "Cvijeće" ostalo na štafelaju, da se s tragičnim i tužnim izlošcima ne miješa. Oni su daleko na zidu.

Budući da većina likovnih umjetnika radi po prirodi ili modelu, nije neobično

što je kod Barice Majna, uz čiju obalu slika, metafora za koju hrvatsku rijeku, jer umjetnička mašta rješava problem. Zna se da je i znameniti Menci Klement Crnčić neke svoje marine naslikao postavivši štafelaj na obalu Isara kod Mittenwalda, gdje je Isar bio modar i zapjenjen kao more, okružen borovima, s hridinama u pozadini, prava slika Jadrana ...

U doba kada je u krašićkoj internaciji bio kardinal Stepinac mala djevojčica Barica je preko raznih oblika skupne pobožnosti bila s njime u dodiru, slušala ga, molila u njegovoj blizini, nadahnjivala se. Zato joj je duša široka, nadasve otvorena ljepoti umjetnosti.

Iz roda je koji je dao biskupe i svećenike: tu je mons. Jezerinac (uži Baričin zavičaj su Jezerine, biskup joj je bratić po majci), zatim vlč. Stjepan Bradica, onda konventualac otac Jerko Felja ...

Prva joj je izložba bila 1991., pred Božić, u Njemačkoj. Poslije je bila aukcija, prodala je deset izložaka i sve što je zaradila poklonila za dobrotvorne svrhe. Tako je bilo i kasnije. Svi su bili oduševljeni njezinom umjetničkom obradom hrvatskoga grba.

Izvornost, pa i neobičnost, njezina djelovanja imade tri obilježja: spontan proplamsaj nadarenosti, rodoljublje kao srž nadahnuća, mogućnost dobrotvornog rada preko darivanja utrška kao motivaciju.

Ugledan je član hrvatske zajednice kojoj pripada, a to je Hrvatska katolička misija u gradu Hanau. Barica Bradica se unaprijed veseli četvrtstoljetnome jubileju te misije, koji bi trebao biti proslavljen za koju godinu. Ona se već za tu proslavu sprema. Činit će sve što je u njezinoj moći da proslava što bolje uspije, na njoj će biti njezina najveća i najbolja selekcija slika, a nada se da će dotle njezinu narodu zasjati puno sunce slobode na čitavome državnome teritoriju domovine.

Svevlad Slamnig

SIMFONIJA U METALU (U MEDALJERSTVU) MAJE KRSTIĆ - LUKAČ

U povijesti hrvatskog medaljerstva žene medaljeri nisu rijetkost, spomenimo samo Herminu Ferić, Ivu Simonović i Milu Wood.

I danas tu granu umjetnosti njeguju Maja Krstić - Lukač, Đurđica Kovačiček i Maja Nejašmić - Landau.

Maja Krstić - Lukač rođena je u Splitu 1954. Školu primijenjenih umjetnosti i dizajna završila je u Zagrebu 1974, a Akademiju likovnih umjetnosti, odjel za kiparstvo 1979. Nakon dvije godine studija upisuje smjer medalje i male plastike kod prof. Želimira Janeša, zajedno s F. Kordićem i D. Mataušićem.

Prof. Želimir Janeš, istaknuti medaljer i pedagog, razvio je u njoj afinitet za medalju. Još za studija, stvara ona portretnu medalju ekspresionističkog izraza. Okušava se u raznim materijalima: bronci, drvu, slonovači i zlatu. Po završetku studija izlaže na brojnim izložbama, poglavito u zemlji, pa tako i na I. Kerdićevom memorijalu u Zagrebu 1980. Tim povodom prof. Vinko Zlamalik, naš najznačajniji teoretičar medalje piše ". . . tlocrt Dioklecijanove palače na medalji STARI SPLIT, fragmenti arhitektonskih konstrukcija na SPLITSKOM LJETU ili pročelje Peristila na istoimenoj medalji, nadraštaju konvencionalne standarde karakterizacije gradova na suvenirskim medaljama. Unatoč atraktivnosti i likovnoj originalnosti tog žanra, kreativna snaga umjetnice ipak je najizraženija na portretnim prikazima."

Arhitektonika njezinih ostvarenja je slijed suptilnih poteza, što je rezultiralo pojavom nježnih, ranjivih dječjih glavica, tako prirodnih debeljuškastih obraščića, krupnih znatiželjnih (medalje "Rujana" i "Dijana"), nekad i preplašenih okica (medalja "Djeca u ratu") i drugih karakterističnih detalja.

Takav rad mogla je stvoriti samo žena, nježna majka srca punog ljubavi. Takva je i naša umjetnica, sama graciozna figurica.

Na FIDEM-u (Međunarodnoj izložbi medalja) 1994. u Budimpešti, osvaja otkupnu nagradu British Museuma iz Londona, za medalju "Djeca u ratu".

Ostvarila je i nekoliko zapaženih medalja religioznog karaktera. Do sada je kreirala preko 30 medalja, te sudjelovala na 23 izložbe.

Gjuro Krasnov

DVA KONCERTA SIMFONIJSKIH PUHAČA U OSIJEKU (26. travnja i 5. lipnja 1995.)

Simfonijsko muziciranje isključivo puhačkog orkestra - što njeguje Simfonijski puhački orkestar Hrvatske vojske pod vodstvom mo. Mladena Tarbuka - zanimljiva je i značajna novost i u Hrvatskoj uopće, a ugodno iznenađenje i posvemašnji novitet u Osijeku. Simfonijsko tijelo, s veoma ozbiljnim radom iza sebe, dvaput je gostovalo u Osijeku, koji ima i opernu i tradiciju simfonijskog muziciranja, pa je sa zanimanjem dočekao dva nastupa vrsnih glazbenika.

Prvi koncert - u župnoj crkvi sv. Petra i Pavla - bio je uz sudjelovanje osječkoga akademskog zbora Sveučilišta "J. J. Strossmayer" - prava svečanost, jer se prvi put mogla u toj sredini čuti Brucknerova Misa u e-molu. Djelo koje pripada crkvenu prostoru ne samo po svome imenu, nego i nadasve po Brucknerovu životnu stavu u kojem ga banalne stvari svakodnevice gotovo i nisu zanimale. Djelo sa šest stavaka veoma je zahtjevno, štoviše od zbora traži nesvakodnevne napore - od čisto tehničkih do posebno tražene sočnosti i izražajnosti. Osječki zbor koji vodi već duže vremena mo. Josip Jerković zahtjeve je ispunio na primjeran način, premda mu još nedostaje uravnoteženosti i prave punine. Ne zaboravimo: tri su stavka pisana čak za osmeroglasni zbor!

Koncert je dopunjen poznatim "Aleluja" iz Handelova "Mesije", odlomkom uvijek rado slušanim i solidno, pa čak i poletno izvedenim, što ipak nije moglo nadomjestiti najavljeno djelo francuskoga skladatelja Henrija Tomasija "Fanfares liturgiques". Posebna šteta, jer djelo je s posebnim naglaskom na Veliki tjedan, a cio je koncert bio najavljen kao "Uskrsni koncert". Što dio orkestra nije mogao stići u Osijek (prometne neprilike izazvane tadašnjim stanjem u prilazima iz Zagreba prema sjeveroistočnoj Hrvatskoj) - nije ni najmanje krivica na gostima. Ali što je auditoriju "dano" objašnjenje bez zvučnika, tako da gotovo nitko nije mogao čuti - to je već neugodnije. Ipak, koncert je u cjelini veoma dobro primljen.

Mali nedostatak u koncertu, u cjelini izvrsnome - dogodio se nešto više od mjesec dana kasnije, u HNK u Osijeku. Što su neke soliste (uspješno) zamijenili drugim, to je posve razumljiva stvar, to prije što je "zamjena" bila i te kako dobra. Nažalost, od na plakatima najavljivana nastupa zbora Cantores Sancti Merci, nije bilo ništa, čak ni isprike pred sam koncert.

Prvo o solistima: Ivanka Boljkovac zacijelo je sada naša najbolja Aida, pa njena Arija na Nilu znači vrhunac što jedan hrvatski dramski sopran može pružiti slušatelju. Još značajnija je arija iz III. čina glazbene drame "Tannhauser" Richarda Wagnera, koju, nažalost, nikad i nismo mogli slušati u Osijeku, gdje se veoma lijepo uklopio i Vlaho Ljutić (zamjena J. Lešaji) u naslovnoj ulozi. A o Boljkovčevicinoj Elizabeti može se povjerovati da je samo zahvaljujući njenoj savršenoj interpretaciji zaista procvao papinski štap! (Usput: kako bismo je rado čuli kao Isoldu!).

O pjevanju na njemačkom (i mogućim prigovaranjima) samo jedno: ne zaboravimo da je Wagner, značajan i kao književnik, sam napisao tekst (kao i druge). I to bez velike nevolje ne valja dirati!

Vlaho Ljutić, vjerojatno sada najbolji hrvatski Zrinski, ponovno je oduševio poznatom romancom iz opere "Nikola Šubić Zrinjski". Uvertira operi "Porin" V. Lisinskog bio je i lijep uvod, a i nužnost da se hrvatskim skladateljima da što više mjesta na koncertima. U takvu svrhu poslužila je i pjesma Miće uz Završno kolo iz Gotovčeva "Ere s onoga svijeta". Ante Ivić dobar je Mićo (Ero), bilo bi ga zanimljivo slušati i u drugim tenorskim ulogama.

Ako sam Ivanku Boljkovac stavljao na zasluženo prvo mjesto, ne bi se smjelo zaboraviti da je program osmislio, zaokružio i dotjerao Mladen Tarbuk, koji nije cijenjen samo u nas, nego i u Austriji, ali je nastupao i u drugim zemljama poznatima po glazbenim zahtjevnostima (Italija, Češka, Njemačka i t. d.). I da ne bi njega, tko zna bismo li imali to osebujno izvodilačko tijelo.

Za Wagnera je, dakako, potreban puniji orkestar, ali zar da inzistiramo na pravom wagnerijanskom orkestru, kad smo i ovako jedva došli do toga da čujemo znalački izvedena Wagnera (a i popunjena violoncellima i kontrabasima, bez njih to ipak "ne bi bio Wagner"!).

Umjetnički uspjeh visok, posjet žalibože tek osrednji. Treba nam više koncerata, manje tzv. "koncerata" koji se često odvijaju i uz play-back, a čak i bez njega ne bi zaslužili naziv umjetničkoga koncerta. Snaženjem osječkog HNK (ali i drugih kazališta u Hrvatskoj) te češćim zaista umjetničkim koncertima, uredno najavljivanima i praćenih potrebnim programima s objasnidbama - postići će se i to.

Ivo Slaviček

KNJIGA ISKUSTVA VJERE

Mladen Jurčić: "SUSRETI S KRISTOM"
Knjižica UPT; Đakovo, 1995.

"Vrijeme je dobilo središte. Odatle pa nadalje - ne naprosto život i smrt, nego izbor, poziv jezgre, obećanje svega što se čovjek uopće može nadati da postane, postigne, stvori, unutar čega može trajati u svojoj neprekidnoj borbi, još (i zauvijek) lutalica, nošen iskonskom bujicom vremena i tjeskobnim pitanjima, pa ipak, lutanja više nikad neće biti doista neiskupljiva ni pitanja istinski beznadna ...

Put je, od početka Vremena do središta - potvrđen, od središta do vječnosti - utemeljen, a poziv je zauvijek zasjao, potvrđujući čovjeka kao biće sukoba i izbora ..."

Ovim se nadahnutim rečenicama razrješuje završni tekst nove knjige proze M. Jurčića "Susreti s Kristom",* koja s romanom: "Smisao modrine" čini estetsku, misaonu i emotivnu cjelinu-traženja smisla, dostatnu i za jedan častan umjetnički vijek.

Riječ je o ne bilo kakvoj knjizi - jer ona nije zamka svijesti, kao što nije ni "jalova zaleđena mudrost" ili pak knjiga gorčine i oholosti - već o knjizi ispune i dovršenja kruga potpune smislenosti, pa utoliko onda KNJIGA BITNOGA, ISKUSTVA VJERE. One duboke, pripadne, osobne ... tog ponavljajućeg puta Kristova kroz nas same do jezgre, a onda i Njegova ponovna rođenja i oplodnje u našim srcima.

To je i "pjev o Svjetlosti" i "izvješće o ponovnom stvaranju svijeta, ali sada u dušama ljudi". Knjiga koja je nastala iz "obilja srca" i u kojoj su trenuci u središtu, te je utoliko slavlje iznimne jednokratnosti, ali i slavlje čovjekove osobite izručenosti ne smrti već Životu; Svjetlu i "pozivu jezgre". O onome iskustvu koje je onkraj tragike postojećeg, ili kako kaže autor, o onome iza "tajanstvenih vrata beskraja", gdje na nas "silazi veliki mir" a gase se "tjelesne oči zamućene godinama" tjeskobe, straha, dvojbe, očaja, boli ...

Jurčić na sjajan način, u dvadeset i tri dionice, problematizira - po najstrožim kriterijima duha - najteža pitanja čovjekova postojanja, onaj njegov egzistencijalni rasap; tjeskobu, strah, očaj, bol ... A taj paradoks postojanja, naime, vodi čovjeka u tjeskobu i zdvajanje, pa u sržnome mora biti upućen i navezan na Boga, kako bi čovjek izašao iz svojega samozaborava, praznine, i postao dionikom božanskog bitka gdje svetkuju ljubav, nada, vječnost. Autor, ove proze zbrinjava čovjeka, dakle, u vjeri koja pak ostvaruje prednost nad svime, pa i nad umjetnošću i filozofijom za onu nepotrošivu dionicu srca i nade.

A imade li Jurčić, na svome putu, uzora, pitanje je ponajprije upućeno ne njemu nego nama, jer on će reći: "Sve

* Knjigu sačinjavaju uglavnom pripovijesti objavljene tijekom godina u "Maruliću".

što možemo naučiti i usvojiti od mudrosti predaka samo je poticaj za naše traženje, za gradnju našega bića". Pa ipak čini mi se da i on misli vjeru na tradiciji p e r s o n a l n o - e g z i s t e n c i j a l n o g poimanja, koje je poimanje u sržnome suprotivo filozofiji uma. Pa i više od toga, autor na filozofijski način prevladava filozofiju samu i ostvaruje onu začudnu prednost vjere. Jer kaže on: "Filozofijski principi ... kao da nikad ne kažu sve, pa makar kako bili duboki i mudri ... Uvijek ostaje nešto neizrečeno i to, osjećao sam, baš ono bitno".

Upravo Jurčić i slavi taj OSTATAK i razotkriva ga kao problematiku smisla, u duhu - čini nam se - velikoga S. Kierkegaarda. Jer nitko kao Kierkegaard ne u v j e ž b a v a tjeskobna pojedinca u kršćanstvu, egzistencijalno ga vezujući za Boga. I on dvojbu ne prevladava sustavom uma nego vjerom, koja se pak ne da racionalno utemeljiti. Doista krhko je naše znanje, a "čovjek je uvijek nešto drugo, odviše široko ... kad zašute glasovi i najvećih umjetnika i filozofa, on i njegov položaj zapravo uvijek ostaju jednako nepoznati ..." pa bilo kakvo znanje, za autora, više nema važnosti, nema smisla.

Kao i svaki pravi umjetnik Jurčić se "zalijeće" i preko ruba vlastite mu tradicije, jer svaka je ljudska egzistencija pojedinca (pa i umjetnikova) neukidiva i osobita u svome mraku, u svome lutanju, u svome sukobu, ali i u svome izboru i u svojoj odluci. Nju ne može ponijeti nitko drugi doli mi sami. "Izbor vječnosti" osobit je i izuzetan izbor čovjeka sama, pa i onda kada je siguran da Bog jest, da postoji, on mora biti slobodan u svome izboru za Njega. Jer tek tada čovjek "ne odlazi u smrt (ona je pobijeđena ...) nego napokon u Život". Za takvo što žrtva intelekta, uma, filozofije ... beskrajno je mala cijena. Cijena "odluke" za zbiljsku životnu ne opasnost već pobjedu, za slavlje vječnosti "jer sve je putovanje sve do konačnog dolaska u slavu i Svjetlost". Sve je do tada strepnja u kojoj se čovjek sučeljuje s upitnošću svega, s ništavnošću svijeta, pa i on je sam izložen toj pogubnoj mogućnosti da bude ništa. Jer kaže Jurčić "ako vječnosti nema, ako je život doista tako beznačajan i prolazan, bilo što radili, svi smo zapravo zatvorenici ... i čekamo da nas prožderu uništavilo i konačni mrak". A da čovjek ne bi bio poražen on se mora odlučiti da traži, pronalazi, gradi "na onome što se zauvijek širi iz središta". A šire se vjera i ljubav štono bijahu i "jesu život i njegovo opravdanje, samo srce mogućeg bogatstva, ostvarenja, ispune ..."

Recimo, na kraju, da je ova knjiga izniman čitateljski doživljaj, kako poradi ostvarene krasote teksta, tj. njegove estetske razine, tako i poradi metateksta, dakle onoga što sljedi "iza" a što se sluti najžarčom slutnjom, i zapravo je najvažnija ostvaridba knjige. Čitajući je ona gospodari nama kao kristalna tišina.

P. D. Grubić

SELJAČKO-RADNIČKA KNJIŽEVNOST

Marin Mladinov, Križ na kostima pravednika, Split 1994.

U članku *Zaboravljeni hrvatski seljački i radnički književnici* objavljenu u kalendaru *Danica* rekao sam, da hrvatska književna povijest "zanemaruje još jedan odsječak cjeline hrvatske književnosti - seljačku i radničku književnost" (Hrvatski katolički kalendar Danica za god. "1990., str. 109., Zagreb 1989., str. 83.). Seljačka književnost, kako je rekao Ljubomir Maraković, "nije književnost o selu i za seljaka, nego književni proizvodi samih seljaka" (*Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 86., Zagreb 1971., str. 510.). I za radničku književnost mogli bismo reći da ona nije književnost o radništvu i za radnike, nego književni proizvodi samih radnika.

U drugu knjigu Zbornika hrvatskog seljaka, koju je god. 1938. izdala Zadruga "Dom Stjepana Radića", uvršten je i seljački književnik MARIN MLADINOV iz Grohota na Šolti. U gore rečenu momu članku objavljenu u kalendaru Danica njegovo je prezime *Mladinov* nehotice iskrivljeno u *Marinov*. Prošle godine izišla je zbirka izabranih pjesama Marina Mladinova *Križ na kostima pravednika* (Split 1994.), koja ga potvrđuje kao istaknutoga pjesnika takozvane seljačko-radničke književnosti

Marin Mladinov (Grohote na Šolti, 24. ožuka 1914. - Split, 19. kolovoza 1988.) rodio se u poljodjelskoj obitelji. Nakon završene pučke škole bavio se poljodjelstvom. Od god. 1943. do 1945. bio je u partizanima. Od svršetka rata do umirovljenja (god. 1965.) obavljao je nekoliko političkih i kulturno-prosvjetnih dužnosti na Šolti. Prve je pjesme tiskao od god. 1937./1938. u zagrebačkim listovima "Seljačka misao" i "Seljački svijet". U splitskom dnevniku "Slobodna Dalmacija" suradivao je prilozima o kulturnim i drugim zbivanjima na Šolti.

U pjesnički izbor *Križa na kostima pravednika* (izdali i uredili: Željka Čavka i Boris Senker) ušle su pjesme napisane od god. 1936. do 1986. U prvoj pjesmi *Moja večer* pjesnik je "prokleo život i sudbu". Zadnja pjesma u zbirki ima naslov *Gomile* ("Jema ih priko ciloga škoja, /nima im broja/, i kad bi ih strpa/ na jedan stog,/ ne bi ih izmiri/ ni sam Bog."). Između te dvije pjesme poredane su pjesme ovih naslova: *Pjesma u našim selima, Večernja slika, Moje ruke, Jutro, Razgovor s maslinom, Kopači, Naše remeno vino, Pjesma siromašnog seljačkog sina, Jedna stranica našeg života, Smrt siromaha, Moj otac i kiša, Zimska slika, Čežnja za novim, Pjesnik o životu, San, Kaznena ekspedicija na Šolti, Pokret, More, Naš vinograd, Branioci Visa, Suša, Mjesec, Bura, Kiša, Maestral, Zahoda, Naši judi, Ribar, Jesen, Stara maslina, Naša koza. Tako je bilo prin, Konoba, Siromaj Stipan, Moj brat, Moj otac, Životnom drugu, Želje, Tajna, Jubav materina, Moj djed, Japjenica, Puti, Naš tovar, Jutro u kopačiji, Maslina, Penšijunati, Dva brata, Djetinjstvo, Iz krvave prošlosti moga sela, Autobiografija, Na rastanku, Vinograd, Galeb, More, Utjeha, Umiranje, Jugo, Proljeće u maslinama, U ljetno podne, Odlazak, Moj suputnik, Kamen, Mojem malom unučiću, Doće voda, Pismo ćeri u daleki grad, Bonaca, Zavjet, Srpanj, Južina, Maslina i ja, Marač, Masline umiru uspravno*. Već sami naslovi pjesama potvrđuju Marakovićevu misao da se i u slučaju Marina Mladinova jednostavno radi o seljaku, koji piše pjesme s jasnom sviješću o umjetnosti.

Prijeratno pjesništvo Marina Mladinova kreće se uglavnom u krugu doratnoga socijalnoga pjesništva. Želeći se izvući iz toga kruga, on čezne za plavim daljinama: "Moje oči naziru plave daljine /i čeznu nekud daleko, daleko,/ gdje novo sunce sija,/ slobodno gdje se diše,/ ljepše živi./ Rad gdje ne umara, već je pjesma/ vesela i sretna/ koja oduševljava" (*Čežnja za novim*). Nu život ga prizemljuje: "Neću ni pjevati o suncu ni cvijeću/ jer dani prolaze teški i sivi/ ko pusta magla vrh naših polja/ ja sam dijete bola" (*Pjesnik o životu*). U ratnim

pjesmama Mladinov opjevava "pobjedu nad mrakom, pobjedu nad zlim" (*San*), idući "kroz noć, /kroz mrak,/ u borbu/ u novi dan" (*Pokret*). U pjesmi *Naša lađa* on nazorovski pjeva: "Polomljeni su nam jarboli, /rastrgana jedra,/ al' naša lađa ostala je tvrda./ Iz žilavih ruku,/ iz njedra/ nisu istrgnuta vesla,/ ni čvrsta vjera. "Nu poslijeratna stvarnost razpršila je njegov san o pobjedi nad mrakom i zlim, pomračila mu novi dan: "Sanjao sam zvijezde/ i cvijeće, a pio gorčinu neba/ i brao trnje./ U zreloj dobi/ plaćao danak slobodi./ Jutro me ozarilo,/ al' dan mi nove/ tegobe nani .../ Motiku opet na ramenu nosim" (*Autobiografija*). Kao jedino utočište i jedina ljubav ostao mu je rodni dom: "Nemoj da ti grad/ učini srce stinom/ i oladi jubav/ za dom./ Neka ti je uvik na pameti/ naša kuća stara/ di si rasla,/ i za naše zanje dane/ rani malo jubavi/ i bokunić srca" (*Pismo ćeri u daleki grad*).

Mladinov je pisao pjesme iz unutrašnje potrebe, pjesme su najistinskiji dio njegova bića: "Njih možda nitko neće/ čitati./ Ostat će mrtve na tom žutom papitu/ ali svejedno/ ja ih beskrajno volim/ ko blaga sunčana jutra./ One su dio mene/ i moje/ jučer/ danas/ i sutra" (*Moje pjesme*). Prostor pjesnikove tame - "Križ na kostima pravednika" (*Konoba*) - obasjava nasmiješeni mjesec: "Zasvijetli/ ko da se smiješi./ Skrije se/ i ode/ niz vode" (*Mjesec*). Pjesmu *Vinograd* prožima bukolički ugođaj zoranićevska nadahnuća: "Vjetar srebrenom rukom od rose/ raskopčava zelenu košulju loze,/ a podnevni maestral lepezom hladi/ uzavrelo čelo dana./ Vinar s frulom doziva/ cvijet svojih sanja."

Pjesme o maslinama i moru idu među najuspjelije pjesničke ostvarbe Marina Mladinova. Maslina sluša "dnevno vapaje i kletve naše" (*Razgovor s maslinom*), tko će izbrojiti "molitve i kapi znoja što su na nju pale" (*Stara maslina*). Maslina je "naposljetku kao zadnje pomazanje" (*Maslina*), i s njom pjesnik razgovara ("Zelena maslina i ja/ razgovaramo" - *Maslina i ja*). I kada umiru, masline "umiru uspravano" (*Masline umiru uspravno*). Mladinovu je more "nepregledna oranica,/ koju brazdaju brodovi" (*More*) i "stakleno zrcalo/ neba,/ na kojem ono ogleda/ svoj zlatni derdan/ od zvijezda" (*More*). Na morsku obzoru galeb je bijela jedrilica: "Galeb:/ dva bijela jedra/ sljubljena čvrsto s pučinom/ mora/ i neba" (*Galeb*). Na obalama pjesnikova otoka umiru valovi: "Na kamenim obalama otoka/ umiru valovi,/ umorni putnici daljina./ Samo galeb krikom/ ožali njihovu smrt/ i vjetar molitvom." (*Umiranje*). U ljetno podne "Na jarbolu bijela izdahnula jedra ... I cvrčkova frula sa grančice bora/ na tlo vruće padne." (*U ljetno podne*). Osobito je uspjela pjesma *Bonaca*: "Daleko negdje uz obalu plavu/ pozaspali vali./ Prosuto mlijeko pučinu bijeli./ Bonaca./ Na žalu/ ribari i galebovi/ sjeli."

Mladinov je stvaratelj malenih pjesničkih skladbi. Po tomu me podsjeća na starogrčkoga pjesnika Teokrita iz Sirakuze. Nu za razliku od Teokrita, pjesnika veselih i razpojasanih pastirskih idila, Mladinov pjeva o mukama otočkoga poljodjelca. Zemlja na kojoj u znoju lica svoga zarađuje kruh svoj svakdašnji nije mehka i rodna, nego tvrda i škrta. Nu on tu zemlju ipak voli: "Sine,/ ako misliš da voliš ovu zemlju/ crvenu i tvrdu/ zaori naš vinograd,/ jer ćeš u svakom drhtaju/ zelenog lišća/ čuti udarac/ mog srca" (*Zavjet*).

Mladinov se bez teškoća izražava književnom štokavštinom. Nu meni su posebno drage njegove čakavske pisme. Jer u njima zvoni umil pradidovske riči, koji trpki život čini vedrijim a tugu podnošljivijom.

Slažem se s piscem predgovora Borisom Senkerom, da samoukoga pjesnika-seljaka Marina Mladinova ne bi trebalo odvajati od pjesnika-profesora, pjesnika-liječnika, pjesnika-novinara, pjesnika-gospara i pjesnika-pjesnika. Stoga ponavljam ono, što već jedanput rekoh: Hoće li i seljačko-radnički pisci naći svoga Stanka Lasića kao što ga je našla Marija Jurić Zagorka?

Tomislav Heres

HRVATSKA POVJESNICA U EUROPSKOM KONTEKSTU

Miroslav Kurelac, Ivan Lučić Lucius. otac hrvatske historiografije, Školska knjiga, Zagreb 1994.

Monografija "Ivan Lučić Lucius", napisana iz pera dugogodišnjeg istraživača hrvatske historiografije prošlih stoljeća - dr. Miroslava Kurelca - prva je cjelovita obrada života i znanstvenog djela ovog istaknutog erudita (1604-79), utemeljitelja hrvatske znanstvene historiografije. Na osnovi Lučićevih djela i raznovrsne izvorne građe iz hrvatskih i inozemnih arhiva i biblioteka, predstavljeno je Lučićevo odrastanje u ozračju dalmatinskog kulturnog kruga, školovanje u Rimu i Padovi, djelovanje u Trogiru i - uslijed mletačkih pritisaka - trajni odlazak u Rim. Ondje se kreće u intelektualnim krugovima oko bivše švedske kraljice Kristine, rimskih akademija, kao i hrvatske zajednice okupljene oko Zbora sv. Jeronima. Stječući sve uvjete potrebite za znanstveno-istraživački rad, Lučić s velikom gorljivošću i uz pomoć brojnih suradnika iz Dalmacije pristupa prikupljanju, sređivanju i obradi izvorne građe za dalmatinsku, posebice povijest rodnoga Trogira. Nastaju djela koja metodološkim načelima, kritičkim pristupom i obradom, predstavljaju početak hrvatske znanstvene historiografije i ubrajaju se u najznačajnija ostvarenja europskih povjesničara onoga doba: "Život sv. Ivana Trogirskog", "O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske", "Natpisi dalmatinski", "Povijesna svjedočanstva o Trogiru", "Statut i reformacije grada Trogira", zemljovid "Današnji Ilirik", kao i prilozi u geografskim djelima A. Ortelija i leksikografskim edicijama M. A. Bauranda. Vrijednost navedenih djela je u njihovom modernom kritičkom pristupu izvorima, napose hagiografskim djelima, čime se Lučić ubraja u prve erudite povjesničare onog doba. "Lučić se obazire na povijesni kontekst, na kronološka, paleografska, sfragistička i topografska pitanja, usporedbu izvora, njihovu tradiciju i vrstu" (58). Najznačajnije Lučićevo djelo "O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske" (Amsterdam 1666), "utemeljilo je znanstveno pisanje u Hrvata, a valja ga ubrojiti među prva značajnija djela europske kritičke historiografije" (78), dok su "Povijesna svjedočanstva o Trogiru" prva "cjelovita povijest jednog našeg grada koja je dugo ostala prva i jedina" (88). U nastavku monografije obrađena je Lučićeva prijepiska s istaknutim suvremenicima i suradnicima (Valerio Ponte, Petar Zrinski, Franjo i Daniel Divnić, Šimun Ljubavac, Hektor Hektorović, Karlo Vrančić i dr.).

U završnim poglavljima knjige autor je ukazao na metodologiju povijesnog istraživanja u Lučićevim djelima, kao i njegovo mjesto u hrvatskoj i europskoj historiografiji. Ocjena Lučićeva djela -

zaključuje autor - koju je davne 1879. godine iznio Franjo Rački, ostaje i danas neosporna: "... na polju domaće historiografije ide prvo mjesto našega Ivana Lučića. Djela njegova uma i truda ni poslije dvjesta godina ne izgubiše trajne vriednosti. Tko se god iole ozbiljno i danas bavi izpitivanjem narodne prošlosti, ne može obići historijskih radnja Lučićevih ... Lučić je u strogom rieči znamenovanju pravi, obziran i pomnjiv historiograf, koji je uz dva skoro stoljeća ostao bez premca i na kojega istraživanjih i mi još danas svoja prisnivamo" (148).

Lovorka Čoralić

ČITALAČKO ZRNJE

Ante Sekulić, *(Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918.* Zagreb 1994), tiskao je drugi dio svoje trilogije o podunavskim hrvatskim piscima i književnosti. U ovoj knjizi on obuhvaća razdoblje od polovice XIX. st. do 1918, vrijeme u kojemu su "napisana brojna djela, posebice brojni molitvenici, stvarao pisani hrvatski jezik građen na domaćoj štokavskoj ikavici, složeni prvi školski priručnici (...), utemeljene brojne kulturne ustanove, udruge i društva (...)". Pisac kaže kako je sva ta djelatnost plod društveno još neoblikovane zajednice, u sferi jakog utjecaja većeg naroda, zajednice izložene denacionalizaciji i u temeljima ljudski obespravljene, zajednice koja se borila za utvrđivanje i očuvanje identiteta te obrane opstanka "na području koje joj je djedovina". Svojom knjigom on želi "pripomoći poznavanju jednoga ulomka hrvatske književnosti koja se razvijala na rubnom narodnom području, ali uvijek kao sastavnica naše cjelovite uljudbe, kulture i književne baštine".

Knjigu je podijelio u nekoliko dijelova, obradio društveni i stranački život, jezikoslovna pitanja, preporodna glasila, molitvenički književnost te usporedio preporod bačkih i gradišćanskih Hrvata. Usput polemizira s gledištima drugih historiografija te ispravlja neke pogreške u literaturi.

Leksikonski, dodavši bibliografiju, literaturu i izbor iz djela, piše o preporoditeljima, piscima školskih knjiga, pjesnicima i pripovjedačima te dostojanstvenicima od I. Antunovića i A. Šarčevića do M. A. Evetovića, L. Budanovića i B. Rajića. Posebno poglavlje posvetio je narodnoj književnosti za koju piše da se "uklapa u vrhunska djela cjelokupne hrvatske narodne književnosti".

Očekujući i treći dio trilogije, mislim da ne treba posebno isticati značenje Sekulićeva rada.

Nenad Vekarić, *(Pelješki rodovi,* 1 (A-K). Dubrovnik 1995), nastavlja svoje istraživanje o stanovništvu dubrovačkoga kraja. God. 1992-93. u Dubrovniku je tiskana njegova monografija "Stanovništvo poluotoka Pelješca" u dva sveska. U uvodnom tekstu piše o osobnim imenima, od prevladavanja narodnih imena prije uklapanja poluotoka u dubrovačku državu do prevladavanja katoličkog onomastičkog sustava u procesu koji je trajao od polovice XV. st. do potkraj XVII. st. Zatim piše o pojavi i stabilizaciji prezimena, također u dugom procesu od XIV. do XVIII. st., potrebnom genealoškim svezama, komunikaciji i administrativnoj identifikaciji. U dokumentarnom dijelu obradio je rodove od prvog popisa pučanstva 1673-74. do

1900. Vekarićevo istraživanje odlikuje temeljito poznavanje građe, znalačko njezino svrstavanje i povezivanje te vjerodostojna interpretacija.

U drugom broju u 1994. sinjskog časopisa ogranka Matice hrvatske *Cetinska vrila* **Martin Vrgoč,** Hrvatski narodni preporod (17-23), piše o narodnjačkim pobjedama na izborima 1868, 1869. i 1870, a **Lujo Dalbello,** Sinj od 1910. do 1918 (34-38), nastavlja svoj niz. Tu je još blok članaka o kiparu Anti Župiću (1929-1974), tekstovi **I.J. Boškovića** o novim knjigama Petra Šegedina i Tome Župića, Put u Bilu, razgovor B. Vulete s fra Bonom Prcelom, župnikom u dijaspori, pjesme Vanje Radauša i Bože Vulete.

Između više tekstova u četvrtom broju splitskih *Hrvatskih obzorja* 1994. izdvojio bih niz članaka o žrtvama komunističkog terora: **Ivo Peran,** O. fra Bernardin dr. Sokol, franjevac - žrtva "oslobodilelja". Uz 50. obljetnicu umorstva (889-892), **Vladimir Horvat,** Isusovac Petar Perica (1881.-1944.), apostol - pjesnik - mučenik (893-900), **Jozo Sopta,** Mučenik s Dakse fra Marijan Blažić (901-910), **Sofija Buličić,** Tužna splitska jesen godine 1944. (911-916), **Mario Šikić,** svećenik, glazbenik, mučenik. Govor izrečen u Kaštel Sućurcu prigodom otkrivanja spomen ploče o. fra Bernardinu Sokolu o pedesetoj obljetnici njegova umorstva (917-918). Časopis donosi i tekst **Velimira Matutinovića:** Pobuna Hrvata u Villefrancheu 17. rujna 1943. kako je u svojoj knjizi opisuje Louis Erignac godine 1980 (875-888).

Politički tromjesečnik Hrvatske republikanske zajednice *Republika Hrvatska* (1995, br. 187) donosi drugi dio članka **Zlatka Posavca** o Ivanu Aralici kao političkom piscu, dva članka o udjelu muslimana u višem časništvu i vodstvu Nezavisne Države Hrvatske, prinos poznavanju političke prošlosti hrvatskih sveučilištaraca iz pera **Ivone Dončević.** Spomenuo sam samo te članke, iako uvijek rado pročitam cijeli časopis, jer uglavnom odiše umjerenošću i razložitošću. Napose mi je drago pročitati razmišljanja Ive Korskog.

Spomenuo bih i mapu grafika **Franje Dugine,** *Zašto ćovječe!?* (Zagreb 1994), koji 1990-91. crta svojih pet grafika mračnih slutnja i zle kobi kao vlastiti prosvjed proti razmahalu zlu, mržnji i ratu. Dugina je sin seljaka i pučkih kipara Drage i Marije, rođen je 1946. u Gabajevoj Gredi kraj Hlebina i izlaže od 1968.

Na kraju sjetio bih se vedrine listanja drugoga dopunjenog izdanja zbirke *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti* (Zagreb 1994), koju je priredio **Stjepan Sučić.** Njega je u poslu vodila ljubav prema književnosti i domaćim običajima te nakana da razonodi čitatelja. Kako sam kaže: "Zastupljeni su različiti književni rodovi i vrste, a posegnuo sam i za pravnim spomenicima, rječnicima i zapisima narodnih običaja."

T.M.

LIJEPO ŠTIVO ZA UPOTPUNU SVETOGA PISMA

Ante Sironić: "Život Isusov u pedeset ogledala", izdao Karitativni fond UPT ("U pravi trenutak"), Đakovo 1994. godine, III. izdanje.

Vlč. Ante Sironić - Proleter iz "Zvona", čiji je glavni urednik, objavio je III. izdanje svoje knjige "*Život Isusov u pedeset ogledala*" kao 240. knjigu Knjižnice "U pravi trenutak" (UPT) u

Đakovu. Knjiga je džepnog formata (19 cm x 12 cm) sa 153 stranice i s dodatkom "*Životopisi Krista i kršćanskih velikana*" i "*Suvremeni svjedoci za Krista*" na 8 stranica. U knjizi je i 9 crteža (crno-bijelih) a na prvoj strani (naslovnoj) ovitka je slika u boji *Krist i Samarijanka* na zdencu G. I. Semiradskoga.

Autor vlč. Ante Sironić nas u ovoj knjizi, pisanoj laganim i za svakog dobre volje razumljivim stilom i načinom, vodi slikovito kroz Novi Zavjet, pokazujući nam kako on subjektivno doživljava život našega Spasitelja Isusa Krista i ono što je on učio od Betlehemske štalice do muke na Križu i do Uskrsnuća i veličajnosti Njegove svete slave.

"Biti bogat nije teško, jer bili su, danas su, a i bit će to mnogi. Ali biti obavijen plaštem siromaštva, a uza sve to biti bogat, nije lako. Sveta obitelj je u tome predvodnica", eto prvoga autorova zaključka nakon prvog Ogledala kojemu je naslov *"U sjeni Štalice"*.

I tako nakon svakoga od pedeset Ogledala autor daje svakom prihvatljivu pouku, da bi nakon posljednjega Ogledala *"Veličajnosti slave"* poučio riječima: *"Čuvajmo i svakodnevno čistimo svoje ogledalo!"*

Ovu bi knjigu trebala imati svaka naša knjižnica, osobito knjižnice hrvatskih osnovnih i srednjih škola, jer bi vrlo dobro došla u nastavi vjeronauka u našim hrvatskim školama, a nabaviti je se može narudžbom na Knjižnicu U PRAVI TRENUTAK, 54.400 ĐAKOVO, pp 51 (telefon i telefax = 054/843-049), ili neposredno kod autora u Uredništvu "ZVONA" 51.000 RIJEKA, Ulica Petra Zrinskoga br. 11.

Nikola Bićanić

OPET NA PUTU

(Četvrta knjiga serije "Hrvatski haiku pjesnici", autora Mihaela Štebiha, Samobor 1995.)

Haiku poezija uvijek je na putu, i prostorno, ali još više na putu traganja i na putu produbljivanja razumijevanja sama sebe. Mihael Štebih je u tome majstor, on živi haiku, živi umjetnost skulpture, produbljuje shvaćanja i u jednoj i u drugoj umjetnosti, pa je i u tome "opet na putu". U odabiru materijala svoga bogata likovnog stvaranja zaustavio se na kristalnu staklu. Zato što se prozirnošću dadu izraziti kretnje duha, slično kao i u haiku poeziji?

Sličnosti ne bi trebale zavaravati, ali staklo koje zahvaća u njegovu neohlađenu stanju slično je životu: nemirnost duha i staloženost očuta. I sam je Štebih često na putu. Onom fizičkom, geografskom, ali još više na putu na kojem se zapaža, bilježi i - hrabri. Kao što i nenametljivo hrabri puža na njegovu putu:

Možda će stići
kamo je naumio
puž bez kućice.

Pužu su daljine i najmanji puti. Štebihu su blizine i u osjećaju da i značajne daljine nisu ništa prema onome što nosimo u sebi:

Zrele naranče.
Ljepota slična onoj
u Međimurju.

To je zabilježeno u daleku Torontu, gdje živi već desetak godina i opet osjeća mirise Mure i Drave, čuti krajolik ljubljena kraja. Pa se i opet obistinjuje odnos dalekoga i blizoga, što se i ne može razlučiti daleko od blizoga - kao u Isse. Jer to zapravo i jest sve u neobuhvatnoj prirodi i isto tako u neobuhvatnoj duši pjesnika.

Opet na putu.
Ponekad netko stane;
dah krizanteme.

Valja biti na putu, ali se valja i zaustaviti. Zbog daha krizantema. Zbog ljupkih "nadignutih zečjih uški" ciklama. Zbog seoska zvonika iznad zrelih polja. Zbog nas, nadasve zbog nas. Opet na putu ne znači jurnjavu, nego birano prolaženje. Uz zaustavljanje. Uz približavanja srca stvarima. One pretaču u srce osjećaje i čine nas prijemljivima za stvari: nevažne, ljupke, male, jedva zamjetljive. One zapravo stvaraju haiku, u duši onoga tko umije gledati. Krenimo na put! "Srebrn plašt će pasti ..."

Ivo Slaviček

DVIJE NOVE ZBIRKE

Robert Bacalja, I sve pasivo, Klub "Sveti Donat", Zagreb 1995; Tomislav Meštrić, Bodulska besida, Ogranak MH Zadar, Zadar 1995.

Zadar i zadarsko područje imaju ugledno mjesto u našoj književnoj povijesti, ali se dijalektalni pjesnici zadarske provenijencije tijekom 20. stoljeća dugo nisu javljali. Sve donedavno antologije su izlazile bez pjesama na suvremenim idiomima zadarskog područja. Dakle, tek u Stojevićevoj antologiji *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća* (Rijeka 1987) nalazimo pjesnike s toga prostora i sažetu obradbu njihova rada u studiji istoga autora. Ipak je zadarski kraj zastupljen s manje pjesnika i pjesama od mnogih drugih čakavskih zona. Sasvim je opravdano reći da posebna situacija međuratnoga doba i neprijazna klima poslijeratnih godina jamačno nisu pogodovale zadarskom dijalektalnom stvaralaštvu. Prvi preokret dogodio se u posljednje doba s pojavom niza autora i pjesničkih zbirki. Među tim je zbirkama i prvijenac Roberta Bacalje, povjesničara književnosti i pjesnika, asistenta na Filozofskom fakultetu u Zadru.

Trideset pjesama pjesničke zbirke *I sve pasivo* Roberta Bacalje u potpunosti je okrenuto svijetu zavičajnom, kampanilističkom, intimi maloga prostora Preka na otoku Ugljanu pred Zadrom. Obuzetost domaćim sadržajima i uspomenama potpuna je, pa se i rijetki drugi tematski slojevi promatraju kroz vizuru vlastite skromne sredine koja time postaje važnom i velikom, ozarena specifičnom svjetlosti. Stupanj poetičke osviještenosti Roberta Bacalje u svezi s izrazom nije lako odgonetnuti, ali je nedvojbena usredotočenost na predmetnotematske strukture. To pitanje eventualnoga pripadanja poetici romantičkog antejizma zanimljivo je, ponajprije zbog nesumnjivih i raznolikih modernih odmaknuća od takva pjevanja. Domaći čakavski govor, dosad uglavnom neiskorišten u umjetničkom stvaralaštvu, skladno se rimuje s tematskim registrima. Nema u njemu izrazitijega socioling-vističkog razglabanja, on je jedan od zavičajnih vrijednosti i služi ostvarenju pjesničke uvjerljivosti i ljepote. Sve u svemu, riječ je o nenametljivoj poetici, ali i o nizu uspjelih pjesama. Autor vlastiti rukopis ostvaruje s nedvojbenom svijesti o baštini, pa je vjerojatno da je u tom smislu osobito primjer Dragutina Tadijanovića bio inspirativan.

Pjesnikov pogled na dragu okolinu dobroćudan je i blag. Ljudi, običaji, stvari i ambijenti dani su s ljubavlju i istinito. Nerijetko se javljaju učinkovite poante,

duhovite, jakšićevske (misli se na istaknutoga čakavskog pjesnika Zlatana Jakšića), također i nove rime. Zanimljivo je da je jedna pjesma, kako pjesnik navodi, prevedena na prečki govor ("Zima na školju"). Među pjesmama kao antologijsko dostignuće izdvaja se Bacaljino "Svisviesko leto":

Ka se i drogomu Bogu
Smili odozguora,
Po pošalje sunce
I teplinu.
Da nan lakše bude treviti
Se z našin
Mrtvin razgovarati
I o njihovin drugin životu sonjati.
Po vrtlima i cimitru
Svitlo
Žutoga i žorkoga cvića
Na svakon grobu užgona svića,
Sunce iz našega srca ča svitli
In u škuru.
Svisviesko leto
Kaj lumin užgoni
I donju i noću,
Živin i mrtvin
Ufanje doje.

Sve to govori da zbirku kao možda donekle nedoradeno ali ipak zaokruženo cjelovito ostvarenje svakako preporučujem za čitanje.

Opsežnija je i tradicionalnija Meštrićeva zbirka *Bodulska besida*. Prva zbirka umirovljenika iz ugljanskoga mjesta Kukljice svakako je bliža običnom puku od Bacaljine, razumljivija i dojmljivija. Tomislav Meštrić registrira promjene u svakodnevnom životu, sjeća se mladih svojih godina, starih zanata i alata, dragih ljudi, običaja i lokaliteta, pa i onih što su napustili rodni kraj i Domovinu. Sve to nerijetko je izrečeno darovito, s izrazitim smislom za opažanje i za strukturiranje pjesama. Bodulski život doista je svestrano dočaran. Poglavito se izdvajaju sjećanja na *dane djetinjstva* ("Ulje od bakalora"):

Koliko se sičon,
detinjstvo mi je lipo bilo -
samo mi se ništo
malo zamirilo.
Kako smo svi
meškinjasti bili,
šinprije smo
ulje od bakalora pili.
Bože,
ružno je to bilo piti.
Nos bi zatvorili i gucali
a potli
celi don pljucali.
Kako son jo
muško dite bi,
od stroha da ću se razboliti
mati mi je davala
duplu porciju piti.
Sestre po jednu žlicu
a jo po dvi
da se ne bi razbolio.
Zato ne bi voli
još jedon put dite biti
ako bi moro
od bakalora ulje piti.

Važno je da Meštrićevo djelo sadrži i opsežan rječnik, uz to još i akcentuiran. K tomu taj rječnik sadrži i neke fonetske detalje kojih nažalost ne nalazimo u samoj zbirci. No svakako je dragocjen i tekst Božidara Finke "O naglasnoj primjeni u Meštrićevu rječniku".

Društvu Božidara Finke, Slavka Govorčina, Joje Ricova, Milene Rakvin Mišlov i drugih pjesnika zadarskoga kruga svojim se zrelim ostvarenjima na reprezentativan način pridružuju i Tomislav Meštrić i Robert Bacalja.

Josip Lisac

U ZEMLJI USKOKA I POSKOKA

Milan Krmpotić: "TEK BRAĆA"
"Tiskara Rijeka", d. d. Rijeka,
1995. god.

Milan Krmpotić (r. 1945. god. u Veljunu Primorskom kod Senja, živi i radi u Senju) svom je nemalom opusu od 13 knjiga pridružio ovih dana još jedan naslov. Radi se o romanu "Tek braća".

Iščitavanjem suočavamo se s pretpostavljenim životom i svijetom na ovim prostorima, ali 400 godina ranije - točnije u 16.-om stoljeću. Protagonisti su, između ostalih povijesnih i manje povijesnih lica, dva brata: Ivan i Josip odnosno Jusuf. Fabularni tijek teče, uz neznatna odstupanja, pravocrtno što automatski sugerira izbor tehnika. Naglasak je na naraciji, a s time i na lančanom članjenju rečenica. Ulogu pripovjedača preuzima sveznajući narator, ukoliko se ne radi o dijalogu ili unutarnjem monologu s kojim ulazimo u svijet romana:

"Dođeš u zavičaj, u dolinu djetinjstva, a da bi se ranio! Ipak nije to više ona ista dolina. U dolini djetinjstva ne rastu fesovi nego maslačci ..." To se Ivan "navratio" nakon dvadeset godina u rodni Perušić, gdje se umjesto katoličke crkve uzdiže džamija. A baš je ona bila razlogom njegove životne kalvarije. Naime, bio je pred zaređenjem, u crkvi je trebala biti održana njegova prva mlada misa. Anatolac ga je upozorio da se "okane ćorava posla, jer će sutra doći neimar, a u nedjelju već početi radovi na minaretu". Ivanu nije bilo ni na kraj pameti da odustane. Majka je prodala dva vola da mu kupi svećeničko ruho. "Sve se zbilo u trenutku. Iz graditeljevih ruku iščupao je nadžak i sjekomice ga utjerao u široko čelo ... zatim se kraj zgranutih kopača dokopao šume ..." Otada je njegov život krenuo potpuno drugim pravcima. Nitko mu od družine nije znao pravo prezime. Za sve je bio naprosto Ivan Ličanin, a poslije je stekao nadimak - Ptičica. Sada je ovdje u Perušiću sa svojim uskocima u jednom od niza vojnih pohoda na Turke koji su preplavili Liku poslije Krbavske bitke. Porušili su crkve ili ih pretvorili u džamije, poubijali narod, opljačkali do čega su stigli, spalili sela i gradove. Spasio se samo onaj tko je prešao na islam, poturčio, dakle.

Nitko pa ni najbliži Ivanovi prijatelji nisu znali što ga zapravo muči. Nitko nije znao za njegovu rak-ranu. Svima je obznanio koju će kuću on "obraditi". Želio je biti sam. Mučila su ga pitanja: "Je li mati živa? Kako je brat Josip? Je li itko još živ i da li roditeljsko ognjište jošte plaminja?"

Suočenje je bilo bolno. Žena, koju je zatekao u kućanskim poslovima, bila je u dimijama. Na pitanje - tko je, odgovor je glasio: "Žena Jusufova". "Otkud Jusuf u ovoj kući? ! - uzviknuo je zaprepašten." Sve ono što ga je decenijama mučilo sada mu se na drastičan način predočilo. I sve to kroz usta bratova sina Adema. Sestra Marija, mališanova tetka je - Mejra, baka je također Mejra. Ivanov svijet se iz temelja rušio. Znao je da su mu oca do smrti mučili, kožu s njega zgulili, ali se nije pristao poturčiti. Ovi što žive sada u kući njegova rodenja pripadaju potpuno drugom svijetu i mole se nekom drugom bogu. Ništa mu se strašnije nije moglo dogoditi. Na odlasku priprijetio je: "Upamtite dobro vas dvoje: ovo je kršćanska kuća. Križ u mojoj ruci živi je dokaz da govorim istinu. (Našao ga je medu kućnim dragocjenostima, opaska moja.) A Josipu poručite da će mi dopasti šaka.Prisjest će mu polumjesec, kunem se svim što mi je najmilije." Od uhoda su on i njegovi saznali da je glavnina Turaka

u pljačkaškom pohodu negdje oko Baga. No, još uvijek ih je dosta ostalo da se zametne krvavi boj i da nekoliko uskoka strada. U krvavom metežu oko nekadašnje crkve zatekla se i Ivanova majka. Pogodilo ju je zrno. U samrtnim mukama izgovarala je: "Josipe, Josipe moj mili ..." Našao joj je križić oko vrata. Zamolio je zaprepaštene drugove da mu je pomognu ukopati, da je ne zakopaju Turci po svojim običajima.

Ivan je bio hrabar i cijenjen borac među uskocima. Iako ranjen od ranije u ruku, kompenzirao je to snalažljivošću, srčanošću i inteligencijom. Pohod na Perušić izmijenio je u njegovu životu mnogo toga. Na pameti mu je stalno bio Josip. Osjećaji su mu se sudarali: bratska ljubav i mržnja zbog njegova prihvaćanja islama. Na pritajeno pitanje - kako opstati - nije imao pravog odgovora.

Uskoci i Turci vode međusobno nesmiljene borbe. Opisi upadanja na teritorije, ubojstva, osvete, doušništva, dioba plijena ... pune stranice romana. Ivan stalno misli o bratu. Nakon jednog prepada, negdje oko Karina, Josip odnosno Jusuf se našao u uskočkim rukama. Nitko i ne pomišlja da je on Ivanov brat. Susret je bio i mučan i strašan. "Na Ivanove riječi Josip se trgnuo kao oparen. Zagledao se u lice puno prigušene mržnje. Oči su mu zaprepašteno sjale dok je prosiktavši uzvratio: Izdajico!"

Uskocima je bila sada jedina briga kako što brže stići do Senja. Koristili su morske i kopnene putove. Na moru su se odlično snalazili. U tome im nitko nije bio ravan. Plijen bi pravedno dijelili, a zarobljenike, uz dobar otkup, vraćali. Mlade i snažnije, ako nije imao, ili nije mogao tko otkupiti, prodavali su Mlečanima kao galiote.

Josip je pripao uglednom uskoku Bartolu. Ivan je pokušao sve moguće da ga vrati na očinsku vjeru, ali je nailazio na neprobojan zid. Pokušavao je to i pomoću prijatelja koji su odbacili islam i prihvatili kršćanstvo, ali uzalud. Svatko se držao svog svjetonazora.

Bartol je za Josipa odredio vrlo visoku otkupninu - 70 zlatnika. Znalo se da je vrlo cijenjen medu Turcima. Ali nitko osim Ivana, nije znao da mu je obitelj siromašna. Poduzeo je sve da namakne traženi iznos. Na kraju se ispovjedio vlč. Nikoli koji mu je omogućio da pode u svijet s nekim popovima, ne bi li isprosio za bratov otkup. Kako nije u dogovoreno vrijeme krenuo na put, zbog bolesti jednog od svećenika, zatekao se u jednoj akciji koja je uskocima bila namještena i tom prilikom pogiba.

Odsustvo muškaraca iskoristili su zarobljenici lako se obračunavši sa čuvaricama, koje su po potrebi čuvale grad od mogućih iznenađenja. Čak su imali vremena nekoliko mlađih silovati. Te su po strogom uskočkom ćudoređu odmah digle ruku na sebe. Među njima je bila i Ivanova kćerka.

Josip alijas Jusuf vratio se među svoje. Prilikom zarobljavanja uskočke izvidnice saznaje za Ivanovu tragediju. Želi po svaku cijenu kazniti silovatelja i posjetiti bratov grob. Vodit će ga zarobljeni uskok. Dok je svodio račune sa samim sobom, oplakivao brata, isti ga je uskok usmrtio udarcem po glavi. Prije smrti uspio je izustiti: "Srcem smo se mrzili, ali smo se dušom ipak voljeli."

Roman je uza sve povijesne reminiscencije socijalni. Autor posiže i dosiže do korijena i uzroka mržnji i zlu koje vlada ovim prostorima. Siromaštvo, sukob interesa triju carstava (bizantskog, mletačkog i austro-ugarskog) lomi se preko leda ljudi koji pokušavaju opstati i u tom opstajanju sačuvati ponešto od svoje vjere i svoje ljudskosti: "Kakva mi korist ako vam kažem da sam na ovaj

pohod bio prinuden gladu. I večeras deset mojih pilića, svi jedan drugom do uha s ručicama na želučićima čeka da se ćaća vrati sa šakom brašna, ako se već kojom nesrećom mesa ne domogne ..." kaže jedan martoloz (kršćani u turskoj vojsci). Osuđuju ih i Turci i uskoci.

Evo kako vidi Liku jedan od Krmpotićevih junaka: "Lika je pakao u kojemu od tebe samo traže i traže, a nitko ništa ne obećava".

Autor često poseže za općeljudskim vrednotama pa će na Ivanova usta izreći: "Dobrota je sveta i uopće nije važno u kojem stvoru opstoji ..."

Pejzaž je strogo funkcionalan: "Bura i mrtva tišina, studen i nesnošljiva žega smjenjuju se svakog časa, poput dana i noći. Osim toga, ima li ičeg prijetvornijeg i nemilosrdnijeg od mora? !

"Gdje li pase stoka, koju su ovi nesretnici ukrali? " - pita se zarobljeni Josip prilikom prispjeća u Senj. - Nigdje ni slamke samo kamen i kamen. Ništa drugo ovdje i ne može opstati. Samo uskoci i poskoci ..."

Krmpotićev je jezik neobično slikovit. Rečenice su pregnantne i pune konotativnih značenja: "Ovdje poskok bolje prolazi od poturice". Ili: "Psik mu miliji od cvrkuta. " Ili: "Nas obojica branimo svoju zemlju - ti od mene, a ja od tebe. Brat od brata. Jesmo li onda braća ili smo ... tek braća?" pita se u jednom podužem monologu Josip. Ili: "... u Beču o Senju govore kao o gnijezdu stjenica koje se mora trpjeti sve dok sišu krv kroz neprijateljsku kožu .."

Prelijepe su stranice, gotovo ode humanizmu kada Smajlović (to je onaj isti junak koji po nagovoru Ivanovu pokušava Jusufa obratiti od islama, isti onaj kojega je Jusuf zarobio i prisilio da ga vodi na Ivanov grob) priča kako je dospio na mletačku galiju i kako su mu dva uskoka spasila život: "Toliku spremnost na žrtvu za supatnika nigdje nisam vidio ni za nju čuo." Na drugom mjestu isti Smajlović. "Tek kad počneš vjerovati i u čovjeka, počinješ vjerovati i u Boga." Ili: "Njihova je dobrota za mene postala božja dobrota ..."

Zaključno: Ovim romanom hrvatska je književnost obogaćena za temeljit opis života uskoka, njihov svjetonazor, vojničko ustrojstvo i moral. Kompetentno i autentično, po zakonima realističke poetike, predstavlja nam se opis Senja iz Krmpotićeva pera kao glavnog uskočkog središta.

Činjenicom da su glavni protagonisti Ličani iz Perušića, i da je najčešće pozornica zbivanja sama Lika dobivamo uvid u inače dosta tamno i nedovoljno istraženo povijesno razdoblje ovog područja. Zahvaljujući opisu totaliteta življenja na ovim, često pa i danas, zakrvavljenim prostorima, otkriva nam se kako su se ukrštavali kojekakvi sebični interesi razmišljanje o svađi feudalaca i posljedice tih svada, str. 149. Sve to upućuje na autorovu socijalnu i humanističku opredjeljenost.

I kršćansko i hrvatsko svedeno je na mjeru općeljudskog, što pretpostavlja mogućnost recepcije daleko izvan kruga zadanog jezikom i pozornicom zbivanja.

Ukoliko su sve ove moje naznake održive, a pretpostavljam da jesu, roman "Tek braća" korespondira svim svojim umjetničkim kvalitetama, s djelima europske i svjetske književnosti. Kao, uostalom, sva dobra književna djela, bez obzira na pripadnost nacionalnom književnom korpusu.

Grga Rupčić

NEOBIČNI ŽIVOTNI TIJEK OBIČNOG PROMINJCA

Petar (Peko) Cota: "Svjedočenja", Biblioteka "Svjedoci povijesti", Zagreb 1994, str. 358

Od osnutka hrvatske države, raskida s umjetnom državnom tvorevinom, koja je na svim područjima života uznastojala i dobrano imala uspjeh kroz nešto više od sedam stoljeća, uz izdašnu pomoć hrvatskih komunista, kukavica, razbojnika, da našem narodu nanesu što više zla, neki od naših preživjelih mučenika, robijaša, izopćenika, ali čvrstih rodoljuba, kad je nastupilo slobodno vrijeme odvažili su se opisati svoja stradanja i svojih supatnika. Od 1990. objavljeno je mnogo članaka, a pojavile su se i knjige koje iznose sva ta nevidena teška iskušenja, koja za našu noviju povijest imaju dragocjen doprinos. Jednom će netko od naših povjesnika sve to objediniti i pokušati dati što cjelovitiju sliku mučeničke Hrvatske od 1918. do 1941., od 1941. do 1945., od 1945. do 1990.

Razumljivo je da svaki pisac tih nemilih zbivanja piše prema svojim proživljajima i prosudbama tih činjenica, prema sjećanju, sadanjem raspoloženju i načinu izražaja.

Među do sada objavljenim knjigama s tog područja posebno mjesto zauzimlje knjiga PETRA (Peke) COTA, koja je objavljena u Biblioteci svjedoka povijesti (urednik dr. Franjo Letić), 1994. u Zagrebu (str. 358). Pozamašno djelo. Ono nosi naslov "SVJEDOČENJA", koji je dobar, ali bi mu više priličio naumljeni samog pisca ili naslov ovog prikaza. On je popustio svojim pomagačima i tako je ostalo.

U prvom poglavlju *"Dani djetinjstva i mladosti"* opisuje svoje korijenje, provedeno djetinjstvo u Promini, u selu Suknovci. (Prominu smo predstavili u br. 5/1993. "Marulića" pišući prikaz o br. 1 "Prominjskog glasnika"). Roden u patrijarhalnoj seljačkoj obitelji, provodio je svakodnevni život učlanjujući se u tijek potrebnog i mogućeg rada, pohadao osnovnu školu u susjednom selu Oklaju i odrastao u svom okolišu i oblikovanju životnog puta. Iz tih kratkih opisa može se vidjeti kakav je bio život u Promini pred šezdesetak godina, život i rad našeg seljaka, čime se bavio, od čega je živio.

Odmah na početku spominje smrt svoga djeda i vrlo neobičan slučaj. Dok je umirao, na očigled sviju kucala je na prozoru bijela ptičica. Začuđeni su je pustili u sobu. Stajala je uz pokojnika, otpratila ga na groblje i ostala na groblju. To su vidjeli svi seljani i ostali sudionici u sprovodu. (Ovaj fenomen nema nikakve veze s praznovjerjem).

Kad je P. Cota ponarastao, pomagao je ocu u krčmi obitelji Ćorić u Oklaju. Iz tog razdoblja iznosi nam dragocjeni podatak o izborima za načelnika 1935. Bio je prisutan kao konobar u kući Krste Ćorića, načelnika, JRZ-ovca, kad je iz Knina došao kotarski načelnik Debeljak da se dogovore kako će nagoditi pobjedu za K. Ćorića. Raspoloženje birača bilo je naklonjeno HSS-u. Dogovorili su se da najprije glasaju JRZ-ovci, a zatim će Krstin radnik Jozo izazvati gužvu, žandar će opaliti iz puške, ljudi će se razbjeći. I tom dogovoru Peko je bio prisutan. Dogovoreno, izvršeno, HSS-ovci se na pucanj razbježali, a K. Ćorić je opet načelnik. Divota!

Pad stare države, robijašnice hrvatskog naroda - kako reče kardinal Stepinac na komunističkom suđenju 1946. - P. Cota doživio je u Promini na V. Petak 1941. Naskoro dolazi u Zagreb kao kontrolor na željeznici. Nije se slagao sa stanovitim postupcima prema sirotinji, prihvaća da ide u Njemačku na vojno školovanje.

Umjesto vojnog školovanja upada u ratni pakao najprije u Kasselu, zatim Münchenu, Dresdenu, da na rijeci Odri doživi poraz Njemačke. Iz ruskog ropstva prelazi Ukrajinom, Poljskom (Varšava), Češkom (Pragom), Slovačkom (gdje je bio pozvan na ručak), Mađarskom (Budimpešta), dok preko Kikinde koncem lipnja 1945. ne stigne u Zagreb. A zatim preko Ljubljane, Rijeke, Zadra i konačno u Prominu. Sve je on to opisao sažeto, jednostavno, sjećajući se pojedinih zgoda spasavanja zatrpanih, iskaza naklonosti i pomoći prema njemu, ne služeći se u opisima ničim nedoličnim. Uvijek je u duši nosio sjećanje na svoje, svoj kraj i domovinu. Časno je proveo paklene dane rata. Srećom bez ikakvih posljedica i na duši i na tijelu.

Iz ratnog pakla Peko Cota je upao u drugi, strahoviti komunistički pakao i to u svojoj domovini. Odmah poslije prijave OZNi mora na saslušanje u Šibenik. Zatvoren. Optužuje ga komunistički demon, partizanski dužnosnik Mate Bračić (rečeni Šarenica iz Puljana u Promini), koji je unajmio Vinka Bračića.

Bezvezne "optužbe" brklio je Šarenica, a Vinko je nakon mucanja potvrdio. Cota nije htio potpisati iskaz.

Sutradan je P. Cota potražio istražitelja, suca Kotovića i rekao mu da je čista izmišljotina što su mu Bračići bezvezno lupetali. Nato mu je sudac Kotović odgovorio: "Što ti misliš da ja ne znam da je Mate Bračić lopov? (...) Znaš li ti onu našu staru: Dva bez duše a treći bez glave! Ja te moram staviti pod član koji predviđa smrtnu kaznu. Njih su dvojica potpisali zapisnik i ja tako moram raditi" (str. 99) - Ala suda, jadi ga ubili. - Ala sudačke zakletve i savjesti. Komunizam na djelu.

Vice Šprljan (samoubojica iz Vodica, desna ruka Ilije Grubića, šefa OZNEe) izrekao mu je osudu: 15 g. strogog zatvora i sve ostalo. Nisu vrijedila ni svjedočanstva njegovih komšija Srba. Strahovit trenutak za nedužnog P. Cotu, koji je uz svoju tragediju ljudski odano opisao i svoje supatnike iz zatvora, od kojih su neki ostali bez života. Ubrzo je srećom zatomio najcrnje nasrtaje razdraženih osjećaja. Još više se povećala bol, kad je čuo da su mu baka i djed u zatvoru.

Iz Šibenika prispio je u logor Viktorovac. O tom logoru, mučenju, radu, hrani i svemu ostalom piše: "... tko je proveo jednu noć u Viktorovcu taj lako može zamisliti kako izgleda pakao." (119). Poslije neuspjela bijega, preko Okučana dospjeli su u logor Staru Gradišku, koja je opisana u svim robijaškim knjigama. Tako i P. Cota opisuje zloglasnu tvrdavu, odjele, dug i težak rad, slabu hranu, pojedine supatnike i žalosne zgode. Ali sve vjerno, bez emotivnosti, pristranosti i uveličavanja, jer strahote, teror, batinjanje, kažnjavanje, samice govore same.

U svom izlaganju P. Cota je posebno spomenuo zatvorene svećenike u Gradišci. S njima se družio, od njih mnogo naučio. S njim je bio i nekadanji prominjski župnik fra Vice Rosandić, uzorni svećenik, čovjek i rodoljub. Navodi kako su i njega bezvezno nazivali popom, na što je jedan svećenik energično izjavio da je on i prispio u bunker na mučenje.

"Lažno su ih optuživali i povezivali sa stvarnim ili izmišljenim aferama. Htjeli su im slomiti duh, ponižavali su ih, mučili i ubijali, ali ti su hrvatski svećenici svemu odolijevali i služili drugima zatvorenicima kao primjer kako se ne smije pokleknuti ni pred kakvim terorom". (133.) Divno svjedočanstvo.

U petoj godini robovanja P. Cota odlazi izgradivati Beograd. I tu ga stiže iznenađenje, sniženje kazne na 5 g., još samo par mjeseci. Sve je to bilo zaslugom višeg oficira, Srbina Sime Vučkovića iz Vrbnika (na rubu Knina), koji je, kad je doznao što se desilo njegovu poznaniku, podnio nepristran izvještaj o njegovoj nedužnosti hrvatskoj središnjoj UDBi i tako ga oslobodio. Peko mu je dostojno zahvalio u knjizi (233 i 234!) na neprocjenjivu daru slobode.

Rastao se je s nezaboravnim supatnicima - prijateljima i 2. 7. 1950. opet na slobodi. U prve trenutke nije znao hodati u cipelama. Preko Zagreba, Knina dospio je kući. I roditelji su mu bili zatvoreni zbog izdanih i ubijenih dvaju Prominjaca "križara". Saznao je za grozno kamenovanje, zapravo organizirano ubojstvo mladog župnika (još nenavršenih 26 g.), mještanina, što su izvršili prominjski skojevci (8 Hrvata i 7 Srba) 17. 2. 1946. kod crkve sv. Mihovila u Oklaju (predjel Kula). Iako je župniku fra Mirku Validžiću (Ćelkanoviću) stučena glava kamenjem (8 rana 3-5 cm) i bio zatrpan kamenjem (očito uvjerenje da je ubijen), on je vrlo brzo progledao i prizdravio, sad već ispunja 75 g. Peko je to ovjekovječio na osnovu pričanja svojih i ostalih Prominjaca u svojoj knjizi (134-135) i posebno istakao tiskarskim umjećem.

Peko je u svoj životni dnevnik neizostavno povezao i kušnje iza petogodišnjeg logora. Naskoro dignut je u vojsku. U Kninu mu nisu upisali ratno sudjelovanje, pa je dvostruko ostao u vojsci u Sarajevu i Kninu, gdje mu je pročelnik KOS-a pomogao da bude pušten. Tek što je to završilo, morao je pod oružje u vezi Trsta. Prismotra ga nikada nije napuštala.

Time završava prvi dio života Petra Cote - stradalnički. Gotovo pola života je minulo.

Novi dio života započeo je u Promini ženidbom odvažne žene.

Nevideno: iznad Suknovaca u šumi na osami, susreće svjedoka izmišljene optužnice, Vinka Bračića, kojemu je na povratku iz Knina otkazala bicikla. Mučan trenutak. Vinko mu veli da ga ubije, a Peko mu daje ventil da ode.

Poslije nedugog vremena Peko, potican i od žene, odlazi u Zagreb. Radi i prihvaća gradevinsku struku kao zvanje. Radni mu je dan bio od 5 do 21 s. Podigao je kuću na Šalati 1962. Višu tehničku školu završio je 1965. Postao je inžinjer graditeljstva i diplomirao 1969. Podigao je obitelj, školovao djecu, doživio mirovinu i infarkt, još neumorno radi, za Prominu sve poduzima i svojom knjigom ostavlja spomenik i nadahnuće: ustrajnošću sve se može. - možeš me lomiti, ali me nećeš slomiti! (Latinska)

U ovaj svoj izvrsni životni libar P. Cota je uključio i nekoliko priloga:

- Donio je i dva opisa svojih supatnika iz Stare Gradiške: Joze Dumandžića i Ante Prlić-Preloga koji usuglašuju opisane strahote.

- Zaključno poglavlje posvetio je svojoj Promini opisujući sve vidove života od rodenja do smrti, običaje svadbene i ine, neke Prominjce.

Posebnu pažnju P. Cota svraća na prominjsku obitelj Čavku, koja je od obične seljačke obitelji (za vrijeme drugog svjetskog rata morala je seliti u Slavoniju i tamo izgubila oca) upornim nastojanjem majke s brojnom djecom (6), izrasla u uzornu obitelj, koja je radom, učenjem, neumornošću stekla visoki stupanj europskog tehničkog osposobljenja i ugleda i u domovini i u inozemstvu.

Dodatkom prominjskih poslovica Petar Cota je završio svoju neobično vrijednu knjigu, ponajprije za Prominjce, a zatim za sve ljude koji cijene život.

Predgovor napisao je suputnik iz logora T. Roda, a pogovor prof. Z. Šeparović.

Tiskar je počinio nedopuštenih pogrešaka.

Predstavljanje bilo "bez Prominjaca", iako su oni uglavnom bili nazočni, ali nisu bili predvideni da uzmu učešća. Nedovoljan odjek i ovisoka cijena vjerojatno će učiniti da ostane nepoznata. Ne bi smjelo biti Prominjca, da je ne pročita. I oni koji žele vidjeti kako se zida život kroz vrijeme nesmiljenih poteškoća i upornih nastojanja.

Mirko Validžić Ćelkanović

NARUČITE PRAVODOBNO NAŠA NAJPOPULARNIJA IZDANJA:

1. **DANICA 96** - knjiga na 224. stranice, zanimljivoga, zabavnoga i poučnog sadržaja i s dva priloga na obojenom papiru.

2. **DŽEPNI KALENDAR 96** - sa slikama hrvatskih katoličkih laika.

3. **ZIDNI KALENDAR** - s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručuje se kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA
(sv. Ćirila i Metoda)

10000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
tel. 01 / 431-950

Vijesti

"Hrvatsko slovo" od 26..V. 1995. donosi članak *Ljiljane Domić* o hrvatskom slikaru iz Bosne, *Gabrijelu Jurkiću*, najpoznatijem ilustratoru jeronimskih izdanja i suprugu *Štefe Jurkić*, jeronimske spisateljice.

* * *

9. V. 1995. primio je kardinal *Franjo Kuharić* u Nadbiskupskom dvoru *Radovana Grgeca* i *Ljeposlava Perinića*, koji su mu predali knjigu *Johna Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu".

* * *

O Pintarovoj knjizi "Četiri godine u Titovu paklu" piše u Vjesniku od 13. V. 1995. *Miroslav Ležaja*, a o prezentaciji te knjige u HKD-u *Luka Alerić* u Glasu Koncila od 4. VI. 1995. O knjizi piše i "Živa zajednica" 5/95.

* * *

U "Bogoslovnom vestniku", br. 2/95, *Anton Mlinar* piše o djelu *Georgesa Bernanosa* u članku "Čas in prostor pri Georgesu Bernanosu". I duhovski broj časopisa "Famiglia cristiana" donosi članke i slike Bernanosova seoskog župnika *G. Barigazzija, E. Paccagninija* i *R. Brindisija*.

* * *

Nagrada "Ugo Betti" dodijeljena je posmrtno *Italu Alighieru Chiusanu* za dramu "Consideratemi un sogno" (Smatrajte me snom!".)

* * *

"La Croix" od 18. V. 1995. donosi članak o izvještaju p. *Philippea Laurenta* i njegove grupe pod naslovom "Une éthique adaptée aux marchés financiers" (Etika u skladu s financijskim tržištem).

* * *

O srednjoškolskim vjeronaučnim udžbenicima, o kojima je na tribini HKD-a govorio prof. dr. *Dragutin Rosandić*, piše *Manja Kovačević* u "Školskim novinama" od 9. V. 1995.

* * *

U OR od 10. V. 1995. piše o esejima *Carla Boa*, objavljenima pod naslovom "Letteratura come vita" (Književnost kao život), *Claudio Toscani* u članku pod naslovom "L'esigenza della dimensione spirituale anche nell'attività del critico" (Potreba duhovne dimenzije i u kritičarevoj djelatnosti). U istom broju donijet je i prikaz prijevoda dviju novela *F.M. Dostojevskoga* (Gospodin Proharčin).

* * *

Elizabeth Dufourcq u listu "La Croix" od 30. V. 1995. piše o vlasti i općem dobru sa stanovišta Evanđelja i kršćanstva.

* * *

Glas Koncila od 11. V. 1995. donosi prikaz knjige *N. Bićanića* "Senjske žrtve" iz pera *Kaje Pereković*.

* * *

U listu "Narod" *Emil Čić* piše o knjizi *Johna Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu" pod naslovom "John Pintar kao svjedok".

* * *

U "Slobodnoj Dalmaciji" od 6. VI. 1995. *Tonko Maroević* piše o najnovijoj antologiji *Đure Kokše* pod naslovom "I nepjesnici su čudenje u svijetu "izdvajajući iz "nepjesničkog "korpusa" *A. Barca, S. Vitkovića* i oba *Grgeca*.

* * *

Predsjednik Sabora dr. *Nedjeljko Mihanović* primio je 7. VI. 1995. *Radovana Grgeca, Ljeposlava Perinića* i *Svevlada Slamniga*, koji su mu predali Pintarovu knjigu "Četiri godine u Titovu paklu".

* * *

U "Panorami" od 7. VI. 1995. *Branko Madunić* piše o polemici *Živka Kustića* i *Miroslava Vujevića* u vezi s kršćanskom normom "ljubi neprijatelja", citirajući pritom što je *Radovan Grgec* o kršćanskim idealima napisao u časopisu "Politička misao", br. XXI/94.

* * *

U "Vjesniku" od 11. VI. 1995. izašla je iz pera *M.V.-a* recenzija "Marulića", br. 3/95. Istodobno se u Večernjem listu od 11. VI. na taj broj osvrće akademik *Stjepan Babić* zbog priloga *Mate Šimundića* u vezi s raspravom o "Nacrtu prijedloga zakona o hrvatskom jeziku".

* * *

U "Etudes" br. 5/95, *Jean-Yves Calvez* piše o nedavno objavljenoj knjizi *Sylvie Coutrine-Denamy "Hannah Arendt"*.

* * *

Raffaele Vacca piše u OR od 8. VI. 1995. o skupu posvećenom *Grahamu Greeneu*, održanom nedavno u Bologni, u članku pod naslovom "Uno scrittore alla ricerca dell'autentico senso della vita" (Jedan pisac u potrazi za autentičnim smislom života).

* * *

U "La Vie" od 1. VI.1995. *Gilbert Perrin* piše o filmu "Underground" *Emira Kusturice*, dobitnika ovogodišnje Zlatne palme, nazivajući ga "posljednjim od Jugoslavena koji misle da ovaj rat nije autentičan". U istom broju *Christian Lecomte* piše o ubojstvu plavih kaciga u Bosni u članku pod naslovom "Nous ne supportons plus ces humiliations" (Nećemo više podnositi tih poniženja).

* * *

Kod DDB izašla je knjiga *Pierrea Pascala* "Dostoievski et Dieu" (Dostojevski i Bog).

* * *

U OR od 11. VI. 1995. *Mario Spinelli* piše o literaturi o holokaustu Židova u XX. stoljeću (*P. Levi, Th. Keneally* itd.) u članku pod naslovom "Le pagine più dolorose della letteratura europea del Novecento" (Najbolnije stranice europske književnosti XX. stoljeća).

* * *

U Hrvatskom slovu" od 16. VI. 1995. *Hrvoje Hitrec* piše o jeronimskom odborniku i romanopiscu *Milutinu Majeru*, a *Ivan Pandžić* o *Zvonimiru Remeti*. Naš suradnik *Stjepan Džalto* iznosi u istom broju svoje dojmove iz Australije u članku "Vila Velebita pod Južnim križem".

* * *

Djenan Kareh Tager u "Actualité religieuse" od 15. VI. 1995. osvrće se na knjigu *Marie del Carmen Tapia* o prelaturi "Opus Dei" i njezinu "sektaštvu".

* * *

U OR od 16-17. VI. 1995. *Franco Lanza* piše o knjizi *Carmine Di Biase* "Letteratura religiosa del Novecento" (Religiozna književnost XX. stoljeća). Posebno se bavi doprinosom *Margherite Guidacci, Maria Pomilija, Alighiera Chiusana, Ferrucia Ulivija* itd.

* * *

U časopisu "Esprit", br. 5/95, *Jean-Marie Domenach* piše o knjizi *Roselyne Chenu* "Paul Delouvrier".

* * *

MI, br. 6/95, donosi kratak prikaz ciklusa predavanja na Jeronimskoj tribini pod naslovom "Hrvatski katolički laici nekad i sad". O tom ciklusu donijela je vijest i IKA, koja 15. VI. 1995. donosi i prikaz novog broja "Marulića", osvrćući se posebno na njegov *100. uvodnik.*

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 23. VI. 1995. *Ante Kadić* objavljuje članak "*Marulić* u Americi".

* * *

Nikola Bićanić piše u "Vili Velebita" od 20. VI. 1995. u povodu izlaska iz tiska knjige *Johna Pintara* "Četiri godine u Titovu paklu".

* * *

Kod Rizzolija je objavljena knjiga *Carla Boa* "Letteratura come vita" (Književnost kao život), u kojoj je posebna pažnja posvećena *Manzoniju, Leopardiju, Gaddi, Maritainu, Machadu* itd.

* * *

"Don Bosco danas", br. 2/95, donosi prikaz *Pintarove* knjige "Četiri godine u Titovu paklu" i knjige *Marina Mandića* "Osmijeh".

* * *

26. VI. 1995. govorili su o Bleiburškoj tragediji u HPEU *Vinko Nikolić, Mato Marčinko* i *Ive Brizić.*

* * *

27. VI. 1995. održana je u Matici iseljenika književno-znanstvena tribina o djelu *Branka Klarića* "Darovi vječnosti".

* * *

"Die Furche" od 22. VI. 1995. donosi razgovor *Franza Gansriglera* sa srpskim književnikom *Ivanom Ivanjijem*, koji živi u Beču, pod naslovom "Gebet den Serben eine Chance!" (Dajte Srbima šansu).

* * *

U "La Croix" od 24. VI. 1995. *Béatrice Toulon* piše o tajnim pregovorima između Francuza i Srba u vezi s oslobađanjem talaca, o čemu javnost uopće nije bila obaviještena. Prvi je tu vijest objavo "New York Times". Iako britanski general Rupert Smith nije želio prisustvovati tim susretima, general *Bernard Janvier*, komandant UNPROFOR-a za Bosnu, uspio je postići da se obustave zračni napadi NATO-a na srpske položaje.

* * *

29. VI. 1995. primio je nagradu INE za promicanje hrvatske kulture u svijetu francuski znanstvenik i stručnjak za djelo Marka Marulića prof. *Charles Béné.* O njemu piše u "Vjesniku" od 1. VII. *Mirko Tomasović.*

* * *

"Glas Istre" od 23. VI. 1995. donosi prikaz naše revije Marulić 3/95 iz pera *Daniela Načinovića.*

* * *

U "Vjesniku" od 1. VII. 1995. *Lj. S.* piše o *Ivi Slavičeku*, našemu redovitom suradniku, koji je potkraj lipnja umro u Osijeku. U istom broju naš ugledni član i suradnik *Tomo Vereš* piše o Petru Zoraniću, autoru "Planina", koji je zapravo *Petar Ninjanin.* Po Verešovu mišljenju do pogreške je došlo zbog krivog prevođenja riječi "De Albis", koja se ne odnosi na "zoru" (tal. alba), nego na red bijele braće propovjednika odnosno dominikanaca. Prema tome, Grgur Ninjanin bio je dominikanac.

* * *

"Zajedničar", glasilo HBZ-a, donosi u svom broju od 14. VI. 1995. opširnu reklamu za knjigu "Četiri godine u Titovu paklu" *Johna Pintara.*

* * *

Nagradu Francuske akademije za književnost dobio je ove godine *Jacques Brenner*, za kazalište *Roland Dubillard*, a za šansonu *Charles Aznavour*. Nagradu kardinala *Grentea* dobio je dominikanac *Jean-Pierre Jossua* za svoje djelo "Pour une histoire religieuse de l'expérience littéraire" (Za religioznu povijest književnog iskustva).

* * *

"Hrvatsko slovo" od 30. VI. 1995. donosi članak *Božidara Petrača o Štefi Jurkić*, poznatoj jeronimskoj spisateljici, i o njezinu suprugu *Gabrijelu Jurkiću*, slikaru i najpoznatijem ilustratoru jeronimskih izdanja.

* * *

30. svibnja, u nazočnosti gostiju iz Generalnog konzulata RH u Frankfurtu, predstavljene su u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Hanau nove knjige suradnika naše "Danice" oca *Marijana Kovača* "U ozračju svete Klare" i "Sveti Antun Padovanski", što ih je izdao splitski samostan sv. Klare u biblioteci "Symposion".

ISPRAVCI

U prilogu "Toma Akvinski - pjesnik skrovite Božje blizine ljudima" našeg suradnika *Tome Vereša* u bilješci br. 4 pogrešno je navedena stranica izvornika: umjesto 356 treba ispraviti u 359 te dodati tekst latinskoga izvornika, čiji se prijevod nalazi u Verešovu prilogu na str. 400.:

"Officium etiam de corpore Christi fecit ex mandato Urbani, quod est secundum quod fecit ad petitionem Urbani. Hoc autem fecit complete, et quantum ad lectiones, et quantum ad totum officium, tam diurnum quam nocturnum, quam etiam ad missam, et quidquid illa die cantatur."

U članku *Tomislava Heresa* Muka po Bleiburgu na str. 380. redak 17.-18. odozgo umjesto: "Hrvatska je podijeljena na Zagrebačku i Splitsku banovinu" treba biti: "Hrvatska je podijeljena na Savsku banovinu sa sjedištem u Zagrebu i Primorsku banovinu sa sjedištem u Splitu".

U ljetopisu *Mate Marčinka* Bila jednom jedna crkva, na str. 455. redak 12. odozdo umjesto: "što su njihove praoce Hrvate primili" treba biti: "što su njihove praoce Hrvati primili".

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (101) 549
R.G.: Predavanja o laikatu 554
Predaja knjige "Četiri godine u Titovu paklu" kardinalu i predsjedniku Sabora 556
* **Aleksandar Kalmar:** Na Zdencu života; Mora 557
* **Mladen Jurčić:** Podne na obali; Uzdah 557
Mladen Jurčić: Čovjek koji piše 558
* **Evelina Rudan:** Budnica 565
* **Luka Brajnović:** Kotor 566
Albino Luciani: Drugo doba, druga škola 567
* **Mato Klarić:** Oblaci plaču 571
* **Zlatko Tomičić:** Kćeri iz kuće Kotromanića 571
* **Predrag Grubić:** Nedjeljni slikari 571
Predrag Grubić: Logika utvarne svijesti 572
* **Predrag Grubić:** I Bogorodica i žena; Tiho rasulo sna 573
* **Smiljana Bertoša:** Prsnuće zemlje; Tek usput; Na putu bez konačišta; Dok usnula rastem 574
* **Smiljana Bertoša:** Tebe da mi je pojiti 575
* **Višnja Sever:** Jazovka 575
* **Ivan Svetić:** Bosna 575
***Mladen Jurčić:** Okrenut širinama 575
Zdravko Mužinić: O hrvatskoj ksenofiliji 576
* **Dina Franin-Maglajlić:** Jorgovani 579
***Milan Radić:** Bartolovo 580
* **Ivana Rokić-Radić:** U bijelu dvorcu sanja 580
* **Diana Dobran:** Zašto baš danas? 580
Radovan Latković: Bleiburg, iz perspektive pola stoljeća 581
* **Višnja Sever:** Majci na dar u KPD-u Sl. Požega 1948. 585
* **Tomislav Maretić:** Platno u polju 586
Vladimir Dugački: Tragična sudbina svjedoka istine prof. dr. Ljudevita Juraka 587
* **Ivica Jembrih:** Viečna Ivanščica; Osmijeh svjetla 588
* **Blago Vrankić:** Staze; Cvjetići 589
* **Ivan Novački:** Čekanje 589
Rajmund Kupareo: Premišljanja o ljepoti i umjetnosti 590
* **Blago Vrankić:** Šutnja 597
* **Ljiljana Vasilj:** Dvije pjesme 597
Trpimir Macan: "Spremnost" 1944. - V 598
* **Ivan Svetić:** More; Ljeto 608
Marko Babić: Aktualni portret bosanske Posavine 609
* **Vera Valčić:** Nemojte vjerovati 616
Tomislav Markus: Tri okružna pisma bana Jelačića 617
* **Josip Ćosić:** Haiku 620
Mato Marčinko: Bila jednom crkva 621
* **Mato Marčinko:** Razkomadanoj Hrvatskoj 630
Josip Braenović: O. Petar Perica, čovjek i svećenik 631
* **Ivanka Kipčić:** Spokoj vremena 634
Luka Perinić: Iz moje ladice - II 635
* **Drago Maršić:** Odlazak; Pjesma 652
Ivan Zelić: Kršćanin i škola u demokraciji 653
* **Vlatko Majić:** A. Ujeviću 659
* **Danica Bartulović:** Sanja 659
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - IV 660
* **Malkica Dugeč:** Tik do srca od čovjeka; Čak i poslije smrti 666
Marija Maja Ćosić: Clown - nasljednik žonglera, histriona i mimičara 667
* **Stanislava Adamić:** Zatvorit ću oči 668
Marko Japundžić: Sv. braća Ćiril i Metod u Veneciji? 669
Ivo Balentović: Raspuklina 675
* **Ivo Mijo Andrić:** Blago ukazanje 678
Nevenka Nekić: Ja Radonja 679
* **Vlatko Majić:** Vratnice 688
Stanislav Pejković Šodan: Umjetnost je odmor za koljača 689
Stanislava Adamić: O bijedo taštine! 690
Nove publikacije 691

Mišljenja i reagiranja

Marko Kovačević: Lektorski paradoks i akademički apsurd 692
Josip Braenović: Osvrt na knjigu Johna I. Pintara "Četiri godine u Titovu paklu" 697
Zlatko Posavac: Postulat: reinterpretirati Reljkovića 700
Emil Čić: Masoni 702

Mozaik

Ivo Slaviček: Zaboravljeni prizori zaboravljenoga slikara 705
Milenko Krešić: Hrašnjanska galerija 705
Svevlad Slamnig: Slika Hrvatice iz Krašića u vijećnici njemačkoga grada Hanaua 707
Gjuro Krasnov: Simfonija u metalu (u medaljerstvu) M. Krstić-Lukač 708
Ivo Slaviček: Dva koncerta simfonijskih puhača u Osijeku 709

Knjige

Predrag Grubić: Knjiga iskustva vjere 711
Tomislav Heres: Seljačko-radnička književnost 712
Lovorka Čoralić: Hrvatska povjesnica u europskom kontekstu 715
T.M.: Čitalačko zrnje 716
Nikola Bićanić: Lijepo štivo za upotpunu Sv. pisma 717
Ivo Slaviček: "Opet na putu" 718
Josip Lisac: Dvije nove zbirke 719
Grga Rupčić: U zemlji uskoka i poskoka 721
Mirko Validžić (Ćelkanović): Neobični životni tijek običnog Prominjca 724

Vijesti

Iz domovine i svijeta 728

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Urednički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220